

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTA

DE

ISTORIE

A MOLDOVEI

Nr. **1-2** (125-126)
ianuarie-iunie
2021

Chișinău, 2021

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

INSTITUTUL
CULTURAL
R O M Â N

Revista apare cu sprijinul financiar al Institutului Cultural Român, București

Revista apare în cadrul proiectului „Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice. Partea I”. Prioritatea Strategică Provocări societale. Cifrul proiectului: 20.80009.0807.36

REDACTIA:

Gheorghe COJOCARU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef*)

Nicolae ENCIU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*)

Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC, dr. conf. univ. (*secretar responsabil*)

Tehnoredactare: Editura LEXON-PRIM

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr. conf. univ.

Gheorghe CLIVETI, dr. prof. univ. (România)

Ovidiu CRISTEA, dr. prof. univ. (România)

Demir DRAGNEV, dr. hab. prof. univ., membru coresp. al AȘM

Academician Andrei EȘANU, dr. hab. prof. univ.

Ion ȘIȘCANU, dr. hab. prof. univ.

Gheorghe NEGRU, dr. conf. univ.

Stella GHERVAS, dr. prof. univ. (Franța)

Victor IȘCENKO, dr. conf. univ. (Rusia)

Paolo MALANIMA, dr. prof. univ. (Italia)

Academician Ioan-Aurel POP, dr. prof. univ. (România)

Igor ȘAROV, dr. conf. univ.

Anatol ȚĂRANU, dr. conf. univ.

Ion VARTA, dr. conf. univ.

- Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

SUMAR

LA CEAS ANIVERSAR

- Nicolae ENCIU,**
„REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI” (1990-2020) – GENERATOARE A CURENTULUI DE OPINIE
ÎN FAVOAREA SCRIERII UNEI NOI ISTORII NAȚIONALE (LA TREI DEZENII DE LA FONDARE) 7

IN HONOREM

- Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC,**
INTERVIU CU PROF. UNIV. DR. HAB. ION ȘIȘCANU. OMAGIU LA 70 DE ANI 9

STUDII

- Vlad MISCHEVCA,**
FAMILIA YPSILANTI ÎN POLITICA IMPERIULUI RUS (1799-1821) 16
- Gheorghe COJOCARU,**
CONSULATUL GENERAL AL ROMÂNIEI LA ODESSA SUB POLITICA DE TEROARE
A LUI CR. RAKOWSKY (1918) 31
- Bogdan Alexandru TEODOR, Mihaela TEODOR**
ROMÂNIA, FRANȚA ȘI IDEEA CORDONULUI SANITAR ANTISOVIETIC 39
- Constantin UNGUREANU,**
REPRESIUNILE DIN REGIUNEA CERNĂUȚI ÎN PERIOADA IUNIE 1940 – IUNIE 1941 50
- Elena NEGRU,**
SISTEMUL SANITAR ȘI BOLILE INFECȚIOASE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1945-1955) 68
- Constantin CORNEANU,**
MIHAIL S. GORBACIOV, OMUL CARE A OFERIT ENORM OMENIRII 84

ISTORIOGRAFIE

- Alina ILINCA, Liviu Marius BEJENARU,**
LUMPENPROLETARUL: MARGINAL, CONTESTATAR ȘI EXCLUS 97

PAGINA DOCTORANDULUI

- Ion CACIULA,**
INCLUDEREA OPEREI CLASICILOR LITERATURII ROMÂNE ÎN MANUALELE DE LITERATURĂ
MOLDOVENEASCĂ PENTRU CLASA A VII-A DIN RSSM. EDIȚIILE 1963, 1966, 1967, 1968 111

DOCUMENTAR

- Dinu POȘTARENCU,**
GHEORGHE NĂSTASE, UNUL DINTRE MESAGERII BASARABIEI LA CONFERINȚA DE PACE DE
LA PARIS DIN 1919 118

ISTORIE LOCALĂ

- Ion CHIRTOAGĂ,**
FOAMETEA ORGANIZATĂ DIN 1946-1947 ÎN JUDEȚUL BĂLȚI ȘI RAIONUL UNGHENI 141

RECENZII

- ȘTEFAN CEL MARE ȘI RĂZBOAIELE SALE. ÎN DOUĂ VOLUME. EDIȚIE ÎNTOCMITĂ
DE CONSTANTIN REZACHEVICI, CHIȘINĂU, CARTDIDACT, 2019-2020, 608 P. 154
- Andrei EȘANU, Valentina EȘANU**
ARHIM. POLICARP CHIȚULESCU. CARTEA SLAVĂ DIN BIBLIOTECA SFÂNTULUI SINOD
(SECOLELE XVI-XVIII), BUCUREȘTI, 2020, 232 P. 157
- Andrei EȘANU, Valentina EȘANU**

ION CHIRTOAGĂ, TERITORIILE DIN ESTUL ȚĂRII MOLDOVEI
SUB ADMINISTRAȚIA TURCO-TĂTARĂ (1699-1806). EVOLUȚIA ADMINISTRATIVĂ,
SOCIAL-ECONOMICĂ ȘI CULTURAL-SPIRITUALĂ, CHIȘINĂU, 2020 163
Sergiu BACALOV

GEORG A. KAISER, ROMANISCHE SPRACHGESCHICHTE, PADERBORN: WILHELM FINK, 2014, 312 P. 166
Héloïse Elisabeth DUCATTEAU

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „OPERATIUNEA SEVER/NORD. DEPORTAREA MARTORILOR
LUI IEHOVA DIN RSS MOLDOVENEASCĂ. 1 APRILIE 2021 169
Virgiliu BÎRLĂDEANU

MASA ROTUNDĂ „PAVEL DMITRIEV (DIMITRIU) – ISTORIC, DOCUMENTALIST,
EDITOR ȘI DEMOGRAF”. 16 APRILIE 2021 176
Igor CERETEU, Tudor CIOBANU

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „ISTORICUL NICOLAE IORGA –
150 DE ANI DE LA NAȘTERE”. 13 MAI 2021 178
Igor CERETEU

MASA ROTUNDĂ „COLABORAREA ȘTIINȚIFICĂ ÎNTRE ISTORICII DIN FEDERAȚIA RUSĂ ȘI
CEI DIN REPUBLICA MOLDOVA: LECȚIILE TRECUTULUI ȘI PREZENTULUI”. 18 MAI 2021 181
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „RĂZBOIUL CRIMEII, PACEA DE LA PARIS ȘI
CONSECINȚELE PENTRU SPAȚIUL ROMÂNESC”, 27 MAI 2021 185
Eugen-Tudor SCLIFOS

IN MEMORIAM

Andrei EȘANU, Valentina EȘANU,
VALENTINA PELIN (1950-2006) - TALENTAT ISTORIC MEDIEVIST
(15 ANI DE LA TRECEREA ÎN NEFIINȚĂ) 189

CONTENTS

THE ANNIVERSARY HOUR

- Nicolae ENCIU,**
„REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI” (1990-2020) – GENERATOR OF THE CURRENT OF OPINION
IN FAVOR OF WRITING A NEW NATIONAL HISTORY (THREE DECADES SINCE ITS FOUNDING) 7

IN HONOREM

- Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC**
INTERVIEW WITH PROF. DR. HAB. ION ŞIŞCANU. HOMAGE TO 70 YEARS 9

STUDIES

- Vlad MISCHEVCA,**
THE YPSILANTI FAMILY IN THE POLITICS OF THE RUSSIAN EMPIRE (1799-1821) 16
- Gheorghe COJOCARU,**
CONSULATE GENERAL OF ROMANIA IN ODESSA UNDER THE POLICY OF TERROR
OF CR. RAKOWSKY (1918) 31
- Bogdan Alexandru TEODOR, Mihaela TEODOR,**
ROMANIA, FRANCE AND THE IDEA OF THE ANTI-SOVIET SANITARY CORDON 39
- Constantin UNGUREANU,**
THE REPRESSIONS IN THE CERNĂUŢI REGION BETWEEN JUNE 1940 AND JUNE 1941 50
- Elena NEGRU,**
THE SANITARY SYSTEM AND INFECTIOUS DISEASES IN THE MOLDOVAN SSR (1945-1955) 68
- Constantin CORNEANU,**
MIHAIL S. GORBACHEV, THE MAN WHO OFFERED ENORMOUSLY TO HUMANITY 84

HISTORIOGRAPHY

- Alina ILINCA,**
LIVIU MARIUS BEJENARU, LUMPENPROLETARIAN: MARGINAL, CONTESTANT AND EXCLUDED 97

DOCTORAL STUDENT PAGE

- Ion CACIULA,**
INCLUSION OF THE WORK OF THE CLASSICS OF ROMANIAN LITERATURE
IN THE TEXTBOOKS OF MOLDOVAN LITERATURE FOR THE 7TH GRADE IN THE MSSR.
EDITIONS 1963, 1966, 1967, 1968 111

DOCUMENTARY

- Dinu POŞTARENCU,**
GHEORGHE NĂSTASE, ONE OF THE MESSENGERS OF BESSARABIA
AT THE PARIS PEACE CONFERENCE 118

LOCAL HISTORY

- Ion CHIRTOAGĂ,**
THE FAMINE ORGANIZED FROM 1946-1947 IN BĂLŢI COUNTY AND UNGHENI DISTRICT 141

REVIEWS

- STEPHEN THE GREAT AND HIS WARS. IN TWO VOLUMES. EDITION PREPARED
BY CONSTANTIN REZACHEVICI, CHISINAU, CARTDIDACT, 2019-2020, 608 P. 154
Andrei EŞANU, Valentina EŞANU

ARHIM. POLICARP CHIȚULESCU. THE GLORIOUS BOOK FROM THE LIBRARY OF THE HOLY SYNOD (16TH-18TH CENTURIES), BUCHAREST, 2020, 232 PP.	157
Andrei EȘANU, Valentina EȘANU	
ION CHIRTOAGA, TERRITORIES IN THE EAST OF MOLDAVIA UNDER THE TURKISH-TATAR ADMINISTRATION (1699-1806). ADMINISTRATIVE, SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL-SPIRITUAL EVOLUTION, CHISINAU, 2020.	163
Sergiu BACALOV	
GEORG A. KAISER, ROMANISCHE SPRACHGESCHICHTE, PADERBORN: WILHELM FINK, 2014, 312 PP.	166
Héloïse Elisabeth DUCATTEAU	

SCIENTIFIC LIFE

SCIENTIFIC CONFERENCE „OPERATION SEVER/NORTH. DEPORTATION OF JEHOVAH’S WITNESSES FROM THE MOLDOVAN SSR”. APRIL 1, 2021	169
Virgiliu BÎRLĂDEANU	
ROUND TABLE „PAVEL DIMITRIEV (DIMITRIU) – HISTORIAN, DOCUMENTARY FILMMAKER, PUBLISHER AND DEMOGRAPHER”. APRIL 16, 2021	176
Igor CERETEU, Tudor CIOBANU	
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE „HISTORIAN NICOLAE IORGA – 150 YEARS SINCE BIRTH”. MAY 13, 2021	178
Igor CERETEU	
ROUND TABLE „SCIENTIFIC COLLABORATION BETWEEN HISTORIANS FROM THE RUSSIAN FEDERATION AND THOSE FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA: LESSONS OF THE PAST AND PRESENT”. MAY 18, 2021 (1,878)	181
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC	
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE „THE CRIMEAN WAR, THE PEACE OF PARIS AND THE CONSEQUENCES FOR THE ROMANIAN SPACE”, MAY 27, 2021	185
Eugen-Tudor SCLIFOS	

IN MEMORIAM

Andrei EȘANU, Valentina EȘANU, VALENTINA PELIN (1950-2006) – TALENTED MEDIEVAL HISTORIAN (15 YEARS SINCE HER DEATH)	189
--	-----

LA CEAS ANIVERSAR

„REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI” (1990-2020) – GENERATOARE A CURENTULUI DE OPINIE ÎN FAVOAREA SCRIERII UNEI NOI ISTORII NAȚIONALE (la trei decenii de la fondare)

Acum trei decenii, în condițiile în care mișcarea de democratizare declanșată de perestroika gorbaciovistă exercita o influență hotărâtoare asupra mersului evenimentelor inclusiv în RSSM, masele ieșite în stradă respirând într-un registru emoțional similar în multe privințe cu cel trăit de central-europeni și est-europeni, s-a simțit inclusiv și mai ales o nevoie acută de primenire a științei istorice, de lichidare a monopolului asupra studierii istoriei, de eliberare a ei de sub presiunea politicului, de studiere și propagare pe larg a istoriei naționale exclusiv de pe pozițiile adevărului, de introducere a pluralismului de concepții și opinii, de renunțare la dogmatism.

Proclamarea suveranității și a independenței Republicii Moldova au produs efecte benefice asupra științei istorice naționale, marcând o cotitură radicală inclusiv în activitatea Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, actualmente în componența Ministerului Educației și Cercetării. De rând cu reprofilarea activității Institutului de Istorie însoțită de schimbări cardinale în conducerea, structura, tematica și cadrele acestei instituții științifice, schimbări importante au intervenit și în componența colegiului de redacție al „Revistei de Istorie a Moldovei”, fapt care a contribuit la înnoirea și aducerea la zi a structurii, conținutului revistei, precum și la creșterea interesului specialiștilor și al publicului cititor față de tematica și valoarea studiilor și articolelor publicate în paginile ei.

Deja în primul număr al noii publicații științifice, membrii colegiului de redacție își anunțau intenția de a realiza o revistă care să reflecte „de pe poziții științifice obiective trecutul istoric al ținutului natal din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre”¹. În aceeași ordine de idei, având în vedere „urmările nefaste ale metodelor de conducere administrative folosite în organizarea științei, inclusiv a științei istorice”, colegiul de redacție al revistei se pronunța ferm atât „împotriva monopolismului, cât și a diletantismului în reflectarea problemelor de istorie”. Nu în ultimul rând, „sprijinindu-se pe cercurile științifice, pe masele de cititori”, membrii colegiului de redacție se angajau să lupte pentru etica științ-

¹ „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, nr. 1, 1990, p. 3-4.

fică, să aprecieze materialele primite doar din punctul de vedere al corespunderii lor cerințelor profesionale”: al argumentării și caracterului lor concludent, fără să-și impună opiniile autorilor.

Pe parcursul celor trei decenii de apariție regulată – patru numere anual cu periodicitate trimestrială - „Revista de Istorie a Moldovei” și-a identificat nu numai un profil distinctiv în peisajul revistelor științifice periodice din Republica Moldova, ci și-a modernizat și actualizat în permanență structura și conținutul studiilor, articolelor și comunicărilor, punând un accent prioritar pe calitatea și actualitatea subiectelor istorice tratate.

În prezent, revista găzduiește, în fiecare număr, studii și articole privind cele mai importante și actuale probleme de istorie a românilor și universală medievală, modernă și contemporană, elaborate de cercetători consacrați din Republica Moldova și de peste hotare, redactate inclusiv în limbi de circulație internațională. O rubrică constantă este rezervată publicării de documente inedite, prin care sunt modificate substanțial ori revizuite viziunile anterioare asupra unor evenimente, fapte și procese politice, social-economice, științifice și culturale din istoria românilor și universală.

O atenție specială este acordată publicării de materiale cu caracter metodicodidactic, care să faciliteze activitatea profesorilor de istorie din instituțiile de învățământ din Republica Moldova, precum și articolelor și documentelor privind istoria locală. Nu în ultimul rând, „Revista de Istorie a Moldovei” oglindește în permanență, în paginile sale, principalele manifestări științifice naționale și internaționale cu participarea cercetătorilor din cadrul Institutului de Istorie, precum și aduce la cunoștința cititorilor principalele apariții editoriale.

La o privire retrospectivă asupra celor trei decenii parcurse, colegiul de redacție constată cu satisfacție că misiunea „Revistei de Istorie a Moldovei” de generatoare a curentului de opinie în favoarea scrierii unei istorii naționale veridice și obiective a fost îndeplinită cu un real succes, reafirmându-și, în continuare, angajamentul de a contribui la formarea, menținerea și consolidarea memoriei istorice colective, editând o revistă care să oglindească trecutul nostru istoric doar de pe poziții științifice obiective. Publicând în continuare studii, articole și comunicări științifice de o înaltă probitate, „Revista de Istorie a Moldovei” va contribui, astfel, la menținerea și consolidarea statutului Institutului de Istorie de cel mai important formator de cultură istorică și civică, de cultivare a unei conștiințe istorice bazate pe adevăr și pe libera lui interpretare științifică, acest statut fiind în beneficiul tuturor cetățenilor Republicii Moldova și al întregii societăți în ansamblu.

Nicolae Enciu*

* **Nicolae Enciu**, doctor habilitat în istorie, directorul adjunct pe probleme de știință al Institutului de Istorie, redactor șef-adjunct al Revistei de Istorie a Moldovei.

IN HONOREM

INTERVIU CU PROF. UNIV. DR. HAB. ION ȘIȘCANU. OMAGIU LA 70 DE ANI

La 27 martie 2021 dl. **Ion ȘIȘCANU**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, cercetător științific principal la Institutul de Istorie, a împlinit frumoasa vârstă de 70 de ani de la naștere. Pe parcursul a circa cincizeci de ani de activitate în domeniul cercetării științifice, prof. univ. dr. hab. Ion Șișcanu a devenit cunoscut în calitate de autor a zeci de monografii, studii, culegeri de documente, articole științifice etc. în domeniul Istoriei (epoca contemporană și recentă). Domnia sa a obținut succese remarcabile în activitatea științifică și managerială, are performanțe academice recunoscute de comunitatea științifică internațională, a pledat mereu în favoarea adevărului istoric, a participat și participă în continuare la instruirea cadrelor științifice. Este nelipsit din aulele Universității.

Cu ocazia acestui frumos prilej, colectivul Institutului de Istorie îl felicită pe omagiat, dorindu-i sănătate, mult spor în tot ceea ce întreprinde și succese mari în continuare pe tărâmul Zeiței Clio. Prilejuit de acest frumos popas aniversar, publicăm mai jos un interviu realizat cu dl. prof. univ. dr. hab. Ion Șișcanu.

Stimate domnule profesor universitar, doctor habilitat Ion Șișcanu, aveți în spate o bogată și impresionantă carieră științifică, didactică și managerială, sunteți autorul unor studii și lucrări fundamentale privind foamea și colectivizarea în RSS Moldovenească; Țările Baltice în cadrul politicii externe a URSS (1918-1940); semnarea și aplicarea prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop; Sovietizarea teritoriilor ocupate de URSS în anii 1939-1940; relațiile româno-sovietice în perioada 1918-1940 ș.a., sunteți, de asemenea, coautorul unor manuale de Istorie a Românilor care servesc drept cărți de căpătâi pentru generații de elevi și studenți. V-am ruga, domnule profesor, să ne spuneți din perspectiva experienței Dvs. universitare și de cercetare, care ar fi astăzi statutul Istoriei, dar și al istoricului în societatea din Republica Moldova, în tendința de a consolida o societate bazată pe cunoaștere?

Din nefericire, la nivel de societate, se observă o reducere a rolului istoriei și al istoricului. Sunt mai multe cauze. În primul rând, faptul că în perioada ocupației sovietice istoria era falsificată, politizată, ideologizată. Încă până la prăbușirea URSS s-a constatat că ceea ce se numea *Istoria RSS Moldovenești* și se preda în instituțiile de învățământ, era o denaturare deliberată a adevărului. Cercetătorii și profesorii de istorie erau obligați să interpreteze și să predea istoria conform

tiparelor, programelor elaborate mai degrabă de către instituțiile de propagandă comunistă, decât de cele științifice. În a doua jumătate a anilor 1980, când au început să apară primele informații veridice despre istoria noastră, societatea a reacționat dur, aruncând asupra istoricilor disprețul public. Prin anii 1989-1991, istoricii s-au împărțit. Unii au intrat în partide politice și susținând cele mai perfide proiecte antinaționale, s-au decredibilizat, alții „cu experiență”, au continuat să propage neadevărul, promovat tot de ei până atunci. Au fost dispute în legătură cu miturile istoriei noastre. Unii au dorit să scoată imediat la suprafață adevărul istoric, alții insistau să păstreze neadevărurile deja dezvăluite. Printre istorici apăruse și „conceptul” abordării „echidistante” a adevărului istoric. Au fost dispute între generațiile de istorici. Dar, lucrul cel mai grav poate a fost cauza instituțională, generată de deputații agrarieni și interfrontiști, și perfectată de către președintele socialist al Republicii Moldova care, având la dispoziție puterea politică și mijloace financiare, a asigurat publicarea și distribuirea în masă a trei volume de „Istoria Moldovei”, reprezentând o mostră de falsificare a adevărului istoric care a depășit tot ce s-a scris în acest domeniu sub regimul comunist. Următorul pas în direcția decredibilizării istoriei și istoricilor a fost atitudinea primului-ministru socialist, acesta numindu-i pe cercetători drept „pseudosavanți care scriu istoria altui stat”. Cu un asemenea prim-ministru, guvernul a refuzat să mai subvenționeze Institutul de Istorie, efectul fiind desființarea, de fapt, a secției istorie contemporană. Toate acestea au contribuit, în mare măsură, la devalorizarea statutului istoriei și al istoricului.

Probabil, încet-încet, lucrurile se vor așeza. Poate că noul Parlament și noul Guvern vor reevalua situația și vor contribui la o schimbare a rolului istoriei ca obiect de cercetare și disciplină de predare, și, implicit, a imaginii și statutului istoricului.

Stimate domnule profesor Ion Șișcanu, după 1991 Dvs. ați fost printre primii istorici care au consultat documente de arhivă, accesul la care până atunci a fost îngăduit. Ați reușit să aduceți noi contribuții și interpretări în legătură cu problemele esențiale ale istoriei noastre naționale și celei universale. Ce abordări și ce curente noi își croiesc astăzi drumul în sfera cercetării istoriei noastre contemporane?

La sfârșitul anilor 1980 și, mai ales, după proclamarea independenței, mulți istorici conștientizau că trebuia de ieșit cât mai repede din situația în care sistemul menținea istoria ca formă de cunoaștere.

Încă în cadrul Conferinței internaționale de la Chișinău s-ă văzut că mulți istorici din Basarabia erau pe cale să se adapteze transformărilor timpului și să asimileze ceea ce producea Occidentul față de care accesul istoricilor de la noi fusese atâta timp interzis.

Proclamarea statului Republica Moldova trebuia să încurajeze cultivarea profesionalismului și în domeniul cercetării și predării istoriei cu metodele cele mai oneste cu putință.

De la an la an se realizau studii importante. Dar era foarte puțin. După ofensiva ideologică brutală a forțelor politice antinaționale în cadrul congresului „Casa noastră – Republica Moldova” din 1994, s-a creat o atmosferă de dezorientare pentru publicul larg și pentru mulți cercetători și cadre didactice din domeniul istoriei ca obiect de cercetare și disciplină de predare. Au reieșit la suprafață autorii minori, servili, ocazionali, subvenționați de partidele politice antinaționale, aflate la putere. Aceștia erau (și mai sunt) gata să scrie orice, să prostească la nesfârșit auditoriul, nefiind capabili să ajungă vreodată la adevăr. Bineînțeles că și respectivul fenomen a generat disprețul și neîncrederea față de istorici.

Cu toate acestea, în majoritatea cazurilor, istoriografia din R. Moldova a evoluat pe coordonate noi, tot mai aproape de scrisul istoric din România și cel din Europa. Este adevărat că, în unele cazuri trecerea s-a făcut mai mult formal, nepunându-se și nedorindu-se abandonarea abordărilor marxist-leniniste și pro-ruse. Aceste tendințe anacronice nu s-au putut elimina încă, dar rămân tot mai izolate.

Treptat, eforturile multor istorici și schimbul de generații, pe măsură ce timpul trece, rezolvă și această problemă. În condiții nu tocmai favorabile, au apărut direcții tematice importante. Institutul de Istorie și catedrele universitare s-au racordat la cercetarea temelor de cea mai stringentă actualitate, reînnoindu-și limbajul de specialitate și conținuturile.

Natural, cea mai spectaculoasă explozie de noutate s-a înregistrat în tratarea istoriei contemporane, referindu-ne aici la unirea Basarabiei cu România în 1918, la cele mai diverse aspecte ale perioadei interbelice, la problema Basarabiei în cadrul relațiilor româno-sovietice, la răpirea teritoriilor românești de către URSS în 1940, la foametea din anii 1946-1947, la colectivizarea forțată și la deportările din 1941, 1949 și 1951, și alte evenimente cruciale din istoria românilor de la est de Prut în secolul XX. Totalitatea factorilor de ordin obiectiv și subiectiv, marcată de încadrarea în cercetarea și predarea istoriei a unei generații de tineri cu studii în România a pus în circuitul științific teme și direcții de cercetare importante, aducând în domeniul cercetării subiecte inedite și concluzii de mare actualitate. Revistele de specialitate de la noi, din România, din alte țări, scrise și în limbi de circulație internațională, au făcut cunoscute și peste hotare străduințele istoricilor din Republica Moldova. Pe de altă parte, o serie de monografii și studii, colecții de documente inedite au apărut la diverse edituri, inclusiv în România. Până la urmă, multe teme ale istoriei românilor de la est de Prut în secolul XX beneficiază de lucrări valoroase, unele chiar impresionante.

Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că deși au trecut 30 de ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova, istoriografia noastră este încă departe de a face față marilor probleme, de ritmul istoriografiei românești și al celei occidentale, în general. Există probleme în care noi suntem doar la stadiul elaborării proiectelor. Spre exemplu, pentru perioada lichidării gospodăriilor individuale țărănești și impunerea colhozurilor în anii 1940-1950 sunt încă mii de documente nevăzute, surse care, peste 10-15 ani, vor putea fi înțelese cu mari

dificultăți de către eventualii cercetători. Mulți dintre ei deja nu mai cunosc limba rusă, în care au fost scrise toate documentele din perioada ocupației sovietice.

Noi nu am cercetat încă suficient perioada anilor 1950-1970, când regimul comunist a efectuat diverse experimente în agricultură, industrie, cultură și educație. Nu avem încă o sinteză fundamentală despre instalarea, evoluția și prăbușirea regimului comunist în spațiul românesc de la est de Prut. Lucrările scrise până în prezent abordează multe aspecte ale evoluției societății din RSS Moldovenească, dar este încă de studiat pentru două - trei generații, cel puțin, ca să obținem un tablou cât mai aproape de adevărul istoric.

În ceea ce privește curente care își croiesc astăzi drumul în sfera cercetării istoriei, menționez necesitatea reflectării serioase, profunde asupra observațiilor și concluziilor extrem de actuale, prezentate de renumitul istoric Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române, în studiul „*Direcții și tendințe ale istoriografiei române contemporane*”. Voi reproduce fragmentul care m-a impresionat foarte puternic, de altfel ca și celelalte publicații ale domniei sale.

„Firește, disciplina numită istorie, menționează Ioan Aurel Pop, ca orice formă de cunoaștere omenească, se schimbă, se adaptează treptat vieții, exigențelor lumii, păstrându-și în același timp specificul. Este un fel de aducere permanentă la zi, dar însoțită de conservarea identității. Întreaga societate omenească a cunoscut în deceniile din urmă o succesiune de crize, nemaîntâlnite ca număr, intensitate și conținut. De aceea, elementul fundamental care caracterizează lumea noastră pare să fie incertitudinea. Era de așteptat, până la urmă, ca și reconstituirea trecutului să intre sub semnul incertitudinii, cum s-a mai întâmplat în momente critice. Dacă prezentul și viitorul sunt incerte, și trecutul trebuia, după gustul multora, să ajungă la fel. De aceea, s-a revenit la ideea negării adevărului (relativ) al trecutului, și a oricărei cauzalități, susținându-se că toată cunoașterea vieții de demult – câtă există – se axează pe mituri sau pe construcții mentale fără relevanță și fără suport în realitate. Cercetătorii sunt îndemnați să nu mai studieze procese istorice în evoluția lor, construcții organice, ci acte de voință arbitrară și deliberată a unor persoane sau grupuri, precum „inventarea” Europei, a tradiției, a națiunii etc. Temele la modă – marginalii, sexul, moartea, deviațiile și devianții, imaginarul etc. – unele excepționale ca relevanță, sunt prezentate și cultivate ca singurele valide. [...] De mare actualitate este considerată condamnarea studiilor „de tip clasic” asupra națiunii, statului național și naționalismului, pe motiv că aceste relații sunt depășite și că au fost generatoare de mari suferințe, conflicte și nedreptăți. [...] Conform acestei logici, ar trebui ocolite și familia, și biserica, și religia, și dragostea, și averea, și provincia, și cetatea-stat, fiindcă și ele au generat, de-a lungul vremii, conflicte sângeroase. Tratarea noilor teme se cuvine făcută – spun noii ideologi – în stil eseistic, cu idei extrase mai ales din alte cărți și combinate ingenios, nu din sursele istorice. Căutarea și interpretarea surselor este considerată o piedică în calea modernității. Ceea ce reprezintă un rezultat logic al ideii inexistenței adevărului sau, mai exact, al neputinței reconstituirii trecutului în funcție de criteriul adevărului. Dacă realitatea

trecută nu poate fi, oricum, recreată în funcție de criteriile obiective, ce rost mai au izvoarele?”. [...] E ca și cum ai spune: ce rost are să mai mănânc azi din moment ce, oricum, mâine îmi va fi foame din nou?”

Această stare de lucruri poate fi considerată ca fiind proprie și cercetării istoriei în Republica Moldova,

În prezent, după 30 de ani de exprimare liberă a adevărului istoric, se observă un interes sporit al societății față de procesele și evenimentele din trecutul nostru istoric. S-a acumulat un volum enorm de informații și cunoștințe noi în domeniu. Care ar fi, după părerea Dvs., noile direcții și priorități de cercetare în știința istorică contemporană din Republica Moldova?

Am amintit mai sus că unele fenomene și evenimente din istoria contemporană a românilor de la est de Prut au fost cercetate în mare măsură. Era firesc ca, inițial, atenția cercetătorilor să se concentreze asupra „petelor albe” ale istoriei noastre. Însă mi sunt multe probleme care își așteaptă soluțiile.

În cadrul secției istorie contemporană, activitatea ar trebui să se axeze pe două planuri principale: pe de o parte, realizarea unor prețioase culegeri de documente și instrumente de lucru, iar pe de alta parte valorificarea - prin studii, monografii și lucrări de sinteză - a materialelor inedite puse la dispoziție de bogatele fonduri arhivistice naționale și locale, cu privire la trecutul istoric al românilor de la est de Prut, la locul și rolul Basarabiei în viața istorică a României, apoi, între 1940-1941, 1944 - 1991, a Uniunii Sovietice. Astfel, ar trebui studiate temeinic, în opinia mea: consecințele transplantării regimului sovietic în Basarabia în 1940-1941, participarea basarabienilor în cel de-al Doilea Război Mondial, viața țărănimii din RSS Moldovenească în anii regimului sovietic, problemele demografice și identitare în RSSM de-a lungul perioadei sovietice, colectivizarea, civilizația și cultura în RSS Moldovenească. La acestea ar trebui să adăugăm noi teme precum: factorii interni și externi care au contribuit la declanșarea războiului de pe Nistru (1992), aderarea Republicii Moldova la CSI și consecințele acesteia pe termen scurt, mediu și lung etc.

La 30 de ani distanță de la proclamarea independenței Republicii Moldova, ar trebui deja pusă problema cercetării științifice profunde, ferită de interpretări ideologice, emotive, sau de pe pozițiile interesului personal, a evenimentelor derulate în RSS Moldovenească-Republica Moldova în anii 1986-1992, acestea urmând a fi abordate în contextul fenomenelor și evenimentelor desfășurate, în perioada respectivă, în URSS și în cadrul blocului comunist.

Aveți o bogată experiență în calitate de rector, vice-ministru al educației, profesor universitar. Care sunt tendințele actuale în învățământul universitar? Cum arăta ieri și cum arată astăzi profilul tânărului venit să studieze pe băncile universităților și care sunt preocupările și problemele profesorului de istorie de la catedra universitară?

În situația când societatea este confruntată cu o criză evidentă a valorilor, problema educării generației tinere este una actuală și oportună. Foștii liceeni vin în instituțiile superioare ca personalități deja marcate de influențele mediului în care s-au aflat. Cănstatăm cu regret că printre studenți devine tot mai actuală tendința de a învăța mai puțin și a câștiga mai mult. Bineînțeles că pentru a face față cerințelor societății contemporane, persoana trebuie să dispună de un nivel suficient de bunăstare materială, să se bucure de prestigiu, însă preocuparea abuzivă de aceste condiții sociale face ca persoana să fie obsedată și conduce spre deformarea unor valori fundamentale.

Am observat că cea mai mare parte a studenților din anul I o alcătuiesc absolvenții liceelor (mai puțin ai colegiilor), ai anului în curs pentru care statutul de student parcă ar însemna doar schimbarea instituției de învățământ și satisfacția de a fi student. De regulă, ei au memoria, gândirea bine dezvoltate, un comportament adecvat, însă unii studenți, din anul I, încă nu conștientizează pe deplin schimbările ce trebuie să aibă loc în viața lor odată cu venirea la universitate. Se întâmplă că unii studenți de la anul I nu pot lua note la curs, nu știu a consulta literatura și nici nu sunt în stare să formuleze un răspuns deplin și coerent la o întrebare privind materia studiată la curs. Se resimte situația complicată din unele instituții preuniversitare. Pandemia și, implicit, formele de învățământ „la distanță”, care au luat aproape prin surprindere, atât cadrele didactice cât și întreg contingentul de studenți, au complicat și mai mult situația. Dar sperăm că și acest aspect al vieții noastre va fi cumva depășit.

Ce lucrări v-au apărut în ultimul timp și care sunt subiectele la care lucrați în prezent?

În 2018 am editat lucrarea „Relațiile sovieto-finlandeze, 1918-1940” în care abordez aspecte ale relațiilor sovieto-finlandeze în perioada de la obținerea independenței Finlandei (6 decembrie 1917) până la încheierea războiului sovieto-finlandez („războiul de iarnă”) la 12 martie 1940. Problema este actuală din perspectiva diverselor și controversatelor abordări istoriografice ale celor mai importante evenimente, adică în sens științifico-cognitiv, dar, mai ales, în sensul identificării și elucidării similitudinilor și specificităților fenomenelor și evenimentelor produse în cadrul aplicării Pactului Molotov-Ribbentrop în anii 1939-1940, Finlanda și Basarabia regăsindu-se în „sfera de interes” a URSS. Sunt analizate formele și procedeele propagandei sovietice privind susținerea acțiunilor diplomatice, motivarea, explicarea și justificarea ideologică a presiunii politice și operațiilor militare în vederea extinderii URSS în Peninsula Scandinavă, fiind prezentate obiectivele urmărite prin formarea, în 1920, a RASS Karelă la granița cu Finlanda, similare celor ale formării RASS Moldovenești în 1924 la granița cu România. Pentru prima dată este elucidat procesul de formare a „poporului karelian” și a „limbii kareliene”, ca fenomene opuse Finlandei, limbii finlandeze și poporului finlandez, și care se vor regăsi, aproape similare, în stânga Nistrului, în

1924-1940. Sunt prezentate cauzele, desfășurarea și, mai ales, consecințele „războiului de iarnă” pentru Finlanda și Uniunea Sovietică; evidențiată anexarea de către URSS a teritoriilor finlandeze, în contextul extinderii regimului bolșevic în spațiul de la Marea Baltică la Marea neagră în 1939-1940.

În 2019 am editat, împreună cu Daniela Șișcanu, lucrarea „*De la Marea Baltică la Marea Neagră, 1939-1940. Studiu și documente*”, în care am oferit o imagine cuprinzătoare a politicii externe sovietice în anii 1920-1939, ajunsă la încheierea Pactului soviet-german de neagresiune și, în consecință, la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial; am arătat fundalul doctrinei și politicii externe ale RSFSR/URSS, fiind evidențiate documentele prin care sovietele renunțau la război ca mijloc de soluționare a problemelor dintre state, aderau la acordul privind definirea agresiunii, recunoșteau granițele statelor europene în legătură cu admiterea sa în Societatea Națiunilor. După aceea, am prezentat documente privind modificarea abruptă a paradigmei și direcției politicii externe a Kremlinului, ajungând la negocierile cu hitleriștii privind pregătirea documentului care va asigura celor două părți garanția că în spațiul „de la Marea Baltică la Marea Neagră” nu vor exista probleme care nu vor putea fi soluționate în avantajul reciproc.

Ceea ce am urmărit să realizăm în această lucrare, a fost selectarea și aranjarea celor mai relevante surse privind evenimentele desfășurate în spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră în anii 1939-1940, drept consecințe ale încheierii Pactului Molotov-Ribbentrop.

Anul acesta am publicat, împreună cu domnul Gheorghe Cojocaru, lucrarea „*Japonia și Tratatul Basarabiei (1920-1940). Studiu și documente*” care, la împlinirea a o sută de ani de la semnarea Tratatului Basarabiei de la Paris, este o încercare de a urmări traseul complicat al (ne)ratificării japoneze, în contextul intereselor sovieto-nipone sau sovieto-române și relațiilor româno-nipone de la semnarea acordului în 1920 și până la 1940. Selectate din Arhivele diplomatice ale României, documentele incluse în acest volum reflectă evoluția raporturilor româno-japoneze în anii '20 - '30 ai secolului XX, înlesnind o mai bună cunoaștere a poziției Japoniei, ca și a jocului larg de interese, în problema semnării și ratificării Tratatului Basarabiei. Lucrarea este destinată tuturor celor interesați de politica externă a României, de problema Basarabiei în context universal și de istoria relațiilor internaționale în prima jumătate a secolului XX.

În prezent, după încheierea unui studiu privind *Acțiunile instituțiilor publice sovietice privind limitarea morbidității și mortalității populației din RSS Moldovenească în anii 1940-1950*, pregătesc unele compartimente pentru lucrarea „*Istoria RSS Moldovenești*”, volum din cadrul proiectului instituțional privind istoria românilor de la est de Prut.

A consemnat Silvia Corlăteanu-Granciuc*

* **Silvia Corlăteanu-Granciuc**, doctor în istorie, secretarul științific al Institutului de Istorie.

STUDII

Vlad Mischevca*

FAMILIA YPSILANTI ÎN POLITICA IMPERIULUI RUS (1799-1821)

The Phanare of Constantinople generated a series of famous Greek princes of the Romanian Principalities, among which the two voivodes, representatives of the Ypsilanti family, father and son: Alexander (d. 1807) and Constantine (d. 1816) – both leaving deep traces in the history of the Romanians. At the same time, three generations of this Phanariot family were involved or even influenced, to a certain extent, the international political relations in South-Eastern Europe from the end of the 18th century to the beginning of the 19th century. The year 1821 was marked by military actions of the sons of the fleeing prince Constantin Ypsilanti, who started the rebellion against the Ottoman Empire on the territory of the Romanian Principalities. The role and place of the Ypsilanti family in the Eastern policy of Russia can be discerned especially in their politico-diplomatic activity during the three decades preceding the Greek Revolution of 1821. In his political views, C. Ypsilanti continued to remain a follower of the Russian crown with obvious manifestations of Greek patriotism, transmitted to his children, who were educated in the spirit of love and longing for a free homeland. Addressing him, in January 1816, with a letter to Alexander I, he had mentioned: “serving your empire - I serve my country.” His merit, perhaps the greatest, for the cause of the rebirth of modern Greece was the chosen training and education, highly cultural and patriotic given to his sons - heroes of the struggle for the liberation of the subjugated Fatherland.

Keywords: Phanariot family Ypsilanti, Alexander I, Great Dragoman, Russo-Turkish War of 1806–1812, Greek Revolution of 1821, the Eastern Question.

Explicând cauzele Revoluției de la 1821, Nicolae Bălcescu în „Mersul revoluției în istoria românilor” consideră că: „Revoluția de la 1821 a strigat dreptate și a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să fie românesc. Ea fu o revoluție democratică.”¹ „Vladimirescu, care avu norocirea d-a purta glasul în numele popoului și a personifica deșteptarea lui, avu încă norocirea d-a-și da viața pentru credința sa și d-a fi ucis de acești fanarioți... Căci revoluția nu moare cu dânsul...”²

* **Vlad Mischevca**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie.

¹ Nicolae Bălcescu, *Opere*. Ediție în două volume, Chișinău: Știința, 2018, p. 267.

² *Ibidem*, p. 263.

Iar rolul Rusiei este unul foarte important pentru înțelegerea raportului dintre mișcările revoluționare ale românilor și grecilor în Principatele Române, deoarece „De la Petru cel Mare boerii caută în Rusia mântuirea lor de fanarioți și turci, și Rusia, supt titlul de ocrotitoare, țintește mereu a coprinde țările române. Dar războaiele și intrigile ei se zădărnicesc de împregiurări favoritoare. Neputând izbuti a opri țările pe seamă-i, ea se silește la tot războiul d-a le emancipa de turci și în vreme ce lanțul ce lega țările de turci mai slăbea, Rusia mai strângea lanțul ce lega de dânsa.”³

Odată ajunsă la Gurile Dunării, conform păcii de la București (1812), Rusia sperase să rezolve în continuare Problema Orientală în interesul său, iar mișcările de emancipare din sud-estul Europei puteau să-i servească drept un pretext favorabil pentru o nouă implicare în Balcani. Evident că, partizanii pro-ruși din Principatele Române au fost încă din secolul al XVIII-lea abil utilizați în politica externă a țarismului. La începutul epocii moderne a României Imperiul Rus conta pe destabilizarea situației politice în Balcani, implicit și în Principatele Române, excluderea altor state europene din procesul rezolvării sinuoasei Probleme Orientale și menținerea în sfera rusă de influență a Moldovei și Țării Românești, fortificându-și legăturile multilaterale cu fanarioții filoruși.

„În preajma anului 1821, țările române se aflau – demult, încă – angajate pe calea schimbării; națiunea își individualizase profilul, solidaritățile moderne se cristalizaseră, spiritul european avea un mai larg câmp de manifestare. În contact cu cele europene, *Luminile* românești își afirmau valorile și funcțiile înnoitoare. În limitele impuse de specificul dezvoltării noastre istorice, spațiul românesc se înscrie acum în aria în care acționa *Revoluția*”⁴ adică acea avalanșă de mișcări de emancipare a popoarelor din Europa – sârbii, răsculați la 1804-1813, polonezii, care au încercat să profite de ascensiunea lui Napoleon, pentru a-și restabili staturitatea și, desigur, grecii, care cu tenacitate și în mare taină pregăteau lupta pentru eliberare, zămislită în spațiul Imperiului Rus.

Acad. Gheorghe Platon aprecia (la 1999, în Disertația susținută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității din Craiova), că forțele revoluției nu s-au declanșat spontan în anul 1821, că acumularea s-a realizat în timp, programul național, strategia și tactica luptei politice definindu-se treptat, în acord cu realitățile interne și condițiile politice internaționale. *Revoluția*, în acest sens, trebuie înțeleasă – în latura sa politică, cel puțin, – drept o continuare, în noi împrejurări și cu alte mijloace, a eforturilor anterioare.⁵ Dacă pentru greci și români dușmanul era același – Imperiul Otoman, totodată, obiectivele luptei lor nu coincideau. Grecii ținteau independența și renașterea națiunii subjugate, iar Tudor Vladimirescu opta pentru restabilirea domniilor pământene – pas important al procesului de trezire națională. Iar aceasta este o

³ *Ibidem.*

⁴ Gh. Platon, *Despre Tudor Vladimirescu și Revoluția din 1821*, https://www.ucv.ro/pdf/international/informatii_generale/doctor_honoris/26.pdf (accesat la 25.06.2021)

⁵ *Ibidem.*

premisă ideologică pentru înțelegerea disensiunilor dintre cei doi conducători – „domnul Tudor” și generalul Alexandru Ypsilanti. „Revoluția grecească... doar-me pe lauri străini” – scria la 10 octombrie 1876 Mihai Eminescu, deoarece în această mișcare se implicaseră și alte popoare vecine, inclusiv româniilor.⁶ Istoricul bulgar N. Todorov a publicat în 1984, un document inedit din care aflăm date noi, necunoscute, despre cei 1002 eteriști, care au găsit azil în Rusia după bătălia de la Sculeni: greci – 503, români – 209 (68,9% dintre care proveneau din mediul urban, mai ales din târgurile Moldovei), bulgari – 132, sârbi – 72, muntenegreni – 2, dalmațieni – 4, turci creștinați – 3, albanezi – 7.⁷

Recenta publicare a documentului de arhivă din Odesa – „Lista nominală a eteriștilor stabiliți în orașul Orhei, cu semnificația cui din care națiune, din care stat sunt supuși, dacă vreunul dintre ei avea o reședință în Rusia înainte de a pleca în Moldova și unde exact, prin al cărui pașaport sau fără acesta au plecat în străinătate și în cele din urmă, unde sunt stabiliți definitiv”, alcătuită în iulie 1821 și care include circa o mie de persoane, permite să identificăm naționalitatea și datele biografice a participanților la Eterie. Componenta poli-etnică a eteriștilor arată că, pe lângă greci, care alcătuiau cea mai mare parte a eteriștilor refugiați în Basarabia după înfrângerea lor în Principatul Moldovei, au participat la lupta pentru independența Greciei și un număr considerabil de albanezi, bulgari, moldoveni și munteni, polonezi, sârbi, ucraineni și țigani.⁸

Totodată, „nicio ridicare în masă a românilor (răscoală, mișcare revoluționară sau revoluție), poate cu excepția Revoluției din decembrie 1989, n-a fost atât de dependentă de factorii externi, precum acțiunea inițiată de Tudor Vladimirescu în 1821”, a sintetizat rolul contextului internațional pentru mișcarea condusă de „Slugerul Teodor”⁹ istoricul Dan Falcan.¹⁰

În general, *Fanarul* Constantinopolului a generat un șir divers de domni greci Principatelor Române, printre care s-au evidențiat și cei doi voievozi, reprezentanți ai familiei Ypsilanti, tatăl și fiul: Alexandru (m. 1807) și Constantin (m. 1816), care au lăsat urme adânci în istoria politică a românilor. Astfel, trei generații ale acestei familii fanariote s-au implicat sau chiar au influențat, într-o anumită măsură, raporturile politice internaționale din sud-estul Europei de la sfârșitul

⁶ Eminescu, *Opere*. Vol. V. Publicistică. / Coord. ediției: acad. M. Cimpoi, Ed. a II-a, Chișinău: Gunivas, 2008, p. 177.

⁷ Тодоров Н., *Балкански измерения на Гръцкото въстание от 1821 година. Приносът на българите*, София: Изд-во на Отечествения фронт, 1984, с. 287; Τοντοροφ Νικόλαη, *Η Βαλκανική διασποχή της Επαναστάσεως του 1821. Η περίπτωση των Βουλγαρών - Ένας Καταλογος αγωνιστών στη Μολδοβλαχία (Αρχεία Οδησσου)*, Gutenberg, 1982, 336 p.

⁸ *Ετεριστι в Бессарабії, 1821–1823* / Збірник документів. Автор-упорядник Лілія Білоусова; Наукова ред. Ірина Матяш, Одеса, 2020. 672 с.

⁹ *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu cu o comunicare făcută la Academia Română de N. Iorga*, București, 1921, p. 62.

¹⁰ Dan Falcan, *Tudor Vladimirescu, Sfânta Alianță și Eteria*, în: „Historia”, An XXI, aprilie 2021, nr. 231, p. 23.

secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Anul 1821 a fost marcat de acțiunile militare ale fiilor domnului fugar Constantin Ypsilanti, care au demarat rebeliunea împotriva Porții Otomane pe teritoriul Principatelor Române. Rolul și locul familiei Ypsilanti în politica Orientală a Rusiei se poate desluși în deosebi în activitatea lor politico-diplomatică din cele trei decenii ce au precedat Revoluția greacă de la 1821.¹¹

O treaptă indispensabilă în cariera domnului fanariot era obținerea titlului de dragoman otoman. Pozițiile mai formalizate ale dragomanilor au apărut în cadrul administrației otomane la începutul anilor 1670, inclusiv, pe lângă dragomanul Consiliului Imperial (*Divan-ı Hümâyûn tercümanı*), dragomanul Flotei (*donanma tercümanı*), care era al doilea la comanda marelui amiral și dragomanul Armatei Imperiale (*tercüman-ı ordu-yu Hümâyûn*). Spre deosebire de dragomanii provinciali, care au fost în mod evident recrutați în mare parte din populația locală și care și-au completat adesea veniturile cu colectarea impozitelor, titlurile de *dragomani ai Porții* au fost rezervate fanarioților, aceștia fiind numiți centralizat de Consiliul Imperial și frecvent le-a servit ca o piatră de temelie către poziții mai înalte și mai profitabile, precum cele de voivozi în Moldova și Țara Românească.¹²

Vom menționa, că anume în timpul ultimei domnii a bătrânului Al. Ypsilanti (1796–1797) în Țara Românească, a și avut loc avansarea plenară pe scena politică a fiului său – Constantin. Probabil, după cum mărturisesc izvoarele, anume din acea vreme, de când deținea dregătoria *Marelui dragoman* (1796–1799), C. Ypsilanti a și început să colaboreze, în mod secret, cu demnitarii Curții Ruse. Astfel, pe parcursul întregii sale cariere politice Rusia a ocupat predominant un loc deosebit. Dacă pe timpul domniilor lui Alexandru Ypsilanti în Principate familia lor s-a manifestat ca fiind partizană a Austriei, apoi ulterior Constantin Ypsilanti a devenit capul *partidei pro ruse* din Principatele Române. Deși, nu putem pune la îndoială orientarea politică a acestui principe, de altfel devenită deja „axiomatică” în lucrările consacrate istoriei politice a Principatelor Române, totuși, pentru o înțelegere mai deplină a acestei figuri complexe, trebuie de avut în vedere și factorul „interesului personal” ajustat la cel al dezi-deratului emancipării neamului.

De asemenea, asupra orientării politice a lui C. Ypsilanti au influențat în mod direct evoluția raporturilor ruso-otomane, care au fost determinate atât de confruntările militare, în general, cât și de toate acele evenimente politice survenite în perioada dată pe arena vieții internaționale a Europei. Până la începutul secolului al XIX-lea, Imperiul Otoman, care la acea vreme era o putere militară semnificativă, a dictat de fapt condițiile pentru utilizarea Strâmtoarelor

¹¹ Vezi: Vlad Mischevca, *Książę Konstantyn Ipsilanti w kontekście kwestii wschodniej: o niektórych aspektach działalności dyplomatycznej na przełomie wieku XVIII-XIX*, în: „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, Tom X, Rok 2014. Lublin – Radzyń Podlaski: Libra, 2014, s. 199 – 218.

¹² E. Natalie Rothman, *The Dragoman Renaissance. Diplomatic Interpreters and the Routes of Orientalism*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2021, p. 47.

Mării Negre. De aceea, fiecare dintre puterile europene a căutat să se pună de acord cu Poarta cu privire la condițiile de trecere a navelor lor prin Strâmători, folosind diplomația și uneori forța militară în acest sens. Primele acorduri dintre Rusia și Poarta Otomană privind Strâmătorile Mării Negre datează din această perioadă. Din scrisoarea lui V.S. Tomara către F.F. Ușakov, despre scopurile și obiectivele politicii externe a Rusiei cu privire la Turcia (remisă la 13 noiembrie 1798, din Constantinopol), reiese că, „*dezvăluind într-un secret de cel mai înalt grad, intenția Înaltei Curți*” (Ruse – N.N.) era „*să încerce cât mai mult posibil să irite reciproc Poarta și Franța; /.../ adică, se urmărea „stabilirea a cât mai multei dușmăanii între Directorat (din Prima Republică Franceză – N.N.) și Poarta Otomană*”.¹³

S-a afirmat că, dragomanul C. Ypsilanti „uzând de marea lui influență la Poartă, a convins-o să formeze tripla alianță cu Anglia și Rusia, care, micșorând puterea francezilor în orient, a zguduit guvernul lor”.¹⁴

Tendința spre apropiere de Rusia și Anglia a apărut în Turcia după pacea de la Campo Formio din 1797, când francezii, după ce au capturat Italia, s-au apropiat de Peninsula Balcanică și au început în secret să încurajeze mișcarea de eliberare națională a grecilor din Insulele Ionice și Morea (adică Peloponezul, constituind aproape întreg teritoriul Greciei de la sud de Golful Corint). Impulsul imediat pentru încheierea unei alianțe între Turcia, pe de o parte, și Rusia și Anglia, pe de altă parte, a fost debarcarea trupelor lui Napoleon Bonaparte în Egipt (1.07.1798). Turcia a acceptat asistența oferită de Rusia. Escadrila rusă trimisă de Pavel I sub comanda amiralului Ușakov a intrat în Bosfor cu permisiunea sultanului.

Din raportul amiralului F.F. Ușakov către Pavel I, de la 29 august 1798, privind sosirea escadrei ruse în Buyuk Dere și negocierile cu guvernul turc privind planul de acțiuni comune contra Franței, desprindem că: „Pentru prima dată mi-a fost trimis un dragoman al Amiralității, numit Kaimakam Pașa, cu flori și fructe, iar după el a doua zi de la Majestatea Sa a sosit primul dragoman al Porții (prin care, în semn de bunăvoință pentru o sosire rapidă, am fost onorat să primesc o tabacheră ornată cu diamante) și, de altfel, amândoi dragomanii, când erau în casa ministrului alocată pentru mine, cu furnizarea de favoruri, au întrebat și mi-au cerut părerea, sfaturile și explicațiile mele, care ar fi cel mai bun plan cu privire la acțiunile împotriva francezilor din Arhipelag, Golful Veneției și Alexandria. Pentru onoarea pe care mi-au făcut-o .../ părerea mea le-a fost declarată cu sinceritate. În acest moment, prin intermediul primului dragoman al Porții

¹³ Сборник документов «Ф. Ф. Ушаков», Т. II (с января 1798 по июнь 1799 года), М., 1952 (Scrisoarea lui V.S. Tomara către F.F. Ușakov despre scopurile și obiectivele politicii externe a Rusiei cu privire la Turcia, 13.11.1798), c. 198-199.

¹⁴ Epaminonda I. Stamatiade, *Biografiile marilor dragomani (interpreți) greci din Imperiul otoman / Trad. din l. greacă și prefață de C. Erbiceanu, Cuvânt de prețuire de I.-A. Pop, Cluj-Napoca, 2016, p. 107-108.*

(C. Ypsilanti – N.N.), am primit drept răspuns, la adresarea mea către ministru, o declarație despre acordul Sublimei Porți privind trecerea liberă a escadrei ruse și a tuturor navelor militare și de transport din Marea Neagră în Marea Egee și înapoi în Marea Neagră, precum și alte dispoziții...”¹⁵

În acest moment, Turcia primise deja vești despre distrugerea flotei franceze de către amiralul Nelson la Abukir. Acest eveniment i-a încurajat pe otomani, care anterior ezitase de teama Franței, să se alătore deschis coaliției. La 9.09.1798 guvernul turc a emis un manifest privind războiul împotriva Republicii Franceze. În septembrie, flota combinată ruso-turcă a început operațiuni militare care vizau în principal eliberarea Insulelor Ionice de francezi. Pe cetățile din Corfu au fost ridicate steagurile Rusiei și Sublimei Porți otomane.¹⁶ Astfel, Turcia și-a formalizat relațiile aliate cu Rusia, încheind deja o alianță cu aceasta.

Tratatul de alianță și apărare ruso-otoman, semnat la 23 decembrie 1798 (pe stil nou la 3 ianuarie 1799) la Constantinopol – din partea rușilor de către trimisul extraordinar al Rusiei consilierul secret V.S. Tomara (sau Tamara: 1740–1813), iar din partea Porții de *reis efendiul* Ahmet Atif și Esseid Ibrahim bei, – a semnat încheierea unei etape calitativ noi în politica Orientală a Imperiului Rus. Acest tratat – numit de înșiși diplomații ruși drept „o afacere nemaipomenită” – a fost încheiat pe o durată de 8 ani și recunoștea, printre altele, pentru prima dată, Marea Neagră ca fiind închisă, interzicând-se navigarea în ea a oricărui pavilion străin.¹⁷ Tratatul a oficializat, alături de tratatul anglo-turc din 5.01.1799, intrarea Turciei în a doua coaliție anti-franceză.

Putem constata că lupta dusă de Rusia pe parcursul secolului al XVIII-lea pentru dobândirea dreptului de navigare liberă a flotei militare, devenită deosebit de actuală mai ales după Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), s-a încununat cu succes. Fapt concludent al activității diplomației ruse, care poate fi trecut și în activul diplomatic al lui Constantin Ypsilanti, deoarece, după cum menționau contemporanii, anume el a fost unul din principalii „arhitecți”¹⁸ ai acordului ce a legiferat așa-numita „alianță monstruoasă”¹⁹ din 1799. Precum recunoșteau și dușmanii lui – diplomații francezi: *El a devenit instigatorul și autorul triplei ali-*

¹⁵ Сборник документов «Ф. Ф. Ушаков», Т. II (с января 1798 по июнь 1799 года), М., 1952, (*Raportul lui F.F.Ushakov către Pavel I privind sosirea escadrei în Buyuk Dere și negocierile cu guvernul turc privind planul de acțiuni comune contra Franței, 29 august 1798*), p. 81.

¹⁶ *Ibidem*, Raportul lui F.F. Ușakov către Pavel I privind operațiunile militare ale escadrelor unite în timpul asediului cetății Corfu, 13 martie 1799), p. 432.

¹⁷ Клейнман Г.А., *Русско-турецкий союз 1799 г.*, în: „Доклады и сообщения исторического факультета МГУ”. Вып. 3, М., 1945, с. 17; Acest tratat era compus din două părți. Esențialul se conținea în cea de a doua parte- secretă. Articolele secrete într-o copie în limba franceză vezi în: *Российский Государственный Архив Древних Актов* (РГАДА). Фонд 1261 (Воронцовых) Опись 1, дело 1145, лл. 1-6.

¹⁸ Арш Г.Л., *Ипсиланти в России*, în: „Вопросы истории”. 1985, № 3, с. 88-89.

¹⁹ Oțetea A., *Scrieri istorice alese*. Cluj-Napoca, 1980, p. 159.

anțe dintre Rusia, Anglia și Poartă și al declarației unui război național care a avut loc apoi împotriva Franței și a reușit prin intrigile sale să înstrăineze inimile ministerului otoman împotriva aliatului natural al Imperiului.²⁰

Deținând timp de trei ani funcția de Mare dragoman al Porții C. Ypsilanti a întreținut legături strânse cu diplomații plenipotențari ai Rusiei la Constantinopol (Istanbul) – V.P. Kociubei și V.S. Tomara. Relațiile deosebit de strânse cu Tomara, păstrate mulți ani în continuare, și-au găsit reflectarea și în faptul că la 1799, după alungarea francezilor din Insulele Ionice, diplomatul rus propunea „să i se acorde prietenului meu Ypsilanti domnia asupra insulelor Venețiene”.²¹

În opinia unor istorici, în timpul negocierilor ruso-otomane cu privire la crearea Republicii Ionice (1800) marele dragoman C. Ypsilanti conta să devină principe conducător al acestui mic stat vasal al Porții Otomane, deoarece pe lângă ambițiile personale el mai era condus, deja la acea vreme, de un scop patriotic ascuns – de a transforma insulele într-un centru grecesc național, unde s-ar putea de pregătit forțe militare pentru eliberarea ulterioară a Greciei.²²

Acest important post în guvernul otoman, cel al *dragomanatului*, i-a servit drept o „trambulină” pentru a ocupa ulterior tronul Principatului Moldovei (1799–1801), când atașamentul său față de Imperiul Rus a devenit posibil să se manifeste deja în condițiile unei apropieri politice a ambelor țări, fără a se neglija însă, cele mai stricte măsuri ale conspirației. La începutul secolului al XIX-lea cel mai versat și competent informator fanariot rămânea a fi bătrânul Alexandru Ypsilanti. Deși aceasta a și accelerat destituirea lui din domnia Moldovei, pe tot parcursul perioadei date n-au fost întrerupte raporturile sale cu V.S. Tomara, Fonton (primul dragoman al ambasadei ruse la Constantinopol), Barozzi ș.a. După cum se relatează într-un document diplomatic francez din 1804, „casa lui C. Ypsilanti devenise locul întâlnirilor agenților ruși, iar el, ignorând chiar orice precauție, se declara în fața Porții drept „partizan al Rusiei”.²³ Vom remarca că în această perioadă, de rând cu C. Ypsilanti, era considerat de către francezi ca fiind o „creatură” a rușilor și vărul său – Al. Moruzi, ambilor incriminându-li-se că transmit Rusiei secretele de la Poartă.²⁴

Considerăm, totuși, că cea mai amplă activitate politico-diplomatică, care i-a ridicat și rolul său în politica Orientală promovată de Rusia, C. Ypsilanti a

²⁰ Hurmuzaki. Supl. 1/2, p. 303. („Ce fut lui qui devint l'instigateur et l'auteur de la triple alliance entre la Russie, l'Angleterre et la Porte et de la déclaration d'une guerre nationale qui eut alors lieu contre la France, et il parvint par ses intrigues à aliéner les cœurs du Ministère ottoman contre l'allié naturel de l'Empire”).

²¹ Арш Г.Л., *Этеристское движение в России...*, с. 157.

²² Достян И.С., *Проблема создания независимых государств греков и южных славян в русско-балканских общественно-политических связях (конец XVIII – первая треть XIX в.)*, în: *Россия и Балканы. Из истории общественно-политических и культурных связей (XVIII в. – 1878г.)*, М., 1995, с. 50; Станиславская А.М., *Россия и Греция в конце XVIII – начале XIX в.*, М., 1976, с. 289-328.

²³ Hurmuzaki, Supl. I, vol. II (1781-1814), București, 1885, p. 303.

²⁴ *Ibidem*, p. 304.

desfășurat-o în timpul ultimei sale domnii, în Țara Românească, după 1802. În general, impactul tratatului de alianță ruso-turc din 1799, și mai ales a *Hatti-șerifului* din 1802, asupra ambelor Principate semnifică niște etape de cotitură în evoluția raporturilor ruso-otomane, care și-a lăsat implicit amprenta atât asupra situației politice a Moldovei și Țării Românești în cadrul Imperiului Otoman la începutul secolului al XIX-lea, cât și asupra destinului politic ale domnitorilor Principatelor din acea vreme, inclusiv al lui C. Ypsilanti, când părea că se află la un pas de la realizarea definitivă a visurilor sale.

La 1802 C. Ypsilanti era privit la Sankt-Petersburg ca un om cu excepționale calități, devotat Rusiei de mult timp. Cancelarul A. Voronțov indica, la 14 noiembrie 1802, noului ambasador al Rusiei la Poartă, A. Italinski, că acesta urmează să aibă relații speciale și personale de prietenie cu noul domn, întreținând o corespondență de informare secretă, ferindu-l, totodată, pe C. Ypsilanti de suspiciunile Porții.²⁵ În același timp, C. Ypsilanti la acea vreme continua să aibă credit de încredere pe lângă Poartă, fapt confirmat prin decorarea lui de către sultan, în toamna anului 1803, în semn de prețuire pentru activitatea sa și de apreciere a bunelor relații care domneau între Rusia și Turcia.²⁶

Noii domni ai Moldovei și Țării Românești – Al. Moruzi și C. Ypsilanti, care erau, după cum susțineau diplomații francezi, „în întregime creaturile” Rusiei, datorită bogățiilor sale acumulate se prezentau ca adevărați stăpâni ai pașalelor de la frontieră. Atunci când influența lor asupra celor din urmă nu putea fi efectuată prin intermediul corupției, ei îi denunțau și găseau sprijinul necesar la Istanbul pentru a-i destitui.²⁷ Principele C. Ypsilanti avea printre susținătorii săi otomani înalți demnitari ai sultanului: *Marele vizir*, chehaia-bei Youssouf-Aga, Rustam-Aga și Kaffeidgi-Basi, *reis-efendi*-ul Mahmud. Acest „partid” al „partizanilor” lui C. Ypsilanti era, însă, „contrabalansat” de către Capudan-pașa (amiralul Imperiului otoman), Ismet-bey, Ibrahim-efendi și șeful eunucilor negri.²⁸

Documentele diplomatice ale epocii ni-l prezintă pe C. Ypsilanti într-o lumină mult mai complexă. El nu o singură dată a încercat să joace un joc destul de duplicitar. Astfel, chiar în cadrul raporturilor încordate dintre Franța și Rusia din ajunul Războiului ruso-turc din 1806–1812 C. Ypsilanti, profitând de faptul că Principatele prezentau un interes major pentru ambele state, a încercat să se pună bine (fără a înceta a fi liderul grupării *filoruse*) atât cu Franța republicană, consulară, cât și cu puternicul, din ce în ce mai mult, Imperiu napoleonian.

C. Ypsilanti în timpul scurtei sale domnii în calitate de domn al „ambelor Principate – Moldovei și Țării Românești”, în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812, mizase că, fiind ajutat de Rusia (care la începutul secolului al XIX-

²⁵ Goșu A., *Pacea de la București și Moruzeștii*, în: *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p. 366-367.

²⁶ *Ibidem*, p. 372.

²⁷ *Ibidem*, p. 254.

²⁸ *Ibidem*, p. 256.

lea croia după propriul plac harta politică a Balcanilor, conform planurilor de reorganizare a posesiunilor otomane din sud-estul Europei, preconizate de către diplomația rusă – precum proiectele lui V. Malinovski, A. Czartoryski ș.a.),²⁹ să-și dobândească tronul „regatului Daciei”, considerând că „moldovenii și muntenii, unindu-se, vor alcătui o națiune foarte respectată”.³⁰ De asemenea, încercase să-i identifice pe dușmanii rușilor în Principate, care, „printr-o extraordinară coincidență s-au dovedit a fi propriii dușmani politici: familia Suțu, Callimachi și alți contracandidați.”³¹

La 15 octombrie 1807 Lamare comunicase lui Champagny că printre zvonurile ce circulau în București, se distinge că: *Moldova, Țara-Românească, și Serbia rămân Rusiei, iar Ypsilanti va fi regele lor*. Se va alcătui un nou regat din Dalmația, Albania, Grecia, etc. și Lucien Bonaparte³² va fi regele acestui nou Regat.³³ Într-o scrisoare primită de Miloradovici se zicea că, din Moldova, Basarabia (Bugeacul) și Țara-Românească au să se alcătuiască *un regat* pentru Marele Duce Constantin Romanov. Ypsilanti ar avea să se mai folosească de veniturile Țării Românești încă un an, apoi o să primească alte anumite despăgubiri.³⁴

După semnarea Tratatelor franco-ruse de la Tilsit (iunie-iulie 1807) situația domnului Principatelor Române C. Ypsilanti s-a schimbat radical, deoarece peste puțin timp, la 16 (28) august 1807, „a fugit cu cei doi gineri ai săi, ieșind pe la Podu de Pământ și trecând prin Iași și-a luat Domnița și copii lui și celălalt calabalac al său și s-a dus la Kiev...” Începe o nouă etapă în viața principelui destituit – cea a stabilirii sale în Rusia, ce se va prelungi până la moartea lui prematură în vara anului 1816. Iar pentru fiul său Alexandru – a continuat până la trecerea Prutului în februarie 1821, când acesta a declanșat Revoluția greacă.

Desigur, *Armistițiul de la Slobozia* a însemnat pentru familia Ypsilanti o catastrofă politică și financiară, iar noua situație internațională creată după *Tilsit* și *Erfurt* a fost lovitura de grație dată carierei și vieții personale domnului Constantin. El și-a atins doar o parte mizeră din scopurile propuse, căzând, pe de o parte, jertfă a conjuncturii politice europene, iar pe de altă parte, jertfă a propriilor veleități.

²⁹ Vezi: Skowronek J., *Antinapoleonskie koncepcje Czartoryskiego*, Warszawa, 1969, p. 254-255.

³⁰ Urechia V.A., *Istoria românilor*, T. IX. București, 1896, p. 6-7, 131, 139; Corfus I., *Însemnări de demult*. Iași, 1975, p. 27; Panaitescu P.P., *Correspondență lui Constantin Ypsilanti cu guvernul rusesc, 1806-1810: Pregătirea Eteriei și a renașterii politice românești*, București: Cartea românească, 1933, p. 74; Erbiceanu C., *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă. / Textul grecesc și traducerea românească*. București, 1888, p. 275.

³¹ Jewsbury G.F., *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828*, Iași: POLIROM, 2003, p. 48.

³² Lucien Bonaparte, Prinț de Canino și Musignano (21 mai 1775 – 29 iunie 1840), născut Luciano Buonaparte, a fost al treilea fiu care a supraviețuit al lui Carlo Buonaparte și a soției lui, Letizia Ramolino.

³³ Rosetti R., *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească de la 1806-1812. I. Cauzele războiului. Începutul ocupației*, în: „Analele Academiei Române”. Seria II. Tomul XXXI, 1908-1909. Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1909, p. 515.

³⁴ *Ibidem*, p. 517.

În octombrie 1807 C. Ypsilanti era plecat la Petersburg „pentru a implora protecția lui Alexandru I”.³⁵ Administrația țării se făcea încă în numele lui Ypsilanti de opt mari boieri sub președinția lui Varlaam, fost colonel în armata rusă. Dionisie Eclesiarhul ne spune că la audiența țarului, C. Ypsilanti „au închinat țara să fie a împărăției Rosii și să se ia venitul pe seama împărăției, ca pe măriia sa să-l miluiască împărăția cum va socoti.”³⁶

La 26 octombrie 1807 regele Prusiei scria lui Senfft von Pilsach: „Enigma ocupației prelungite a Moldovei și Țării Românești a fost clarificată. Împăratul Rusiei a respins armistițiul și l-a înlăturat de la comandă pe generalul Meyendorff, pentru că le-a acordat turcilor condiții prea favorabile, cum ar fi întoarcerea tuturor navelor lor de război, ocuparea Ismailului și Giurguiului, o scadență de opt luni și impunitate pentru domni. Acest ultim punct a fost simțit în mod deosebit, împăratul Alexandru fiind mereu interesat de foștii săi protejați și, în special, de prințul Ypsilanti, pe care nu avea intenția să-i abandoneze.”³⁷

La sfârșitul lunii martie 1808, oficialitățile ruse l-au eliberat formal pe C. Ypsilanti din „domnia” Principatelor, confirmând încă o dată, în mod oficial, ceea ce devenise evident timp de mai multe luni.³⁸ După unele izvoare ultima ședință a Divanului avuse loc pe data de 18 (30) martie 1808, când Luca Chirico dădu citirii noua dispozițiune a lui Prozorovski.³⁹ Naum Râmnicianu consemnează că, la 26 martie (8 aprilie), „s-a citit în Mitropolie nota lui Prozorovski de la Iași, cu care prin ordin împărătesc dat din Petersburg la 18 februarie s-au scos Ypsilanti din Valahia și Moldova și s-au numit președinte a amânduror Principatelor în cele politice Kușnicov de aici înainte.”⁴⁰ Kușnikov sosi în Iași la

³⁵ Ciotori D. N., *Documente engleze. Rapoarte consulare (1782-1821)*. Vol. I (dactilo), în: Biblioteca Academiei Române. Secția de manuscrise. *Carte rară*, f. 237.

³⁶ Eclesiarhul Dionisie, *Hronograf (1764-1815)* / Ed. D. Bălașa și N. Stoicescu. București, 1987, p. 102.

³⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, București, 1896, p. 432 („L'énigme de l'occupation prolongée de la Moldavie et de la Valachie se trouve éclaircie. L'empereur de Russie a rejeté l'armistice et a ôté le commandement au général Meyendorff, pour avoir accordé aux Turcs des conditions trop favorables, telles que la restitution de tous leurs vaisseaux de guerre, l'occupation d'Ismail et de Giurgewo, un dédit de huit mois et l'impunité à l'égard des hospodars. Ce dernier point surtout a été vivement ressenti, l'empereur Alexandre s'intéressant toujours à ses anciens protégés, et nommément au prince Ypsilanti, qu'il n'est nullement intentionné d'abandonner”).

³⁸ Jewsbury G.F., *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828*, Iași: POLIROM, 2003, p. 53; Urechia V.A., *Istoria românilor*. Tom. IX, București, 1896, p. 106; Erbiceanu C., *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă. / Textul grecesc și traducerea românească*. București, 1888, p. 276-277; Rosetti R., *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească de la 1806-1812*, Vol. I, București, 1909, p. 162-165.

³⁹ Rosetti R., *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească de la 1806-1812. I. Cauzele războiului...*, p. 522.

⁴⁰ Erbiceanu C., *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă. / Textul grecesc și traducerea românească*, București, 1888, p. 276-277.

22 martie 1808 și a intrat în funcțiune la 24 a aceleiași luni. Orice amestec a lui Ypsilanti în ocârmuirea Principatelor încetase.⁴¹

Despre același eveniment raporta, la 30 aprilie, și P.B. Lamare (1753 – 1809, din 1807 consul francez la București) lui Champagny, le duc de Cadore (1756 – 1834, din august 1807 – aprilie 1811 este ministru de externe al Franței), menționând că pe data de 8 aprilie Miloradovici oficial a adus la cunoștința Divanului Munteniei cum că Ypsilanti a fost destituit de către Alexandru I de la conducerea ambelor Principate, primind în schimb pământuri în apropierea Moscovei și un sat cu vre-o 50 de case.⁴² Aceasta era prea puțin pentru tronul pierdut din Principate, fiindcă primirea inițial a doar „80 de sate de rumâni, adică iobagi, din satele Lavrei Kievo-Pecerskii... cu tot venitu lor..., și un sarai de locuință” nu putea echivala cu averea și autoritatea ratată.⁴³

Cauzele acestei destituiri au fost mai multe, după cum reiese și din analiza istoriografică (A. Nakko, R. Rosetti, N.P. Kiricenکو, A. Agachi ș. a.).⁴⁴ După unii, căderea în dizgrație a lui C. Ypsilanti rezidă în intrigile generalilor armatei ruse, care nu-l vedeau cu ochi buni în Principatele ocupate *de-facto* de Rusia; la fel sunt plauzibile și propriile ambiții ale principelui râvnitor de tronul „Daciei”, care se loveau de interesele geopolitice ale lui Alexandru I; toate acestea trebuie conjugate cu conjunctura politică internațională, modificată radical după *tratatul de la Tilsit* (25 iunie / 7 iulie 1807).⁴⁵

Cronicarii români înțelegeau destul de bine subtextul acestei destituiri spectaculoase (mai imprevizibilă chiar decât o mazilire turcească), deoarece cunoșteau bine relațiile dintre domn și autoritățile armatei țariste: „roșilor le venea cu strâmbul, în vreme când stăpânea ei țara, să domnească grec fanariot orânduit de Poarta turcească”.⁴⁶ D. Eclesiarhul crede că la mijloc erau banii, care Ypsilanti refuzase să-i plătească lui Michelson și Miloradovici „pentru osteneala lor” și deci, „de aici începe scârba lui Vodă... și au intrat urâciune și pizmă între ei”.⁴⁷

⁴¹ Rosetti R., *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească de la 1806-1812. I. Cauzele războiului...*, p. 513.

⁴² *Ibidem*, p. 523.

⁴³ Eclesiarhul D., *Hronograf...*, p. 102.

⁴⁴ Накко А., *Очерк Гражданского Управления въ Бессарабii, Молдавии и Валахии во время русско-турецкой войны 1806-1812 года*, în: „Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей” (ZOOID). Т. 11. Одесса, 1879, с. 283-285; Rosetti R., *Arhiva senatorilor de la Chișinău și ocupațiunea rusească de la 1806-1812*. Vol. I. București, 1909, p. 156-165; Кириченко Н.П., *К вопросу об использовании русской армии экономических ресурсов Молдавии и Валахии в русско-турецкой войне 1806-1812гг.*, în: „Ученые записки Кишиневского Государственного Университета”. Том 72 (Серия историческая). Кишинев, 1964. с. 72-75; Agachi A., *Organizarea administrativă a Moldovei și Munteniei sub ocupațiunea militară rusă din anii 1806-1812* (I), în: „Destin românesc”, 1997, nr. 3, p. 40-43.

⁴⁵ Mischevca V., *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*, Chișinău, 1999, p. 63-86.

⁴⁶ *Cronica lui Zilot Românul*, în: Hașdeu B.P., *Înainte de Tudor Vladimirescu, 1800-1821*. Ultima cronică română din epoca Fanarioților reproducă după manuscrisele din Arhiva Statului din București. București, 1884, p. 86; Urechia V.A., *Op. cit.*, p. 155.

⁴⁷ Eclesiarhul D., *Hronograf...*, p. 101.

Cronicarii timpului au sesizat aceste schimbări în atitudinea Rusiei față de C. Ypsilanti, astfel că în *Cronica lui Ion Dobrescu* se spune direct că principele „avea pizmă multă” cu generalul Prozorovski, care voia „să-l dea în mâinile turcilor”.⁴⁸

Astfel, „interesul” Curții de la S. Petersburg a dictat ca principalul „partizan” al Rusiei în Principate să fie înlăturat de la tron. C. Ypsilanti nu mai satisfacea *politica orientală* a „ocrotitorului” său. J. B. Lamare, consulul francez la București, scria lui Champagny, la 27 noiembrie 1807: „Am aflat în această dimineață că generalul Tzitzzeroff (?) tocmai i-a demis pe toți voluntarii sârbi și valahi ai lui Ypsilanti, în număr de aproximativ 350 de oameni. El le-a oferit individual să treacă, dacă doreau, în serviciul Rusiei sau să rămână aici autorizați. Consider că acest corp este un excelent teren de reproducere pentru hoți.”⁴⁹

În timpul aflării sale la Kiev, iar apoi la Moscova, unde fostul domnitor a fost silit, din 1808, să stea aproape un an de zile⁵⁰, el de nenumărate ori s-a adresat înalților demnitari ruși (lui Rumeanțev, Alexandru I, și mai ales lui Adam Czartoryski, față de care avea cele mai calde sentimente). Explicând situația sa dificilă, principele încerca să-și schimbe destinul, apelând la meritele sale față de coroana rusă. „Dintre toți principii Valahiei și Moldovei, care de bună voie s-au aflat în Rusia, eu sunt al cincilea, însă nimeni, cu excepția mea, nu s-a lovit de asemenea greutăți... De ce pe mine m-au privat de libertate?” – întreba C. Ypsilanti în vara anului 1809. El dorea să plece la Petersburg, iar apoi avea intenția să se ducă la Berlin.⁵¹ Din corespondența lui Ypsilanti aflăm că el reamintea insistent, în repetate rânduri, despre aceste merite: „Devotamentul meu Curții imperiale Ruse, abnegația și slujirea intereselor ei sunt cunoscute întregii Europe, constând în serviciile și în principiile mele neschimbătoare și permanente, care mai sunt și confirmate prin propriile jertfe, pierderile și nenorocirile familiei”⁵²

C. Ypsilanti a fost nevoit să recunoască chiar și faptul că tatăl său a devenit „jertfă propriului atașament față de Rusia”.⁵³ Zvonul despre „exilul” lui Ypsilanti nu era departe de adevăr, deoarece el însuși tocmai așa și aprecia propria situație.⁵⁴

Fostul domn rămăsese fără casa sa din Iași, prefăcută de armata rusă într-un spital militar și devenise limitat în resurse financiare, deoarece toată averea din Constantinopol i-a fost confiscată de Poarta Otomană. La 1809 C. Ypsilanti amintea despre fostele merite față de Rusia pe parcursul „a ultimilor 12 ani” și

⁴⁸ Corfus I., *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în: „Studii și articole de istorie”. VIII. București, 1966, p. 325.

⁴⁹ Rosetti R., *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească de la 1806-1812. I. Cauzele războiului...*, p. 518.

⁵⁰ Panaitescu P.P., *Op. cit.*, p. 95-99.

⁵¹ *Ibidem*, p. 108, 112, 98.

⁵² *Ibidem*, p. 106.

⁵³ *Ibidem*, p. 101, 94; Trădarea lui C. Ypsilanti provocase răzburarea Porții și uciderea de către turci, după chinuri grele, a tatălui său – bătrânului Alexandru Ypsilanti Voievod și sechestrarea, în folosul sultanului, a însemnatei sale averi.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 105.

mai ales în timpul războiului ruso-turc, ce era în toi. El menționa insistent aportul său la răscoala sârbilor, care „aveau o mare încredere” în el, precum și ajutorul acordat la luarea a patru cetăți basarabene: Hotin, Bender, Chilia și Ackerman, „cucerite”, în opinia sa, conform unui plan prezentat de dânsul din timp comandamentului rus.⁵⁵

Eroismul demonstrat în timpul războiului Rusiei împotriva lui Napoleon și strălucita carieră militară a celui mai mare fiu al lui C. Ypsilanti – Alexandru (1792-1828), a ajutat familiei lor să se apropie din nou de Curtea imperială.

Roxandra Edling (născută Sturdza; 12.10.1786, Constantinopol – 16.01.1844, Odessa), cea care a fost o scriitoare, contesă și filantroapă ne-a lăsat o originală descriere a descendentului Ypsilanti: „Prințul Ypsilanti /.../ a fost ruda noastră și era de aceeași vârstă cu fratele meu mai mic. S-a prezentat la curte ca un băiat de 15 ani, iar împărăteasa Maria Feodorovna i-a promis tatălui său, care s-a salvat în Rusia, Domnului Valah, să-l patroneze atunci când v-a fi prezentat Curții. Împlinit cu favorurile Suveranului, el dispunea cu ușurință în favoarea sa, având o înfățișare atrăgătoare și eroică, o minte plină de viață și o inimă excelentă. Dar frivolitatea și lenea pentru eforturi mentale l-au împiedicat să dezvolte înclinațiile prețioase pe care i le-a dat natura. Era greu de auzit când era supus condamnărilor dure ale guvernilor lumii; Eu însumi trebuia uneori să-l cert, dar păstrând o prietenie indulgentă față de el. Așa că s-a atașat de mine și m-a onorat ca pe o soră mai mare.”⁵⁶

Încă Nicolae Iorga remarcase că, „prin mama sa, Alexandru Ypsilanti (1792-1828. – N.N.) era descendentul unei familii ce a dat cinci poeți – Văcăreștii...”⁵⁷ Astfel, Al. Ypsilanti moșteni, atât din partea tatălui, cât și a mamei, „tendențele romantice”. El a fost „favorizat” de către unele persoane din anturajul Curții ruse, fiind protejat de împărăteasa Elisabeta (mama împăratului Alexandru I. – N.N.), o persoană mistică. Al. Ypsilanti n-a scăpat nici de influența lui Napoleon, la fel ca și protectorul său Alexandru I.”⁵⁸

La sfârșitul lui 1814 (sau la începutul anului 1815) C. Ypsilanti, cu învoirea lui Alexandru I, a sosit la Petersburg pentru a-i prezenta personal țarului pe cei doi fii ai săi – Gheorghe și Nicolae, cu rugămintea de a fi încadrați în armata rusă. În iunie 1815 tinerii au fost incluși în cel mai prestigios și aristocratic regiment al imperiului, cel de *Cavalergarzi*, iar Dimitrie a fost numit adjutant al generalului N.N. Raevski.

Fiind îndepărtat de la activitatea politică C. Ypsilanti în perioada emigrării sale în Rusia s-a dedat „activităților literare”: citind și traducând (l-a tradus din

⁵⁵ *Ibidem*, p. 101-102

⁵⁶ *Из Записокъ Графини Эделингъ, урожденной Стурдзы. С неизданной французской рукописи (Писано в 1829 году)*, în: „Русский Архивъ”. Год 25, Вып. 2, М., 1887, с. 205-206.

⁵⁷ Ramura familiei Ypsilanti era descendentă prin câteva generații de femei direct de la domnul martir Constantin Brâncoveanu (1654-1714). Vezi arborele genealogic al Ypsilanților: Μισκεβκα Βλ., *Ο Ηγεμόνας Κωνσταντινος Ψηλαντης*. Θεσσαλονικη: Αδελφων Κυριακιδη, 2008, σ. 296-297.

⁵⁸ Une Conférence de M. Iorga « La psychologie des Ypsilantes », în: *Le Messenger d'Athènes. Nouvelle série*, Nr. 2541, mardi, 21 octobre 1930, p. 4.

franceză în turcă pe faimosul Vauban⁵⁹, încă când era Mare dragoman, stârnind admirația turcilor și „bunavoința sultanului”⁶⁰) manifestând pasiune pentru muzică. Biblioteca personală, lăsată în Țara Românească rămânea, de asemenea, una din cele mai mari pierderi ale sale.

În general, anii petrecuți în Rusia au fost anii unei reevaluări a celor trăite, a unei analize a raporturilor internaționale și a politicii Marilor puteri în disputa *problemei Orientale*. Dintr-un demnitar și diplomat fanariot C. Ypsilanti se transformă conceptual, tot mai mult, într-un *patriot grec*. Dovadă ne pot servi și cele două rapoarte remise lui Alexandru I, în primăvara anului 1816 (într-o perioadă când se zvonea despre un nou război ruso-turc): „*Aperçu sur l'état actuel de l'Empire Ottoman*” și „*Des relations de la Russie avec l'Empire Ottoman*”.⁶¹ În primul său material analitic autorul critică vehement sistemul dominației Imperiului Otoman, bazat pe violență și nedreptate, menționând că perpetuarea acestui regim tiranic se mai datorează și politicii Marilor puteri europene, mai ales a Angliei. O mare speranță și încredere o acordă Ypsilanti națiunii grecești, care cu certitudine se va elibera, într-un sfârșit, de acest jug despotic.

Totodată, autorul nu pierduse speranța în renașterea unui „Imperiu Oriental”, în frunte cu Constantin Pavlovici (fratele lui Alexandru I). Drept un preludiv al acestui proiect himeric trebuia să devină crearea unor *state tampon* independente, ce ar avea o armată regulată, la hotarele Rusiei – *Moldova, Valahia și Serbia*.⁶² Nu putem exclude că tocmai în aceste țări C. Ypsilanti tindea să-și regăsească din nou rostul său, sperând poate chiar să dobândească „tronul” lor. Nicolae Iorga avea să abordeze în conferințele sale subiectul cu privire la *psihologia Ypsilanților*, observând că: „...Constantin obținuse tronurile Principatelor Române, însă, ne dorind să rămână doar „un simplu principe al Valahiei”, a profitat de războiul ruso-turc din 1806 pentru a se instala cu ajutorul armatei țariste și în Moldova. El căutase, de asemenea, să mai obțină sub oblăduirea sa și Serbia... Acestea urmau să devină o simplă bază pentru a merge mai departe – e vorba de planul restaurării Imperiului Bizantin, cu vreo 12 ani mai înainte decât în anul revoluționar 1821.”⁶³

⁵⁹ Sébastien Le Prestre, Marchiz de Vauban (1633 –1707), mareșal al Franței și cel mai important inginer militar din perioada sa, faimos pentru inovațiile aduse în domeniul construcției de fortificații.

⁶⁰ Epaminonda I. Stamatiade, *Biografiile marilor dragomani (interpreți) greci din Imperiul otoman* / Trad. din l. greacă și prefață de C. Erbiceanu, Cuvânt de prețuire de I.-A. Pop, Cluj-Napoca, 2016, p. 107.

⁶¹ Архив Внешней Политики Российской Империи (АВПРИ, Москва), ф. Канцелярия, 1816 г., д. 2309, лл. 145-172.

⁶² Достян И.С., *Проблема создания независимых государств греков и южных славян в русско-балканских общественно-политических связях (конец XVIII – первая треть XIXв.)* în: *Россия и Балканы. Из истории общественно-политических и культурных связей* (XVIII в. – 1878г.). Москва, 1995, с. 63.

⁶³ *Une Conférence de M. Iorga « La psychologie des Ypsilantes »*, în: „*Le Messager d'Athènes. Nouvelle série*”, Nr. 2541, mardi, 21 octobre 1930, pp. 1, 2, 4 ; Vlad Mischevca, *O conferință din Atena a marelui istoric* (1930), în „*Limba Română*”, Nr. 3 (263), mai - iunie 2021, p. 139-147.

În concepțiile sale politice C. Ypsilanti continua să rămână un adept al coroanei ruse cu evidente manifestări de patriotism elen, transmis copiilor săi, care au fost educați în spiritul dragostei și năzuinței pentru o Grecia liberă. Adresându-i-se, în ianuarie 1816, cu o scrisoare către Alexandru I, el menționase: „*slujind imperiului Vostru – eu slujesc Patriei mele*”. Meritul lui, poate cel mai mare, pentru cauza renașterii Greciei moderne a fost instruirea și educația aleasă, înalt culturală și patriotică dată fiilor săi – eroi ai luptei pentru eliberarea Patriei subjugate. Mai târziu, într-o scrisoare din 1821 adresată lui Alexandru I, Alexandru Ypsilanti, vorbind despre motivele ce l-au făcut să conducă răscoala grecilor împotriva dominației otomane, a numit în primul rând, „testamentul” verbal lăsat de tatăl său.⁶⁴ „Datoria mea față de Patrie și ultimele dorințe ale tatălui meu mă obligă imperios să mă dedic cu frații mei pentru o cauză atât de justă, spre eliberarea țării mele.”⁶⁵

Până la urmă, viața l-a făcut pe acest principe neordinar, care a fost dragoman otoman și domn al Principatelor Române, diplomat și emigrant politic să-și reevalueze atât dușmanii, cât și prietenii. Cunoscând din plin ascensiunea și căderea, gloria și trădarea, și parcă presimțindu-și moartea subită, C. Ypsilanti a ajuns la concluzia că trebuie de mizat doar pe propriile forțe. Drept testament politic se prezintă cuvintele profetice, adresate fiului mai mare – Alexandru, în ajunul plecării sale din Petersburg, în iunie 1816: „*Fiul meu, niciodată nu uita că grecii, pentru ca să-și dobândească eliberarea, trebuie să mizeze doar pe sine înșiși*.”⁶⁶

⁶⁴ Prokesch-Osten A., *Geschichte des Abfalls der Griechen vom Türkische Reiche*, Bd. III. Wien, 1867, s. 61-62.

⁶⁵ Alexandre Ypsilanti, *Correspondance inédite : 1816 – 1828*. / Publiée par Gr. Arș et C. Svolopoulos. Thessaloniki, 1985, p. 76 („Mes devoirs envers ma patrie et les dernières volontés de mon père m'ordonnent impérieusement de me dévouer avec mes frères à une cause aussi juste, à la délivrance de mon pays”, Jassy, 24.02/8.03. 1821).

⁶⁶ Арш Г.Л., *Инцилантти в Рочии...*, c. 93; Soutzo D.S., *Les famille princieres Grecques de Valachie et de Moldavie*, în: *Simposium l'Epoque Phanariote*, Thesaloniki, 1974, p. 250; Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκιμίων Ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. Β (2), Αθήναι, 1859, σ. 73.

Gheorghe Cojocaru*

CONSULATUL GENERAL AL ROMÂNIEI LA ODESSA SUB POLITICA DE TEROARE A LUI CR. RAKOWSKY (1918)

In this study is examined the activity of Cr. Rakowsky for undermining the Romanian legal order, after his release from house arrest in Iasi, in May 1917, by a group of Russian soldiers. After the Bolshevik party took the power, Rakowsky returned to Odessa with the mandate to organize a coup in Romania and Bessarabia and proclaim a "Soviet republic". The Romanian Consulate General in Odessa, as well as the Romanian refugees in this city, were among the victims of the policy of terror promoted by Rakowsky and his lieutenants in 1918.

Keywords: Romania, Consulate General, Rakowsky, Bujor, Rumcherod, the Supreme Board.

La 19 aprilie / 2 mai 1917 ministrul de externe al României, Take Ionescu, îi telegrafia ministrului extraordinar și trimis plenipotențiar la Petrograd, C. Diamandy, că la mitingul de 1 mai de la Iași, organizat de soldații ruși revoluționari în piața „Unirea”, a rostit un scurt discurs în limbile rusă și română dr. Cr. Rakowsky, care fusese eliberat din arest la domiciliu, unde se afla pentru propagandă împotriva intrării țării în război de partea Antantei, prin aplicarea forței de aceeași militari. După ce și-a încheiat discursul cu chemarea „Trăiască Republica federativă balcanică!”, Rakowsky a mai ținut o cuvântare în limba rusă în fața soldaților la Socola, tradusă în franceză de sergentul rus Ghiller (Hiller), cel care i-a prezis regelui Ferdinand soarta lui Nicolai al II-lea Romanov. Trecând cu mașina prin strada Ferdinand, lui Rakowsky i s-a alăturat, sfidând ordinele superiorilor, și „un ofițer în rezervă român, anarhistul Bujor”, împreună cu care au plecat la Vlădiceni, la 6 km de Iași, unde au fost primiți în cantonamentul unui batalion rus de pionieri. Serviciul român de informații era informat că în cercurile unor soldați ruși se discuta despre urgența unei lovituri la Iași pentru a da jos regele, principele moștenitor, Guvernul și a proclama împreună cu Rakowsky o „republică socialistă română”. Lozinca „Trăias-

* Gheorghe Cojocaru, doctor habilitat în istorie, directorul Institutului de Istorie.

că Republica română!” a fost scandată de câteva voci în limba rusă în timpul procesiunii prin oraș, însă la apelul unor militari ruși de a manifesta împreună muncitorii români și soldații francezi au răspuns cu un refuz categoric. Într-o ședință a unui comitet militar rus se vorbise că eliberarea lui Rakowsky fusese cerută de însuși Guvernul Provizoriu, însă Guvernul român ar fi refuzat să dea curs acestei cereri. Diamandy trebuia să informeze într-un mod cât mai amiabil Ministerul Afacerilor Străine de la Petrograd despre cele întâmplate la Iași, care puneau autoritățile române în fața unei situații incerte¹.

Prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, însoțit de șeful Marelui Stat Major, generalul C. Prezan, și suita ajungea la Petrograd la 20 aprilie / 3 mai, fiind primit în seara aceleași zile de ministrul de externe, P. Miliukov². A doua zi, consulul general român la Odessa, Sebastian Grecianu (Greciano), comunica că Rakowsky sosise în oraș, unde socialiștii ruși i-au oferit un banchet. El urma să susțină două conferințe și apoi să ia drumul spre Petrograd³.

În capitala rusă, Brătianu a discutat la 22 aprilie / 5 mai despre cazul Rakowsky cu ministrul de război, Gucikov care a decis ca: 1) opinia publică să fie informată că Rakowsky nu era, în realitate, un socialist, ci „un agent în soldă germană” și că Guvernul român deținea dovezi în acest sens; 2) Comandamentul rus să ceară comitetelor soldățești revoluționare să nu dea nici un concurs acțiunilor instigatoare ale lui Rakowsky și să țină cont de faptul că armatele ruse erau prezente în România nu pentru a apăra interesele române, dar pentru a apăra interesele Rusiei și ale aliaților ei fideli; 3) Comandamentul rus în România trebuia să garanteze, în caz de necesitate, securitatea familiei regale și să asigure ordinea publică în cazul unui conflict între trupele ruse⁴. Brătianu i-a transmis la 23 aprilie / 6 mai lui Take Ionescu copia ordinului lui Gucikov către generalul Șcerbaciiov, comandantul Frontului Român, în care erau condamnate acțiunile de instigare împotriva ordinii legale din România și punerea în libertatea a „germanofilului Rakowsky” care, împreună cu „socialistul român Bujor”, făcea vizite unor trupe ruse. Guvernul Provizoriu nu putea tolera un asemenea comportament ce submina capacitatea de luptă a frontului și afecta relațiile cu Aliații Rusiei. Lui Șcerbaciiov i s-a cerut să ia imediat măsuri ferme pentru a nu admite incidente similare pe viitor și să se abțină de la amestecul în afacerile interne ale României. „Propaganda lui Rakowsky, transmitea Gucikov, este dusă în numele germanilor și ea este evident ostilă intereselor noastre”⁵.

¹ *Documente privind Istoria Românilor. Colecția Eudoxiu Hurmuzaki. Seria a 3-a. Vol. II. Documente privind activitatea consulatelor române de la Odessa, Ismail și Moscova în 1917-1919.* Edit.: Gheorghe E. Cojocaru, Eugen-Tudor Scifos, Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, București-Brăila, 2019, p. 52-53.

² *Ibidem*, p. 53-54.

³ *Ibidem*, p. 54.

⁴ *Ibidem*, p. 55-56.

⁵ *Ibidem*, p. 56.

La Odessa Rakowsky s-a reținut mai multe zile, punând la punct cu socialiștii locali o campanie împotriva României⁶. Înainte de a pleca la Petrograd, el s-a îndreptat mai întâi spre Poltava, după ce o delegație a studenților cu origini evreiești din Odessa a depus la 29 aprilie / 11 mai la Consulatul român o petiție în favoarea îmbunătățirii situației confracților lor din România, cerând să fie transmisă Guvernului de la Iași⁷.

După preluarea puterii la Petrograd de Partidul bolșevic al lui Lenin (Ulianov), dezertorii din armata română, aciuiți la Odessa și încadrați într-o mișcare socialistă, au decis într-o reuniune publică din 20 decembrie 1917, prezidată de M. Bujor, să înceapă, după cum informa Grecianu, „o acțiune pentru republică și împotriva oligarhiei române, organizând pogromuri contra burghezilor români și șefilor lor stabiliți aici”. Intervenția consulului general la comandantul-șef al orașului n-a avut nici un efect, deoarece nici o instituție n-avea vreo autoritate în condițiile arbitrariului, omorurilor ofițerilor din flota rusă a Mării Negre și jafurilor care luau proporții⁸. Deja la 9 / 22 ianuarie 1918 un grup „de circa 200 socialiști și dezertori” români s-au prezentat la Consulatul general, urmărind să-l aresteze pe Grecianu⁹. Tot atunci a fost arestat comandorul Pantazi, maiorul Protopopescu, comandantul școlii militare române de aviație, căpitanul Rosseti, senatorii Cantili și Stavri Brătianu ș.a. De la Chișinău au fost aduși colonelul Ghenădescu și căpitanul Lukassievici, arestați împreună cu întreg personalul Comisiunii aliate mixte, căreia i s-a confiscat și suma de circa 2 mln de lei. În toiul luptelor de stradă din 13-20 ianuarie dintre gărzile ucrainene și trupele ruse maximaliste, încheiate cu înfrângerea ucrainenilor, au fost arestați aproape 40 de ofițeri români de pe lângă diverse servicii militare și „o mare parte” a parlamentarilor români refugiați la Odessa. Au fost rechiziționate 30 de automobile noi „Ford” abia livrate, a fost percheziționat sediul Consulatului, au fost luate sub sechestru șlepurile românești încărcate în port, parcul de avioane, vasul „Durostor” cu tot cu parlamentarii, care acostase venind din Herson, depozitele armatei române de la Zastava, Perisip, Seleestina, Karlovka și Kremenciug ș.a. Comitetul executiv central al Sovietelor de pe Frontul Român, Flotei Mării Negre și regiunii Odessa, prescurtat - Rumcerod, a justificat toate aceste măsuri arbitrare prin temerea că, potrivit știrilor primite, armata română ar fi trecut Nistrul, intenționând să înainteze spre Odessa. La protestele unei comisii formate din generalul Crăiniceanu, Cociași și Cernescu și ale directorului general al Direcției române de aprovizionare la Odessa, generalul Vivescu, comitetul Rumcerod-ului a consimțit să pună în libertate parlamentarii și o parte a militarilor arestați, deținându-i pe cei rămași până când nu vor primi asigurări oficiale că „cererile lor vor fi satisfăcute și că comisia

⁶ Ibidem, p. 57.

⁷ Ibidem, p. 61, 64-66.

⁸ Ibidem, p. 131-132.

⁹ Ibidem, p. 137-138.

mixtă ce urmează să plece apoi la Iași va fi primită de guvernul român fără nici un pericol pentru ei”¹⁰.

Ruperea unilaterală a relațiilor cu România și sechestrarea tezaurului român de către Guvernul bolșevic după intrarea trupelor române în Basarabia au fost interpretate ca o declarație de război României.

La 29 ianuarie / 11 februarie ambasadorul italian Fasciotti transmitea de la Iași la Odessa că, în principiu, Guvernul român a căzut de acord asupra formării unei comisii mixte, din care să facă parte trei reprezentanți ai României, trei ai Rumcerod-ului și trei ambasadori aliați, care să verifice faptele produse „în teritoriul românesc”. În ceea ce privește evenimentele din teritoriul Basarabiei, o altă comise mixtă, cu sediul la Chișinău, trebuia să le cerceteze și „să stabilească un acord cu Sfatul Țării asupra raporturilor reciproce”. Reprezentanții țărilor aliate împreună cu autoritățile Odesei trebuiau să protejeze prin măsuri energice drepturile românilor refugiați în orașul de la Marea Neagră¹¹.

Negocierile purtate cu Rumcerod-ul de Consulatul român au cunoscut o turnură critică odată cu sosirea lui Cr. Rakowsky la Odessa, la 26 ianuarie / 8 februarie 1918, însoțit de Bujor, Nicolau, Dic-Dicescu ș.a. În noaptea de 27 spre 28 ianuarie / 9 spre 10 februarie au început arestările în masă ale românilor aflați în Odessa și închiderea lor pe vasele de război bolșevice, în pofida protestelor Consulatului român. Aflând că măsurile represive au fost impuse de Rakowsky, consulul general Sebastian Greceanu și vice-consulul Cristian Gurtovici, însoțiți de consulii american și spaniol, J. Rey și, respectiv, Mendicutti, s-au prezentat la Rumcerod pentru a se interesa de motivele arestării cetățenilor români.

Rakowsky a declarat că acestea erau „măsuri de „siguranță” și că fiind stare de război între Guvernul bolșevic și noi, el vine în calitate de revoluționar român să facă revoluția în țară, să detroneze pe Maiestatea Sa Regele și ca să răstoarne Guvernul oligarhiei române, exprimându-și în același timp mirarea că Consulatul general mai funcționează pe când Legațiunea noastră din Petrograd se află deja în Suedia”. Subliniind că relațiile cu România au fost întrerupte și că Rusia se afla „chiar în stare de război” cu statul român în urma intrării armatei române în Basarabia, Rakowsky le spunea reprezentanților Consulatului că situația creată era una fără precedent și că riscau să fie considerați în afara legii și chiar acuzați de spionaj, avertizându-i să fie pregătiți să părăsească Odessa la prima cerere. La aceste cuvinte, Grecianu a reacționat prompt, declarând despre trecerea imediată a drepturilor de protecție a supușilor români către Consulatul Statelor Unite ale Americii, ceea ce Rakowsky a acceptat. La insistențele diplomaților spaniol și american de a se asigura securitatea Consulatului român, devastat în mai multe rânduri, și a se pune în libertate supușii români, Rakowsky a răspuns cu „un refuz

¹⁰ Ibidem, p. 140-141.

¹¹ Ibidem, p. 151.

politicos dar categoric”¹². El a promis doar că cei arestați vor fi bine tratați și că nu vor duce lipsă de nimic, cerându-le consulilor prezenți ca la prima sa cerere să-i elibereze mijloacele financiare necesare pentru ajutorarea celor nevoiași¹³. Cerându-și scuzele de rigoare de la colegii săi diplomați, Grecianu a vorbit în limba română cu Rakowsky, în speranța că va obține încetarea prigonirii cetățenilor români. Recalcitrant, Rakowsky i-a spus că voia „să dea în cap oligarhiei române”, dar că va încerca să îmbunătățească soarta deținuților pe care, de altfel, îi vizitase la închisoare, „că și dânsul a fost arestat în România”. În seara aceleiași zile, relatează Greceanu, „la Consulatul nostru a avut loc o nouă năvală a bandiților lui Rakowsky”, căutându-l pe consulul general, care se adăpostise la Consulatul american, și arestându-l, direct în stradă, pentru mai multe ore pe vice-consulul Gurtovici¹⁴.

În privința mandatului lui Rakowsky, Gurtovici informează că acesta avea „în buzunar depline puteri din partea bolșevicilor din Petrograd (Trotzky, Lenin și comp.)”¹⁵, iar Grecianu consemna într-un raport către ministrul de externe al României, C.C. Arion, că „socialistul Rakowsky” fusese trimis la Odessa „de Guvernul lui Lenin și Trotzki, ca președinte al unui „Colegiu suprem pentru regularea chestiunii Basarabiei și conflictului cu România”¹⁶.

Rakowsky a cerut Rumcerod-ului să întrerupă imediat orice raporturi cu Consulatul român, care trebuia închis definitiv și izgonit sub escortă din teritoriul Rusiei Sovietice.

La 1 / 14 februarie Rakowsky i-a cerut consulului Grecianu să închidă Consulatul și să fie gata de plecare cu întreg personalul la prima somație. În această situație, Grecianu a încheiat un proces-verbal în care a consemnat transmiterea sumară a oficiului consular în grija consulului american J. Rey, lăsându-se la fața locului mobilierul, biblioteca, cuferele depuse la păstrare de refugiați, toate urmând să fie sigilate de reprezentantul Americii. În împrejurările create era cu totul imposibil să se întocmească un raport contabil despre intrările și ieșirile financiare ale Consulatului¹⁷.

Motivând că avea „ordine precise din Petrograd”, Rakowsky a dispus ca misiunea consulară din Odessa să plece în Suedia, pentru a se alătura Legației române, și nu direct spre România¹⁸.

Însoțit de consulul american, Grecianu, a avut o nouă întâlnire cu Rakowsky pentru a cere punerea în libertate a ajutorului-interpret al oficiului consular, Constantin Moraru, arestat de serviciul de contra-spionaj bolșevic.

¹² Ibidem, p. 231.

¹³ Ibidem, p. 217.

¹⁴ Ibidem, p. 231.

¹⁵ Ibidem, p. 217.

¹⁶ Ibidem, p. 230.

¹⁷ Ibidem, p. 229.

¹⁸ Ibidem, p. 232.

Rakowsky l-a asigurat că acesta urma să fie anchetat, apoi pus în libertate. Cu prilejul întâlnirii, Rakowsky i-a cerut lui Grecianu să-i declare „toate sumele și valorile” deținute în băncile din Odessa și la sediul Consulatului, anunțându-l că sunt confiscate și că va face o inventariere a tuturor mijloacelor aflate la evidența contabilă. Când Grecianu i-a răspuns că nu avea în conturile bancare decât niște sume neimportante necesare Crucii Roșii pentru îngrijirea răniților și că nu păstra bani la Consulat, deși numai la Creditul Lionez avea 300 de mii de ruble și diverse depozite în casa Consulatului, Rakowsky, scoțând un carnet din buzunar, i-a spus că avea un depozit în lei de la un ofițer de aviație (de 32 de mii de lei) și un cec de 50 de mii de ruble depus la Rumcerod ca garanție pentru eliberarea comandorului Pantazi, care-i fusese restituit. Grecianu a răspuns că aceste sume erau deținute de unul din colegii săi, de la care le va ridica, dar nu le va putea preda decât dacă se va dresa un proces-verbal de predare-primire. Totodată, consulului american Rakowsky i-a spus că păstra la Consulat „o listă de depozite românești”, rugând să-i fie predate în baza „puterilor cu care este investit de Guvernul din Petrograd”. Surprins de exactitatea informațiilor deținute de Rakowsky, J. Rey a arătat că nu va putea transmite nimic decât printr-un proces-verbal¹⁹.

A doua zi, Rakowsky a trecut pe la Consatul american, unde a ridicat mijloacele depuse acolo, iar Grecianu i-a predat tot acolo cele două sume cerute, dintre care cecul respectiv era deja cu termenul expirat. S-a semnat un „proces-verbal” cu următorul conținut: „*Subsemnatul consul general al României la Odessa înainte de a părăsi localitatea a remis doctorului Rakowsky, președintele Colegiului Suprem pentru afacerile Basarabiei și României, un depozit de 32020 lei (treizeci și două mii 20 de lei) care mi-au fost încredințați de comandorul Protopopescu, directorul Școlii române de aviație, și două cekuri de 25000 ruble (douăzeci și cinci mii ruble) pentru Banca de Stat, aparținând Ministerului agriculturii. Subsemnatul doctor Rakowsky certific primirea sumei și valorilor prezentate. Întocmit la Consatul Americii la Odessa. Consul general S. Grecianu. Președintele Colegiului Suprem Dr. C. Rakowsky*”²⁰.

Apoi, Rakowsky i-a cerut lui Grecianu lista persoanelor care urmau să plece spre Suedia, i-a repetat că nimeni din funcționarii Consulatului nu putea să mai rămână în continuare la Odessa, stabilind plecarea pentru data de 6 februarie la orele 11 seara²¹.

Înainte de plecare, în seara acelei zile când avea loc predarea oficiului consular către consulul Statelor Unite, după cum relatează Grecianu, „o bandă armată a invadat Oficiul, prezentând un mandat în regulă, de la Comitetul revoluționar, cum că localul și tot mobilierul Consulatului este rechiziționat pentru Comitet. Cu greu am putut așterne într-un colț de masă un proces verbal prin care predam

¹⁹ Ibidem, p. 232-233.

²⁰ Ibidem, p. 302.

²¹ Ibidem, p. 233.

arhivele și actele Oficiului precum și cuferele străine depuse și așezate într-o singură cameră sigilată de Domnul Rey, cu asistența secretarului său [...]”²².

Împreună cu consulul general Grecianu au plecat din Odessa vice-consulul Gurtovici, interpretul Cheban cu familia, atașatul comercial Moroianu, cu soția, fiind trecuți pe listă și secretarul de Legație Gurănescu, prins de evenimente în concediu la Odessa, și consulul Trifu, sosit ca curier²³. Din acest moment ei nu vor mai fi martori la calvarul prin care a trecut colonia românilor căzuți în mâinile lui Rakowsky și ale locotenenților săi.

După izgonirea misiunii consulare române din Odessa, Rakowsky cu soția s-au instalat în sediul Consulatului, îndepărtându-l din funcție pe ușierul Ion Serbu care fusese însărcinat cu paza localului. Rakowsky a locuit câteva săptămâni la Consulat, unde se instalase, de asemenea, și cancelaria „Colegiului Suprem” și a „Comitetului Revoluționar Român”, iar după fuga lui din Odessa la sosirea știrii despre apropierea trupelor austro-ungare localul a mai fost ocupat câteva zile „de bandele revoluționare”²⁴.

Consulul general Sebastian Greceanu a revenit la postul său de la Odessa la începutul lunii mai 1918²⁵. La 12 / 25 decembrie același an, într-o telegramă adresată prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, Grecianu comunica că Serviciul de siguranță al armatei albe ruse, împreună cu Comandamentul militar francez l-au arestat la Odessa pe Bujor, acuzat de propagandă bolșevică. Bujor sosise la Odessa din Sevastopol, unde fusese arestat de autoritățile militare germane și întemnițat timp de 7 luni, asupra sa găsindu-se o sumă de peste 2 mln de ruble și lei, pentru propaganda bolșevică. În așteptarea rezultatelor anchetei, Grecianu credea că sumele descoperite asupra lui Bujor proveneau „din furturile făcute de Rakowsky iarna trecută la Odessa, urmând deci a fi restituiți guvernului român și cetățenilor români jefuiți de banditul Rakowsky”. El solicita instrucțiuni din partea Guvernului, intenționând să-l viziteze pe Bujor la închisoare pentru a se informa asupra provenienței banilor și scopurilor urmărite de locotenentul lui Rakowsky²⁶. Către începutul lunii martie 1919 Grecianu nu primise nici un răspuns de la București, astfel că la 8 / 21 martie transmitea în adresa președintelui Consiliului de Miniștri, Pherekyde, toate actele găsite la Bujor în momentul arestării sale la Odessa, pe care i le-a pus la dispoziție Serviciul rus de siguranță. Mai comunica că la 12 / 25 ianuarie, la solicitarea Comandamentului francez, a trimis o adresă în care a descris activitatea și rolul jucat de Bujor în evenimentele de la Odessa din anii 1917-1918²⁷, solicitând ca suma confiscată de la acesta „să fie

²² Ibidem, p. 233; Consulul american a părăsit Odessa înainte de intrarea trupelor austriece în oraș, transmițând dreptul de protecție a supușilor români consulului spaniol Mendicutti (ibidem, p. 257).

²³ Ibidem, p. 233.

²⁴ Ibidem, p. 234.

²⁵ Ibidem, p. 234.

²⁶ Ibidem, p. 275.

²⁷ Ibidem, p. 298.

sechestrată în numele guvernului român, reprezentând o infimă parte din sumele furate la Odessa de către banditul Rakowsky, atât de la stat cât și de la cetățenii români”. Grecianu informa autoritățile de la București că „pentru liberarea lui Bujor s-au făcut aici multe demersuri”, inclusiv pe lângă colegii săi consuli, dar cazul rămânea în continuare pe rol. Judecătorul de instrucție însărcinat cu dosarul lui Bujor îl întrebase pe Grecianu „în câteva rânduri dacă a sosit de la București vreo comunicare în această privință”²⁸.

La mijlocul lunii martie Grecianu afla de la un agent al siguranței ruse că Bujor ar fi fost împușcat în închisoare, ceea ce nu s-a confirmat, iar la începutul lunii aprilie i s-a spus că ancheta în cazul său încă nu se încheiase²⁹.

Într-o adresă, din 26 martie 1919, către Ministerul Afacerilor Străine, șeful Marelui Cartier General al armatei române sugera să se inițieze o hotărâre de Guvern – „dacă Bujor să fie judecat la Odessa sau să fie predat și supus judecății în țară”. Păreră Marelui Cartier General al armatei era ca Bujor „să fie judecat în țară”³⁰, ceea ce s-a și întâmplat ulterior.

Între timp, sub amenințarea Armatei roșii, Comandamentul francez a luat decizia de evacuare a Odesei. În conformitate cu ordinul de evacuare, Consulatul general al României și-a închis ușile și evacuat personalul pe mare la 22 martie / 3 aprilie 1919, ajungând în țară prin Vâlcov – Galați.

²⁸ Ibidem, p. 290.

²⁹ Ibidem, p. 294, 297.

³⁰ Ibidem, p. 294.

Bogdan Alexandru Teodor*, Mihaela Teodor**

ROMÂNIA, FRANȚA ȘI IDEEA CORDONULUI SANITAR ANTISOVIETIC¹

The idea of a sanitary belt against the Russian influence comes back periodically in the forefront of security discussions in Central and Eastern Europe. The line joining the Baltic Sea from the Black Sea to the Dniester, or the Ponto-Baltic isthmus as named by Simion Mehedinti in 1916, was and is a major security landmark for Russia and Europe. Thus, the Dniester has become the strategic line that separates the two major geographical and geopolitical spaces, always being applied a “geopolitics of the sanitary belt” in the region.

In the second decade of the twentieth century, the fear that the socialist revolution extending throughout the European continent determined the great powers to condemn from the beginning the new Soviet political regime and to seek solutions to limit its influence in Europe. The idea of an anti-Soviet front from the Baltic to the Black Sea, proposed by the states in the region directly threatened by Soviet danger as Romania and Poland, was supported only by France, the other great powers being determined to make peace with Soviet Russia.

Starting from the assumption “new arguments, old geopolitics”, we propose in this study, which is primarily historical, the analysis of this key moment in the foreign policy of inter-war Romania, in which such a project for the realization of a sanitary belt against the Soviet influence was promoted, and in which Romania and France have played a decisive role. We will follow the evolution of the idea of sanitary belt analyzing foreign policy articles from the Romanian press from 1920-1921, but also the position of the great powers against this idea, and especially France’s role in re-configuring regional geopolitics.

Keywords: sanitary belt, Russian influence, geopolitics, Romania, France.

* **Bogdan Alexandru Teodor**, profesor asociat, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, București.

** **Mihaela Teodor**, cercetător, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, București

¹ This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS/CCCDI - UEFISCDI, project number PN-III-P3-3.6-H2020-2016-0135/3/2018. Parts of this study were already published in *Geopolitica. Revista de Geopolitică, Geografie politică și Geostrategie*, anul XVI, nr. 73 (1/2018), pp. 189-196 as *România, Polonia și ideea cordonului sanitar împotriva influenței ruse: atunci și acum*.

Introducere

Istmul ponto-baltic², linia care unește Marea Baltică de Marea Neagră pe Nistru, a fost și este un reper major de securitate deopotrivă pentru Rusia și Europa, devenind și linia de demarcație a comunității euro-atlantice și un reper de securitate pentru NATO³. Regiunea a fost în permanență o zonă a litigiilor dintre Europa și Rusia. Astfel, Nistrul este linia strategică care desparte cele două mari spații geografice și geopolitice, în regiune fiind aplicată dintotdeauna o „geopolitică a cordonului sanitar”.

Astfel, ideea unui cordon sanitar revine periodic în prim-planul discuțiilor despre securitate în Europa Centrală și de Est, scopul fiind ridicarea unei piedici în calea influenței Rusiei în spațiul est-european. Dintre marile puteri, Franța a fost cea care, în perioada interbelică, a promovat crearea unui cordon sanitar prin dezvoltarea unor alianțe bi- și multi- laterale cu statele din centrul și estul Europei. Astfel, în al doilea deceniu al secolului XX, teama extinderii revoluției socialiste pe întreg continentul european a determinat marile puteri să condamne încă de la început noul regim politic sovietic și să caute soluții pentru limitarea influenței acestuia în Europa. Ideea unui front antisovietic de la Marea Baltică la Marea Neagră, propusă de statele din regiune amenințate direct de pericolul sovietic, era susținută doar de Franța, celelalte mari puteri fiind hotărâte în a face pace cu Rusia Sovietică.

Dintre statele din regiune, Polonia și România au fost și sunt considerate a fi hotărâtoare pentru redesenarea configurației geopolitice regionale. În timpul Conferinței de Pace de la Paris, România a activat pentru realizarea unei alianțe regionale largite în estul Europei, care să cuprindă statele cuprinse între Marea Baltică, Marea Neagră și Marea Egee. În același timp, după războiul dintre Rusia și Polonia, care s-a sfârșit la 18 martie 1921 cu Tratatul de pace de la Riga, mareșalul Jozef Piłsudski (1867-1935) a lansat ideea unei federații de state care să se întindă „între mările” Baltică și Neagră: *Intermarium*⁴.

² Simion Mehedinți afirma în 1916 că istmul ponto-baltic este și o linie de demarcație istorică nu doar geopolitică deoarece până la această demarcație se menținea, în vechea lui configurație imperială, spațiul rusesc. În viziunea lui Simion Mehedinți istmul ponto-baltic făcea parte dintre cele cinci reperi geopolitice ale securității statului român: Dunăre, Carpați, Marea Neagră, strâmtorile și istmul ponto-baltic. Ion Conea, reia, în 1937, teoria și o amplifică. În geopolitica actuală, ideea a fost preluată de reprezentanții eurasianismului precum Aleksandr Dughin.

³ Vezi pe larg: *România în marginea continentului – o problemă de geopolitică românească și europeană* (Simion Mehedinți – 1914, 1941), accesibil on-line pe <http://www.geopolitic.ro/6323/romania-in-marginea-continentului-o-problema-de-geopolitica-romaneasca-si-europeana-simion-mehedinti-1914-1941/>. Vezi și George Roncea, *Transnistria se pregătește militar încă de acum doi ani de secesiune și alipirea la Rusia*, în „Curentul”, 17 aprilie 2014, accesibil on-line pe <https://www.curentul.info/actualitate/transnistria-se-pregateste-militar-inca-de-acum-doi-ani-de-secesiune-si-alipirea-la-rusia/>.

⁴ O altă variantă a proiectului *Intermarium*, elaborată de mareșalul Piłsudski între 1921 și 1935, renunța la Ucraina și Bielorusia, dar în schimb, se extindea spre Norvegia, Suedia, Danemarca,

Pornind de la asumptia „argumente noi, geopolitică veche”, propunem analiza acestui moment cheie în politica externă a României interbelice, în care a fost promovat un astfel de proiect de realizare a unui cordon sanitar pentru stăvilirea influenței sovietice și în care România și Franța au avut un rol determinant. Vom urmări evoluția ideii de cordon sanitar analizând articole de politică externă din presa românească din perioada 1920-1921, dar și poziția marilor puteri față de această idee, și cu precădere rolul Franței în reconfigurarea geopoliticii regionale.

Puteri mari și mici față în față cu Rusia. Conferința de Pace de la Paris și ideea cordonului sanitar antisovietic

Așa cum am subliniat, teama extinderii revoluției socialiste pe întreg continentul a determinat marile puteri să condamne încă de la început noul regim politic rus și să caute soluții pentru limitarea influenței acestuia în Europa.

În timpul războiului, s-a încercat reinstaurarea vechiului regim prin încurajarea și susținerea mișcărilor contrarevoluționare (rușii albi) și chiar prin intervenție militară directă împotriva Armatei Roșii. Astfel existau trupe aliate la Odesa, Baku și Vladivostok, însă continuarea războiului în Rusia nu era dorită de aliați⁵. Această soluție s-a dovedit ineficace și datorită nepopularității ideii de a se reveni la vechiul regim țarist. Bolșevicii aveau de partea lor simpatia unei mari părți a populației și poate de aceea au reușit până la începutul anului 1919 să controleze aproape întreg teritoriul Rusiei: Ucraina, Rusia Alba, Siberia, Țările Baltice⁶.

La începutul Conferinței de Pace de la Paris (18 ianuarie 1919 – 21 ianuarie 1920) s-a pus problema reprezentării Rusiei la conferință, de aceea s-a încercat soluția medierii conflictului intern rus. Woodrow Wilson, președintele Statelor Unite ale Americii, a venit cu propunerea unei Conferințe pe Insula Prinților în Marea Marmara, la care să fie invitate cele două tabere, roșii și albi⁷. Și această soluție a eșuat. Albi au fost cei care au refuzat, în martie 1919, orice negociere sperând într-o victorie imediată și contând pe ajutorul militar al aliaților. Însă aceștia erau hotărâți de la începutul anului 1919 să înceteze orice acțiune militară pe teritoriul Rusiei. În același timp se institua o blocadă economică aplicată Rusiei bolșevice, trupele aliate urmând să fie retrase de pe teritoriul rus.

În acest context, în primăvara anului 1919 se impunea găsirea unei alte soluții pentru limitarea influenței bolșevice în Europa. Cu atât mai mult cu cât, Declarația adoptată în cadrul Internaționalei a III-a anunța începerea unei noi

Estonia, Letonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și Italia. Cele două mări deveneau patru, fiindcă Mării Baltice și Mării Negre li se adăugau Marea Arctică și cea Mediterană.

⁵ J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales*, PUF, Paris, 1964, p. 170.

⁶ Idem, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Ed. Dalloz, Paris, 1974, p. 36.

⁷ *Ibidem*, p. 37.

ere revoluționare; iar în Europa Centrală, la Berlin și Budapesta, avuseseră loc deja încercări de instaurare a unor guverne bolșevice⁸. Astfel, Franța a promovat soluția unui cordon sanitar în jurul Rusiei bolșevice care să blocheze infiltrarea revoluției în Europa și care să izoleze conflictul în Rusia. Cordonul sanitar urma să fie format din țările vecine Rusiei, începând cu Țările Baltice și terminând cu România, pe axa Marea Baltică – Marea Neagră⁹. Poziția celorlalte mari puteri era relatată de presa românească a anului 1920. Astfel, cotidianul „Dimineața” sublinia că, în ianuarie 1920, „SUA se pronunțau pentru încetarea oricărei acțiuni militare contra bolșevicilor și pentru încheierea armistițiului¹⁰. Marea Britanie era de acord cu începerea unor negocieri de pace cu bolșevicii în vederea restabilirii legăturilor economice. În aceste condiții o eventuală acțiune militară poloneză contra bolșevicilor nu era susținută de aliați. Franța nu accepta tratativele cu Moscova și propunea României să nu se grăbească în negocierile cu Sovietele, iar Poloniei îi promitea sprijin într-un eventual conflict cu Rusia”.

În politica de îngrădire a Rusiei, România și Polonia jucau un rol important, de aceea stabilirea granițelor de est a fost foarte dificilă. Abia în octombrie 1920 s-a recunoscut unirea Basarabiei cu România, iar în martie 1921 s-a stabilit granița dintre Rusia și Polonia, după încheierea războiului polono-rus prin Tratatul de pace de la Riga¹¹.

La această întârziere a contribuit lipsa unui regim rus care să accepte și să recunoască noile transformări teritoriale din zonă. A contribuit, de asemenea, și dorința polonezilor de a reface Polonia Mare¹² sau vechiul Regat al Poloniei și

⁸ *Ibidem*, p.38

⁹ J. B. Duroselle, *op.cit.*, 1964, pp. 170-171.

¹⁰ „Dimineața”, anul XVII, nr. 4925, 26 ianuarie 1920, p.4.

¹¹ Comisia Aliată nu a putut, însă, să se pună de acord pentru a rezolva cererile Poloniei, astfel încât conducerea de la Varșovia a decis să ocupe Galiția Orientală. Profitând de dificultățile prin care trecea Rusia (avea o conducere nerecunoscută în plan internațional, se confrunța cu o profundă criza economică și socială, era antrenată în războiul civil, iar armata nu mai era una omogenă), Polonia a ocupat, până în mai 1919, un teritoriu extins, ce ajungea la Minsk. În decembrie 1919, Rusia a propus Poloniei încheierea păcii, promițându-i în schimb garantarea independenței și a suveranității pe teritoriile ocupate. Polonia a respins oferta și a continuat seria victoriilor, ce au culminat cu ocuparea Kievului, în mai 1920. Armata rusă a revenit, însă spectaculos și a respins toate atacurile polonezilor (rușii au ajuns foarte aproape de Varșovia). În aceste condiții, în iulie 1920, polonezii au cerut sprijinul aliaților. Pentru a rezolva criza din Orient, care putea căpăta accente periculoase pentru tot continentul (se vorbea atunci cu mare teamă de victoria Rusiei și de bolșevizarea jumătății estice a continentului), Anglia, ieșită din corzile Conferinței de la Paris, a propus, prin vocea lordului Curzon, autorităților de la Petrograd să încheie armistițiu cu Polonia și apoi să participe la o conferință comună. Rusia a respins, însă, medierea Angliei. În cele din urmă, cele două state, slăbite după război și dornice să încheie cât mai rapid pacea, au ajuns la o înțelegere, concretizată prin tratatul de la Riga, din martie 1921. Prin acest tratat, Rusia intra în posesia unui teritoriu de 150 de km la est de linia Curzon, lăsând Poloniei orașele Liov și Vilnius. <http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2019/02/Anexa-C.32-Cursuri-ID-pag1-1700.pdf>

¹² Vezi detalii privind istoricul ideii de Polonia Mare în Manlio Dinucci, Cordonul sanitar atlantic, articol postat la 10 iulie 2017 pe <http://www.voltairenet.org/article197081.html> și <https://www.voltairenet.org/article197081.html>

Lituanei prin înglobarea Rusiei Albe, Ucrainei și Lituaniei. Acest plan s-a lovit de opoziția marilor puteri dar și de cea a bolșevicilor care controlau aceste teritorii. Refacerea Poloniei Mari nu era posibilă fără un conflict cu bolșevicii. Polonezii se pregăteau de război în condițiile în care bolșevicii nu erau dispuși să-și țină promisiunile făcute în vară, iar aliații stabiliseră o graniță provizorie între Polonia și Rusia care nu satisfăcea revendicările teritoriale poloneze. Declarația publicată la 8 decembrie 1919 de către aliați, cu privire la frontierele poloneze, cuprindea o linie de demarcație care limita Polonia la teritoriile sale naturale (Linia Curzon¹³, cu mici variații, linia respecta traseul graniței stabilite între Regatul Prusiei și Rusia în 1797, cu ocazia celei de-a treia împărțiri a Poloniei)¹⁴. Nemulțumirea față de granița propusă de aliați și neîncrederea în propunerile de pace ale sovietelor au determinat pe polonezi să caute sprijin pentru o eventuală acțiune militară contra bolșevicilor. Sperând într-o alianță a țărilor vecine cu Rusia și în ajutorul aliaților, Polonia propunea, în ianuarie 1920, organizarea unei conferințe a țărilor limitrofe Rusiei¹⁵. Scopul acestei conferințe, la care au participat Țările Baltice și Polonia și la care era așteptată și România, era de a se găsi o formulă comună pentru cooperare contra bolșevicilor: formula găsită a fost pace cu Rusia bolșevică.

Poziția României față de Rusia și de războiul polono-rus

Față de Rusia bolșevică trebuia adoptată o politică de prudență, pentru a evita un atac la granița dinspre Est, și de abilitate pentru a determina pe bolșevici să recunoască unirea Basarabiei cu România. Teoretic, între România și Rusia exista încă starea de război, nu se semnase niciun armistițiu și de aceea era nevoie de începerea unor negocieri cu bolșevicii pentru semnarea păcii. Primul pas l-au făcut bolșevicii prin nota din februarie 1920 trimisă guvernului român¹⁶. În urma schimbului de note diplomatice, nu s-a ajuns la un consens în privința bazei de discuții. Bolșevicii ar fi dorit tratative directe cu guvernul român, pe când acesta dorea o discuție în cadrul Conferinței de la Varșovia împreună cu toți vecinii Rusiei, idee propusă de Polonia. În același timp, la Paris, reprezentanții României cereau aliaților să clarifice situația Basarabiei. În principiu, aliații erau de acord cu recunoașterea unirii Basarabiei însă proiectul experților, din martie 1919¹⁷, a fost

eurasia-rivista.com/cordone-sanitario-atlantico/, traducere realizată și publicată de Cristi Pantelimon la 8 noiembrie 2017 pe <http://www.estica.eu/article/cordonul-sanitar-atlantic/>.

¹³ Linia Curzon a fost o linie de demarcație între Polonia și Rusia bolșevică, propusă pentru prima dată la 8 decembrie 1919, în declarația Consiliului Suprem Aliat.

¹⁴ *Histoire de pologne*, coord. Al. Gieysztar, Editions Scientifiques de Pologne, Varșovia, 1972, p. 697. Linia Curzon, denumită astfel după numele premierului englez, îi nemulțumea profund pe polonezi: Grodna – Volonka – Nmurow – Brest – Litowsk – Est de Przemysl.

¹⁵ *Uniunea statelor baltice*, în „Dimineața”, anul XVII, nr. 4916, 12 ianuarie 1920, p. 8. „Dimineața”, anul XVII, nr. 4927, 28 ianuarie 1920, p. 4. Conferința de la Helsingfors din 23 ianuarie 1920.

¹⁶ V. Florin Dobrinescu, *România în sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919 – 1923)*, Institutul European, Iași, 1993, p.72.

¹⁷ *Ibidem*, p. 69.

blocat de către reprezentantul american, Robert Lansing¹⁸ (Poziția Statelor Unite față de recunoașterea actului de unire a Basarabiei s-a menținut, nu se doreau modificări asupra teritoriului rus fără consimțământul unui guvern recunoscut).

Astfel, rezolvarea problemei granițelor de est ale României a fost amânată până în 1920. În ianuarie 1920, problema Basarabiei a fost readusă în discuție în cadrul Conferinței de Pace de la Paris. După mai multe discuții cu reprezentanții puterilor aliate și asociate, ministrul român de externe, Alexandru Vaida-Voevod, a primit promisiunea că Unirea Basarabiei va fi inclusă într-un tratat imediat ce condițiile aliaților vor fi satisfăcute și va fi posibil acest lucru. Totodată, guvernul român era sfătuit să rezolve problema prin negocieri și bună înțelegere cu guvernul bolșevic, tratative care nu erau agreate de către Franța. Aceasta ar fi dorit ca România să sprijine Polonia în acțiunile sale contra bolșevicilor.

Presa română relatează pe larg discuțiile din cadrul Conferinței. Astfel, „Dimineața” scria la 3 aprilie 1920 că o scrisoare a lui D. L. George către Al. Vaida-Voevod aducea la cunoștință guvernului român hotărârile Conferinței de la Londra, din 3 martie 1920¹⁹. Se recunoștea astfel, indirect, dreptul României asupra Basarabiei. Demiterea guvernului Vaida-Voevod la 13 martie 1920 a însemnat și încetarea oricărui demers de începere a tratatelor cu bolșevicii. Poziția noului guvern român condus de generalul Alexandru Averescu era de a căuta asentimentul aliaților în privința începerii tratatelor separate cu Rusia însă aceștia au refuzat să-și ia răspunderea acestor acțiuni în cazul tratatelor²⁰. În același timp, nu se renunța la ideea participării la o conferință a statelor limitrofe Rusiei²¹.

Venirea lui Take Ionescu la conducerea Ministerului de Externe, la 13 iunie 1920, nu a însemnat o schimbare a politicii românești față de Rusia și de conflictul polono-rus, ci o clarificare. În condițiile în care opinia publică românească se arăta tot mai îngrijorată de evoluția evenimentelor de pe frontul polono-rus și de apropierea trupelor bolșevice de granițele românești, se impunea o exprimare clară a poziției guvernului român. În privința poziției față de Rusia, Take Ionescu era hotărât a urma politica aliaților, negocieri împreună cu toate celelalte state interesate. Însă guvernul român nu a respins propunerea engleză de a participa la Conferința de la Londra alături de celelalte țări vecine cu Rusia bolșevică, intrând astfel în armonie cu politica de neintervenție a aliaților în războiul polono-rus dar de deschidere spre negocieri cu bolșevicii²². Take Ionescu, înțelegând că marile puteri nu se pusese de acord încă în privința bolșevicilor a amânat cât s-a

¹⁸ *Ibidem*, p. 70

¹⁹ *Aliații și chestia Basarabiei*, „Dimineața”, anul XVII, nr. 4950, 3 aprilie 1920, p. 6: „Conferința consideră că recunoașterea pe față a reunirii Basarabiei cu România este act de căpetenie pentru orice negociațiune între guvernul rus și cel român”.

²⁰ „Dimineața”, anul XVII, nr. 4944, 26 martie 1920, p. 3.

²¹ „Dimineața”, anul XVII, nr. 4945, 27 martie 1920, p. 3.

²² „Dimineața”, anul XVII, nr. 5055, 7 august 1920, p. 1; „Dimineața”, anul XVII, nr. 5056, 8 august 1920, p. 3.

putut începerea unor negocieri separate, ceea ce ar fi însemnat recunoașterea guvernului bolșevic²³.

În același timp, ministrul de Externe român continua acțiunile sale de convingere a aliaților în privința recunoașterii unirii Basarabiei cu România. Abia la 28 octombrie 1920, după ce Take Ionescu a fost de acord să semneze tratatul colectiv al frontierelor de la Sevres, marile puteri i-au prezentat tratatul prin care se recunoștea *de jure* Unirea Basarabiei²⁴. În „Dimineața” din 3 noiembrie 1920, B. Brăniștenu saluta actul de consfințire a unirii Basarabiei și angajarea marilor puteri ca garante ale acestui act, drept un succes diplomatic și un succes național.²⁵ *Protocolul de la Paris* nu a fost semnat de către SUA care își menținuseră politica de neintervenție în treburile interne ale Rusiei sovietice. Rusia era invitată să adere la acest tratat, alături de puterile semnatare Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia și România, imediat ce ar fi fost condusă de un guvern rus recunoscut de acestea, fapt subliniat de presa română. Guvernul rus a refuzat să adere la acest act și nu a recunoscut niciodată valabilitatea sa.

Față de războiul polono-rus poziția României a fost încă de la început de strictă neutralitate în conformitate cu politica aliaților. Marile puteri nu aveau o politică comună împotriva bolșevicilor. Astfel, Constantin Bacalbașa a surprins foarte bine situația internațională din vara anului 1920 în articolele sale din „Dimineața”, subliniind „incapacitatea marilor puteri de a asigura pacea în Europa și lipsa unei autorități în Europa”. Marea Britanie susținea neutralitatea. Iar Franța, speriată de eventualitatea victoriei comuniștilor în estul Europei încuraja rezistența Poloniei prin trimiterea câtorva sute de soldați, astfel că din august 1920 armata poloneză preia ofensiva. Astfel, în lipsa unui consens față de conflictul din Est și în condițiile în care pericolul bolșevic se apropia tot mai mult de granițele românești, România și celelalte țări direct interesate au căutat să se alieze pentru a-și garanta reciproc granițele printr-o într-o alianță regională care să suplinească lipsa mijloacelor concrete de punere în aplicare a prevederilor Pactului Societății Națiunilor. În demersurile lor erau susținute de Franța care urmărea înlocuirea alianței antebelice cu Rusia printr-o serie de tratate cu statele mici din centrul și estul Europei și prin încurajarea apropierei dintre acestea și a formării unui cordon sanitar destinat să împiedice expansiunea comunismului rus²⁶.

România, Franța și cordonul sanitar de la Marea Baltică la Marea Neagră și până la Marea Egee. Planul alianței mărilor: Intermarium

În vara anului 1920 au început negocierile pentru realizarea vechiul plan de alianțe între țările mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei, planul *Micii*

²³ V. Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p.75.

²⁴ *Istoria Românilor*, VIII, coord. Ioan Scurtu, Ed. Enciclopedică, București, 2003, p.28; V. Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p.72

²⁵ B. Brăniștenu, *Consfințirea unirii Basarabiei*, „Dimineața”, anul XVII, nr. 5127, 3 noiembrie 1920, p. 1.

²⁶ http://hiphi.ubbcluj.ro/studii/Public/File/cursuri/suporturi_conversie/Relatii-internationale.pdf

*Înțelegeri*²⁷. Acest sistem de alianțe fusese elaborat încă de la sfârșitul războiului de către oamenii politici care reprezentau aceste țări, Benes, Venizelos, Pasici și Take Ionescu²⁸. Se urmărea formarea unu bloc comun al celor cinci state, Grecia, România, Cehoslovacia, Polonia și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, care să susțină și să obțină drepturile lor în fața Conferinței de pace. Mai mult, în condițiile războiului polono-rus această colaborare se impunea. În aceste condiții statele mici din estul Europei, România, Cehoslovacia și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor au inițiat tratative pentru a încheia un sistem de alianțe politice și militare defensive care să le permită păstrarea integrității teritoriale. La 14 august 1920, la Belgrad, era semnată Convenția de alianță între Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și Republica Cehoslovacă, act ce punea bazele Micii Înțelegeri²⁹.

La București s-au purtat tratative în vederea aderării României la alianța din 14 august 1920 însă ministrul de externe, Take Ionescu, dorea ca această alianță să nu se mărginească la a garanta granițele de vest ale României, el dorea ca alianța să se realizeze în cinci, așa cum era planul inițial. „Dimineața” din 17 septembrie 1920 relua două articole din presa străină în care Take Ionescu își prezenta poziția față de Mica Înțelegere: „Este o necesitate europeană care trebuie să cuprindă toate statele victorioase de la Baltică până la Marea Egee”³⁰.

Era și politica ministrului de Externe Take Ionescu care susținea că rolul României este să facă aceasta alianță mai vastă și mai solidă. Prin includerea Greciei și Poloniei alianța ar fi devenit cu adevărat europeană și nu s-ar fi blocat în interese locale³¹. Planul lui Eduard Benes nu corespundea intereselor de securitate ale României, garantarea tuturor frontierelor inclusiv cea cu Rusia bolșevică, dar nici ideilor lui Take Ionescu de a forma o alianță unică între cele cinci state. Astfel, România a jucat rolul de mediator între Polonia și Cehoslovacia, încercând să apłaneze conflictul dintre aceste state în scopul realizării Micii Înțelegeri în cinci.

Dar, planurile Poloniei în toamna anului 1920 excludeau aderarea la Mica Înțelegere. În primul rând alianța aceasta era îndreptată împotriva unui eventual atac din partea Ungariei cu care Polonia avea relații bune. Mai mult, Polonia urmărea să atragă România într-o alianță cu Ungaria contra Rusiei și a Cehoslovaciei³². În acest context, toată activitatea diplomației române s-a îndreptat la sfârșitul anului 1920 spre atragerea Poloniei în Mica Înțelegere, spre concilierea acesteia cu Cehoslovacia, Polonia fiind singura care ar fi garantat granița de est a României.

²⁷ Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I. I. C. Brătianu*, „Cartea Românească”, București, 1940, p.75.

²⁸ Raul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, Humanitas, București, 1993, p. 44; Romulus Seișanu, *Take Ionescu. Viața și opera sa*, București, 1930, p. 323.

²⁹ „Dimineața”, anul XVII, nr. 5071, 26 august 1920, p. 5.

³⁰ „Dimineața”, anul XVII, nr. 5089, 17 septembrie 1920, p.3.

³¹ „Dimineața”, anul XVII, nr. 5091, 19 septembrie 1920, p.3.

³² „Dimineața”, anul XVII, nr. 5098, 27 septembrie 1920, p. 3.

Propunerile ministrului român de Externe (Take Ionescu) s-au lovit de reticența părții polone care s-a arătat interesată de o colaborare româno-polonă în realizarea unui front antisovietic.

În noiembrie 1920, Polonia își exprimase clar poziția față de Mica Înțelegere, nu se dorea o alianță în care se găsea Cehoslovacia, ci se dorea o alianță separată cu România ce i-ar fi garantat granițele de est³³. Această alianță avea unele avantaje pentru Polonia. S-ar fi format un baraj solid în calea bolșevicilor și a încercărilor acestora de a compromite frontierele celor două țări. Poziția strategică pe care o ocupau, ieșirea la Marea Baltică și ieșirea la Marea Neagră, le-ar fi asigurat un loc în Europa, și prosperitatea economică³⁴. România era singura în măsură a da garanțiile necesare pentru granițele de est ale Poloniei. Astfel de garanții nu puteau fi primite de la Cehoslovacia sau de la Jugoslavia de aceea alianța alături de Mica Înțelegere nu era privită bine de către polonezi. Polonia dorea doar o alianță cu România, alianță care poate ar fi ajutat-o să iasă din situația gravă în care se găsea la sfârșitul anului 1920³⁵. (Era înconjurată de inamici: la vest - germanii nemulțumiți din Silezia, la est - bolșevicii care amenințau cu război,³⁶ la sud - cehoslovacii, care ocupaseră Teschen și doreau și culoarul spre Rusia, la nord - lituanienii cu care disputa Vilna.)

România a încheiat la 3 martie 1921 o convenție de alianță defensivă cu Polonia deși, atunci în situația în care se afla aceasta, nu era logică o astfel de alianță. Contextul regional o impusese, Franța o sprijinise. Guvernul francez susținea o alianță româno-polonă contra bolșevicilor³⁷. Marea Britanie în schimb era de acord cu o înțelegere amicală între guvernul român și cel rus și insistă pe lângă primul pentru a relua negocierile³⁸. În eventualitatea unui război nici una dintre cele două mari puteri nu erau dispuse să ajute statele din regiune. Astfel, situația îngrijorătoare de la Nistru a determinat guvernul să ia măsuri de siguranță. Eventualitatea unui război găsea, România fără niciun aliat. Acesta era motivul acceptării unei alianțe cu Polonia care a rămas secretă până la încheierea păcii de la Riga (martie 1921)³⁹.

³³ Mihail Mircea, *În jurul Miciei Înțelegeri*, în „Dimineața”, anul XVII, nr. 5134, 11 noiembrie 1920, p. 3.

³⁴ „Dimineața”, anul XVII, nr. 5134, 11 noiembrie 1920, p. 3.

³⁵ „Dimineața”, anul XVIII, nr. 5205, 10 februarie 1921, p. 3.

³⁶ „Dimineața”, anul XVIII, nr. 5186, 15 ianuarie 1921, p. 3.

³⁷ „Dimineața”, anul XVIII, nr. 5190, 22 ianuarie 1921, p. 6.

³⁸ „Viitorul”, anul XIII, nr. 3851, 19 ianuarie 1921, p. 1; „Dimineața”, anul XVIII, nr. 5212, 16 februarie 1921, p. 7.

³⁹ Articolul 1 cuprindea esența Convenției, cele două state se angajau să se ajute reciproc în cazul când una dintre ele ar fi atacată, fără provocare la frontierele de la răsărit. Convenția avea 8 articole și 3 protocoale secrete și urma să fie completată de o nouă convenție militară, care ar fi stabilit maniera concretă de acordare a ajutorului promis. Protocolul secret A explica frontierele ce trebuiau garantate, prin acesta România recunoștea granița de est a Poloniei așa cum era stabilită la Riga. Astfel, România se angaja să respecte și să garanteze granițele Poloniei într-un moment în care acestea nu erau încă stabilite și în condițiile în care marile puteri nu le

România nu a vrut să fie atrasă într-un conflict militar. Atunci când negocierile de pace ruso-polone se apropiau de sfârșit, România a considerat că este momentul pentru a încheia o alianță defensivă cu Polonia, determinată fiind și de starea de izolare politică în care se afla și mai ales de eventualitatea unui război cu Sovietele.

După încheierea războiului dintre Rusia și Polonia, 18 martie 1921, prin semnarea Tratatului de pace de la Riga, mareșalul Jozef Piłsudski (1867-1935), șeful provizoriu al statului polonez renăscut, a lansat ideea unei federații de state care să se întindă „între mările” Baltică și Neagră: *Intermarium*.

Proiectul *Intermarium*, elaborat de mareșalul Piłsudski între 1921 și 1935, renunța la Ucraina și Bielorusia, dar în schimb, se extindea spre Norvegia, Suedia, Danemarca, Estonia, Letonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și Italia. Cele două mări deveneau patru, fiindcă Mării Baltice și Mării Negre li se adăugau Marea Arctică și cea Mediterană. Sprijinul francez nu era suficient pentru realizarea proiectului, care a fost înlocuit de sistemul fragil de alianțe ce a fost spulberat de al Doilea Război Mondial. Dar și această tentativă a eșuat și singurul rezultat a fost alianța pe care Polonia a încheiat-o cu România. Mai mult, luând act de consolidarea regimului de la Petersburg, atât Franța cât și Marea Britanie au reluat relațiile diplomatice cu URSS în 1924, recunoscând, astfel, *de iure*, noua conducere.

Concluzii

Ideea unei entități geopolitice central-europene cuprinsă între două sau trei mări, de la Marea Baltică și Marea Neagră până la Egee sau Adriatică, care să joace rolul de cordon sanitar, barieră sau tampon în fața influenței ruse, nu este nouă. În cursul anului 1920, România a urmărit să intre într-un sistem de alianțe politice și militare defensive care să-i permită consolidarea situației sale internaționale și menținerea statu-quo-ului teritorial din estul și sud-estul Europei prin conservarea tratatelor de pace de la Paris. Alianța cu Polonia ar fi trebuit să facă parte dintr-un sistem mai larg, din Mica Înțelegere în cinci, așa cum plănuseră oamenii politici român, grec și cehoslovac la Paris în 1918. Realizarea acestui plan nu a fost posibilă datorită divergențelor polono-cehoslovace și datorită intereselor diferite ale Poloniei. În acel moment, liderul polonez nu era interesat decât de o alianță contra Rusiei și nu de un sistem de alianțe formale, care ar fi

recunoșteau fiind stabilite fără acordul lor. Între România și Polonia, în perioada interbelică nu a existat numai o colaborare politică și militară ci s-a dorit lărgirea acestor legături și în plan economic și cultural. În domeniul economic existau legături comerciale între cele două țări înainte de semnarea unei convenții în acest sens. Pentru reglementarea schimbului reciproc de mărfuri și soluționarea problemelor economice s-au încheiat mai multe convenții comerciale. La 2 iulie 1921, la București, s-a semnat o astfel de convenție care avea la bază principiul națiunii celei mai favorizate. Această convenție prevedea și constituirea unei comisii mixte care să examineze posibilitățile construirii unui canal între Marea Baltică și Marea Neagră. Vezi pe larg: Gheron Netta, *Relațiunile economice polono-române*, București, 1924.

atras-o în zona balcanică, unde nu avea niciun interes politic. În acest context, Joseph Pilsudski a încercat să construiască o alianță defensivă regională drept contrapondere la o posibilă resuscitare a imperialismului rus și german: *Intermarium* (de la Marea Baltică la Marea Neagră). Politica franceză de securitate în perioada interbelică a presupus o expansiune spre Est în dorința de a contrabalansa o Germanie potențial periculoasă și dispariția unui aliat puternic în Est, Rusia Țaristă. Pentru Franța proiectul unui cordon sanitar în Est era de un real interes, pentru că ar fi permis blocarea simultană a Germaniei și a Rusiei cu ajutorul unui bloc central-oriental condus de Polonia. În contextul nerealizării proiectului, diplomația franceză s-a concentrat asupra „alianțelor de flanc”: în 1921 - cu Polonia, în 1924 - cu Cehoslovacia, în 1926 - cu România, în 1927 - cu Iugoslavia și în același context a susținut crearea alianțelor regionale de tipul Micii Înțelegeri⁴⁰.

În acest context s-a ajuns la Convenția de alianță româno-polonă din 3 aprilie 1921. Take Ionescu a văzut în această convenție doar un pas spre organizarea Micii Înțelegeri, a sistemului de alianțe din centrul și sud-estul Europei: de la Marea Baltică la Marea Egee.

Proiectele de atunci nu au reușit din cauza intereselor restrânse ale statelor din regiune și a divergențelor teritoriale. Planul în cinci, susținut de Take Ionescu, nu putea fi realizat din cauza neînțelegerilor dintre Polonia și Cehoslovacia în privința regiunii Teschen, dar și a politicii panslaviste a Iugoslaviei și Cehoslovaciei, care nu ar fi acceptat o alianță contra Rusiei. Planurile Poloniei în toamna anului 1920 excludeau aderarea la Mica Înțelegere, se dorea refacerea Poloniei Mari, chiar și prin susținerea unui proiect de alianță regională, precum *Intermarium*. Astăzi, revine ideea unui motor principal al celor două state, Polonia și România, pentru realizarea cordonului sanitar antirus prin realizarea unei alianțe regionale mult mai ample: Inițiativa celor Trei Mări.

⁴⁰ De asemenea, politica franceză s-a concentrat asupra pătrunderii economice în regiunea est-europeană, între 1918 și 1929 totalul împrumuturilor destinate Ungariei, Austriei, României, Bulgariei și Poloniei depășind 700 milioane franci. În același timp, băncile franceze au intrat în forță pe piața est-europeană, controlând până la 50% din capitalul acestora, efort care nu a lăsat Berlinul indiferent. Vezi detalii în http://hiphi.ubbcluj.ro/studii/Public/File/cursuri/suporturi_conversie/Relatii-internationale.pdf.

Constantin Ungureanu*

REPRESIUNILE DIN REGIUNEA CERNĂUȚI ÎN PERIOADA IUNIE 1940 – IUNIE 1941

In the first year of Soviet occupation, the inhabitants of Bessarabia and northern Bucovina suffered greatly from the repressions of the Soviet authorities. Many Romanians from Bucovina in the Cernăuți region clandestinely took refuge in Romania. Only from the villages of Herța county, 3,218 people crossed the border into Romania, of which, after the end of the war, 1,254 did not return to their homeland. At the border with Romania, there were also two attempts to cross the border en masse. On the night of 6 to 7 February 1941, approx. 400 people from Mahala and other villages tried to cross the border near the village of Lunca, in the county of Herța, but most were shot near the Prut River. Only 57 participants in that march managed to save themselves and reach Romania. On April 1, 1941, a column of approx. 2,000 Romanians from the villages in the Siret valley tried to cross the border near Fântâna Albă. In the Varnița glade, the column was met with machine gun fire, about 200 people were shot, many were injured or arrested and repressed in the following days. 22 men were sentenced to 10 or 8 years of forced labor, in 1961 only 3 returned to their homeland. On June 13, 1941, 2,279 families with a total of 7,720 people were deported from the Cernăuți region. According to other more complete information, 22,147 people of different ethnicities were deported from the Cernăuți region, of which 6,036 (27.2%) were Romanian.

Keywords: Bessarabia, northern Bucovina, Herța county, Cernăuți region, Lunca, Fântâna Albă, repressions, deportations

Anexarea Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța de către U.R.S.S.

La 23 august 1939, la Moscova a fost semnat un pact de neagresiune între Uniunea Sovietică și Germania, cunoscut ca Pactul Molotov-Ribbentrop. Acest pact conținea și un protocol adițional secret cu privire la sfere de influență și zone de interes ale celor două țări în Europa de Est. În art. III al Protocolului secret se stabilea: „În privința Europei sud-estice, partea sovietică subliniază interesul pe care îl manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres față de aceste teritorii”. Bucovina nu a fost menționată în acest protocol adițional.

* **Constantin Ungureanu**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal la Institutul de Istorie.

La 26 iunie 1940, Uniunea Sovietică a cerut de la România, în mod ultimativ, cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, cu capitala sa Cernăuți. România a fost nevoită să evacueze teritoriile revendicate și să le cedeze Uniunii Sovietice. În decurs de șase zile (28 iunie – 3 iulie 1940), România a cedat Uniunii Sovietice un teritoriu de 50.762 km² (inclusiv 6.262 km² în Bucovina), cu o populație de cca. 3.776.000 de locuitori¹. Atunci a fost ocupat și ținutul Herța din județul Dorohoi.

Sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al URSS, din 2 august 1940, a decis și a aprobat constituirea R.S.S. Moldovenești și includerea nordului Bucovinei, a județelor Hotin, Ismail și Akkerman din Basarabia, precum și a 8 din cele 14 raioane ale R.A.S.S. Moldovenești, în componența R.S.S. Ucrainene. Despre ținutul Herța nu s-a menționat nimic, dar satele din fostul județ Dorohoi au fost incluse în componența Ucrainei Sovietice.

La 7 august 1940, printr-un decret al prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S., a fost luată hotărârea de înființare a regiunii Cernăuți, prin includerea nordului Bucovinei, a județului Hotin și a ținutului Herța la R.S.S. Ucraineană. La 4 noiembrie 1940, prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. a stabilit noul hotar dintre R.S.S. Ucraineană și R.S.S. Moldovenească. Potrivit acestei decizii, 76 de localități din sudul județului Hotin, cu o populație de 142.949 de persoane, au fost incluse în componența R.S.S. Moldovenești². În regiunea Cernăuți, ucrainenii locuiau compact în partea de nord, în vestul și estul regiunii, românii locuiau mai ales în sudul regiunii. Conform calculelor noastre, în 1930, structura etnică a populației din actuala regiune Cernăuți era următoarea:

Populația localităților din actuala regiune Cernăuți în 1930 (după neam)³

Total	Români	Ucraineni	Huțuli	Germani	Evrei	Ruși	Polonezi	Alții
Nordul Bucovinei								
515.185	148.688 28,9%	223.233 43,3%	11.171 2,2%	30.238 5,9%	68.630 13,3%	5.289 1,0%	24.357 4,7%	3.579 0,7%
Nordul Basarabiei								
260.182	50.391 19,4%	148.609 57,2%	-	186 0,1%	18.211 7,0%	41.646 16,0%	710 0,3%	429 0,2%
Ținutul Herța								
30.275	28.108 92,8%	15	-	15	1.931 6,5%	11	21	174 0,6%
Actuala regiune Cernăuți								
805.642	227.187 28,2%	371.857 46,2%	11.171 1,4%	30.439 3,8%	88.772 11,0%	46.946 5,8%	25.088 3,1%	4.182 0,5%

¹ O istorie a românilor, Cluj-Napoca, 1998, p. 257.

² Буковина. Историчний нарис, Чернівці, 1998, p. 256.

³ Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut și viitor. Românii din Regiunea Cernăuți*, Oradea, Editura Primus 2009, p. 152.

În anul 1930, în localitățile din actuala regiune Cernăuți trăiau 805.642 persoane, dintre care, după „neam”, 383.028 (47,5%) erau ucraineni, 227.187 (28,2%) români, 88.772 (11%) evrei, 46.946 (5,8%) ruși, 30.439 (3,8%) germani, 25.088 (3,1%) polonezi și 4.182 de alte etnii. Românii erau concentrați în sudul județului Cernăuți (68,6% în plasa Cosminului, 29% în plasa Prutului și 27% în municipiul Cernăuți); sudul județului Storojineț (63,2% în plasa Flondoreni, 18,7% în plasa Ceremușului și 39% în orașul Storojineț); nordul plasei Siret din județul Rădăuți (66,4% în 14 sate); în partea de sud a plaselor Hotin și Lipcani din județul Hotin (satele din actualul raion Noua-Suliță) și în plasa Herța din județul Dorohoi.

Institutul Central de Statistică din București a realizat un studiu de evaluare a suprafeței și populației României și a teritoriilor pierdute în anul 1940. Se estima că suprafața pierdută din Bucovina și județul Dorohoi era de 5.713 km² (1,9% din teritoriul țării). În 1940, în teritoriul cedat din Bucovina și județul Dorohoi (zona Herța) locuiau 597.220 de persoane, dintre care cca. 195 mii de români (32,6% din total)⁴. Pentru comparație, în anul 1930, în nordul Bucovinei și ținutul Herța locuiau 545.460 persoane, inclusiv 176.796 (32,4%) români (a se vedea tabelul de mai sus). Totodată, în nordul județului Hotin, la începutul anului 1940 locuiau cca. 286 mii de persoane, dintre care cca. 55 mii (19,2%) de români. Astfel, la începutul anului 1940, în teritoriul actualei regiuni Cernăuți locuiau cca. 883 mii persoane. Numărul românilor din acest teritoriu era atunci de cca. 250 mii persoane (cca. 28,3% din total), dintre care cca. 195 mii în nordul Bucovinei și în ținutul Herța, și cca. 55 mii în nordul județului Hotin.

Regiunea Cernăuți în primul an de ocupație sovietică

Anexarea Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța a afectat cel mai puternic populația românească din aceste provincii românești. Mulți români au încercat să traverseze clandestin noua linie de demarcație, pentru a ajunge în România. Unii au fost împușcați la frontieră sau arestați de grănicerii sovietici și persecutați, alții au reușit să ajungă în România. Concomitent, în primele luni de ocupație sovietică a început un aflux masiv de oameni din diferite regiuni ale U.R.S.S., care se stabileau cu traiul în locuințele și casele bucovinenilor și basarabenilor refugiați sau deportați.

Chiar din primele zile de ocupație, regimul stalinist a început sovietizarea Basarabiei și nordului Bucovinei. În teritoriile ocupate au fost naționalizate întreprinderile și pământul, au fost interzise partidele politice și desființate societățile culturale, au fost închise toate publicațiile periodice, inclusiv în limba ucraineană, au fost confiscate de la proprietari întreprinderi industriale, bănci și instituții comerciale. Din 30 iunie începe să apară ziarul „Радянська Буковина” („Bucovina Sovietică”), care era organul partidului comunist, iar din 3 iulie se

⁴ *Spațiul istoric și etnic românesc. III. Spațiul etnic românesc*, București, 1942, București 1993, p. 10-11, 15.

editează „Комсомолец Буковини” („Comsomolitul Bucovinei”), organul tineretului comunist. Din februarie 1941 începe să se editeze cu litere latine și ziarul „Adevărul bolșevic”, care era destinat pentru populația românească din regiunea Cernăuți⁵.

La 13 august 1940, Universitatea din Cernăuți a devenit o instituție superioară de învățământ de tip sovietic. În locul profesorilor români refugiați au fost angajați în principal ruși și ucraineni din estul Ucrainei și din regiunile centrale ale Rusiei. Sediul central al Universității a fost transferat în Reședința Mitropolitană a Bucovinei. În toamna anului 1940, în regiunea Cernăuți au fost deschise 538 de școli, dintre care 408 ucrainene, 111 în limba „moldovenească”, 10 rusești și 9 cu alte limbi de instruire⁶. Alfabetul latin al limbii române a fost înlocuit cu cel chirilic și s-a propagat teza falsă, că românii și moldovenii sunt două popoare diferite.

În toamna anului 1940 s-a hotărât strămutarea organizată în Germania a etnicilor germani din Basarabia și nordul Bucovinei. Comisia germană de repatriere și-a început activitatea la Cernăuți, la 15 septembrie 1940. Primii 1.000 de repatriați au plecat spre Germania la 17 septembrie, iar peste două luni, la 17 noiembrie, ultimul transport cu germani bucovineni a plecat din Cernăuți. Timp de două luni, pe această cale au părăsit nordul Bucovinei 43.641 de persoane. După această repatriere, încă 3.446 de germani au rămas în nordul Bucovinei⁷. Prin intermediul acestei comisii au reușit să părăsească acest teritoriu și câteva mii de persoane de alte etnii, în principal români și ucraineni.

Concomitent avea loc repatrierea sau refugiarea în principal a românilor din Basarabia și nordul Bucovinei. În localul Palatului Administrativ din Cernăuți (fosta Reședință regală) s-a instalat o comisie sovietică pentru înscrierea celor ce doreau să plece în România. Însă, din peste 6.000 de bucovineni ce și-au exprimat dorința să se repatrieze, au plecat doar trei grupuri cu câte 100–150 de persoane⁸. La 3 august 1940, autoritățile sovietice au comunicat reprezentantului guvernului român că s-a acceptat avacuarea a 450 de persoane, care erau membri ai familiilor unor funcționari din nordul Bucovinei. La 7 octombrie 1940, autoritățile sovietice, prin adresa nr. 490, au informat Guvernul român, că până la sfârșitul lunii septembrie, din Basarabia și nordul Bucovinei au fost repatriate 13.750 de persoane. Însă, generalul Ion Aldea, șeful părții române în Comisia mixtă româno-sovietică de la Odesa, aducea la cunoștință că până la momentul arătat, s-au repatriat doar 8.402 de persoane, din care 1.642 din regiunea Cernăuți⁹. În

⁵ Ștefan Purici, *Românii din Regiunea Cernăuți și represiunile sovietice*, în *Drama românilor din Regiunea Cernăuți*, coord. Alexandrina Cernov, Mănăstirea Putna: Ed. Nicodim Caligrafal, 2019, p. 20.

⁶ *Буковина. Историчний нарис...*, p. 257.

⁷ Johann Leugner, *40 Jahre seit der Umsiedlung aus dem Buchenland (Bukowina)*, în „Kaindl Archiv”, Stuttgart, Heft 6, 1987, p. 7–8.

⁸ Mihai-Aurelian Căruntu, *Calvarul repatrierilor din nordul Bucovinei (iulie 1940-iunie 1941)*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 4, 1999, p. 53.

⁹ Ștefan Purici, *Românii din Regiunea Cernăuți și represiunile sovietice*, p. 26-27.

toamna anului 1940, deși câteva mii de persoane s-au înscris să plece în România, partea sovietică nu a soluționat aceste cereri, iar comisia de repatriere din Cernăuți și-a suspendat activitatea.

Românii bucovineni și locuitori de alte etnii au continuat să se refugieze clandestin în România. Potrivit datelor oficiale sovietice, în primele cinci luni de ocupație (iulie–noiembrie 1940), 471 persoane din diverse localități ale raioanelor Hliboca, Herța, Putila și Storojineț au trecut ilegal frontiera. Alte 628 de persoane din sate mai îndepărtate de frontieră, s-au refugiat clandestin în România, până la sfârșitul lunii decembrie 1940¹⁰. Au fost și situații, când grupuri mai numeroase de oameni au forțat frontiera, pentru a ajunge în România. Bunăoară, la 19 noiembrie 1940, 40 de familii (105 persoane) din satul Suceveni, având 20 de arme și muniții, au forțat frontiera lângă Fântâna Albă. În confruntarea cu grănicerii sovietici, trei persoane au fost ucise, doi răniți au fost capturați, dar restul grupului a reușit să ajungă în România¹¹.

Gheorghe Pavel a întocmit o listă cu numărul de persoane din 23 de sate din ținutul Herța, care s-au refugiat în România. Conform acestei surse, din satele enumerate s-au refugiat 3.218 persoane (2.201 bărbați, 630 femei și 387 copii), cei mai mulți din satele Hreățca (540), Probotești (377), Tureatca (339), Horbova (273), Molnița (260), Târnauca (231), Mihoreni (199), Becești (156), Godinești (120), Buda Mare (102). După terminarea războiului, nu s-au mai întors la baștină 1.254 de persoane, dintre care 1.081 bărbați, majoritatea tineri, foști militari români¹².

Puterea sovietică a avut o atitudine foarte dură față de Biserică. Mitropolia ortodoxă a Bucovinei a fost desființată, iar credincioșii ortodocși au fost subordonați ierarhic Bisericii Ortodoxe Ruse. În rezultatul împărțirii Bucovinei, 186 de parohii care aparțineau de Mitropolia Bucovinei și unde activau 252 de preoți și diaconi, au rămas în teritoriul ocupat. După 28 iunie 1940, 106 slujitori ai bisericii s-au refugiat în România, dintre care 90 de preoți s-au refugiat în Ardeal.

Masacrul de lângă Lunca (6-7 februarie 1941)

După strămutarea germanilor din nordul Bucovinei, românii bucovineni au sperat că vor putea și ei să se repatrieze în Patria lor – România. Mulți români au încercat să treacă clandestin noua frontieră și să ajungă în România. Astfel, în luna ianuarie 1941, un grup de cca. 100 locuitori din Mahala și satele vecine au reușit să treacă granița și să ajungă în România. După altă informație, în noaptea de 27 spre 28 ianuarie 1941, peste 150 de locuitori ai satelor Mahala, Buda și Cotul Ostriței (de lângă Cernăuți) au încercat să treacă clandestin în România, dar au fost trădați de unul Marieș. În rezultat, doar o persoană (Ion Lizei) a reușit să

¹⁰ Ștefan Purici, *Românii din Regiunea Cernăuți și represiunile sovietice*, p. 25-26.

¹¹ Ștefan Purici, *Represiunile sovietice în Regiunea Cernăuți (anii '40 – '50 ai secolului al XX-lea)*, în *Analele Bucovinei*, 2/2001, p. 254.

¹² Gheorghe Pavel, *O listă incompletă a refugiaților în România*, în „Țara Fagilor”, 1995, p. 157-158.

treacă în România, unii au reușit să se salveze prin fugă, dar cei mai mulți au fost prinși și împușcați¹³.

La începutul lunii februarie 1941 s-a produs o primă confruntare dintre românii bucovineni și militari sovietici. În noaptea de 6 spre 7 februarie, cca. 400 persoane din satele Mahala, Buda, Cotul Ostriței, Boian și din suburbia Horecea¹⁴ au încercat să treacă granița în apropiere de satul Lunca, din ținutul Herța. Însă, când s-au apropiat de noul hotar, în apropiere de râul Prut, mulțimea de oameni a fost întâmpinată cu focuri de mitralieră de grănicerii sovietici. Mulți oameni au fost atunci împușcați și aruncați în 3 gropi comune. Doar 57 de participanți la acel marș au reușit să se salveze și să ajungă în România.

În timpul masacrului de la Lunca, 44 de participanți au fost prinși de trupele sovietice și arestați. Dintre aceștia, 12 au fost condamnați la moarte, iar ceilalți 32 au fost pedepsiți cu câte 10 ani de muncă silnică¹⁵. Petru Grior dă lista a 12 persoane (Boiciuc Ion, Bujeniță Florea, Cudla Ion, Eremie Toader, Guraliuc Ștefan, Guzma Petru, Medvidi Grigore, Moraru Vasile, Morărean Vasile, Tihon Vasile, Todorean Ion și Voronca Ilie) condamnate la moarte și a altor 38, care au fost condamnate la câte 10 ani de pușcărie¹⁶. La începutul războiului, o parte din cei condamnați se aflau la închisoarea din Cernăuți și, la ordinul comandamentului militar, au fost executați.

Mihai Crăiuț, unul din supraviețuitorii masacrului de la Lunca, își amintea, după zeci de ani, că la sfârșitul anului 1940 se zvonise că tinerii până la 40 de ani vor fi luați la armată. Prin luna ianuarie, în satele de pe lângă Cernăuți au apărut persoane, care promiteau să îi îndrumeze pe doritorii de a se refugia în România. Un prim grup din Mahala a plecat spre hotar în luna ianuarie, dar mai târziu se va afla că aceștia au fost împușcați lângă râul Prut. În seara zilei de 6 februarie, un grup de cca. 400 de persoane, în mare majoritate flăcăi și bărbați tineri, dar și 7 fete și femei tinere, s-au adunat lângă Cotul Ostriței cu scopul de a pleca în România. Era foarte frig și grupul de oameni au mers mai întâi pe gheața râului Prut, apoi au trecut pe malul drept în zona satului Mamornița. În continuare au mers de-a lungul râului, au ocolit Herța și s-au îndreptat spre satul Lunca. În dreptul satului Tărăsăuți, trecând un cot al râului Prut, au crezut că au ajuns în România. În acest timp au fost surprinși de grănicerii sovietici, care au început să tragă cu mitraliere din trei poziții diferite. Cei care au rămas pe malul drept al râului, nu au fost observați și au reușit să ajungă în România (doar 57 persoane). Restul au fost împușcați ori arestați de grănicerii sovietici¹⁷.

¹³ Petru Grior, *Martirii de la Lunca*, în „Țara Fagilor”, 2006, p. 158.

¹⁴ Mihai-Aurelian Cărunțu, *Vremuri de bejenie*, în „Țara Fagilor”, Cernăuți – Târgu-Mureș, 1993, p. 81.

¹⁵ Б.Ф. Холодницький, М.В. Загайний, Б.Ф. Білецький, *Репресивні акції радянської влади на території Чернівецької області в 1940–1941 роках. Питання Історії України*, Чернівці, 1997, p. 221.

¹⁶ Petru Grior, *Martirii de la Lunca*, în „Țara Fagilor”, 2006, p. 159-160.

¹⁷ Mihai Crăiuț, *Supraviețuitor al masacrului de la Lunca* (înregistrat de Octavian Voronca), în „Țara Fagilor”, anul X, 2001, p. 12-13.

După mărturiile lui Mihai Crăiuț, în urma acestui masacru, aproximativ 300 de bărbați tineri și feciori au fost îngropați în 3 gropi comune, nu departe de râul Prut. În primăvara anului 1941, din cauza revărsării Prutului, locul unde se aflau gropile comune, a fost inundat. În vara anului 1941 a fost găsită doar o singură groapă, din care au fost deshumate 107 persoane. Cadavrele au fost depuse în curtea bisericii din Mahala și înmormântate în cimitirul satului, unde se păstrează și acum șirul de cruci albe¹⁸.

Comuna Mahala de lângă Cernăuți a fost cel mai afectată de deportările din iunie 1941. La 6 februarie 1941, din Mahala au plecat cca. 300 de persoane spre satul Lunca pentru a trece în România. La 13 iunie 1941, din comuna Mahala au fost deportate 579 de persoane în Siberia. Multe din persoanele deportate erau membri ai familiilor sau rude cu persoanele, care la începutul lunii februarie au încercat să treacă în România. Din acest sat este originară Anița Nandriș-Cudlea, care a publicat cartea cutremurătoare despre 20 de ani în Siberia.

Anul acesta, la împlinirea a 80 de ani de la acest eveniment tragic, au fost organizate două manifestări de comemorare. Prima a avut loc pe 7 februarie 2021 pe Aleea Eroilor din cimitirul Mahala, unde au fost înmormântați o parte din participanții la acel marș¹⁹. A doua manifestare s-a desfășurat pe 14 februarie lângă troița de la Lunca, unde s-a produs tragicul eveniment.

Tragedia de la Fântâna Albă (1 aprilie 1941)

În februarie 1941 a intervenit un anumit dezgheț în relațiile româno-sovietice, ceea ce a permis reluarea negocierilor privind repatrierea românilor bucovineni și basarabeni. La 15 februarie 1941 și-a reluat lucrările comisia de repatriere din Cernăuți. La începutul primăverii s-a răspândit zvonul că locuitorii au primit dreptul să părăsească în mod legal regiunea și să se repatrieze în România. Această veste s-a răspândit repede mai ales în satele românești de pe valea Siretului, iar un număr mare de români s-au prezentat la autoritățile raionului Hliboca cu cereri de repatriere. Românii bucovineni au sperat că vor putea legal să plece în România, așa cum în toamna anului 1940 au beneficiat de acest drept germanii din nordul Bucovinei. Românii de la poalele Munților Carpați evident nu cunoșteau despre masacrul care s-a produs chiar la începutul lunii februarie lângă satul Lunca.

În realitate, nu se luase o decizie oficială despre repatrierea românilor din nordul Bucovinei, ci reprezentanții autorităților sovietice și provocatori au răspândit zvonul, pentru a afla atitudinea populației băștinașe față de puterea sovietică și a identifica persoanele neloiale față de regim. Deoarece locuitorii din satele românești nu cunoșteau rusa sau ucraineana, cererile pentru plecare în România au fost completate de către reprezentanți ai consiliilor sătești. Situația incertă a

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁹ <https://bucpress.eu/cultura/bucpress-tv-cernauti-80-de-14094>

acestor români a creat o atmosferă tensionată, care a atins apogeul la sfârșitul lunii martie.

La 26 martie 1941, români de pe valea Siretului s-au adunat în orașul Storojineț și au înaintat autorităților raionale cererile de plecare în România. În jurul orei 10, mulțimea de oameni s-a adunat la reședința Sovietului raional, fosta prefectură. În fața mulțimii s-a adresat Vasile Luca, unul din militanții Partidului Comunist Român, care în anul 1940 s-a stabilit în U.R.S.S., iar în ianuarie 1941 a fost ales deputat în Sovietul Suprem al R.S.S. Ucrainene din partea regiunii Cernăuți. Mai multe femei au solicitat să li se primească cererile de plecare în România, fiindcă nu mai pot face față la dările și impozitele impuse de autorități. Oamenii din mulțime strigau că sunt gata să lese casele, averea vitele și tot ce aveau, doar să poată pleca liber în România. Însă, Vasile Luca a spus următoarele: „Îmi dau seama că aici pe plaiurile frumoase ale Bucovinei, circulă mulți spioni, dușmani și diversioniști care v-au băgat în cap povestea aceasta cu plecatal în România. Eu vă întreb ce vreți să faceți în România, țară care aproape că nu mai există și vă spun eu aicea că în curând nu va exista deloc!? Doriți să mergeți în România să munciți pentru boieri și burghezie? Ce, nu i-ați îngrașat destul? Vreți să se îngrașe și mai tare din munca voastră? Vreți să fiți exploatați în continuare, nu ați fost exploatați destul?”²⁰. Această cuvântare a lui Vasile Luca a infuriat și mai mult mulțimea. Oamenii erau decși să lase casele, pământul, animalele și averea, doar să trăiască în libertate. Deoarece nu au obținut de la autorități un răspuns pozitiv, oamenii au hotărât atunci să se adune pe 1 aprilie pentru a pleca în România. Peste două zile, la 28 martie, cca. 400 de persoane au participat la o adunare în Pătrăuți de Jos, unde s-a stabilit de asemenea ziua de 1 aprilie pentru plecare în România²¹.

În dimineața zilei de 1 aprilie, cca. 1.500 de români din satele Pătrăuți de Sus, Pătrăuți de Jos, Cupca și Suceveni s-au adunat în curtea bisericii din Suceveni, au luat prapore și trei cruci pe care au atârnat ștergare albe și au pornit în coloană spre Hliboca. În centrul raional au venit și locuitori din alte sate învecinate. Reprezentanții organelor raionale au refuzat să primească cererile de repatriere în România și au îndemnat mulțimea să se împrăștie, dar oamenii erau hotărâți să treacă hotarul. După plecarea din Hliboca, mulțimea a fost urmărită la distanță de 1-1,5 km de soldați călări. Coloana de cca. 2.000 de persoane s-a întors spre Suceveni, apoi a parcurs cca. 8-9 km un drum de pădure și s-a apropiat de Fântâna Albă. Grăniceri sovietici au încercat să oprească mulțimea, dar oamenii pașnici au continuat marșul spre frontieră.

Către seară, coloana a ajuns într-o poiană, la 2 km de hotar, numită Varnița. Pe trei laturi ale poienei se găseau tranșee proaspăt săpate, unde se aflau grăniceri și soldați înarmați. Când coloana a ajuns la cca. 100 m de grupa de soldați, un

²⁰ Vasile Ilica, *Martiri și mărturii din nordul Bucovinei*, Oradea, 2003, p. 71.

²¹ Ștefan Purici, *România din Regiunea Cernăuți și represiunile sovietice*, p. 30.

ofițer sovietic a somat mulțimea să se oprească. Însă, chiar dacă cei din față s-au oprit, mulțimea era împinsă din spate. Oamenii nu credeau că se va trage într-o mulțime atât de mare și au continuat să înainteze. Atunci mulțimea a fost întâmpinată de grăniceri cu focuri de mitralieră, care trăgeau din mai multe direcții. Au căzut secerăți de gloanțe mai ales bărbați tineri din fruntea coloanei. Foarte mulți oameni au fost răniți și s-au împrăștiat prin pădure. Nu se cunoaște câte persoane au fost împușcate în apropiere de Fântâna Albă, se estimează o cifră de cca. 200 de oameni. O parte din cei împușcați au fost îngropați în câteva gropi comune de lângă pădurea din Fântâna Albă.

De asemenea, la 1 aprilie, în jurul orei 19, un grup de circa 100-120 de locuitori ai satelor Carapciu, Iordănești și Prisăcăreni au fost atacați la marginea satului Suceveni, 24 dintre aceștia fiind uciși, iar alți 43 răniți²².

După evenimentul tragic de la 1 aprilie 1941, mulți participanți și membri ai familiilor au fost arestați, represați și deportați în Siberia sau Kazahstan. Un număr de 22 de oameni au fost acuzați că au instigat la organizarea manifestației de la 1 aprilie 1941. Grijincu Vasile a fost condamnat la moarte, iar soția lui și 8 copii au fost deportați în Kazahstan. 16 persoane (Vasca Ilie, Grijincu Vasile, Pojoga Nicolae, Onifriciuc Vasile, Dâca Ilie, Motrescu Nicolae, Dâca Teodor, Pojoga Simion, Boiciuc Ioan, Comarița Teodor, Pojoga Gheorghe, Cuciureanu Ilie, Popescu Gheorghe, Coroamă Constantin, Popescu Ioan și Pojoga Petru) au fost condamnate de un tribunal militar la 10 ani de muncă silnică, alte 5 persoane (Dugan Orest, Schipor Petru, Zmoșu Vasile, Clingher Teodor și Crâsneanu Cosma) au fost condamnate la 8 ani de muncă silnică. Din totalul de 22 de persoane condamnate, 19 au murit în lagăre și doar trei (Vasca Ilie, Dâca Teodor și Dugan Orest) s-au întors acasă în anul 1961²³.

În ultimele decenii s-au cules informații de la oamenii bătrâni, au fost întocmite liste cu persoane represate și au fost identificate o parte din victimele masacrului de la Fântâna Albă. După informații incomplete, la 1 aprilie 1941 au fost împușcate 16 persoane din Pătrăuți de Jos, 12 – din Dimca, 7 – din Carapciu, 5 – din Cupca, 5 – din Suceveni, 3 – din Pătrăuți de Sus²⁴. În următoarele săptămâni după acest tragic eveniment, mulți participanți la marșul de la Fântâna Albă au fost arestați și represate.

Unul din supraviețuitorii acestui masacru, Gheorghe Mihailuc din Dimca, după câteva zeci de ani a povestit detalii despre evenimentul de la Fântâna Albă: „Am fost martor ocular și am văzut cum s-au desfășurat lucrurile. A fost un adevărat masacru, un genocid. Varnița, locul numit astfel la marginea pădurii dinspre Fântâna Albă, mi-a rămas în amintire ca un simbol al barbariei. ... Ucișorii au așteptat cu degetul pe trăgaci, până când mulțimea a ieșit la lizieră. Era o

²² Ștefan Purici, *Represiunile sovietice în Regiunea Cernăuți (anii '40 – '50 ai secolului al XX-lea)*, p. 256.

²³ Vasile Ilica, *Martiri și mărturii din nordul Bucovinei*, Oradea, 2003, p. 84-85.

²⁴ „Țara Fagilor”, 1993, p. 66; 1995, p. 141; 1996, p. 142; 1997, p. 155; 2000, p. 219.

acalmie prevestitoare de rele. ... Deodată, liniștea a fost spartă în cioburi de groaznicul glas al armelor. ... În învălmășeală m-am pierdut de fratele meu. Întregul câmp era o spaimă, oamenii cădeau ca frunzele de brumă... Soldații trăgeau fără întrerupere, cu precădere în grupurile compacte. ...”²⁵.

Informații interesante despre acest eveniment tragic aflăm de la Gheorghe Isopescu din Suceveni, participant la marșul din 1 aprilie 1941. El își amintea că atunci când mulțimea a trecut râul Siret și se îndrepta spre pădure, suceveanul Hariton Amari a spus oamenilor să meargă pe alt drum: „Oameni buni, de-om ieși direct la Fântâna Albă, ne putem nenoroci, căci anume acolo suntem așteptați de către grănicerii ce ne-or întinde capcana. S-o luăm pe alt drum, mai pe ocolite, să ieșim direct la graniță”²⁶. Însă, mulțimea nu a ascultat de povața acestui om mai în vârstă și a continuat drumul direct spre Fântâna Albă.

Gheorghe Isopescu povestește despre tragedia ce s-a produs în poiana Varnița: „Din pădure, pe locul numit Varnița, am ieșit pe înserate. Coloana s-a destrămat și participanții la marș s-au desfășurat în linii cu mai multe rânduri. Pas cu pas înaintam spre noua frontieră. Cei ce mergeau în față au zărit un tranșeu proaspăt săpat, dar nu s-au oprit. Un ofițer a ordonat mulțimii să stea pe loc, că, în caz contrar, asupra ei se va trage. ... Deodată a răsunat o împușcătură. A fost un foc prevenitor sau un semnal pentru începerea masacrului? Cei din față au încetinit pasul. Dar cei din urmă îi împingeau, strigând „Nu vă lăsați intimidăți! Înainte! N-o să tragă în oameni!” Și masa de oameni s-a pus iarăși în mișcare. ... Amarnic se înșelau! Au început să țacănească mitralierele. Se trăgea din plin, se ochea în oameni. Cei din față cădeau, cei din urmă se învălmășeau, se poticneau de cadavrele celor secerăți de gloanțe. Scena era îngrozitoare – strigăte, răcnete, panică. Unii au luat-o la fugă îndărăt, spre pădure. Alții încercau să le acorde ajutor rudelor și prietenilor ce zăceau în sânge. Șuieratul gloanțelor nu contenea. Cădeau și acei care încercaseră să-i salveze pe răniți”²⁷. Gheorghe Isopescu a reușit să se salveze, fiindcă era mai în spate și a putut să se ascundă în pădure. Dar, mai târziu a fost ridicat și deportat, fiindcă avea un frate în România.

Magdalena Morar a expus o informație detaliată despre persoanele din satul natal Cupca, care au fost împușcate la Fântâna Albă, au fost rănite atunci sau ulterior au fost arestate și supuse la ani grei de închisoare. Autoarea redă amintirea mai multor cupceni, martori ai acestui eveniment tragic, enumeră mai multe persoane din sat care au fost arestate în zilele următoare și nu s-a mai știut de soarta lor, descrie situația de frică a locuitorilor după acest masacu²⁸.

Despre masacrul de la Fântâna Albă s-au scris articole în ziare și reviste, inclusiv în limba ucraineană, s-au publicat mărturiile ale participanților la acel tragic

²⁵ Gheorghe Mihailuc, *Fântâna Albă, tristă amintire*, în „Țara Fagilor”, 1995, p. 116.

²⁶ Gheorghe Isopescu, *Tragedia de la Fântâna Albă*, în „Țara Fagilor”, 2000, p. 141.

²⁷ Gheorghe Isopescu, *Tragedia de la Fântâna Albă*, p. 142.

²⁸ Magdalena Morar, *Victime din Cupca ala marșului de la Fântâna Albă*, în „Țara Fagilor”, 1998, p. 111-114.

eveniment. Tragedia de la Fântâna Albă este mediatizată în presă și la posturi de televiziune, dar sunt exagerate datele despre câteva mii de persoane ucise. Este greșită și informația, prezentată mai ales la posturi de televiziune, că tragedia de la Fântâna Albă s-ar fi produs chiar în ziua de Paști. 1 aprilie 1941 a fost într-o zi de marți, iar Paștele la ortodocși în anul 1941 s-a sărbătorit pe 20 aprilie.

În poiana de lângă Fântâna Albă s-a ridicat un memorial și în fiecare an se adună românii din regiunea Cernăuți pentru a comemora pe cei care au fost uciși pentru că vroiau să trăiască în libertate. La aceste evenimente de comemorare participă membri ai diferitor asociații național-culturale ale românilor din regiunea Cernăuți, reprezentanți ai autorităților din Ucraina și România, preoți, profesori, învățători, elevi, studenți, locuitori ai satelor din împrejurimi. În ultimele decenii, un aport important la cunoașterea adevărului despre acest eveniment tragic a avut-o Societatea Victimelor Represaliilor Staliniste „Golgota” din Cernăuți. Cartea în două volume „Durerea Memoriei”, editată de Octavian Bivolaru, cuprinde inclusiv și mărturiile ale participanților la marșul de la 1 aprilie 1941.

În perioada 4-8 aprilie 2016, la sediul Parlamentului European din Bruxelles s-a organizat o expoziție comemorativă de fotografii „Masacrul de la Fântâna Albă. 75 de ani – pagina ascunsă a istoriei”. Expoziția a fost expusă în una din sălile Parlamentului european, la inițiativa eurodeputatului Siegfried Mureșan. Evenimentul a fost marcat prin prezentarea unei expoziții cutremurătoare cu imagini de la acel tragic eveniment. Lansarea evenimentului a avut loc cu prezența unui grup numeros de tineri din România și Republica Moldova²⁹.

Deportările din 13 iunie 1941

După evenimentetele tragice de la Lunca (6-7 februarie 1941) și Fântâna Albă (1 aprilie 1941), situația românilor din nordul Bucovinei a devenit și mai grea, iar repatrierea sau refugiarea în România a devenit practic imposibilă. Totodată, și autoritățile române au luat măsuri pentru limitarea imigrărilor din teritoriile ocupate. În perioada martie – iunie 1941 au fost repatriate doar cca. 1.000 de persoane³⁰. Represiunile față de populația băștinașă au continuat. În lunile mai-iunie 1941, doar din satele ținutului Herța au fost deportate 458 de familii.

Pentru locuitorii din Basarabia și nordul Bucovinei, data de 13 iunie 1941 a rămas în memorie ca cea mai tragică zi din primul an de stăpânire sovietică. Potrivit datelor de arhivă, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, din Basarabia și din nordul Bucovinei au fost ridicate de la casele lor 29.839 de persoane, dintre care 5.479 au fost arestate și 24.360 au fost deportate în Siberia și Kazahstan. Din regiunea Cernăuți au fost deportate atunci 2.279 de familii cu un total de 7.720 de persoane³¹. O bună parte din cei deportați au fost români, dar și mulți ucraineni, polonezi și evrei.

²⁹ <https://siegfriedmuresan.eu/2018/09/foto-expozitia-masacrul-de-la-fantana-alba-75-de-ani-pagina-ascunsa-a-istoriei-organizata-in-parlamentul-european.html>

³⁰ Mihai-Aurelian Căruntu, *Calvarul repatrierilor din nordul Bucovinei ...*, p. 60.

³¹ Petru Grior, *Deportările bucovinenilor din Ținutul Herța*, în *Drama românilor din Regiunea Cernăuți*, Putna 2019, p. 52.

În noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, doar din localitățile ținutului Herța, activiștii sovietici au ridicat 1.373 de oameni, dintre care 1.090 de români, 125 de evrei, 31 de ucraineni, 4 ruși, 2 nemți, un polonez și 120 de persoane, a căror naționalitate nu a fost indicată. Acești oameni nevinovați au fost încărcăți în 18 camioane și 534 de căruțe, și au fost transportați la gările feroviare din Noua Suliță și Hliboca. 432 de bărbați au fost arestați, despărțiți de familii și internați în lagăre speciale. 360 de femei și 581 de copii au fost deportați în Siberia și Kazahstan, dintre care 219 au murit de foame și frig³².

Persoanele deportate au avut la dispoziție cel mult 40 minute pentru a pregăti bagajul, care nu trebuia să depășească 40 kg de familie. Au fost deportate familii întregi, inclusiv femei, copii și bătrâni. Mulți bărbați au fost despărțiți de familii, iar persoanele deportate au călătorit timp de 2-3 săptămâni cu vagoane de marfă, câte 70-100 persoane într-un vagon. În Cernăuți au fost repartizate 340 vagoane pentru transportarea celor deportați. Mulți din bucovinenii și basarabienii deportați au murit de foame și frig și nu au mai revenit în locurile natale.

Potrivit unor date statistice incomplete, doar din județul Storojineț au fost deportate, represate sau au dispărut fără urmă 2.034 persoane de etnie română. Cel mai afectate au fost satele românești de pe valea Siretului, iar printre cei deportați erau multe persoane din familiile care au participat la marșul din 1 aprilie 1941 de la Fântâna Albă:

Locuitori de etnie română din județul Storojineț, deportați în anul 1941³³

Localitatea	Locuitori în anul 1930		Deportați în anul 1941	% față de locuitori în 1930
	Total	Români		
Crasna Ilschi	3.215	2.276	211	6,6%
Igești	2.861	2.720	201	7,0%
Suceveni	1.021	987	161	15,8%
Crasna Putna	1.937	1.522	146	7,5%
Storojineț	8.695	3.390	139	1,6%
Carapciu	1.636	1.425	127	7,8%
Cupca	2.130	1.952	122	5,7%
Ciudei	3.777	2.384	103	2,7%
Pătrăuți de Sus	2.735	2.112	96	3,5%
Ropcea	2.791	2.648	78	2,8%
Prescăreni	1.083	952	67	6,2%
Budineț	1.063	1.015	60	5,6%
Trestiana	1.048	949	55	5,2%
Iordănești	2.127	1.942	50	2,3%

³² Petru Grior, *Deportările bucovinenilor din Ținutul Herța*, p. 51-52.

³³ Constantin Ungureanu, *Românii din fostul județ Storojineț deportați sau dispăruți în perioada 1940-1941*, în „Țara Fagilor”, 2000, p. 193-218.

Statistica din acest tabel ne demonstrează că, cele mai afectate în urma deportărilor din anul 1941 au fost satele românești din apropierea frontierei cu România, precum Suceveni (15,8%), Carapciu (7,8%), Crasna Putna (7,5%), Igești (7%), Crasna Ilschi (6,6%), Presecăreni (6,2%), Cupca (5,7%), Budineț (5,6%). Cel mai mult a avut de suferit satul Suceveni, de unde au fost deportate ori au dispărut 161 de persoane, ceea ce reprezintă 15,8% din totalul populației satului în anul 1930. Anume satul Suceveni s-a aflat în epicentrul evenimentului tragic de la 1 aprilie 1941, de la biserica din acest sat s-au luat cruci și prapore în timpul marșului, anume din acest sat mulțimea a trecut râul Siret și prin pădure s-a îndreptat spre Fântâna Albă. În acest tabel lipsesc informații despre satul Pătrăuți de Jos, care a suferit foarte mult din cauza represiunilor staliniste din primul an de stăpânire sovietică. Totodată, și în cazul altor sate, informațiile sunt incomplete, nu sunt incluse persoanele care s-au refugiat în România ori au fost împușcate lângă hotar.

Petru Grior, directorul Centrului de Cercetări Istorice și Culturale din Cernăuți, a cules informații mai complete despre deportările din regiunea Cernăuți și a publicat date la nivel de raioane. Conform estimărilor sale, din regiunea Cernăuți au fost deportate 22.147 persoane de diferite etnii, inclusiv 6.532 de femei și 5.240 de copii. Cele mai multe persoane au fost deportate din orașul Cernăuți (2.803), din raioanele Vijnița (2.999), Hliboca (2.290), Storojineț (2.270), Chițmani (2.162), Noua Sulița (1.961), Putila (1.921) și Zastavna (1.885). Din estul regiunii (partea basarabeană) Cernăuți au fost deportați mai puțini oameni și anume: 1.412 din raionul Hotin, 740 din raionul Chelmenți și 331 din raionul Secureni. Din totalul persoanelor deportate în anul 1941 din regiunea Cernăuți, 6.036 (27,2%) au fost de etnie română³⁴. Totuși, din sursa data nu este clar, dacă cifrele expuse se referă la deportații din 13 iunie 1941, ori la toate persoanele represate pe parcursul anului 1941.

La puțin timp după izbucnirea războiului, în noaptea de 23 iunie 1941, cca. 3.000 de intelectuali și personalități de frunte din Cernăuți, majoritatea din ei evrei, au fost ridicăți și deportați în Siberia. Printre aceștia erau și foștii conducători ai comunității, precum și liderii mișcării sioniste din oraș³⁵.

Informații despre represiunile staliniste din unele sate românești din regiunea Cernăuți

Începând cu anul 1992, regretatul publicist și istoric Dumitru Covalciuc din Cernăuți a editat Almanahul cultural-literar „Țara Fagilor”, unde s-au publicat foarte multe mărturii ale persoanelor deportate, s-au întocmit liste și informații cu persoanele represate din diferite sate românești din regiunea Cernăuți. Aceste informații sunt foarte prețioase pentru cunoașterea adevărului despre represiuni-

³⁴ <https://bucpress.eu/cultura/80-de-ani-de-la-15124>

³⁵ David Schaary, *Die jüdische Gemeinde von Czernowitz*, în *Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*, Köln-Weimar-Wien, Hrsg. von H. Heppner 2000, p. 126.

le staliniste din nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și ținutul Herța. În continuare prezentăm informații despre represiunile din unele sate ale regiunii Cernăuți.

Din satul **Pătrăuți de Jos**, 16 persoane au fost împușcate la 1 aprilie 1941 lângă Fântâna Albă, 21 persoane au fost arestate la Fântâna Albă și deportate în Siberia, 26 locuitori au fost deportați la 13 iunie 1941 și nu au revenit la baștină, 36 persoane au fost deportate în 1941 și ulterior s-au întors în sat, 16 persoane au fost deportate pe motive politice, 93 locuitori s-au refugiat în România, 32 de locuitori ai satului au murit în război³⁶.

La 13 iunie 1941, din comuna **Mahala** au fost deportate 579 de persoane³⁷.

În anii 1940-1941, din comuna **Oprișeni** (cu satele Stârcea și Slobozia) au fost deportați 77 locuitori. Din satul Oprișeni au fost ridicate 49 persoane, dintre care 32 nu s-au mai întors³⁸.

Din satul **Suceveni**, 4 persoane au fost împușcate la 1 aprilie 1941 la Fântâna Albă, 104 persoane au murit de foame și frig în locurile de deportare din Kazahstan și Siberia; din **Carapciu pe Siret** au fost deportate 113 persoane; 35 locuitori din **Pătrăuți de Jos** au fost luați prizonieri de către sovietici în timpul războiului³⁹.

În anii 1940-1941, conform unor date incomplete, au fost deportate 34 persoane din **Mihoreni**, 34 – din **Godinești**, 26 – din **Proboțești**, toate trei sate din ținutul Herța⁴⁰.

Din satul **Stănești** au fost ridicate 49 familii de români (154 persoane) – 46 au murit în deportare, iar 108 s-au întors acasă⁴¹.

Din comuna **Ostrița**, 65 persoane au căzut victime ale regimului stalinist în perioada 1940-1945, iar 71 persoane au căzut pe front ori au decedat în lagărele din Onega și Peciora⁴².

Din comuna **Boian**, 63 persoane au decedat în urma represiunilor din anii 1940-1941, 100 persoane au murit în lagărele de la Onega ori au fost împușcați în sat, în anii 1944-1945⁴³.

Din orașul **Storojineț**, 92 români au murit de foame și frig în locurile de portării⁴⁴.

Din satul natal **Cupca**, 5 persoane au fost împușcate la Fântâna Albă, 5 au fost arestate și întemnițate pentru participare la acest eveniment; 19 persoane au

³⁶ Valeriu Zmoșu, *De ce s-au împușcat românii*, în „Țara Fagilor”, 1993, p. 66-73.

³⁷ „Țara Fagilor”, 1993, p. 74-79.

³⁸ Dumitru Oprișan, *Tablou nominal cu locuitori din comuna Oprișeni ...*, în „Țara Fagilor”, 1994, p. 149-151.

³⁹ Valeriu Zmoșu, *Victime ale ocupației sovietice din trei sate ale fostului județ Storojineț*, în „Țara Fagilor”, 1995, p. 141-148.

⁴⁰ „Țara Fagilor”, 1995, p. 153-156.

⁴¹ „Țara Fagilor”, 1996, p. 144-147.

⁴² „Țara Fagilor”, 1996, p. 148-151.

⁴³ „Țara Fagilor”, 1996, p. 152-156.

⁴⁴ „Țara Fagilor”, 1996, p. 157-159.

fost arestate după evenimentul de la Fântâna Albă și au decedat în lagăre și închisori; la 13 iunie 1941 au fost deportate din sat 27 familii (92 de persoane), din care 40 au murit în exil (inclusiv 5 din 6 persoane deportate din familia străbunelului meu după mamă), 47 s-au întors la baștină, iar 5 au rămas să trăiască pe meleaguri străine; 15 bărbați au murit pe diferite fronturi; 8 bărbați au fost arestați în anii 1940 și 1944 (inclusiv bunelul meu după tată, care a revenit după 10 ani de închisoare în Siberia)⁴⁵.

Din satul **Budineț**, 23 persoane au decedat în lagărele de la Onega, 21 au murit în diferite închisori, 18 au decedat în Siberia, 9 au căzut pe front în timpul războiului⁴⁶.

Din comuna **Ceahor**, 51 locuitori au murit în lagărele din Siberia, Ural sau Karelia, au căzut pe front ori au fost împușcați în sat⁴⁷.

Din suburbia **Horecea**, 110 persoane au fost persecutate de regimul stalinist⁴⁸.

Din satul **Pilipăuți**, fostul județ Dorohoi, 105 persoane au fost deportate, întemnițate, trimise la munci silnice în gulag sau au fost strămutate în alte regiuni ale fostei U.R.S.S.⁴⁹.

Din comuna **Crasna**, 175 persoane au murit în Kazahstan, Siberia și diferite lagăre din Rusia, 62 s-au pierdut fără urmă, 33 au murit în lagăre de muncă de pe țărmul Mării Albe⁵⁰.

Din comuna **Igești**, conform unei liste incomplete, 89 de locuitori au decedat în locurile deportării din 1941 sau în lagărele de muncă de la Onega, unde au fost trimiși în anul 1944⁵¹.

O adevărată tragedie a cunoscut satul **Probotești** din ținutul Herța, care a fost împărțit de noua frontieră. Numărul locuitorilor acestui sat a scăzut de la 2.416 (în 1940), la doar 780 (în 1947). Din acest sat, 693 de persoane s-au refugiat în România. Deoarece o parte de sat a rămas în România, acolo s-a constituit satul Racovăț, cu cca 30 de case și în jur de 125-130 de oameni. În afară de persoanele refugiate, alți 283 de locuitori din Probotești au fost scoși din casele care au fost demolate din așa-zisa zonă de frontieră (800 m de la gardul de sârmă ghimpată). Din Probotești, 26 persoane au fost deportate în anii 1940-1941; 19 locuitori au fost trimiși la munci silnice în Karelia; 7 persoane au fost împușcate

⁴⁵ Magdalena Morar, *Victime ale dezmățului bolșevic din satul Cupca*, în „Țara Fagilor”, 1997, p. 155-159.

⁴⁶ Ileana Fedoreac, *Persoane din satul Budineț, fostul județ Storojineț, căzute pe front și decedate în gulagurile staliniste*, în „Țara Fagilor”, 1997, p. 160-161.

⁴⁷ Toader Pridie, *Victime nevinovate din comuna Ceahor, fostul județ Cernăuți, în anii de tristă amintire*, în „Țara Fagilor”, 1997, p. 162-163.

⁴⁸ Ion Pridie, *Lista persoanelor din suburbia Cernăuțeană Horecea, represate în perioada 1941-1951*, în „Țara Fagilor”, 1997, p. 164-166.

⁴⁹ „Țara Fagilor”, 1997, p. 167-168.

⁵⁰ „Țara Fagilor”, 1999, p. 55-58.

⁵¹ „Țara Fagilor”, 1999, p. 59-60.

la graniță; 31 locuitori nu s-au întors din deportare, lagăre și închisori; 54 bărbați au murit pe front; 27 fete din sat au fost duse cu forța la minele de cărbuni din Donbas; 9 tineri au fost luați la F.Z.O.⁵²

Din satul **Dimca (Trestiana)**, 12 persoane au fost împușcate pe 1 aprilie 1941 la Fântâna Albă, alte 43 persoane au fost deportate⁵³.

10 bărbați din satul **Buda**, comuna Mahala, au fost împușcați la Lunca în februarie 1941, 43 locuitori din acest sat au murit în locurile deportării din Siberia, alte 18 persoane au murit în lagărele de muncă din Karelia, 6 bărbați au murit pe front, 13 persoane au fost ucise de NKVD în anul 1944⁵⁴.

La 13 iunie 1941, din comuna **Ciudei** au fost deportate 103 persoane. După o informație incompletă, 31 locuitori din Ciudei au decedat în locul deportării din nordul Kazahstanului⁵⁵.

Din satul **Molnița**, în iunie 1941 au fost deportate 77 de persoane, inclusiv 47 de copii în vârstă de până la 17 ani⁵⁶.

La 13 iunie 1941, din comuna **Mogoșești**, fostul județ Dorohoi, au fost deportate 42 de persoane, inclusiv 13 copii minori⁵⁷.

Din **Târnauca**, în iunie 1941 au fost deportate 150 de persoane, cca. jumătate fiind copii⁵⁸.

Din satul **Bahrinești**, împărțit de noul hotar, 76 persoane au murit în timpul deportării în nordul Kazahstanului, alte 17 persoane au decedat în lagărele de muncă din Karelia. În 1941 și 1944, din satul Bahrinești au fost deportate 177 de persoane, dintre care 93 au murit⁵⁹.

Consecințele primului an de stăpânire sovietică pentru locuitorii din regiunea Cernăuți

Într-un singur an de ocupație sovietică, populația din Guvernământul Bucovinei s-a diminuat cu 216.255 persoane (de la 1.606.817 în 1940 la 1.390.562 în 1941). Numărul locuitorilor județului Cernăuți s-a micșorat cu 63.877 persoane, a județului Hotin – cu 41.753, a județului Storojineț – cu 31.773 de persoane. În 1941, la Cernăuți locuiau doar 66.436 de locuitori, comparativ cu 112.427 de persoane la recensământul din 1930, adică populația orașului a scăzut cu aproape 46 mii de persoane (cu 40,9%)⁶⁰. Doar în 3 județe din nordul Bucovinei și Basarabiei, numărul locuitorilor s-a micșorat astfel:

⁵² Gheorghe Pavel, *Tragedia satului Proboțești din fostul județ Dorohoi*, în „Țara Fagilor”, 1999, p. 65-80.

⁵³ „Țara Fagilor”, 2000, p. 219-220.

⁵⁴ Sain Mândrescu, *Tabloul victimelor staliniste din satul Buda, comuna Mahala, fostul județ Cernăuți*, în „Țara Fagilor”, 2001, p. 102-103.

⁵⁵ „Țara Fagilor”, 2002, p. 90.

⁵⁶ Petre Grior, *Molniceni duși în Siberia*, în „Țara Fagilor”, 2005, p. 81-83.

⁵⁷ „Țara Fagilor”, 2005, p. 92-93.

⁵⁸ „Țara Fagilor”, 2005, p. 97-100.

⁵⁹ „Țara Fagilor”, 2006, p. 161-162.

⁶⁰ *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți*, Fond P-307, inv. 1, dosar 3554, f. 29-32.

Dinamica populației județelor Cernăuți, Hotin și Storojineț, în anii 1940-1941⁶¹

Județul	Mediul urban			Mediul rural			Total		
	1940	1941	diferența	1940	1941	diferența	1940	1941	diferența
Cernăuți	122.973	73.628	-49.345	197.021	182.489	-14.532	319.994	256.117	-63.877
Hotin	28.150	18.273	-9.877	402.867	370.991	-31.876	431.017	389.264	-41.753
Storojineț	18.359	10.714	-7.645	168.588	144.460	-24.128	186.947	155.174	-31.773

Potrivit recensământului românesc din anul 1941, în Guvernământul Bucovinei locuiau 1.390.562 de persoane, dintre care 856.518 (61,6%) români, 447.345 (32,2%) ucraineni și 22.432 (1,6%) huțuli, 27.550 (2%) evrei, 19.172 (1,4%) polonezi, 7.038 de ruși, 5.252 germani și 5.255 persoane de alte etnii. Cele cinci județe din Bucovina istorică aveau următoarea structură etnică: din 763.718 persoane, 438 766 (57,4%) erau români, urmați de ucraineni (251.228 – 32,9%), huțuli (22.432 – 2,9%), evrei (22.018 – 2,9%), polonezi (18.650 – 2,4%), germani (4.960), ruși (707) și 4.957 persoane de alte naționalități⁶².

Administrația civilă românească a încercat să evalueze consecințele ocupației sovietice pentru populația din Guvernământul Bucovinei. Potrivit rezultatelor acestor cercetări, în perioada iunie 1940 – iunie 1941, din județele care făceau parte din Guvernământul Bucovinei, au fost deportate, represate sau au dispărut 36.129 de persoane, dintre care 14.942 din județul Hotin, 8.319 – din județul Cernăuți, 4.387 – din județul Storojineț, 1.467 – din județul Rădăuți, 1.996 – din județul Dorohoi (adică din satele din zona Herței) și 5.018 persoane din orașul Cernăuți⁶³. Numai din județul Storojineț au fost deportate, represate sau au dispărut fără urmă 2.034 persoane de naționalitate română. Aceste cifre statistice nu-i cuprindeau pe germanii repatriați în Germania sau pe românii care s-au refugiat ori au fost repatriați în perioada respectivă în România.

Represiunile staliniste din primul an de ocupație sovietică și refugierea populației românești, masacrele de la Lunca și Fântâna Albă, deportările din anul 1941 și după anul 1944, repatrierea germanilor în toamna anului 1940, deportarea evreilor în timpul războiului, au contribuit la modificarea radicală a structurii etnice a populației regiunii Cernăuți. În 1930, în teritoriul actual al regiunii Cernăuți locuiau 805.642 de persoane, inclusiv 227.187 (28,2%) români. Peste 3 decenii, în anul 1959, în regiunea Cernăuți au fost înregistrați 774.121 de locuitori, dintre care doar 151.435 persoane de etnie română (19,6%), divizați artificial în români (79.790) și moldoveni (71.645). În decurs de 3 decenii, numărul românilor din regiunea Cernăuți s-a micșorat cu peste 75 mii de persoane⁶⁴. În perioada sovietică, proporția românilor și moldovenilor din regiunea Cernăuți s-a menți-

⁶¹ Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut și viitor ...*, p. 163.

⁶² *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți*, Fond P-307, inv. 1, dosar 4099, f. 95.

⁶³ *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți*, Fond P-307, inv. 1, dosar 3554, f. 33.

⁶⁴ Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut și viitor ...*, p. 213.

nut sub 20%, iar multe sate mai ales lângă Cernăuți și Storojineț s-au ucrainizat. În anul 1989, din 940.801 locuitori ai regiunii Cernăuți, 184.836 (19,6%) s-au declarat români sau moldoveni.

În perioada sovietică, informațiile despre evenimentele tragice de la Lunca și Fântâna Albă, sau deportările din 13 iunie 1941 erau ascunse de autorități și nu erau cunoscute de populație, mai ales de generația tânără. Abia după destrămarea U.R.S.S. și proclamarea independenței Ucrainei, s-au publicat primele informații despre aceste evenimente tragice, s-au organizat manifestări de comemorare a persoanelor deportate și represate, în cimitire s-au ridicat monumente și troițe cu listele celor deportați. În revista „Țara Fagilor” au fost publicate multe mărturii ale persoanelor deportate, liste și informații cu persoanele represate.

La 1 februarie 1992 a fost fondată Societatea Victimelor Represaliilor Staliniste „Golgota”, condusă mulți ani de Octavian Bivolaru. Această asociație a depus mult efort pentru cunoașterea adevărului despre represiunile staliniste din nordul Bucovinei în anii 1940-1941 și 1944-1953. Octavian Bivolaru este autorul cărții în două volume „Durerea Memoriei”, în care sunt cuprinse un șir de articole, mărturisiri și amintiri ale românilor din regiunea Cernăuți, care au suferit și au fost represați de regimul stalinist.

La împlinirea a 80 de ani de la evenimentele tragice de la Lunca și Fântâna Albă, precum și a deportărilor din iunie 1941, aducem un omagiu persoanelor nevinovate, care au fost deportate, represate sau împușcate lângă noul hotar. Este o datorie a autorităților, a oamenilor de știință și de cultură, a urmașilor victimelor represiunilor staliniste, să amintim despre aceste evenimente tragice, să comemorăm victimele regimului stalinist și să nu uităm niciodată de drama prin care au trecut românii bucovineni și basarabeni.

Elena Negru*

SISTEMUL SANITAR ȘI BOLILE INFECȚIOASE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1945-1955)¹

The article deals with the phenomenon of malaria and parasitic typhus epidemics in the MSSR during the first post-war decade. Based on the archive documents, the evolution of these epidemics, the level of disease and the political and health decisions in order to combat them are followed. The author reveals the high incidence of malaria and epidemic typhus, especially in 1945-1951, the inefficiency of health measures, strategies to control outbreaks, control the vectors of these infections, treatment errors. This led to the perpetuation of diseases, especially recurrent forms, until the mid-1950s.

Keywords: malaria, parasitic typhus, epidemics, MSSR, infectious diseases, sanitary system.

Fenomenul epidemiilor din RSSM, în primul deceniu postbelic, reprezintă un subiect necercetat, în egală măsură, atât de către istoriografia sovietică, cât și de cea din Republica Moldova. Excepție constituie unele lucrări scrise de medici-epidemiologi, care abordează subiectul din perspectiva sănătății publice², subliniind eforturile sistemului sanitar de eradicare a acestor molime, fără a scoate în vileag politica regimului comunist, eșecurile și erorile în gestionarea acestor boli, soldate cu numeroase victime umane.

În cele ce urmează, vom încerca să aducem clarificări în ceea ce ține de principalele epidemii din RSSM și setul de măsuri politice și medico-sanitare pentru combaterea lor. Or, este cunoscut că experimentele bolșevice sinistre de comunizare a agriculturii au generat, în anii 1946-1947, foametea de masă, iar pe fondul acestui fenomen are loc creșterea dramatică a nivelului bolilor infecțioase și a mortalității. A avut loc, așadar, o adevărată criza umanitară și sanitară, deter-

* **Elena NEGRU**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie.

¹ Prezentul studiu, constutue o parte a cercetării efectuate în cadrul proiectului „Politici și acțiuni de combatere a bolilor contagioase din perspectiva cercetărilor istorice din Republica Moldova”, finanțat de ANCD a Republicii Moldova.

² A se vedea: Iarovoi, P. Boli învinse. *Transformările social-economice în Moldova și starea de sănătate a populației*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1980; *Jaloanele edificării sănătății publice în Republica Moldova*. 65 de ani. Chișinău: CNSP, 2013.

minată de penuria de alimente, produse de igienă, medicamente și echipamente medicale.

Flagelul malariei

Malaria reprezintă o infecție parazitară cauzată de protozoarul Plasmodium, iar principalul vector de transmitere al bolii este femela țânțarului Anophel. Infecția, care se transmite la oameni sau animale prin mușcături de țânțari, se manifestă prin febră mare, frisoane, cefalee, tuse uscată neproductivă, transpirații, simptome digestive (greață, vărsături), artralгии etc. Deoarece paraziții se înmulțesc în globulele roșii, poate provoca anemie, mărire patologică a ficatului (hepatomegalie), a splinei (splenomegalie), fenomene neurologice. Deseori produce complicații: anemie severă, imunosupresie, hipotrofie fetală, convulsii generalizate, colaps circulator, comă și deces. Simptomele bolii apar, de obicei, la un interval de zece și până la cincisprezece zile din momentul înțepării. Boala poate recidiva câteva luni mai târziu dacă nu este tratată corespunzător.

La 23 octombrie 1944 printr-o hotărâre a Consiliului Comisarilor Poporului este fondată Stația republicană anti-malarie a cărei sarcină consta în a oferi asistență științifică și practică în combaterea malariei. Va funcționa ca instituție autonomă pe parcursul primului deceniu postbelic până în decembrie 1954, când va fi transferată în cadrul Stației sanitar-epidemiologice a RSSM. Această decizie a fost, probabil, determinată și de faptul că la acel moment în URSS malaria era aproape învinsă, prin urmare întreținerea unor asemenea instituții autonome, inclusiv în RSSM, nu mai erau justificate din punct de vedere practic și financiar.

Conform datelor de arhivă, în 1945 indicele îmbolnăvirii de malarie a constituit în RSSM 580,2 la 10.000 de locuitori. Cele mai afectate de malarie au fost orașele Bender și Tiraspol cu câte 2180 și respectiv 1230,3 de îmbolnăviri la 10.000 de locuitori. În raioanele Tiraspol și Slobozia s-au înregistrat 2414,8 și respectiv 2738,9 cazuri la 10.000 de locuitori. Printre unitățile administrative din fosta Basarabie cele mai multe îmbolnăviri au fost raportate în județele Orhei (672,7), Chișinău (449,7) Bălți (441,9), Cahul (426,7) cazuri la 10.000 de locuitori³.

Statisticile oficiale indică în anul 1946 o scădere a incidenței îmbolnăvirilor pe ansamblul republicii, cât și în fiecare județ în parte, raportând un indice de 293 de cazuri la 10.000 de locuitori. Aceste date nu reflectă situația reală, fiind mai degrabă o confirmare a lipsei unor date complete din raioane și județe despre numărul celor afectați de malarie.

Pe de altă parte, rapoartele Ministerului Sănătății din RSSM consemnează, totuși, creșteri semnificative ale numărului îmbolnăvirilor începând cu luna mai 1946. Astfel, cele mai afectate erau satele din raioanele Sculeni și Ungheni ale județului Bălți, Kotovski și Vadul lui Vodă ale județului Chișinău⁴. Conform datelor instituțiilor sanitare, majoritatea îmbolnăvirilor de malarie erau cauzate de

³ ANRM, fond 3090, inv. 3, dosar 2, fila 8.

⁴ *Ibidem*, fila 6.

Plasmodium vivax, care era mai puțin agresiv și nu provoca simptome și complicații grave. În același timp, erau raportate creșteri ale numărului de cazuri de malarie tropicală, cauzată de parazitul *Plasmodium phalci-parum* ce era asociat unor complicații grave. Creșterea numărului de îmbolnăviri de malarie tropicală din a doua parte a anului 1946 în județele Chișinău și Orhei au avut drept cauză persoanele care nu au fost diagnosticate în anul 1945, iar în județul Soroca – contingentul de persoane sosite din alte zone ale URSS, în special din RSS Uzbekă. În topul celor mai afectate localități de malarie tropicală se situa județul Chișinău, cu precădere localitățile limitrofe orașului Chișinău. În Băcioi, Cojușna, Ialoveni, Văsieni, Vadul lui Vodă, Cimișeni, Budești s-au înregistrat adevărate focare de malarie tropicală. În raionul Strășeni din județul Chișinău îmbolnăvirile de malarie tropicală constituia 32,8%; în raioanele Bujor și Călărași din același județ - de 18,2 %⁵.

Vârfurile îmbolnăvirilor de malarie au constituit lunile martie-iunie, august –septembrie ale anilor 1945-1946. Boala afecta toate categoriile de vârstă, remarcându-se incidență mare și în rândul copiilor, inclusiv a celor de vârstă preșcolară.

Combaterea acestei infecții rămânea una problematică dat fiind faptul că nu existau cadre medicale calificate (malariologi, microbiologi), laboratoare hematologice, echipamente medicale corespunzătoare pentru investigații. O problemă acută era insuficiența testelor de laborator pentru depistarea bolnavilor. De exemplu, în anul 1946, în raionul Slobozia, din cele 2834 de adresări în unitățile sanitare au fost efectuate numai 163 de analize de laborator. În 1946, la nivelul RSSM, din totalul de 64.527 de adresări au fost efectuate și confirmate de analize parazitologice de laborator numai 11.625 cazuri (16,9%)⁶.

Printre factorii care se răsfrângeau negativ asupra combaterii acestei epidemii era nivelul de spitalizare foarte scăzut. Situația la acest capitol era ceva mai bună în cazul bolnavilor din Chișinău și din celelalte trei orașe principale (Bălți, Bender, Tiraspol), cu toate că nici aceștia nu erau spitalizați în totalitate din lipsa paturilor. În 1946, în orașele principale din RSSM au fost spitalizați, în total, 5.227 de bolnavi (8,1%) din totalul de 64.527 de adresări. În orașul Chișinău au fost spitalizate 702 persoane (26,6%) din totalul de 2636 de adresări, în orașele Bălți - 228 (17,9%) din 1274, Bender 235 (18,8%) din 1547⁷. În alte raioane procentul internărilor în spital varia între 3-5%⁸. Majoritatea bolnavilor însă, atât din mediul urban cât și rural „se tratau la domiciliu”. Conform datelor Ministerului Sănătății al RSSM în 1946 au fost supuși profilaxiei medicamentoase 44.737 de bolnavi. În anii 1940 protocolul tratamentului malariei în URSS prescria preparatul antiparazitar akrikhin. Acest preparat cu gust amar reprezenta la momentul respectiv cel mai eficient remediu împotriva malariei. Fără a avea reacții adverse

⁵ ANRM, fond 3090, inv. 3, dosar 2, fila 16.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, fila 17.

⁸ *Ibidem*, fila 18.

grave, singurul dezavantaj consta în proprietatea de a colora în galben tegumen-tele, culoare care dispărea după încetarea tratamentului. În general, în primii ani ai epidemiei (1945-1949) tratamentul chimioprofilactic a cuprins un număr mic de persoane, fiind, pe deasupra, lăsat la voia întâmplării. În sate campaniile de chimioprofilaxie a bolnavilor de malarie erau îndeplinite de voluntarii recrutați din rândul membrilor instituțiilor de stat, colhozurilor și sovhozurilor. Aceștia repartizau la domiciliul bolnavilor pastilele de akrihin, care, de cele mai multe ori, nu erau administrate conform prescripțiilor medicale. În alte cazuri, însăși stațiile antimalarice „organizau incorect chimioprofilaxia” ceea ce condiționa ineficacitatea ei⁹.

Reducerea transmiterii malariei impunea, alături de tratamentul chimioterapeutic sistematic și chimioprofilaxie, măsuri de eradicare a vectorului acestei boli. Acestea constau în organizarea unor campanii de stârpire a habitatelor de țânțari în zonele cele mai afectate, în special în regiunile de inundații și de stagnare a apei. Începând cu anii 1940, în URSS, era utilizat în calitate de insecticid împotriva țânțarilor preparatul chimic diclorodifeniltriclororetan, prescurtat DDT (cunoscut în spațiul sovietic sub numele de „dust”). Utilizarea pe scară largă a acestui insecticid se explică prin toxicitatea foarte înaltă la insecte și prin acțiunea de lungă durată. De aceea, acest preparat va fi folosit atât pentru pulverizarea unor suprafețe întinse de terenuri cât și pentru dezinfectarea locuințelor. În acest scop era utilizată soluția de 5% DDT dizolvat în kerosen.

În anii 1947 cazurile de malarie nu scad față de anul 1946, dimpotrivă, se înregistrează cote mari ale îmbolnăvirilor. Situația era agravată și de creșterea numărului bolnavilor de inanție, de la începutul anului 1947, ca urmare a foametei induse de politica fiscală și de rechiziție a produselor agricole a regimului bolșevic din RSSM. În asemenea condiții îmbolnăvirile de malarie asociate cu distrofia (un eufemism folosit de regimul sovietic pentru foamete) făceau ravagii în rândul populației, provocând o adevărată catastrofă umanitară. Din cauza lipsei de paturi spitalele nu mai făceau față numărului mare de suferinzi de foamete. Drept urmare, la 18 februarie 1947, CC al PC(b)M a adoptat o hotărâre privind disponibilizarea spațiilor clădirilor ocupate de ministerele de interne și cel al construcțiilor civile în vederea organizării spitalelor pentru distrofici¹⁰.

La 7 februarie 1948 a fost emis un ordin al Ministerului Sănătății al URSS privind combaterea malariei în RSSM, astfel că pe parcursul anului 1948 problema în cauză va fi examinată în mai multe rânduri. În cadrul ședinței din 16 iulie 1948 a Colegiului Ministerului Sănătății a fost discutată situația din raionul Leova unde se înregistrase o creștere de 5 ori a cazurilor de malarie în comparație cu aceeași perioadă a anului 1947. În hotărârea adoptată se arăta că „spitalul raional nu dirijează activitatea de combatere a malariei. Stația sanitară epidemiologică

⁹ ANRM, fond 3090, inv. 3, dosar 2, fila 27.

¹⁰ *Ibidem*, fond 2854, inv. 4, dosar 3, fila 1.

nu participă la acest lucru, iar evidența îmbolnăvirilor este incorectă. Akrinizarea¹¹ este organizată prost, nu există niciun control în această privință. În sectoare nu este niciun control în ceea ce privește profilaxia malariei, lucrătorii raionali pleacă în teritorii foarte rar”. De asemenea erau relevate alte greșeli care determinau creșterea numărului de îmbolnăviri. Tratamentul chimioprofilactic era sub orice critică, având în vedere numărul foarte mare al recidivelor¹².

O altă ședință a Colegiul Ministerului Sănătății al RSSM, din 27 august 1948, analiza situația din raioanele Cahul și Ungheni unde incidența îmbolnăvirilor era, de asemenea, foarte mare. În raionul Cahul cazurile de malarie crescuse de 14 ori în comparație cu aceeași perioadă a anului 1947. Diagnosticarea cazurilor de malarie era totalmente nesatisfăcătoare; secția raională de ocrotire a sănătății nu se preocupa de controlul îmbolnăvirilor și tratamentul chimioprofilactic, nici de combaterea vectorului bolii¹³.

În raionul Ungheni, se arăta în aceeași ședință a Colegiului Ministerului Sănătății al RSSM, nivelul îmbolnăvirilor era foarte înalt (187 cazuri în luna august 1948), tratamentul chimioprofilactic era efectuat necorespunzător, iar „în satele Petrești și Valea Mare evidența și tratamentul bolnavilor de malarie era extrem de nesatisfăcătoare. Akrikhinizatorii¹⁴ aduc medicamentele bolnavilor acasă, iar aceștia nu le iau. Chimioprofilaxia se face de la caz la caz”¹⁵.

La 16 septembrie 1948, în cadrul ședinței colegiului Ministerului Sănătății al RSSM la care au participat și reprezentanții Ministerului Sănătății al URSS (profesorii Rozener, Kornetov, Șpanir, Leibman, Nemirovski, Kehcer, Prokopenko), au fost audiate două comunicări: 1) Despre îmbolnăvirile de malarie în RSSM și previziunile pentru anul 1949 (raportor O. M. Kehcer, șeful sectorului de boli epidemice al Institutului de malarie și parazitologie al AȘ al URSS 1949; 2) Date preliminare experimentale privind eficiența preparatului DDT în combaterea țânțarilor și diversele metode de tratament ale malariei recidivante în condițiile RSSM (raportor L.I. Prokopenko, șeful expediției de la Institutul de malarie și parazitologie al AȘ a URSS în RSSM). În hotărârea adoptată, în urma audierii rapoartelor sus menționate, se arăta că pe parcursul anului 1948, după sosirea echipei de specialiști de la Moscova, în RSSM au fost efectuate un șir de acțiuni de eradicare a bolii: inițierea campaniei de dezanofelizare (se distrugere a țânțarilor - n.n.) cu DDT pe suprafețe mari de terenuri prin pulverizarea aeriană (circa 90 mii ha) și terestră (circa 5 mii ha); consolidarea instituțiilor sanitare din RSSM cu cadre noi din rândul absolvenților Institutului de Medicină din Chișinău; organizarea cursurilor pentru pregătirea medicilor malariologi, laboranților, persoa-

¹¹ Este vorba de tratamentul chimioprofilactic cu akrikhin.

¹² ANRM, fond 3090, inv. 3, dosar 2, filele 25-34.

¹³ *Ibidem*, fila 63.

¹⁴ Așa se numeau voluntarii-sanitari, antrenați în campania de distribuire a medicamentului akrikhin și de combatere a malariei.

¹⁵ ANRM, fond 3090, inv. 3, dosar 2, fila 78.

nelor antrenate în efectuarea dezinfecțiilor. În perioada aprilie-octombrie 1948 au activat, în total, peste 49 de detașamente și 200 de brigăzi sanitare pentru combaterea malariei. Ministerul Sănătății al URSS a detașat în RSSM 34 de medici și 6 laboranți sub conducerea lui O. M. Kehcer, cercetător științific superior la Institutul de malarie și parazitologie al AȘ a URSS.

În pofida acestor măsuri, numărul îmbolnăvirilor crescuse, pe parcursul lunilor ianuarie - august 1948, de două ori față de perioada similară a anului 1947, atât în ceea ce privește cazurile noi cât și recidivele, iar în orașul Bălți și în unele raioane (Brătușeni, Nisporeni, Călărași, Bravicea, Sângerei, Glodeni, Kotovski, Comrat) nivelul îmbolnăvirilor depășea cu mult media pe republică¹⁶. Această situație era determinată de atitudinea formală sau chiar iresponsabilă a șefilor direcțiilor de sănătate din respectivele raioane; lucrul nesatisfăcător de identificare a persoanelor care au suportat boala în anul 1947 pentru a fi supuse tratamentului chimioprofilactic; neîndeplinirea la timp a planului de lucrări entomologice și hidrotehnice; dirijarea nesatisfăcătoare a lucrului metodico-organizatoric de către Stația anti-malarie republicană etc.

La 16 martie 1949 Consiliul de Miniștri al RSSM, având în vedere situația epidemiologică catastrofală, solicita Ministerului Sănătății al URSS livrarea urgentă a unui lot de medicamente și echipamente medicale, dezinfectanți. În răspunsul din aprilie 1949, adresat lui A. Korneev adjunct al președintelui Consiliului de Miniștri al RSSM, Ministerul Sănătății al URSS informa că pentru anul 1949 se prevedea a fi livrate RSSM următoarele medicamente: akrikhin (comprimat) - 4 tone, akrikhin cu plasmocid- 5,2 tone, akrikhin (pulbere)- 0,1 tone și tiodifenilamin - 52 tone, fără însă a indica un calendar al expedierii acestor preparate. Cererea de furnizare a unor cantități mai mari de DDT nu putea fi satisfăcută, după cum se menționa în răspunsul Ministerului Sănătății al URSS, din lipsă de stocuri. Cererea de livrare a pulverizatoarelor pentru efectuarea dezinfecțiilor, de asemenea, nu putea fi onorată din cauza sistării producerii acestor aparate. Nici cererea de livrare a unui lot de plasă metalică nu a fost rezolvată pe motiv că „Ministerul Sănătății (al URSS- n.n.) nu avea plasă metalică pentru asemenea scopuri”¹⁷.

Măsurile luate, în ansamblu, au contribuit la o oarecare scădere a cazurilor de malarie. Cu toate acestea, în unele raioane nivelul îmbolnăvirilor era în continuă creștere. Drept urmare la 15 martie 1950 a fost adoptată hotărârea nr. 321 a Consiliului de Miniștri al RSSM „Cu privire la măsurile de combatere a malariei în RSS Moldovenească”, în care se arăta că deși, la nivel republican în anul 1949 s-a înregistrat o scădere cu 38,3% a cazurilor de malarie, rata îmbolnăvirilor într-o serie de raioane era în creștere: (Lipcani – cu 39,5%, Edineț – 26,9%, Cimișlia – 19,8%, Târnova – 18,0%, Baii Maclia – 11,8%, Briceni – 10,3%). Creșterile nive-

¹⁶ ANRM, fond 3090, inv. 3, dosar 27, fila 84.

¹⁷ *Ibidem*, fond 2848, inv. 10, dosar 475.

lului de îmbolnăviri erau determinate, în opinia guvernului RSSM, „de lipsa de atenție și iresponsabilitatea” conducătorilor unităților sanitare cât și a comitetelor executive raionale de deputați care nu au efectuat lucrări de drenare a bălților, heleșteielor, râurilor pentru distrugerea țânțarilor.

Hotărârea prevedea măsuri mai radicale față de cele adoptate în anii 1948-1949, structurate pe două direcții principale: 1) de tratament și profilaxie a îmbolnăvirilor de malarie și 2) de combatere a țânțarilor. În scopul profilaxiei și tratamentul malariei se prevedea examinarea, pe parcursul anului 1950, a unui număr de 300.000 de persoane și efectuarea a 250.000 analize de laborator; extinderea tratamentului medicamentos sistematic și chimioprofilactic asupra unui număr total de 200.000 de persoane cu forme active și asupra a 120.000 - cu forme recidivante. Profilaxiei urmau să fie supuse contingentele caselor de copii, membrii SMT-urilor, sovhozurilor și colhozurilor situate în bazinele râurilor Prut, Nistru, Răut, în total, 75.000 de persoane¹⁸. Combaterea țânțarilor urma să se facă prin pulverizarea aeriană și terestră a terenurilor cu DDT (în total 3 mil. m²), care era considerat cel mai eficient și mai modern mijloc de combatere a țânțarilor, prelucrarea râurilor, lacurilor, heleșteielor cu un strat subțire de petrol pentru a omorî larvele de țânțari. În plus, erau prevăzute o serie de măsuri de pregătire, în cadrul cursurilor de scurtă durată, a cadrelor de medici malariologi, laboranților, a persoanelor antrenate în efectuarea dezinfecțiilor¹⁹.

La 10 martie 1951 a fost adoptată o altă hotărâre a Consiliului de Miniștri (nr. 278) privind combaterea malariei ca urmare a neîndeplinirii sarcinilor trasate prin hotărârea din 15 martie 1950. În preambulul hotărârii se arată că în anul 1950, în RSSM au fost efectuate lucrări hidrotehnice antimalarice în proporție de 67%, iar multe dintre instituțiile sanitare - curative nu au efectuat lucrul necesar pentru depistarea și tratarea bolnavilor de malarie. Ministerul Sănătății al RSSM era obligat să asigure realizarea măsurilor curativ-profilactice și de distrugere a țânțarilor; să organizeze și să trimită în cele mai afectate zone 10 detașamente și a 120 de brigăzi temporare de combatere a malariei; să pregătească în cadrul stațiilor anti-malarie raionale și orașenești a brigăzilor de akrikhinizatori și bonificatori în număr total de 480 de persoane; să pregătească în termen de o lună, pentru editare, a foilor volante, materialelor de propagandă vizuală privind lupta împotriva malariei, cu un tiraj de 55.000 de exemplare.

Ministerul Agriculturii era obligat să asigure controlul lucrărilor de construcție și exploatare a râurilor, lacurilor, iazurilor, a sistemelor de irigare în conformitate cu cerințele sanitare de combatere a malariei. Comitetele executive orașenești și raionale de deputați ai poporului erau obligate să aprobe în termen de 15 zile planuri complexe de acțiuni privind combaterea malariei, să asigure, în lunile aprilie-iunie 1951, efectuarea lucrărilor de curățare a iazurilor și canalelor

¹⁸ ANRM, fond 3090, inv. 1, dosar 44, fila 19.

¹⁹ *Ibidem*.

de apă reziduală, să amenajeze locuri speciale pentru adăparea vitelor, să efectueze lucrări de drenare a terenurilor mlăștinoase²⁰.

Ordinul Ministerului Sănătății din 31 iulie 1951 „Cu privire la realizarea planului de acțiuni de combatere a malariei în vederea îndeplinirii hotărârii CM al RSSM din 10 martie 1950” constata că în pofida scăderii numărului de îmbolnăviri noi, în 14 raioane din RSSM nivelul îmbolnăvirilor se menținea la cote înalte: în Chișcăreni-168, Călărași -141, Bălți -110 Kotovski-135, Glodeni-138, Bălți -110 cazuri.

O problemă acută era existența unui număr mare de recidive, ceea ce era o consecință a greșelilor de tratament și a evidenței nesatisfăcătoare a persoanelor care au suportat boala în trecut. De asemenea era îngrijorător nivelul îmbolnăvirilor de malarie tropicală.

Ministerul Sănătății al RSSM atenționa că această situație gravă era determinată de lipsa controlului în privința tratamentului sistematic. Într-un șir de raioane (Soroca, Vertiujeni, Dubăsari) tratamentul bolnavilor de malarie era efectuat de voluntarii antrenați în combaterea bolii și nu de cadrele medicale. O altă cauză a menținerii nivelului înalt de îmbolnăviri era diagnosticarea insuficientă. La nivel republican, rata diagnosticării bolnavilor de malarie era de 62,1 la sută, iar în unele raioane acest indicator era extrem de mic. Analiza parazitologică a sângelui bolnavilor cu febră și a celor care prezentau semne de malarie se efectua insuficient. Ordinul ministrului sănătății privind spitalizarea bolnavilor cu simptome acute de malarie nu se executa în totalitate, astfel că numărul persoanelor spitalizate din rândul acestei categorii de bolnavi constituia 23%.

Ministerul Sănătății al RSSM atenționa medicul-șef al Stației republicane anti-malarie (I. Besker) asupra numărului mare de îmbolnăviri de malarie recidivantă, obligând să asigure înfăptuirea decontaminărilor cu DDT în raioanele cu cele mai mari focare de infecție. Șefilor direcțiilor raionale de sănătate li se impunea să înăsprescă controlul asupra modului cum era realizat planul de acțiuni de combatere a malariei, interzicând pe viitor efectuarea tratamentului profilactic al malariei de către persoane fără pregătire medicală. De asemenea, se cerea intensificarea acțiunilor de depistare a bolnavilor, de diagnosticare de laborator și spitalizare a tuturor persoanelor cu semne clinice de malarie, obligând medicii să identifice persoanele cu febră sau cu simptome de malarie în rândul colhoznicilor.

Deoarece nivelul îmbolnăvirilor de malarie tropicală crește în a două jumătate a anului 1951, Ministerul Sănătății al RSSM emite la 6 iunie 1952 ordinul „Cu privire la acțiunile de combatere a malariei tropicale”, semnat de ministrul M. Homutov, în care se arăta că în trimestrul III al anului 1951, s-a înregistrat o creștere cu 34% a acestei forme de malarie. Cele mai afectate de boală erau raioanele Bălți, Balatina, Cărpineni, Comrat, Nisporeni, Strășeni, Kotovski unde

²⁰ ANRM, fond 2848, inv. 22, dosar 102, fila 298.

acțiunile de depistare, testare de laborator, de spitalizare și tratament calificat nu au fost organizate în mod convenit: „În unele raioane bolnavii de malarie nu au fost spitalizați, spitalele au externat bolnavii fără a le efectua teste de laborator, calitatea testelor este foarte joasă. Stațiile sanitar - epidemiologice nu acordă atenție luptei împotriva malariei”. Prin urmare se impunea: 1) depistarea minuțioasă și determinarea strictă a tuturor bolnavilor de malarie tropicală, efectuarea testelor de sânge la toate persoanele spitalizate, care aveau febră și prezentau simptome specifice îmbolnăvirii. În cazul testelor negative era necesară repetarea testului în primele două-trei zile ale bolii; 2) observarea clinică a bolnavilor și purtătorilor de paraziți, în special a formelor tropicale cu efectuarea lunară a testelor de sânge. Medicul-șef al Stației republicane anti-malarie (I. Bisker) era obligat să ia sub control personal raioanele afectate de malarie tropicală, să asigure aprovizionarea cu medicamentele necesare anti - malarie și cu preparatul DDT; recalificarea laboranților în cadrul unor cursuri specializate.

În ansamblu, la nivel republican, în 1952 are loc o ușoară scădere a numărului cazurilor de îmbolnăviri de malarie, cu toate că în unele raioane rata infectării se menținea la cote mari. În raionul Cărpineni indicele îmbolnăvirilor constituia - 53,5, în Fălești - 31,1, Drochia-29,8, Glodeni -27, Balatina -26 la 10.000 de locuitori²¹. Față de anii trecuți se observă o anumită îmbunătățire a acțiunilor sistemului medical în ceea ce ține de tratament, diagnosticare, testare de laborator, depistarea și evidența bolnavilor de malarie, dar și de distrugere a țânțarilor prin utilizarea insecticidului DDT și efectuarea lucrărilor hidrotehnice de desecare a locurilor mlăștinoase, de drenare a apelor stătătoare din bălți, depresiuni. Aceste acțiuni au determinat o ușoară stabilizare a situației epidemiologice privind malarie, iar în anii următori epidemia de malarie va ceda din intensitate, considerându-o a fi învinsă la sfârșitul anului 1954. Cu toate că focarele de infecție au fost în linii mari stinse, cazuri singulare vor fi înregistrate pe toată durata anilor 1950, mai ales a formelor recidivante.

1.2 Epidemia de tifos parazitar

O altă boală infecțioasă care a constituit o adevărată calamitate pentru RSSM în anii postbelici a fost tifosul parazitar sau epidemic. Tifosul numit și „febra foamei”, „arestului”, „închisorii”, „a războiului”, este cauzat de bacteria din grupul *Rickettsia* care se transmite la om de către păduchii de corp. Principala condiție pentru declanșarea tifosului epidemic este igiena precară, în special în cazurile în care aceleași haine sunt purtate perioade lungi de timp fără a fi spălate. De aceea tifosul este asociat cu războiul, sărăcia, supraaglomerarea, regrouparea de populații etc.

Perioada de incubație durează până la două săptămâni, boala debutând cu febră mare (39-40°), frisoane, dureri de cap, fotofobie, dureri musculare,

²¹ ANRM, fond 3090, inv. 3, dosar 387, fila 77.

articulare, tuse, deranjament gastro - intestinal, erupții pe torace, delir. Rata mortalității variază între 10 și 60 %, iar cele mai expuse sunt persoanele cu vârstă înaintată și cele subnutrite. Boala poate trece și fără tratament, dar poate reapare chiar și la câțiva ani când imunitatea scade. În acest caz este vorba de tifosul recidivant.

În RSSM se atestă o situație dramatică în legătură cu tifosul exantematic (epidemic) și recidivant, în anul 1947, pe fondul sărăciei, mizeriei, foametei în masă, inaniției, migrației persoanelor din alte zone ale URSS și a supraaglomerării din cauza insuficienței spațiului locativ. Conform unei informări a Ministerului Sănătății al RSSM adresată lui S. Afteniuk, secretar al CC al PC(b) M, din 5 iunie 1947, în momentul respectiv în toate localitățile din RSSM se numărau peste 103 mii de persoane bolnave de distrofie²².

Ilustrativă în acest sens este adresa secretă a Ministerului Sănătății al RSSM sub semnătura lui N. Ejov, adjunct al ministrului sănătății al RSSM și a profesorului Jitomirski, împuternicit al Ministerului Sănătății al URSS pentru RSSM, adresată lui G. Rudi, președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM și N. Koval, secretar al CC al PC(b) M, din 3 iulie 1947, în care se descrie amploarea îmbolnăvirilor de tifos și impasul autorităților sanitare în gestionarea epidemiei.

„Situația privind tifosului parazitar din republică este extrem de gravă. Ambele forme ale infecției (tifosul exantematic și recidivant - n.n.) s-au extins puternic. Astfel, în aprilie tifosul exantematic a fost înregistrat în toate orașele de subordonare republicană, în toate județele și în 45 din cele 60 de raioane ale republicii, iar tifosul recidivant, de asemenea, în toate orașele de subordonare republicană, în 5 din cele 6 județe (cu excepția județului Cahul) și în 25 de raioane.

La momentul actual niveluri înalte ale îmbolnăvirii de tifos exantematic se înregistrează în mod special în orașul și în județul Bălți (raioanele Brătușeni și Lipcani), în județele Cahul (raioanele Taraclia, Congaz, Vulcănești) și Soroca (raionul Târnova); tifosul recidivant este răspândit în orașele Chișinău, Bălți și în județul Bălți unde sunt concentrate mai mult de jumătate din totalul de cazuri, iar în raionul Lipcani – mai mult de un sfert din numărul total de cazuri din republică. În județul Bălți foarte afectate sunt raioanele Glodeni, Râșcani, Cornești, în județul Bender – raioanele Comrat, Olănești, în județul Soroca - raionul Târnova.

În unele localități ale republicii s-au format focare epidemice prin contact, având sursă primară cazurile de import. În momentul de față au apărut și focare de îmbolnăvire comunitară ca urmare a propagării infecției din sat în sat.

Hotărârea Consiliului de Miniștri al RSSM nr. 323 din 15 aprilie 1947, adoptată ca urmare a hotărârii Consiliului de Miniștri al URSS nr. 943-293 din 9 aprilie a. c. „Cu privire la acțiunile de lichidare a focarelor de tifos parazitar în RSS Ucraineană, RRS Moldovenească și RSS Gruzină”, semnată personal de tov. Stalin, cât și decizia Comisiei Extraordinare Antiepidemice Republicane din 29

²² AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 81, fila 58.

aprilie 1947 care prevăd acțiuni de lichidare a focarelor de tifos parazitar în RSSM nu se îndeplinesc de către autoritățile locale”²³.

În continuare, cei doi semnatari ai documentului sus menționate, relevau lipsa de acțiune a acestor organisme care activau de formă. „Comisiile extraordinare antiepidemice județene și raionale lucrează foarte prost. Astfel, comisia extraordinară antiepidemică din județul Bălți, în perioada lunii aprilie – prima jumătate a lunii mai, s-a întrunit o singură dată (la 22 aprilie), ba încă în componență incompletă, lipsind președintele Comisiei extraordinare antiepidemice județene, procurorul, șeful secției județene a MAI ș.a. În această perioadă, în cadrul județului Bălți, ședințe ale comisiilor extraordinare antiepidemice a-au ținut doar în raioanele Glodeni, Sculeni și Râșcani, iar în asemenea raioane afectate ca Lipcani sau Brătușeni comisiile extraordinare antiepidemice nu au activat [...]. Împuterniciții sanitari lucrează puțin sau nu fac nimic pentru depistarea cazurilor noi de îmbolnăviri. În județul Bălți la începutul anului se numărau 3200 de împuterniciți sanitari, dar în realitate în majoritatea satelor ei nu au lucrat, alții nu au fost repartizați, chiar și în satele puternic afectate. În raionul Lipcani, în 14 din cele 22 de sate afectate activul sanitar nu a lucrat”²⁴.

Documentul evidențiază neregulile privind organizarea de către sovietele sătești a transportării bolnavilor la spitale. Erau consemnate cazuri când sovietele sătești nu ofereau autovehicule pentru transportarea la spital a bolnavii cu forme grave. Astfel de situații s-au înregistrat în sovietele sătești Denevița, raionul Congaz și Cotelea, raionul Lipcani, județul Bălți (unde existau 30 de bolnavi de tifos recidivant care necesitau spitalizare)²⁵. Totodată, autorii înaintau o serie de pretenții față de Ministerul Industriei Alimentare al URSS, care până la acea dată nu reușise să livreze în RSSM, în termen de 7 zile de la adoptarea hotărârii CM al URSS din 9 aprilie 1947, cele 25 tone de săpun de menaj pentru combaterea epidemiei de tifos. În scrisoare se menționa că Ministerul Sănătății al RSSM ducea lipsă acută de dezinfectanți, kerosen, benzină, mijloace de transport, iar solicitarea Consiliului de Miniștri al RSSM privind livrarea materialelor necesare în lupta împotriva tifosului nu se îndeplinea de către Ministerul Sănătății al URSS.

În altă ordine de idei, erau relevate cauzele răspândirii rapide a tifosului, iar una dintre cele mai importante era, potrivit autorilor scrisorii, „migrația/deplasările populației, în scopul procurării alimentelor, care s-au întezit din primăvară și continuă până în prezent, în zonele afectate de tifosul epidemic, în special de cel recidivant, din regiunile de vest ale Ucrainei (Cernăuți, Lvov, Stanislav)”. Cu alte cuvinte, autorii scrisorii se exprimau eufemistic, evitând să spună că principala cauză era foametea în masă care făcea ravagii în rândul populației, iar oamenii flămânzi în încercarea de a supraviețui se deplasau dincolo de hotarele republicii

²³ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 81, fila 48.

²⁴ *Ibidem*, fila 49.

²⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 81, fila 50.

în căutare de hrană. În acele peregrinări ale lor, în trenurile marfare supraaglomerate și imunde, oamenii nu aveau cum să evite boala foametei și mizeriei.

„Despre numărul mare de îmbolnăviri de tifos parazitar adus de acolo (din regiunile de vest ale Ucrainei – n.n.), se menționa în adresă, care au servit în unele cazuri drept declanșator al focarelor prin contact în satele Moldovei, vorbesc materialele anchetelor efectuate în localități de către lucrătorii Ministerului Sănătății al RSSM și împuterniciții Ministerului Sănătății al URSS și cifrele despre numărul celor care soseau cu trenurile din respectivele localități ale RSS Ucrainene (martie-46), (aprilie - 142), (mai-149). Aceste voiajuri se efectuează de regulă cu trenuri marfare, lumea călătorește fără niciun fel de prelucrare sanitară sau examen medical (întrucât certificatele care atestă aceste examene medicale sunt necesare numai la procurarea biletelor) și fără bilete, în condiții de supraaglomerare ceea ce duce la infectarea călătorilor”²⁶.

Ministerul Sănătății informa că în scopul îndeplinirii hotărârii Consiliului de Miniștri al RSSM din 15 aprilie 1947 au fost luate mai multe măsuri: „trimiterea în raioanele cele mai afectate de tifos din republică a 10 detașamente epidemiologice, formate din medici și personal medical cu pregătire medie, mobilizați din orașe, și 3 detașamente epidemiologice din cadrul Crucii Roșii. La nivel local lucrează brigăzi epidemiologice ale secțiilor județene și raionale de sănătate.

La stațiile de cale ferată au fost organizate și funcționează 20 de puncte de triaj epidemiologic, facilitând munca punctelor sanitare de control și a serviciului medico-sanitar al căii ferate. Lucrătorii Ministerului Sănătății repartizați în raioane au plecat în teritoriu pentru a verifica cum se realizează acțiunile de combatere a tifosului”²⁷.

De asemenea, au fost deschise spitale temporare în județele și orașele RSSM, cu un număr total de 725 de paturi, pentru spitalizarea persoanelor infectate, au fost livrate raioanelor în trimestrul I și II al anului 1947 anumite cantități de agenți de decontaminare: săpun „K”²⁸ – 3, 4 tone, alte materiale pentru decontaminare sub formă de pulbere – 1. 125 kg, 20 camere de dezinfectare, săpun de menaj - 30 de tone²⁹.

Aceste măsuri erau insuficiente pentru a face față escaladării ratei de infecții și a lichida valul de îmbolnăviri. Combaterea epidemiei de tifos nu mai reprezenta doar o problemă sanitară, ci și una politică de rezolvarea căreia depindea reușita campaniilor de colectivizare la sate, stabilizarea regimului sovietic. Având în vedere gravitatea și anvergura epidemiei, semnatarii scrisorii sus menționate propuneau conducerii CC al PC(b) M și Consiliului de Miniștri al RSSM urmă-

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 81, fila 50.

²⁸ Un insecticid sintetic cu un miros specific împotriva acarienilor și păduchilor, inventat în URSS în anul 1938, ce conținea 50% bietilxantogen și 50% săpun de menaj. Materialul solid se dizolva cu apă caldă, iar emulsia obținută era utilizată pentru decontaminare.

²⁹ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 81, fila 52.

toarele: 1) adoptarea unei hotărâri comune (a CC al PC(b) M și Consiliului de Miniștri al RSSM - n.n.) privind combaterea tifosului care ar obliga organele de partid și sovietice de la nivel local să acorde ajutor real instituțiilor sanitare în activitățile de combatere a epidemiei.; 2) luarea sub controlul organelor de partid a acțiunilor de combatere a epidemiei; trimiterea împuterniciților comitetelor județene de partid în cele mai afectate raioane pentru îndeplinirea hotărârii nr. 323 a Consiliului de Miniștri al RSSM din 15 aprilie 1947 și a hotărârii Comisiei Republicane Extraordinare Antiepidemice din 29 aprilie 1947; 3) inițierea demersurilor pe lângă comandantul circumscripției militare Odessa de instituire a barierei militare la stația de cale ferată Ocnița pentru oprirea deplasărilor de populație cu trenurile marfare în regiunile de vest ale Ucrainei (Cernăuți, Lvov, Stanislav); 4) trimiterea unei cereri către Ministerul Sănătății al URSS de livrare în RSSM a materialelor pentru combaterea epidemiei: 10 tone de săpun de menaj, 10 tone de săpun „K”, 5 tone DDT, o tonă de solvent, 500 mașini de tuns, 50 camere de dezinfecție, 5 tone de kerosen, 5 tone de benzină, 7 autocamioane³⁰.

Într-un raport adresat președintelui Consiliului de Miniștri al RSSM, M. Rudi, și secretarului CC al PC (b)M, I. Zikov din 25 noiembrie 1947, adjunctul ministrului *sănătății* al RSSM, A. Diskalenko scria: „Situția epidemiologică din republică continuă a fi gravă, iar în unele localități (*in* raioanele din fostul județ Bălți) și în primul rând, în Chișinău s-a înrăutățit brusc. În luna octombrie a.c. în Chișinău au fost înregistrate 192 de cazuri de tifos recidivant și 8 cazuri de tifos exantematic, în 20 de zile ale lunii noiembrie sunt 93 de cazuri de tifos recidivant și 43- de tifos exantematic³¹. În opinia semnatarului raportului, creșterea numărului cazurilor de tifos era determinată de funcționarea nesatisfăcătoare a băilor și camerelor de dezinfecție, iar uneori încetarea activității lor; existența fenomenului oamenilor fără adăpost, vagabondajului față de care miliția nu lua nici un fel de măsuri; lipsa autovehiculelor pentru transportarea bolnavilor la spital și întârzierea internării favorizează apariția unor noi infectări *in* focarele de îmbolnăviri. În orașul Chișinău, la data de 22 noiembrie 1947, circa 20 de bolnavi cu simptome clare de tifos rămâneau nespitalizați, aflându-se la domiciliu. Dincolo de acestea, existau și alte cauze care contribuiau la menținerea numărului mare de îmbolnăviri: lipsa paturilor în spitale, a săpunului pentru igiena corporală, supraaglomerarea căminelor muncitorești și studențești ca urmare a insuficienței spațiului locativ³². Având în vedere toate neajunsurile care mențineau cotele înalte ale infectărilor, se solicita intervenția factorilor de decizie politică și administrativă din RSSM pentru soluționarea problemelor existente³³.

La începutul anului 1948 are loc o escaladare a numărului de îmbolnăviri de ambele forme de tifos. În raportul secret al Ministerului Sănătății al RSSM adre-

³⁰ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 81, fila 53.

³¹ *Ibidem*, fila 94.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

sat lui N. Koval (secretar al CC al PC(b)M și G. Rudi (președinte al Consiliului de Miniștri a RSSM) din 27 februarie 1948 menționa că în luna decembrie 1947 în RSSM au fost înregistrate 383 de cazuri de tifos exantematic, în ianuarie 1948-784 de cazuri, iar în 20 de zile ale lunii februarie 1948 - 390 de cazuri. Cazurile de tifos recidivant erau în continuă creștere: în decembrie 1948 au fost înregistrate 684 de cazuri, în ianuarie - 706, iar în 20 de zile ale lunii februarie 1948 - 276 de cazuri³⁴.

Cauzele principale ale menținerii constante a nivelului de îmbolnăviri de tifos, mai ales pe parcursul anilor 1945-1955, au constat în lipsa unor strategii de prevenire și control al focarelor de infecție. Astfel în majoritatea localităților cu bolnavi de tifos nu erau luate măsuri de încetinire a răspândirii infecției prin identificare, decontaminare și izolare. O ședință a Colegiului Ministerului Sănătății al RSSM, din 4 martie 1948, scotea la iveală o serie de „neajunsuri” ale instituțiilor sanitare din raioanele Brătușeni, Lipcani, Briceni care nu identificau bolnavii la timp, iar cei care prezentau semne clinice evidente de tifos erau lăsați acasă până boala se agrava, internându-i abia în a 5 sau a 6-a zi de la debutul bolii³⁵. În aceste circumstanțe bolnavii neizolați deveneau o sursă de propagare rapidă a bolii la nivel comunitar.

Ordinul nr. 88 al ministrului sănătății al RSSM, M. Homutov, din 2 august 1951, obliga toate secțiile de sănătate publică din raioanele republicii să efectueze vizite la domiciliul persoanelor cu manifestări clinice de tifos, în special în rândul persoanelor cu febră, în scopul spitalizării și efectuarea examenelor clinice și de laborator; efectuării decontaminării caselor și hainelor membrilor familiilor celor bolnavi³⁶.

O problemă acută pentru sistemul sanitar în lupta antiepidemică o constituia insuficiența produselor de decontaminare (dezinfecție) cât și a specialiștilor calificați în acest domeniu.

Într-un ordin al Ministerului Sănătății al RSSM din 4 martie 1948 se arată că în focarele de îmbolnăviri dezinfecția se efectuează incorect, fapt care duce la infectarea prin contact, în unele localități acest proces se reducea la spălatul suprafețelor cu apă fără niciun fel de decontaminanți³⁷.

Pe parcursul primului deceniu postbelic au fost înregistrate mai multe cazuri de intoxicare cu agenți de decontaminare din cauza necunoașterii de către personalul din cadrul stațiilor sanitar-epidemiologice a regulilor privind dezinfecția. La 13 martie 1951 persoana responsabilă cu dezinfecția din cadrul stației-sanitar epidemiologice din Soroca a efectuat dezinfecția izolatorului casei de copii din s. Ocolina raionul Soroca cu soluție de cloramină. Felcerul acestei instituții a adus

³⁴ AOSPRM; fond 51, inv. 7 dosar 59, fila 31.

³⁵ ANRM, fond 3090, inv. 1, dosar 17, fila 81.

³⁶ *Ibidem*, dosar 67, fila 245.

³⁷ *Ibidem*.

copiii în încăperea neaerisită, intoxicându-i cu cloramină³⁸. Persoana responsabilă cu dezinfectia de la stația sanitar - epidemiologică din Bălți a utilizat pentru dezinfectia în interiorul respectivei instituții o supradoză de DDT, drept urmare medicul-șef s-a intoxicat, necesitând internare în spital timp de o lună de zile³⁹.

La 25 octombrie 1951 a fost emis un ordin al ministrului sănătății al RSSM, care obliga șefii direcțiilor de sănătate din orașe și raioane să înăsprească controlul asupra activității de dezinfecție în unitățile medico-sanitare, transferând responsabilitatea realizării activităților de dezinfectare în seama șefilor secțiilor orașenești și raionale de sănătate publică.

Ordinul prevedea instituirea unor activități de instruire a personalului care executau dezinfecțiile (cu insecticide, cu căldură, prin autoclavare), interzicând de acum înainte efectuarea acestei operațiuni fără supraveghere din partea cadrelor medicale. De asemenea, erau instituite reguli noi privind activitatea de dezinfecție, păstrarea și utilizarea dezinfectanților în scopul prevenirii accidentelor și intoxicațiilor. Responsabilitatea în realizarea activităților de dezinfectare revenea de acum înainte șefilor secțiilor orașenești și raionale de sănătate publică⁴⁰.

Cu toate măsurile și deciziile de combatere a tifosului, la 9 noiembrie 1951, Ministerul Sănătății al RSSM constata că într-un șir de raioane (Nisporeni, Căușeni, Vulcănești, Drochia, Florești, Briceni, Glodeni) acestea se îndeplinesc totalmente nesatisfăcător. Ineficiența acțiunilor de lichidare a rămășițelor de tifos parazitar erau determinate de următoarele cauze: pasivitatea în acțiunea de depistare a bolnavilor; nivelul scăzut al diagnosticării primelor cazuri de îmbolnăviri; confundarea tifosului cu alte boli (reumatism, malarie, gripă); lipsa produselor de igienă corporală; lipsa băilor; efectuarea anchetelor epidemiologice de către personalul necalificat, care se soldau cu nedescoperirea sursei primare de infecție; nivelul scăzut al lucrului de educație sanitară și lipsa cunoștințelor în rândul populației despre măsurile de prevenire a bolii⁴¹.

Șefii secțiilor orașenești și raionale de sănătate publică erau obligați să „asigure” efectuarea zilnică a vizitelor la domiciliu în localitățile unde se atestau cazuri de tifos cu scopul de a identifica persoanele cu febră sau cu alte simptome caracteristice tifosului; depistarea precoce a infecției și spitalizarea bolnavilor; luarea măsurilor pentru efectuarea acțiunilor antiepidemice la domiciliul persoanelor cu febră sau cu pediculoză; efectuarea spitalizării în primele două zile de la debutul bolii și a activităților de dezinfecție la domiciliul bolnavului în primele 5-6 ore de la spitalizare.

Așadar, în primul deceniu postbelic RSSM a fost bântuită de multiple boli infecțioase, iar printre cele mai grave au fost epidemiile de malarie și tifos parazitar.

³⁸ *Ibidem*, fila 318.

³⁹ ANRM, fond 3090, inv. 1, dosar 67, fila 318.

⁴⁰ *Ibidem*, fila 319.

⁴¹ *Ibidem*., filele 321-322.

Îmbolnăvirile de malarie a început să devină o problemă de sănătate serioasă încă în vara anului 1944, transformându-se într-o adevărată epidemie de-a lungul anilor 1945-1952. Începând din 1949 sunt luate o serie de măsuri de combatere a țânțarilor cu ajutorul mijloacelor chimice (insecticidul DDT), utilizat pentru pulverizarea aeriană a unor suprafețe mari de terenuri și pentru dezinfectia locuințelor. În anii 1950-1951 Consiliul de Miniștri al RSSM a adoptat două hotărâri privind combaterea malariei, care prevedeau măsuri mai radicale de combatere a malariei, față de cele adoptate în anii 1948-1949, structurate pe două direcții principale: 1) de tratament și profilaxie a îmbolnăvirilor de malarie și 2) de combatere a țânțarilor. Cu toate acestea epidemia a fost stinsă, în linii mari, abia în 1954, iar cazuri singulare au fost semnalate și pe parcursul deceniului următor.

Epidemia de tifos a atins cote mari în cursul anilor 1947-1949, în contextul foametei în masă și a mizeriei din orașele și satele RSSM, a migrației populației din diferite zone ale URSS în RSSM. Cauzele principale ale menținerii constante a nivelului de îmbolnăviri de tifos, mai ales pe parcursul anilor 1945-1955, au constat în lipsa unor strategii de control bine puse la punct al focarelor de infecție. Astfel în majoritatea localităților nu erau luate măsuri de încetinire a răspândirii infecției prin identificarea, decontaminarea și izolarea celor bolnavi. Curba epidemiei de tifos a avut un caracter fluctuant, fazele de crește a numărului de cazuri alternează cu cele de descreștere. La începutul anilor 1950, conform informațiilor Ministerului Sănătății al RSSM, numărul îmbolnăvirilor a scăzut față de sfârșitul anilor 1940, reușindu-se, aparent, o stingere a acestei epidemii. Totuși, tratamentul incorect a determinat perpetuarea bolii, fiind principala cauză a recidivelor. Faptul că pe parcursul anilor 1950 -1960 indicele îmbolnăvirilor de tifos se va menține destul de înalt în comparație cu cel unional constituie o dovadă a existenței, pe lângă cazurile noi, a unui număr de cazuri de forme recidivante ale tifosului netratat.

Anvergura epidemiilor este greu de estimat, dată fiind lipsa datelor statistice exacte despre numărul total de cazuri. Rapoartele Ministerului Sănătății al RSSM, deși conțin analize ale situației privind îmbolnăvirile, oferă cifre disparate. Majoritatea dintre ele consemnează rata îmbolnăvirilor prin comparație cu un anumit interval de timp, fără a prezenta un tablou de ansamblu. Totuși, acest fapt nu constituie un impediment în a sesiza evoluția și impactul nefast al acestor fenomene asupra calității vieții oamenilor.

Constantin Corneanu*

MIHAIL S. GORBACIOV, OMUL CARE A OFERIT ENORM OMENIRII

On December 25, 1991, Mikhail Sergheyevich Gorbachev resigned as President of the USSR. The newspaper „Moskovskaya Pravda” wrote on December 26, 1991, that „perestroika brought us freedom of speech and thought,” and at the same time, it „gave and shattered many hopes”. Referring to Mikhail Gorbachev and his new policy, Oleg A. Gordievsky, one of the KGB’s most important defectors, noted that Mikhail S. Gorbachev had created a movement for change, but this change gained so much momentum that it got out of hand. He began with the idea of „uskorenienie», that is, of accelerating, of hastening industrial and technological progress, because he had realized that the gap between the Soviet Union and the West had deepened so much that if nothing was done, Russia would end up moving so far away that it would have to submit”. The USSR would cease to exist on December 25, 1991, and would be replaced by a number of states, among which the most important would prove to be, in the perspective of the 21st century, the Russian Federation.

Keywords: Gorbachev, USSR, KGB, USA, Russia

Biografia unui destin uman

La aniversarea celor 90 de ani de existență, Mihail S. Gorbaciov (n. 02.03.1931) rămâne omul politic care nu a luat nimic după retragerea sa din viața politică, însă a oferit enorm omenirii. „*Domnea o stare de «așteptându-l pe Gorbaciov» încă de la moartea lui Andropov. Țara era deja o rușine sub Brejnev. Sub Cernenko a devenit o farsă odioasă*”, nota în jurnalul său Anatoli Cerniaev.

Pe 11 martie 1985, „delfinul” lui Iuri V. Andropov, Mihail S. Gorbaciov avea să fie ales secretar general al PCUS în condițiile în care Konstantin U. Cernenko, secretarul general în funcție, încetase din viață pe 10 martie 1985. CIA comunica-se decidenților politici de la Casa Albă faptul că serviciile de informații finlandeze considerau că va urma o luptă pentru putere între „*reacționarul Grigori Romanov, șeful partidului comunist din Leningrad, băutor învederat, pe care finlandezii, dată fiind apropierea, îl cunoșteau cum nu se putea mai bine, și o altă persoană, care ar*

* **Constantin Corneanu**, doctor în istorie, președintele Consiliului-Director al Asociației Europene de Studii Geopolitice și Strategice „Gheorghe I. Brătianu”.

putea marca o schimbare în bine, «tipul» acesta nou, Mihail Gorbaciov»¹.

Mihail S. Gorbaciov s-a născut pe 2 martie 1931 în satul Privolinoo din ținutul Stavropol, în sudul Rusiei, într-o familie de țărani. Era pasionat de matematică, fizică și literatură, însă se implica și în munca câmpului. La 17 ani va fi decorat cu Ordinul „Drapelul Roșu al Muncii” pentru ajutorul acordat tatălui său pe combină. Mihail S. Gorbaciov a absolvit Facultatea de Drept a Universității de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova în 1955. În 1952 a fost primit în PCUS, iar în 1953 s-a căsătorit cu Raisa Maximovna Titarenko, studentă la Facultatea de Filosofie a aceleiași Universități. A lucrat pentru puțină vreme la procuratura din orașul Stavropol, iar, mai apoi, pe linia organizației de Komsomol din postura de adjunct al șefului Secției de Propagandă a Comitetului de Komsomol al ținutului Stavropol.

În perioada 1966-1968 a condus Comitetul orașenesc de partid Stavropol, iar în anii 1968-1970 a fost secretar al Comitetului de ținut Stavropol al PCUS. În aprilie 1970 a fost ales prim-secretar al Comitetului de ținut Stavropol al PCUS la recomandarea fostului prim-secretar L. N. Efremov și a lui F. D. Kulakov, devenit secretar cu probleme agrare al CC al PCUS, iar în 1971 a devenit membru al CC al PCUS. În 1967, Mihail S. Gorbaciov a absolvit cursurile fără frecvență ale Facultății de Științe Economice din cadrul Institutul Agronomic din Stavropol. În noiembrie 1978 a devenit secretar cu probleme agrare al CC al PCUS în locul lui F. D. Kulakov, care decedase.

În perioada studenției, Mihail S. Gorbaciov va lega o mare prietenie, una aparte, cu doi tineri intelectuali, respectiv Zdeněk Mlynář (viitor adept al reformelor lui Alexander Dubček din 1968) și Vladimir Liberman, un intelectual care va intra în anii următori în conflict cu linia PCUS, din cauza gândirii sale neortodoxe și pătrunzătoare. Îl va cunoaște în studenție și pe Anatolii I. Lukianov, fost secretar al Biroului de Komsomol al Facultății de Drept, viitor șef al Secretariatului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS (1977 – 1982) și, mai apoi, președinte al Sovietului Suprem al URSS. Președintele KGB, Iuri V. Andropov, îl va proteja și sprijini în cariera politică de la Moscova pe Mihail S. Gorbaciov. Fostul președinte al KGB, Vladimir A. Kriucikov, mărturisea: „*Cred că Andropov și Gorbaciov au avut aceeași poziție, aceeași ideologie și poate chiar aceeași metodologie în rezolvarea problemelor*”².

În culisele ascensiunii spre putere

Secretarul de partid al Leningradului, Grigori Vasilevici Romanov (62 ani), era unul dintre principalii adversari politici ai lui Mihail S. Gorbaciov și nu dorea ca acesta să fie secretar general al PCUS, astfel încât sprijinea candidatura lui Viktor V. Grișin (70 ani). Jurnalistul Gerd Ruge adnotează cu referire la acele clipe

¹ Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *La cele mai înalte nivele*, Editura Elit, București, 1994, p. 17.

² Thierry Wolton, *KGB-ul la putere. Sistemul Putin*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 25.

istorice din 11 martie 1985: „În Biroul Politic nu exista o majoritate clară. Grișin și Gorbaciov obținuseră același număr de voturi. La această ședință furtunoasă a Biroului Politic s-a ajuns la o ceartă violentă care s-a tot prelungit. Atunci a intervenit în discuție ministrul de externe Andrei Gromîko, într-o stare emoțională nemaiîntâlnită până atunci la el. În intervenția sa Gromîko a spus că Biroul Politic nu trebuie să mai aleagă din nou un bătrân, așa cum era el însuși. Este nevoie de un secretar general care să poată conduce Uniunea Sovietică peste pragul secolului următor. Și Viktor Cebrikov, șeful KGB-ului, a intervenit în favoarea lui Gorbaciov, reproșându-i contracandidatului Viktor Grișin scandalurile din anturajul lui Brejnev în care fusese și el implicat. Aici lupta pentru putere s-a dus prin toate mijloacele. Funcția de secretar general nu i-a căzut lui Gorbaciov din cer”³.

În Biroul Politic al CC al PCUS, noul secretar general al PCUS se va baza pe sprijinul politic și votul lui Viktor M. Cebrikov, Egor K. Ligaciov și Nikolai I. Rîjkov, care „considerau imperios necesară reînnoirea partidului și a aparatului său închistat”⁴. Trebuie menționat faptul că sprijinul lui Andrei A. Gromîko (n. 1909), ministru al Afacerilor Externe al URSS din 1957, a fost hotărâtor pentru destinul politic al lui Mihail S. Gorbaciov. În seara zilei de 10 martie 1985 va avea loc o întâlnire, ținută mult timp secretă, între Mihail S. Gorbaciov și Andrei A. Gromîko. Întâlnirea fusese pregătită, încă din 1984, de către Anatolii A. Gromîko, directorul Institutului pentru Africa al Academiei de Științe a URSS, fiul lui Andrei A. Gromîko, academicianul Evghenii M. Primakov, directorul Institutului pentru Orientalistică al Academiei, Aleksandr N. Iakovlev și V. A. Kriucikov, loțiitor al președintelui KGB. Conform înțelegerii finale dintre Anatolii A. Gromîko și Aleksandr N. Iakovlev, Mihail S. Gorbaciov urma să fie sprijinit la conducerea PCUS de către Andrei A. Gromîko care urma să preia postul de președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS. În *Memoriile* sale, Mihail S. Gorbaciov va consemna: „În clasa politică a țării noastre nu era niciun alt responsabil alături de care să fi petrecut mai mult timp, de care să fi fost mai legat și căruia să am a-i fi mai recunoscător decât lui Andropov”⁵.

Referindu-se la relațiile dintre KGB și Mihail S. Gorbaciov, fostul ofițer KGB Oleg Gordievski scria: „În timpul ultimelor două luni de viață ale lui Cernenko, KGB-ul a depus mari eforturi pentru a-l instrui pe Gorbaciov, astfel încât el să poată impresiona Biroul Politic cu nivelul cunoștințelor sale în domeniile cele mai diverse. (...) În perioada inițială a administrației sale, în care a acordat un puternic suport KGB-ului, Gorbaciov s-a ridicat la înălțimea celebrei descrieri pe care i-o face Gromîko: «un om cu zâmbet prietenos și cu dinți de oțel»”⁶.

³ Gerd Ruge, , *Mihail Gorbaciov*, Editura Doina, București, 1993, p. 170.

⁴ *Ibidem*, p. 173.

⁵ Thierry Wolton, *op. cit.*, p. 25.

⁶ Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *KGB. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Editura All, București, 1994, p. 438.

O personalitate care impresionează

În 1984, Mihail S. Gorbaciov a efectuat o vizită în Marea Britanie unde a impresionat asistența occidentală, implicit pe premierul britanic Margaret Thatcher, care a descoperit în el o persoană cu care se putea discuta în contradictoriu, dar se puteau face și afaceri. Jurnalistul Gerd Ruge consemnează: „*Opinia publică engleză îl omagia ca pe un «copil-minune» și ca pe o nouă stea roșie a Estului. Uimită, lumea occidentală descoperea un conducător sovietic de stil nou, un om dinamic, care lăsa o cu totul altă impresie decât bătrânii săi predecesori și care și ca înfățișare părea să reprezinte o Uniune Sovietică schimbată*”⁷.

Ofițerii CIA menționau în biografia oficială a lui Mihail S. Gorbaciov, întocmită pentru uzul președintelui SUA, următoarele: „*Când Gorbaciov a condus o delegație sovietică într-o vizită de schimb la Parlamentul Britanic, în decembrie 1984, însoțit de către rafinata sa soție, a demonstrat simț al umorului, inteligență vioaie și stil sofisticat, care l-au făcut imediat o senzație media. Chiar Margaret Thatcher, primul ministru, al cărei anticomunism este dincolo de orice îndoială, a fost foarte impresionată de el și a remarcat: «Îmi place domnul Gorbaciov. Putem face afaceri împreună»*”⁸. Referindu-se la relația dintre viitorul secretar general al PCUS și KGB, Oleg Gordievski scria: „*KGB-ul îl susținea pentru că el era omul nou, un om al viitorului, un om cinstit care avea să lupte cu corupția și cu alte aspecte negative ale societății sovietice*”⁹.

În octombrie 1985, François Mitterrand se va întâlni cu Mihail S. Gorbaciov, noul secretar general al PCUS, iar Jacques Attali va consemna: „*Omul mi s-a părut, în mod decisiv, diferit de ceilalți conducători sovietici: nu bâlbâia, ca aceia, note redactate de serviciile Comitetului Central; improviza și nota el însuși idei care îi veneau ascultând. Mi-a creat sentimentul că aspira la o reală schimbare în societatea sovietică, spre un plus de libertate, dar fără a se atinge de structurile economice. Credea că comunismul este compatibil cu democrația*”¹⁰. Jack Matlock, consilierul pe probleme sovietice al președintelui Ronald Reagan, va scrie: „*Gorbaciov era ca o gură de aer proaspăt. Merge, vorbește, costumul stă bine pe el... a uluit pe toată lumea*”¹¹.

Referindu-se la prezența lui Mihail S. Gorbaciov la Kremlin, sovietologul Zbigniew Brzezinski va scrie: „*Implicațiile prezenței unui secretar general revizionist la Kremlin erau însemnate. Nu doar pentru că el era menit să alimenteze o dezbatere intensă și pătimașă înăuntrul Uniunii Sovietice privind mai toate aspectele vieții sovietice. Ci era menit să reînvie și să intensifice revizionismul est-european, mult mai ambițios, lipsind Kremlinul de amvonul ideologic de la care să fie*

⁷ Gerd Ruge, *op. cit.*, p. 170.

⁸ CIA, *Gorbachev, Mikhail Sergeyevich-Current Biography*, august 1985, p. 21, la http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0001088022/DOC_0001088022.pdf).

⁹ Oleg Gordievski, *Următorul Pas: Execuția*, Editura ALL, București, 1998, p. 288 – 289.

¹⁰ Jacques Attali, *François Mitterrand așa cum a fost*, Editura Historia, București, 2008, p. 231.

¹¹ Victor Sebestyen, 1989. *Prăbușirea Imperiului Sovietic*, Editura Litera, București, 2009, p. 118.

*excomunicați ereticii. Se crea pericolul deosebit de grav de dizolvare a nucleului dogmelor marxist-leniniste ale comunismului mondial. Pe scurt, chiar și un revizionism modest la Moscova avea să accelereze dezintegrarea și eclipsa doctrinală a comunismului ca fenomen istoric distinctiv*¹².

Premisele exploziei interne a unui sistem

Pe măsură ce va descoperi mai multe despre sistemul sovietic, Mihail S. Gorbaciov va înțelege și accepta că acesta merita cele mai aspre critici. „În cuvântarea pe care a ținut-o în aprilie (1985 – n. n.) în fața oamenilor de știință – consemnează jurnalistul Gerd Ruge -, a directorilor de unități economice și a plenarei Comitetului Central, Gorbaciov a considerat că accelerarea ritmului este elementul cel mai important al noii sale politici. Încă nu erau cunoscute cuvintele perestroika și glasnosti cu care a început lupta pentru noul curs. Ideile de bază erau uskorenie («accelerare») și povorot («cotitură»)¹³.

La 16 decembrie 1986, Mihail S. Gorbaciov i-a telefonat lui Andrei Saharov, aflat în exil la Gorki, și l-a anunțat că poate să se reîntoarcă la Moscova. În februarie 1987, KGB-ul și Ministerul Afacerilor Interne au primit ordinul de a face mai puțin rigide formalitățile de emigrare și, totodată, majoritatea deținuților politici închiși în GULAG au început să fie eliberați. La Plenara CC al PCUS din 27-28 ianuarie 1987, având ca temă *Perestroika și politica de cadre*, Mihail S. Gorbaciov a criticat activitatea nesatisfăcătoare a cadrelor din domeniul științelor sociale, ale căror viziuni și mentalități se aflau la nivelul anilor ,30 - ,40, și, totodată, a propus spre aprobare principiul alegerilor directe, pe baze alternative, atât în organizațiile de partid, cât și în organele puterii de stat. Istoricul Rudolf G. Pihoi consideră că, astfel, s-au creat premisele „pentru existența legală a opoziției anticomuniste”¹⁴ în URSS.

Până în 1987, Mihail S. Gorbaciov i-a înlocuit pe jumătate dintre secretarii PCUS, iar în 1988 nu mai supraviețuiau politic, la nivel regional, decât 20% din activul de partid al vechii echipe. În ceea ce privește aparatul de stat sovietic, 40% dintre miniștri erau nou-veniți, în ianuarie 1986, iar 80% dintre miniștri se aflau în funcție, în 1988, datorită lui Gorbaciov. Ca urmare a ședinței Biroului Politic din 13 martie 1986, Mihail S. Gorbaciov va concentra în mâinile sale coordonarea celor mai importante domenii: organizarea activității Biroului Politic, principalele probleme ale activității interne și externe, repartizarea cadrelor, problemele generale ale economiei, apărarea și securitatea de stat, comerțul exterior, precum și coordonarea principalelor secții ale CC al PCUS. Totodată, după 11 martie 1985, Direcția Generală I din KGB (Informații Externe) avea să emită in-

¹² Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 168.

¹³ Gerd Ruge, *op. cit.*, p. 173.

¹⁴ Vasile Buga, *Apusul unui Imperiu. URSS în epoca Gorbaciov. 1985-1991*, Editura INST, București, 2007, p. 47.

strucțiuni extrem de severe „cu privire la interzicerea deformărilor stării reale de fapt în mesajele și rapoartele informative transmise Comitetului Central al PCUS și altor organe conducătoare”¹⁵.

Secretarul general al PCUS avea să fie înconjurat de un grup de consilieri, cunoscuți la Moscova sub denumirea de „praghezii”. Membrii acestui grup trăiseră și lucraseră la Praga în perioada 1965-1968, în calitate de colaboratori ai revistei *Problemele păcii și ale socialismului*. „Praga a fost universitatea noastră. Acolo am învățat. Acolo am avut posibilitatea unor contacte internaționale, care la Moscova erau rare pentru noi. Tot acolo s-a format un mănunchi de oameni care au început să reflecteze asupra problemelor noi”¹⁶, mărturisea Ivan Frolov, unul dintre asistenții secretarului general al PCUS. „Nu este o întâmplare că sub Gorbaciov ei („praghezii” - n. n.) au ajuns în funcții importante și că trei din cei patru colaboratori apropiați provin din acest cerc. Acest lucru demonstrează că încercările de reformă din Cehoslovacia au influențat și au schimbat politica Uniunii Sovietice chiar și după invazia Armatei Sovietice în această țară”¹⁷, va consemna jurnalistul Gerd Ruge.

Mihail S. Gorbaciov a avut drept obiectiv primordial modernizarea, iar nu destructurarea sistemului comunist, însă dezbaterile purtate în cercul intimilor secretarului general au dus la concluzia că numai o deschidere a sistemului politic prin democratizarea instituțiilor și acceptarea ideii unui stat de drept pot garanta succesul reformelor economice preconizate inițial.

În plenul CC al PCUS, în 1987, a lansat conceptul de *glasnosti* („acțiunea de a face public” și nu „transparență”) și a criticat aspru epoca lui Leonid I. Brejnev, caracterizând-o ca fiind una de stagnare. „Un singur criteriu: trebuie să fim atenți și să luăm în considerare tot ceea ce poate întări socialismul; în schimb, ne vom opune tuturor curentelor străine socialismului, dar, repet, în cadrul unui proces democratic”¹⁸, scria Mihail S. Gorbaciov, în 1987, lăsând să se înțeleagă că rămânea, totuși, fidel dogmei. În timpul desfășurării celui de-al XXVII-lea Congres al PCUS, Mihail S. Gorbaciov va declara că „fără *glasnosti* nu există și nu poate exista *democratism*, creație politică a maselor, participarea lor la conducere”¹⁹.

În această perioadă au fost publicate romanele *Copiii din Arbat* (1987), scris de Anatoli Ribakov, încă din anul 1960, *Straie albe* (1987) de V. Dudințev și apărut după 20 de ani de la scriere, *Noua destinație* (1986) de A. Bek, scris în 1965, precum și romanele *Treizeci și cinci și alți ani* (1985), *Frica* (1990), *Praf și cenușă* (1994), nuvela *Incendiul*, a scriitorului rus Valentin Rasputin, romanul *Eșafodul*

¹⁵ Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *Arhiva Mitrokhin. KGB în Europa și în Vest*, Editura Ori-zonturi&Sirius, București, 2003, p. 553.

¹⁶ Gerd Ruge, *op. cit.*, p. 201.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Mihail Gorbaciov, *Perestroika. Vues neuves sur notre pays et sur le monde*, Flammarion, Paris, 1987, p. 76.

¹⁹ Vasile Buga, *op. cit.*, p. 37.

al scriitorului kirghiz Cinghiz Aitmatov, micro-romanul scriitorului rus Viktor Astafiev, *Un roman polițist trist*. „Glasnostul a însemnat de asemenea întoarcerea pe rafturi a filmelor interzise, publicarea textelor extrem de critice, permisiunea de a tipări practic întreaga literatură «disidentă» și editarea sau reeditarea emigranților. (...) Generația noastră fusese văduvită în spirit, hrănită cu tainul mizer al ideologiei oficiale, lipsită de posibilitatea de a compara singură diferitele curente ale gândirii filosofice și de a face singură alegerea”²⁰, mărturisise Mihail S. Gorbaciov.

Istoricul Dmitri A. Volkogonov consideră că politica de *glasnosti* a lui Gorbaciov „a făcut să explodeze din interior un sistem bazat pe minciuna de stat”²¹, astfel încât „sistemul leninist a devenit neputincios”²², deși Gorbaciov „a repetat - conchide Dmitri A. Volkogonov - greșelile lui Hrușciiov la Congresul al XX-lea, crezând că înlăturându-l pe Stalin de pe pedestal și revenind la Lenin totul va merge ca pe roate”²³.

La Plenara CC al PCUS din aprilie 1985, Mihail S. Gorbaciov a confirmat atașamentul său față de cauza lui Lenin, fidelitatea față de „idealurile socialiste”, astfel încât „Gorbaciov - opina Dmitri A. Volkogonov - a rămas prizonierul dogmelor leniniste, al iacobinismului și politicii antipopulare a acestuia...”²⁴. Andrei S. Graciov, fostul consilier de presă al lui Mihail S. Gorbaciov, considera „revoluția gorbaciovistă” ca fiind „preventivă, concepută ca un mijloc de a evita o criză iminentă având drept consecință o revoluție adevărată cu toate grozăviile rusești: răzvrătire, violență, război civil etc.”²⁵. Lilly Marcou scria, în 1988, cu referire la reformele de la Moscova: „Mihail Sergheievici nu m-a dezamăgit, dimpotrivă, nu încetează să mă surprindă prin amploarea reformelor sale, prin profunzimea gândirii sale, prin ritmul accelerat al mutațiilor care se înscriu încă de pe-acum în secolul al XXI-lea, dar mai ales prin coerența sa și în fine, prin curajul său. (...) Da, cred în forța acestei schimbări. Da, cred că prin el, URSS va cunoaște, în sfârșit, un nou avânt, de data asta, cel potrivit”²⁶.

Crearea condițiilor pentru „parada suveranităților”

Pe măsură ce secretarul general își impunea principiile de *perestroika* și *glasnosti* în sânul societății sovietice, lupta „pentru a reduce influența politică deținută în mod tradițional de anterior sacrosanta instituție militară”²⁷ s-a accentu-

²⁰ Mihail Gorbaciov, *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, Editura Litera, București, 2013, p. 407 – 409.

²¹ Vasile Buga, *op. cit.*, p. 41.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 39.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Pierre Verluise, *După douăzeci de ani de la căderea Zidului. Europa reconfigurată*, Editura Cartier, Chișinău, 2009, p. 39.

²⁷ Larry L. Watts, *Cei dintâi vor fi cei din urmă. România și sfârșitul Războiului Rece*, Editura RAO, București, 2013, p. 539.

at. Mihail S. Gorbaciov încerca să slăbească influența Statului-Major General și să modifice prioritățile sovietice în domeniul militar, politic și economic. Miza „conflictului” era generată de prerogativele și pretențiile tradiționale ale militarilor în conceperea și implementarea politicii de apărare, respectiv dreptul armatei de a monopoliza informațiile, analizele și recomandările referitoare la politica de apărare și de asemenea în privința mai multor decizii de politică din trecut. Alexandr N. Iakovlev și Anatoli F. Dobrînin, ambasadorul URSS la Washington, au insistat pentru crearea de „centre de evaluare concurente” pentru „crearea unei rețele de instituții și analiști civili, ca o sursă alternativă de idei și recomandări în beneficiul conducerii politice”²⁸, urmând ca această sursă să fie exploatată și, totodată, să sprijine contestarea monopolului tradițional deținut de Statul-Major General sovietic.

În timpul celei de-a XIX-a Conferințe unionale a PCUS, din perioada 28 iunie – 1 iulie 1988, s-a luat decizia de delimitare a funcțiilor de partid și de stat, ceea ce a dus la slăbirea influenței PCUS. S-a propus și s-a acceptat crearea unui Congres al Deputaților Poporului din URSS. Istoricul Rudolf G. Pihoia consideră că această a XIX-a Conferință a PCUS „a dat startul reformei politice, a deschis calea spre alegeri în țară ca modalitate de formare a puterii reprezentative”²⁹ și a constituit „un pas real pe calea reformării orânduirii socialiste sovietice”³⁰.

Plenara CC al PCUS din 8 septembrie 1988 va avea drept rezultat decizia de a reorganiza conducerea aparatului de partid prin împărțirea Secretariatului CC al PCUS în zece comisii, astfel încât prin „crearea de comisii - nota Egor Ligaciov - se înmormântează în mod automat Secretariatul”³¹. Istoricul Rudolf G. Pihoia consideră că Mihail S. Gorbaciov „a demolat întregul edificiu al acestei orânduirii, al clasei guvernante create în anii puterii sovietice”³², care devenise un „instrument de conducere a uriașei proprietăți de stat create după 1917”³³. În urma acestor măsuri urmau a fi îndepărtați între 700.000 – 800.000 de activiști de partid, iar la nivelurile republican, regional, raional și orășenesc urmau a fi eliberate din funcții circa 550.000 de persoane. În perioada 1986 – 1989 au fost înlocuiți 82,2% dintre secretarii comitetelor raionale și orășenești de partid și 90,8% dintre secretarii comitetelor regionale, de ținut și republicane. „Organizațiile republicane – scria istoricul Rudolf G. Pihoia – au devenit în aceste condiții leagănul separatismului național, au pregătit condițiile pentru «parada suzeranităților» care avea să începă peste un an”³⁴.

²⁸ *Ibidem*, p. 542.

²⁹ Françoise Thom, *Sfârșiturile comunismului*, Editura Polirom, Iași, 1996, p. 84.

³⁰ Vasile Buga, *op. cit.*, p. 50.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 51.

O „nouă gândire politică” externă

„Perestroika” și „glasnosti” aveau să contribuie în mod substanțial la reformarea URSS-ului, favorizând o „nouă gândire politică” în domeniul relațiilor internaționale. Conceptul de „Casă Comună Europeană” avea să devină unul dintre obiectivele strategice a politicii externe ale lui Mihail S. Gorbaciov și va influența reconfigurarea relațiilor internaționale în anul 1989. Tratatul diplomatic pentru unificarea Germaniei și amplificarea procesului de integrare economică, politică și monetară a statelor membre ale CEE, având drept țintă nașterea UE de astăzi, au fost favorizate de această „nouă gândire politică” în domeniul relațiilor internaționale a liderului URSS.

Mihail S. Gorbaciov avea să-și afirme noile principii și metode de politică externă, cu ocazia unei conferințe ținute, în mai 1986, în fața funcționarilor superiori din Ministerul de Externe al URSS: *„Trebuie acordată mai multă atenție elaborărilor, previziunii evenimentelor, trebuie sesizată orice posibilitate de creștere a eficacității, facultății de manevră rațională și a dinamismului global al politicii noastre externe”*³⁵. Referindu-se la acele clipe de început ale mandatului lui Mihail S. Gorbaciov, diplomatul Serghei Tarasenko scria: *„Aveam în spate o moștenire negativă...astfel că trebuia cumva să ne desprindem de ea. Primul lucru pe care a trebuit să-l facem a fost să schimbăm imaginea țării. Trebuia să devenim un stat «normal». Nu mai puteam juca rolul unui stat sălbatic. Din toate punctele de vedere, ne loveam de un zid...În opinia publică mondială eram la nivelul unor barbari. Eram temuți, însă, în același timp, nimeni nu ne respecta...Eram «imperiul cel rău». Trebuia să ieșim din colțul în care fuseserăm băgați în ceea ce privește drepturile omului, libertatea de a emigra, Afghanistanul și altele. Însă tot ce puteam face era să lovim poporul. Peste tot aveau loc demonstrații împotriva ministrului de externe Gromîko. Doar câțiva oameni citeau Pravda, însă toți citeau New York Times. Cei care citeau Pravda erau Fidel Castro...și Consiliul Mondial al Păcii, pentru serviciile căruia plăteam”*³⁶. În iulie 1985, Andrei A. Gromîko, ministrul de Externe al URSS, a fost înlocuit în funcție cu Eduard A. Șevardnadze.

În ianuarie 1986, Mihail S. Gorbaciov va lansa celebra „Propunere din ianuarie”, care va lua prin surprindere cancelariile diplomatice și opinia publică internațională: sovieticii propuneau eliminarea rachetelor cu rază medie de acțiune din Europa și, totodată, a tuturor armelor nucleare până în anul 2000. După o primă întâlnire, la Geneva (19 – 21 noiembrie 1985), liderii sovietic și american aveau să se reîntâlnească la Summit-ul de la Reykjavik (11 – 12 octombrie 1986). Întâlnirea dintre președintele Ronald Reagan și secretarul general Mihail S. Gorbaciov a produs surprize și emoții, sugerând posibilitatea existenței unor noi formule de reducere a tensiunilor dintre cele două superputeri. Cei doi lideri au convenit să reducă numărul de rachete balistice cu rază medie de acțiune și să

³⁵ Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Editura Nemira, București, 1994, p. 135.

³⁶ Victor Sebestyen, *op. cit.*, p. 140.

elimine toate armele nucleare în termen de 10 ani din acel moment, în loc de anul 2000, cum propusese inițial Gorbaciov.

La Washington (7-8 decembrie 1987), Mihail S. Gorbaciov și Ronald Reagan vor semna Tratatul INF (*Intermediate Range Nuclear Forces Treaty*), care prevedea eliminarea rachetelor nucleare cu rază scurtă și medie de acțiune din Europa, respectiv trecerea în conservare, și nu distrugerea, începând cu 1 iunie 1988, a 17.552 rachete sovietice și 859 americane, respectiv 2.600 de rachete nucleare cu rază scurtă și medie de acțiune instalate în Europa (859 de rachete Pershing II americane și 1.836 de rachete SS-20 sovietice). Observatorii atenți ai relațiilor internaționale, cu precădere cele sovieto-americane, reținuseră că Mihail S. Gorbaciov încerca să impună planul său de dezarmare complexului militaro-industrial sovietic, în pofida „*unei armate ai cărei comandanți mai vârstnici condamnaseră cu îngrijorare reducerea forței militare sovietice*”³⁷.

Pe 18 ianuarie 1989, Henry Kissinger, fost secretar al Departamentului de Stat al SUA, aflat la Kremlin, îi propunea lui Mihail S. Gorbaciov, cu acceptul președintelui Bush, organizarea unor întâlniri și negocieri la nivel înalt (SUA - URSS) pentru a se ajunge la realizarea unor înțelegeri - unele formale, altele informale -, vis-à-vis de limitele celor două mari puteri în promovarea intereselor proprii în Europa de Est. După plecarea emisarului de taină al Casei Albe, Mihail S. Gorbaciov avea să se consulte, conform declarațiilor oficiale, cu consilierul său personal pentru Europa de Est, Gheorghi H. Șahnazarov, care îl va sfătui să sprijine planul lui Kissinger. „*Din punct de vedere geopolitic, importanța țărilor socialiste europene pentru Uniunea Sovietică a fost determinată de faptul că de la început ele au jucat rolul unei centuri de securitate, care a creat o acoperire strategică centrului socialismului. Astăzi, cu toate schimbările produse în situația internațională, acest rol al Europei de Est, și în special al RDG, Poloniei și Cehoslovaciei, a rămas într-o măsură nemodificat. (...) În realitate toți au nevoie de schimbări, dar noi nu putem să le-o spunem în mod public pentru a nu fi criticați că încercăm să impunem prietenilor noștri perestroika. (...) Noi trebuie să înțelegem clar că în viitor posibilitatea rezolvării situațiilor de criză prin mijloace militare trebuie exclusă cu desăvârșire*”³⁸, scriau, la începutul anului 1989, analiștii de politică externă din anturajul secretarului general al PCUS.

În contextul noilor transformări din arena relațiilor internaționale, Bettino Craxi, prim-ministru al Italiei în exercițiu și președinte al Consiliului European, a vizitat Moscova după venirea lui Mihail S. Gorbaciov la putere, și a dat semnalul unui nou început în relațiile dintre Comunitatea Economică Europeană (CEE) și Blocul Estic. Mihail S. Gorbaciov avea să declare după întâlnirea cu liderul politic italian, că este timpul „*de a organiza relații reciproc avantajoase între CAER și*

³⁷ Gerd Ruge, *op. cit.*, p. 242.

³⁸ Dumitru Preda, Mihai Retegan, 1989. *Principiul dominoului*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 17 - 18.

CEE în chestiuni economice”³⁹. Liderul de la Kremlin comunica, totodată, faptul că „în măsura în care țările CEE acționează ca o «entitate politică», noi suntem gata să căutăm un limbaj comun cu ea și asupra problemelor internaționale”⁴⁰. La întâlnirea „G-7” de la Paris din 14 - 16 iulie 1989, CEE s-a manifestat ca principalul actor al relațiilor Occidentului cu Blocul Estic reformator. Liderii „G-7” au decis că politica față de reformele aflate în derulare în Europa de Est urma să se subsumeze următoarelor trei scopuri: 1) ajutorul CEE intenționa să faciliteze reformele economice; 2) reformele urmau să ajute fiecare țară din Europa de Est să se integreze în economia mondială și 3) crearea unei nou cadru de securitate europeană regională.

Lipsa unui drept moral și politic

Pe 30 mai 1989, după încheierea unei reuniuni a Consiliului NATO, președintele George H. W. Bush va ține un discurs în sala Rheingold, din Mainz, în care va vorbi despre o „Europă liberă și întreagă”⁴¹ și va cere organizarea de alegeri libere și pluralism politic în Europa de Est, precum și „o Europă mai puțin militarizată”⁴². Președintele SUA va declara: „Nu poate exista o Casă Europeană Comună atâta timp cât locuitorii ei nu sunt liberi să se miște dintr-o cameră în alta”⁴³. Discursul președintelui american avea să fie studiat, în dimineața următoare, de către Gheorghii H. Șahnazarov care va considera că „toate condițiile lui Bush puteau fi îndeplinite”⁴⁴. Polonia și Ungaria erau libere, în opinia Kremlinului, să facă ce doresc și nu exista „niciun motiv pentru care Solidaritatea să nu poată veni la putere”⁴⁵, singura excepție fiind Germania, care era „un caz special”⁴⁶. Pe 21 iunie 1989, Mihail S. Gorbaciov se va întâlni cu amiralul William J. Crowe, președintele Statului Major Inter-Arme al SUA, aflat la Moscova într-o vizită particulară, la invitația omologului sovietic, și care va fi uimit să afle că relațiile dintre cele două super-puteri erau definite, de către sovietici, ca fiind relații de parteneriat.

În cursul dimineții de 18 iulie 1989, președintele Bush îi va scrie o scrisoare lui Mihail S. Gorbaciov în care va insista pentru obținerea acordului liderului sovietic pentru o întâlnire la cel mai înalt nivel, „fără mii de asistenți care privesc peste umărul nostru (al lui Bush și Gorbaciov – n. n.), fără informările omniprezente”⁴⁷ și fără mass-media. Scrisoarea olografă cu antetul Casei Albe a fost predată peste zece zile consilierului militar al lui Gorbaciov, mareșalul Serghei Ahromeiev, cu ocazia vizitei acestuia în Biroul Oval. Mihail S. Gorbaciov a primit-o din mâna

³⁹ Karen E. Smith, *Politica externă a Uniunii Europene*, Editura Trei, București, 2004, p. 61.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Gheorghe E. Cojocaru, *Tratatul de Uniune Sovietică*, Editura Civitas, Chișinău, 2005, p. 299.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 139.

consilierului său militar și a fost convins că era timpul pentru o discuție față în față cu președintele Statelor Unite.

În cursul zilei de 25 octombrie 1989, Mihail S. Gorbaciov, aflat în vizită oficială la Helsinki, va declara public că Uniunea Sovietică „*nu avea niciun drept, nici moral, nici politic*”⁴⁸, să se amestece în evenimentele aflate în curs de desfășurare în Europa Răsăriteană și presupunea că „*nici alții nu vor interveni*”⁴⁹. Purtătorul de cuvânt al MAE sovietic, Ghenadi Gherasimov, va declara reporterilor că Doctrina Brejnev a murit și că în locul ei va fi proclamată Doctrina Frank Sinatra. Pe 1 decembrie 1989, Mihail S. Gorbaciov a fost primit la Vatican de către Papa Ioan Paul al II-lea în condițiile în care secretarul general al PCUS declarase, la 30 noiembrie 1989 în Parlamentul Italiei, că „*religia ajută perestroika*” și făcea un apel la „*revoluționarea sufletelor oamenilor*”. În discursul ținut în Capitoliul italian, secretarul general al PCUS declara: „*Am renunțat să pretindem că deținem monopolul asupra adevărului... Nu îi mai considerăm pe aceia care nu sunt de acord cu noi, ca fiind dușmani*”⁵⁰.

Summit-ul de la Malta (2-3 decembrie 1989) s-a desfășurat în condițiile unui amplu efort de reconstrucție a sistemului de relații internaționale ca efect al politicii de *perestroika* și *glasnosti* a lui Mihail S. Gorbaciov. Memorialistica referitoare la acest summit, precum și stenogramele discuțiilor dintre cei doi lideri, relevă faptul că discuțiile s-au axat pe problematica generată de încheierea tratatelor START și a celui asupra forțelor convenționale din Europa în 1990, asupra situației Americii Centrale, a reunificării germane, a controlului armamentelor - cu precădere cel naval. În cadrul întrevederii dintre cei doi lideri, în particular, aveau să discute situația Statelor Baltice (Letonia, Estonia și Lituania).

Secretarul general sovietic a comunicat că sovieticii vor lua în calcul orice soluție politică care vine în întâmpinarea intereselor reciproce, însă nu va tolera secesiunea în spațiul URSS. Președintele SUA a declarat că americanii nu se vor implica în comentarii în legătură cu acest subiect, deoarece nu dorea să creeze „*probleme mari*” Uniunii Sovietice, însă numai în cazul în care promisiunea repetată a lui Mihail S. Gorbaciov că nu se va face uz de forță rămâne valabilă. „*Principiul de bază adoptat de noi, care ne-a condus în cadrul noii gândiri, este dreptul fiecărei țări la libera opțiune, inclusiv dreptul de a reveni asupra opțiunii sale inițiale și s-o modifice. Este foarte dureros, dar e un drept esențial. Dreptul de a alege, fără amestec din afară*”⁵¹, va declara Mihail S. Gorbaciov la Summit-ul din Malta. Referindu-se la „*problema germană*”, Mihail S. Gorbaciov a declarat: „*În ceea ce privește problema Germaniei, am o politică prudentă și precaută*”⁵². Ghen-

⁴⁸ *Ibidem*, p. 191.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Carl Bernstein, Marco Politi, *Sanctitatea Sa Ioan Paul al II-lea și Istoria secretă a timpurilor noastre*, Editura Papyrus, Oradea, 1999, p. 500.

⁵¹ Constantin Vlad, *Diplomația Secolului XX*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006, p. 663.

⁵² Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 231.

nadi I. Gherasimov, purtătorul de cuvânt al Ministerului de Externe sovietic, avea să declare la finalul Summit-ului de la Malta: „*Am înmormântat Războiul Rece pe fundul Mării Mediterane*”⁵³.

Istoricul și diplomatul rus Valeri L. Musatov, referindu-se la „noua gândire politică externă” a lui Mihail S. Gorbaciov, va consemna: „*Justificându-și propria politică, M. Gorbaciov susține că este acuzat pe nedrept, că el ar fi predat Europa de Est, lăsându-le libertatea popoarelor respective. Nu le-a putut opri, ele aveau dreptul la libertate. În fapt, evoluția evenimentelor, neprevăzută de el, a dus la rezultatul ce trebuia așteptat: țările Europei de Est s-au separat de Moscova, la nivelul conducerii superioare a acestora creștea dorința de despărțire, e adevărat, nu în formele dramatice pe care le-a luat destrămarea URSS. Regiunea a luat calea schimbării orânduirii sociale, mergând în direcția SUA și a Europei Occidentale. Justificându-se, M. Gorbaciov i-a spus lui Helmut Kohl, în iulie 1991: «S-au săturat de noi. Dar și noi ne-am săturat de ei»*”⁵⁴.

Pe 25 decembrie 1991, Mihail Sergheievici Gorbaciov și-a prezentat demisia din calitatea de președinte al URSS. „*Îmi părăsesc postul cu neliniște. Dar și cu speranță, cu încredere în voi, în înțelepciunea și forța voastră de spirit. Suntem moștenitorii unei mari civilizații și, în prezent, depinde de toți și de fiecare în parte ca ea să renască la o nouă viață, modernă și demnă*”⁵⁵, avea să declare Mihail S. Gorbaciov în fața presei și, implicit, a compatrioților săi. Ziarul „*Moskovskaia Pravda*” scria, la 26 decembrie 1991, că „*perestroika ne-a adus libertatea cuvântului și a gândirii*”⁵⁶, și, totodată, perestroika „*ne-a dăruit și ne-a spulberat multe speranțe*”⁵⁷.

⁵³ *Ibidem*, p. 233.

⁵⁴ Valeri L. Musatov, *Metamorfoza atitudinii lui Mihail Gorbaciov față de conducerile din țările blocului sovietic*, în *Accentuarea crizei de regim în țările socialiste (1980-1990)*, IRRD/coordonator: Lorin Ioan Fortuna, Editura Artpress, Timișoara, 2009, p. 47.

⁵⁵ Andrei S. Graciov, *Naufraziul lui Gorbaciov. Adevărata istorie a destrămării URSS*, Editura Nemira, București, 1995, p. 251.

⁵⁶ Pascal Lorot, *Perestroika*, Editura Corint, București, 2002, p. 139.

⁵⁷ *Ibidem*.

ISTORIOGRAFIE

Alina Ilinca*, Liviu Marius Bejenaru**

LUMPENPROLETARUL: MARGINAL, CONTESTATAR ȘI EXCLUS

The article analyzes the marginal social groups, called lumpenproletariat. Different approaches and characterizations of some philosophers, writers, regarding these groups and marginal persons of the society are exposed. The theoretical approach to the lumpenproletariat in Marxist philosophy was made by Marx and Engels. The attitude of some totalitarian regimes towards the marginal elements in the society is presented.

Keywords: lumpenproletariat, marginalized groups, Marxist philosophy, revolution, Marx, Engels, Lenin, Germany, Soviet Union.

Persoanele marginale sau grupurile marginale sunt atestate din cele mai vechi timpuri, ele apărând în centrul puternicelor contradicții sociale, politice și morale până în prezent¹.

Lumpenproletariatul reprezintă un astfel de grup marginal. Termenul a fost introdus în literatura sociologică și economică de către Marx și Engels. Derivând de la cuvântul german *lumpen*, care înseamnă petec sau zdreanță, termenul a ajuns să desemneze elementele declasate ale societății, cu comportament deviant, cuprinzând: cerșetorii, vagabonzii, prostituatele, haimanalele etc².

Concepțiile politice și economice din secolul al XIX-lea au oferit diferite abordări în privința caracterizării poporului și a gloatei. Adesea, gloata a fost percepută ca fiind identică cu poporul, iar alteori ca o caricatură a lui. „Plebea este, în primul rând, un grup în care sunt reprezentate reziduurile tuturor clase-

* **Alina Ilinca**, consilier superior la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, România.

* **Liviu Marius Bejenaru**, consilier superior la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, România.

¹ Erhard Roy Wiehn, *Grupurile sociale marginale. Mecanismele separării*, în Adrian Neculau, Gilles Ferréol (coord.), *Minoritari, marginali, excluși*, Polirom, Iași, 1996, p. 222.

² Ovidiu Trăsnea, Nicolae Kallós (coord.), *Mică enciclopedie de politologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 273.

lor. Asta și face să se confunde atât de ușor cu poporul, care include, de asemenea, toate straturile societății”³. Această mulțime pestriță grupată într-o „Curte a Miracolelor” zugrăvită de Victor Hugo în romanul *Notre Dame de Paris* („cetate a hoților, neg hidos pe obrazul Parisului; canal de scurgere de unde se împrăștia în fiecare dimineață și revenea să zacă în fiecare noapte gărla de vicii, de cerșetorie și de vagabondaj, veșnic revărsată pe străzile capitalei”⁴) constituia o amenințare la adresa locuitorilor orașului, mai ales atunci când aveau loc revolte de tipul hrană/cereale⁵. Cruzimea plebei față de cei rătăciți în „cetatea hoților” era percepută de către aceasta ca o replică justificată a excluderii sale din cadrul societății: „Cum vă purtați la voi cu ai noștri, așa ne purtăm și noi cu voi, aici. Legea pe care o aplicați vagabonzilor v-o aplică și vagabonzii vouă. Dacă e rea, voi sunteți de vină”⁶, afirma regele cerșetorilor din romanul lui Hugo.

Pentru a preîntâmpina ridicările în masă și pentru a sancționa acest comportament deviant, începând cu secolul al XVII-lea, s-au înființat primele stabilimente de muncă supravegheată. Scopul acestei corecții era acela de a-i întoarce pe cei internați în aceste stabilimente „de pe drumul pierzaniei morale pe care apucaseră de bunăvoie sau fuseseră împinși fără voia lor; să le dezvolte anumite practici care să le permită să se integreze în cele din urmă în «societatea normală», să curețe «putregaiul moral», să învingă trândăvia, prostia, lipsa de respect sau indiferența față de normele sociale, toate afecțiunile care îi făceau pe deținuți incapabili de o «viață normală»”⁷.

Utilitatea acestor case de muncă a fost însă relativă, ca urmare a faptului că în măsura în care posedă un caracter stigmatizator și se consolidează în imagini stereotipe, despre alții sau despre sine, asemenea oameni tind spre un caracter normativ în stare să fixeze și să perpetueze comportamente⁸. Prin urmare, filosofia marxistă, atunci când se referea la lumpenproletariat, nu îl descria ca pe un grup social, ci ca pe o entitate eterogenă, orientată spre menținerea identității.

Prima abordare teoretică a lumpenproletariatului în cadrul filosofiei marxiste o întâlnim în lucrarea lui Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, apărută în 1844, și care are ca subtitlu *După observații proprii și izvoare autentice*. Referindu-se la concurența existentă între proletari, în sensul că unii dintre aceștia preferau să muncească pentru un salariu mizer decât să-și ceară drepturile, și exemplificând această situație cu emigrația irlandeză, Engels afirma că aceasta constituia pătura cea mai de jos a muncitorilor din Anglia. Descrierea pe care Engels a făcut-o emigrantului irlandez a fost preluată din lucrarea lui Thomas

³ Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Humanitas, București, 1994, p. 148.

⁴ Victor Hugo, *Notre Dame de Paris*, Editura Tineretului, București, 1967, p. 77.

⁵ Timothy P. Wickam-Crowley, *Teorii structurale ale revoluției*, în John Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004, p. 56.

⁶ Victor Hugo, *op. cit.*, p. 82.

⁷ Zygmunt Bauman, *Globalizarea și efectele ei sociale*, Antet Press, București, 1999, p. 106.

⁸ Erhard Roy Wiehn, *op. cit.*, p. 224.

Carlyle, *Chartism*: „El este flagelul cel mai grav cu care are de luptat țara noastră. Cu zdrențele sale și cu rânjetul său sălbătic, el e oricând gata pentru orice muncă ce nu cere decât brațe vânjoase și o spinare voinică în schimbul unui salariu care să-i asigure doar cartofii. Pentru a le da gust el nu are nevoie decât de sare; e bucuroș să doarmă în prima cocină pe care o găsește în calea sa, se opoșește prin șuri și poartă zdrențe pe care pentru a le îmbrăca și dezbrăca trebuie să execute operațiune din cele mai complicate și pe care o întreprinde doar la zile mari sau în împrejurări deosebit de favorabile. Saxonul care nu poate munci în astfel de condiții își pierde pâinea. Irlandezul necivilizat îl înlătură pe băștinașul saxon, nu prin forța sa, ci prin contrariul acesteia, și-i ia astfel locul”⁹.

O altă abordare este întâlnită în lucrarea lui Marx și Engels, *Ideologia germană*, apărută în 1846. Referindu-se la apariția plebei orașelor, Marx și Engels au arătat că „necesitatea muncii de salarior în orașe a creat plebea. [...] Plebea acestor orașe era lipsită de orice putere, prin faptul că era alcătuită din oameni străini unul de altul, veniți individual, care se aflau neorganizați în fața unei forțe organizate, echipată militarmente, care-i supraveghea cu strășnicie”¹⁰.

Termenul de lumpenproletariat ca atare a fost folosit în lucrarea *Manifestul Partidului Comunist*, apărută în 1848. Marx și Engels defineau lumpenproletariatul ca pe un „putregai pasiv al păturilor celor mai de jos ale vechii societăți”, constrâns, ca urmare a șomajului, descalificării și pauperizării, să devină adeseori o unealtă în mâna exploataților¹¹.

În lucrarea *Optprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, apărută în 1852, Marx folosea expresia de lumpenproletariat ca pe un termen generic, pentru a desemna elementele declasate provenite din diferite clase sociale și nu doar din rândurile proletariatului. Astfel, referindu-se la admiratorii slugarnici ai împăratului, grupați în așa numita „Societate a lui 10 decembrie”, Marx arăta că, „sub pretextul fondării unei societăți de binefacere, lumpenproletariatul parizian fusese organizat în secții secrete, conduse de către un agent bonapartist, în fruntea întregii societăți aflându-se un general bonapartist”. Și Marx continua, enumerând pe cei pe care el îi considera ca făcând parte din lumpenproletariat: „Alături de desfrânați ruinați, cu mijloace de existență îndoielnice și de origine dubioasă, alături de aventurieri și de lepădături ale burgheziei se puteau găsi aici vagabonzi, soldați demobilizați, pușcăriași eliberați, ocnași evadați, escroci, șarlatani, golani, hoți de buzunare, scamatori, cartofori, întreținuți, proxeneți, hamali, scribi, flașnetari, culegători de zdrențe, točilari, căldărari, cerșetori, într-un cuvânt toată această masă confuză și pestriță pe care împrejurările o aruncă dintr-o parte în-

⁹ Friedrich Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia: după observații proprii și izvoare autentice*, Editura pentru Literatură Politică, București, 1953, pp. 99-100; Raymond Huard, *Marx et Engels devant la marginalité: la découverte du lumpenproletariat*, în „Romantisme”, nr. 59/1988, p. 7.

¹⁰ Karl Marx, Friedrich Engels, *Ideologia germană*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956, p. 50.

¹¹ Idem, *Manifestul Partidului Comunist*, Nemira, București, 1998, p. 21.

tr-alta și căreia francezii îi zic *la bohème*¹². Alături de aceste elemente, Marx a mai inclus în rândurile lumpenproletariatului, în lucrarea *Luptele de clasă din Franța*, apărută în 1850, și aristocrația financiară, deoarece aceasta „legifera, conducea administrația de stat, dispunea de întregul aparat organizat al puterii de stat și dirija, prin însuși faptul dominației ei, cât și prin presă, opinia publică, [...] prin metodele ei de câștig, ca și prin plăcerile ei, aristocrația financiară nu e nimic altceva decât lumpenproletariatul renăscut pe culmile societății burgheze”¹³.

Din cadrul lumpenproletariatului mai făceau parte vagabonzii, criminalii și prostituatelor, care sunt menționați în Cartea I a *Capitalului*, lucrare apărută în 1867, „care pier din cauza imposibilității lor de a se acomoda, cauzată de diviziunea muncii, alții care trăiesc mai mult decât vârsta normală a unui muncitor” și care formau „căminul de invalizi al armatei muncitorești active și greutatea moartă a armatei industriale de rezervă”¹⁴, preotul, „copoi miruit al poliției pământestești”, menționat de asemenea în *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*¹⁵, precum și portarii de hotel, băieții de serviciu din hoteluri și cafenele și servitorii amintiți în cadrul corespondenței dintre Marx și Engels¹⁶.

Din această înșiruire a celor care compuneau lumpenproletariatul putem deduce că unicul criteriu pe care Marx l-a avut în vedere atunci când se referea la aceste elemente declasate l-a constituit faptul că aceștia se situau în afara diviziunii sociale a activităților, în afara muncii socialmente utile, a dialecticii și a noului principiu de interpretare a lumii sociale pe care filosoful german îl concepușe, materialismul istoric. După cum se exprima Marx, lumea nu era dominată de idei și idealuri, ci lumea materială era cea care determina oamenii și ideile lor. Prin urmare, „nu conștiința determină viața, ci viața determină conștiința”¹⁷. Crescând numeric, în special în marile orașe, ca un produs secundar al industrializării și urbanizării capitaliste, cuprinzând „existențele ratate”, elementele care nu au rezistat concurenței capitaliste, împinse la periferia societății și din care se recrutau delincvenți de tot felul, lumpenproletariatul era definit ca fiind stratul cel mai de jos în structura ierarhică a societății capitaliste, caracterizat printr-o componență eterogenă, cuprinzând elemente declasate, decăzute din variate clase și straturi ale societății¹⁸. Există însă, în mod obișnuit, mai multe strategii pentru a supraviețui la nivel de subzistență. Spre deosebire de alegerea podului sub care

¹² Karl Marx, *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, Editura pentru Literatură Politică, București, 1954, p. 68.

¹³ Idem, *La lutte des classes en France (1848-1850)*, Librairie C. Reinwald, Paris, 1900, p. 96.

¹⁴ Idem, *Capitalul. Critica Economiei Politice, Volumul I, Cartea I – Procesul de producție a capitalului*, Editura Politică, București, 1960, pp. 645-646.

¹⁵ Idem, *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte...*, p. 122.

¹⁶ Frank Bovenkerk, *The rehabilitation of the rabble: how and why Marx and Engels wrongly depicted the lumpen-proletariat as a reactionary force*, în „The Netherlands Journal of Sociology”, nr. 1 (20)/1984, p. 20.

¹⁷ Karl Marx, Friedrich Engels, *Ideologia germană...*, p. 23.

¹⁸ Ovidiu Trăsnea, Nicolae Kallós, *op. cit.*, p. 273.

poți dormi, acestea diferă într-un mod destul de semnificativ, iar una din erorile valori-muncă a lui Marx a fost incapacitatea acestuia de a înțelege acest fapt¹⁹.

Criticând societatea capitalistă, filosofia marxistă a descris lumpenproletariatul ca pe o expresie caricaturală a fizionomiei clasei dominante, a clasei exploataoare. Astfel, în *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, Marx scria: „Acest Bonaparte, devenit șef al lumpenproletariatului, care regăsește aici în proporție de masă interesele pe care el personal le urmărește, care recunoaște în această drojdie, în această scursură, în aceste căzături ale tuturor claselor, singura clasă pe care se poate bizui fără rezerve, este Bonaparte cel adevărat, Bonaparte *sans phrase* (pur și simplu)”²⁰.

Deși Marx recunoștea că suferința lumpenproletariatului putea fi atât de intensă și extinsă, încât întreaga conștiință socială și revoluționară să fie anihilată²¹, pauperismul acestora a fost analizat dintr-o perspectivă istorică și sociologică, punându-se mai puțin accentul pe latura economică²². Filosoful german a evitat totuși să încurajeze ideea facilă și falsă conform căreia desființarea exploatării urma să aibă loc prin deposedarea celor bogați de averile lor, tocmai pentru a nu încuraja mentalitățile invidioase și prădalnice ale acestui grup marginal și a mișcărilor țărănești²³, țărănimea fiind comparată în lucrarea *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte* cu un sac de cartofi, lipsită de conștiință revoluționară²⁴. Pauperizarea absolută a clasei muncitoare ca urmare a acumulării capitaliste era una din legile care submina modul de producție capitalist din interior, grăbindu-i sfârșitul, proletariatul fiind singura clasă, care, date fiind mizeria și exploatarea de care suferea, creșterea ei numerică și conștiința sa revoluționară putea să devină vârful de lance al revoluției²⁵. În antiteză cu clasa muncitoare, lumpenproletariatul, „târât pe alocuri în vâltoarea mișcării de către o revoluție proletară, din cauza ansamblului condițiilor sale de existență, va înclina însă mai curând să se lase cumpărat pentru uneltirile reacționare”²⁶.

Referindu-se la înființarea gărzii mobile în timpul revoluției de la 1848, pentru a lupta de partea reacțiunii, care nu avea altă soluție decât „să opună o parte a proletariatului celeilalte părți a lui”, Marx scria în lucrarea *Luptele de clasă din Franța* că „guvernul provizoriu a alcătuit 24 de batalioane de gărzi mobile, a câte 1.000 de oameni fiecare, tineri între 15 și 20 de ani. Ei aparțineau în majoritate lumpenproletariatului, care în toate orașele mari formează o masă net distinctă

¹⁹ Jon Elster, *Comportamentul social. Fundamentele explicației în științele sociale*, Editura All, București, 2013, p. 164.

²⁰ Karl Marx, *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte...*, p. 68.

²¹ Achim Mihău, *Sociologie*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2008, p. 376.

²² Raymond Huard, *op. cit.*, p. 14.

²³ Leszek Kolakowski, *Principalele curente ale marxismului, Volumul I – Fondatorii*, Editura Curtea Veche, București, 2009, p. 265.

²⁴ Karl Marx, *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte...*, p. 116.

²⁵ Stéphane Courtois, *Dicționarul comunismului*, Polirom, Iași, 2008, p. 405.

²⁶ Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist...*, p. 21.

de proletariatul industrial, o pepinieră de hoți și de criminali de tot felul, trăind din gunoarele societății, fiindte fără vreo profesiune bine determinată, vagabonzi, oameni fără căpătâi, diferiți după gradul de cultură al națiunii din care fac parte și care nu-și dezmint niciodată caracterul lor de lazzaroni. Guvernul provizoriu le plătea 1,50 franci pe zi, adică îi cumpăra. Le-a dat o uniformă proprie, adică a făcut în așa fel ca ei să se deosebească de bluza muncitorului. [...] Astfel, în fața proletariatului parizian se ridica, recrutată chiar din rândurile lui, o armată de 24.000 de oameni tineri, zdraveni și îndrăzneți²⁷.

Din cauză că era folosit ca forță de șoc în reprimarea mișcărilor revoluționare, Marx și Engels s-au referit cu dispreț la lumpenproletariat, înfățișându-l în cele mai negre ipostaze. Lumpenproletariatul era acea „mulțime pestriță”, „coa-te-goale”, „drojdia societății”, „proletariat în zdrențe”, „paraziți” sau „putregai”²⁸. Avertismentele ocazionale împotriva lumpenproletariatului și posibilele mituiri ale unor sectoare ale clasei muncitoare cu firimituri de la masa capitalistă, alianța dintre gloată și capital în termeni marxști era considerată nefirească și evident în conflict cu doctrina luptei de clasă²⁹. Caracterizările pe care Marx și Engels le-au făcut lumpenproletariatului au fost influențate însă și de disputele pe care aceștia le-au avut cu anarhistul revoluționar Mihail Alexandrovici Bakunin, care au dus în cele din urmă la desființarea Internaționalei I Socialiste. Controversele au apărut ca urmare a diferențelor de idei în privința izbucnirii revoluției. Bakunin era de părere că nu proletariatul din țările capitaliste era motorul revoluției, deoarece muncitorii ajunseseră la un nivel de trai îndestulător, căpătând astfel deprinderi burgheze, ci lumpenproletariatul și țărănimea nevoiașă din Rusia, acei pauperi zdrențăroși care nu fuseseră corupți și, prin urmare, nu aveau nimic de pierdut³⁰. Engels l-a numit în derâdere pe Bakunin „prințul lumpen”³¹, din moment ce anarhismul privea toate mijloacele ca legitime în realizarea scopului ultim: distrugerea statului, aprobând chiar folosirea jafului și acceptarea în cadrul mișcării a lumpenproletariatului. Bakunin afirma că „misiunea noastră este să distrugem și nu să construim, alții mai buni ca noi, mai inteligenți și mai proaspeți vor fi cei care vor construi”³². Spre deosebire de anarhism, mișcarea socialistă nu privea dezvoltarea socială în termenii patologiei, ci în cei ai unei evoluții necesare.

În analiza pe care Marx și Engels au făcut-o lumpenproletariatului ca produs al societății capitaliste și ca o subcultură prin referirea la boema franceză, cei doi gânditori, după cum afirmă unii autori, s-au inspirat din romanele *Oliver Twist* al scriitorului englez Charles Dickens și *Misterele Parisului* al francezului Eugène

²⁷ Karl Marx, *La lutte des classes en France (1848-1850)*..., pp. 28-29.

²⁸ Nicholas Thoburn, *Difference in Marx: the lumpenproletariat and the proletarian unnamable*, în „Economy and Society”, nr. 3 (31)/ august 2002, p. 440.

²⁹ Hannah Arendt, *op. cit.*, p. 206.

³⁰ Leszek Kolakowski, *op. cit.*, p. 202.

³¹ Frank Bovenkerk, *op. cit.*, p. 35.

³² Jean Préposiet, *Istoria anarhismului*, Editura Sirius, București, 2006, p. 218.

Sue. Există, neîndoielnic, unele influențe, mai ales în lucrarea *Sfânta Familie*, apărută în 1844, Marx preluând unele idei din romanul scriitorului francez³³. Prin faptul că reprezenta o masă nebuloasă, o subcultură deviantă, lumpenproletariatul a devenit o importantă sursă de inspirație pentru scriitori, unii dintre ei având și convingeri socialiste. Astfel, Jack London, în romanul *Călcâiul de fier*, apărut în 1908, a descris condiția acestor „oameni ai abisului”, așa cum îi numea scriitorul, și care „ trăiau ca animalele în uriașe ghetouri infecte, zbătându-se în mizerie și ticăloșie”³⁴. Deși în cuprinsul romanului se întâlnesc multe pagini care dădălesc de indignare, de pasiune și cheamă deschis la revoluție, considerată iminentă, influența a convingerilor sale socialiste, inspirate din scrierile lui Marx, dar și ale compatriotului său, ziaristul american Ambrose Bierce, în a cărui carte, *Dicționarul cinicului*, apărută în 1906, realismul și critica socială se împletesc cu un umor amar³⁵, London a înfățișat și pericolul pe care plebea urbană, prin izbucnirile sale anarhice, îl putea aduce obiectivelor socialiștilor, prin descrierea unei imaginare răscoale din Chicago contra unei societăți de la care „oamenii abisului nu aveau de pierdut decât mizeria și chinul de a-și duce viața. Dar de câștigat? Nimic, în afară de îngrozitoarea orgie finală a răzbunării”³⁶. Din acest episod transpare disprețul scriitorului la adresa acestor oameni, faptul că el nu avea nici o înțelegere pentru cei slabi. Astfel, el era, în același timp, discipolul lui Marx și al lui Nietzsche, un exponent al proletariatului și al Supraomului³⁷.

Un alt scriitor care a înfățișat condiția acestor elemente declasate a fost George Orwell. Romanul său, *Vagabond prin Paris & Londra*, apărut în 1933, este o explorare a condiției zilierilor, spălătorilor de vase din restaurante, flașnetarilor, desenatorilor pe asfalt, cerșetorilor și vagabonzilor, fiind rodul experienței pe care scriitorul a trăit-o la periferia societății din cele două orașe. Spre deosebire de Marx, care considera că numai munca proletarilor este folositoare, filosoful german incluzând în categoria lumpenilor și câteva activități lucrative, Orwell afirmă în acest roman, pe care unul din biografi săi îl consideră a fi singura operă care nu transmite un mesaj politic³⁸, că „în practică nu îi pasă nimănui dacă munca este folositoare sau nefolositoare, productivă sau nu, singurul lucru care se cere este să fie profitabilă. [...] Un cerșetor – privit în mod realist – este un afacerist care își câștigă existența ca și alți afaceriști, cum îi vine mai ușor”³⁹.

Peregrinările lui Orwell prin cele două orașe l-au făcut pe scriitorul englez să nu mai folosească expresia de „haimana” când se referea la asemenea oameni și

³³ Raymond Huard, *op. cit.*, p. 6.

³⁴ Jack London, *Călcâiul de fier*, în *Opere alese în trei volume*, volumul al II-lea, Editura pentru Literatură Universală, București, 1966, p. 590.

³⁵ *Ibidem*, p. 395.

³⁶ *Ibidem*, p. 610.

³⁷ Henry Steele Commager, *L'Esprit Américain: Interprétation de la pensée et du caractère américains depuis 1880*, Presses Universitaires de France, Paris, 1965, p. 197.

³⁸ Simon Leys, *Orwell ou l'horreur de la politique*, Collection Savoir, Herman, Paris, 1984, p. 11.

³⁹ George Orwell, *Vagabond prin Paris & Londra*, Editura Corrida, București, 1994, pp. 254-255.

să nu îi mai disprețuiască. „Teama de gloată”, afirma scriitorul, „este o teamă care provine din superstiție. Este bazată pe ideea că între bogați și săraci este o diferență fundamentală ca între albi și negrii. De fapt, nu există o astfel de diferență. Bogații și săracii se deosebesc numai prin venituri, nu prin altceva. Oricine a trăit printre săraci știe foarte bine că am dreptate”⁴⁰.

Programului discriminatoriu de tratament al grupului dominant față de un grup marginal îi corespunde însă un întreg arsenal de sancțiuni negative, care pot să se întindă pe diferite grade, de la antipatie la condescendență, de la dușmănie la ură, sau chiar la moarte. Acest arsenal negativ de sancțiuni se leagă mai ales de imaginea, respectiv de denumirea grupului marginal⁴¹. „Oamenii noi” erau în realitate foarte siguri că se aflau deasupra mulțimii vulgare, iar gloata, așa cum observa Arendt „nu putea fi identificată cu clasa muncitoare și, în mod sigur, cu poporul ca un întreg, căci ea era compusă de fapt din reziduurile, din lumpenul tuturor claselor”⁴². De aceea, în cazul unor situații revoluționare, Engels recomanda ca proletariatul să se delimiteze de asemenea oameni și, în final, să îi neutralizeze. În lucrarea *Războiul țărănesc german*, apărută în anul 1850, Engels afirma că „lumpenproletariatul, această drojdie a elementelor decăzute din toate clasele, care își stabilește cartierul general în marile orașe, este cel mai rău dintre toți aliații posibili. Orice conducător al muncitorilor care folosește drept gardă asemenea lepădături sau se sprijină pe ele dovedește, prin însuși acest fapt, că este un trădător al mișcării”⁴³.

Cu toate aceste recomandări, cu un cinism fără egal, mișcarea comunistă a făcut apel la lumpenproletariat, ca în cazul „exproprierilor” (eufemism folosit de bolșevici pentru jefuirea băncilor în Rusia țaristă) organizate de Iosif Dju-gașvili, cunoscut mai târziu sub numele de Stalin. Unul din biografii săi afirma că „Stalin și-a datorat succesul în politică combinației neobișnuite de brutalitate tipică bandelor de cartier și educație clasică”⁴⁴ și, cu toate că Lenin, la un moment dat, a dezaprobat asemenea acțiuni, ele au continuat. După cum observa Hannah Arendt, „ca și oamenii plebei, demagogii și aventurierii epocii imperialismului, liderii mișcărilor totalitare au în comun cu simpatizanții lor intelectuali faptul că și unii și alții s-au aflat în afara sistemului de clase și național al societății europene respectabile, chiar înainte ca acest sistem să se fi sfârșit”⁴⁵.

Un alt exemplu este cel al Armatei Roșii a lui Mao Zedong din timpul răscoalei din Hunan în 1929. Formată după propriile mărturisiri din soldați, bandiți, hoți, cerșetori și prostituate, Armata Roșie a fost prețuită de către Mao, acesta fiind de altfel singurul lider comunist care a apreciat forța revoluționară a lum-

⁴⁰ *Ibidem*, p. 155.

⁴¹ Erhard Roy Wiehn, *op. cit.*, p. 228.

⁴² Hannah Arendt, *op. cit.*, p. 210.

⁴³ Friedrich Engels, *Războiul țărănesc german*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1958, p. 17.

⁴⁴ Simon Sebag Montefiore, *Tânărul Stalin*, Polirom, Iași, 2015, p. 62.

⁴⁵ Hannah Arendt, *op. cit.*, p. 431.

penproletariatului⁴⁶. Chiar dacă a existat o legătură între banditism și comunism, în cele din urmă scopurile lor erau divergente.

Dacă pentru Marx și Engels subordonarea diferiților indivizi față de diviziunea muncii putea fi înlăturată numai prin desființarea proprietății private și a muncii însăși⁴⁷, adică a activității productive desfășurată de om într-o stare de înstrăinare de sine⁴⁸, pentru leninism munca reprezenta necesitatea etatizării metodice a actelor și voințelor indivizilor, pentru a sili întreaga populație să muncească în locurile și condițiile decretate în mod arbitrar de către stat.

Într-un text publicat abia în 1929, dar scris între 6 și 9 ianuarie 1918, *Cum organizăm întrecerea socialistă*, Lenin plasa totalitatea populației fie sub denumirea de bogătași și intelectuali burghezi (vechea societate civilă), fie sub cea de pungași, trântori și huligani (partea poporului care nu se preta la evidență și control), liderul bolșevic declarând „război de moarte bogăților și lingăilor lor, intelectualilor burghezi; război potlogarilor, celor pierde-veră și pungașilor”⁴⁹. Spre deosebire de casele de muncă din societățile industriale, care aveau ca obiectiv experimentarea limitelor rutinizării acțiunii umane, lagărele de concentrare înstituite de bolșevici și preluate apoi și de naziști erau laboratoarele unei societăți totalitare, în care erau exploatate limitele supunerii și servituții umane⁵⁰.

Partidului i se atribuia, după cum observa Dominique Colas, o funcție de agent al schimbării istorice și în numele acestei misiuni civilizatoare considera că avea dreptul și datoria de a fi barbar. Această funcție Partidul o va îndeplini în totalitate din momentul în care a preluat puterea prin organizarea uneia din primele sale sarcini, lupta împotriva paraziților, conform principiului „Cine nu muncește, nu mănâncă”, fiind vorba de distrugerea elementelor dăunătoare, care reprezentau rămășițe ale vechiului, pentru a permite instaurarea unei vieți noi⁵¹. În interpretarea lui Lenin însă, „elementele dăunătoare construcției socialiste” nu erau acea „*la bohème française*” a lui Marx din *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, nu formau o „castă” cum erau angajații guvernării bonapartista, nu erau produsele artificiale ale politicii ridicate deasupra societății, ci membrii claselor sau a segmentelor de clasă condamnate de istorie, adică de bolșevici. În rândul acestora intrau cuiburile de hoți, criminali și cerșetori, cei șapte până la nouă milioane de orfani și copii abandonati care rătăceau prin Rusia anilor '20, trăind în bande, supraviețuind din cerșit, furturi și prostituție, dar și bogății, *intelligenția*, mai târziu kulacii din regimul stalinist, toți cei care se desprindeau din analiza modului de producție mai degrabă decât din studiul naturii statului la un moment dat. Dacă pentru Marx Comuna din Paris reprezenta războiul societății

⁴⁶ E.J. Hobsbawm, *Bandits*, Penguin Books, Harmondsworth, 1972, p. 106.

⁴⁷ Karl Marx, Friedrich Engels, *Ideologia germană...*, p. 52.

⁴⁸ Robert C. Tucker, *Filosofie și mit la Karl Marx*, Editura Curtea Veche, București, 2011, p. 262.

⁴⁹ Stéphane Courtois, *Comunism și totalitarism*, Polirom, Iași, 2011, p. 197.

⁵⁰ Zygmunt Bauman, *op. cit.*, p. 110.

⁵¹ Dominique Colas, *Genealogia fanatismului și a societății civile*, Nemira, București, 1998, p. 324.

civile împotriva statului-parazit, pentru Lenin dictatura era un război civil al partidului-stat împotriva paraziților vechii orânduiri⁵².

Victoria revoluției bolșevice trebuia să declanșeze o revoluție mondială sau măcar una europeană. Într-o comunicare secretă adresată lui Stalin în iulie 1920, Lenin considera că „trebuie să analizăm cu atenție această eventualitate. Trimite-mi concluziile dumitale detaliate. Comuniștii germani estimează că Germania poate să mobilizeze 300.000 de oameni din rândul lumpenului împotriva noastră”⁵³. Prin aceasta, Lenin făcea deosebirea dintre „detașamentele de oameni înarmați, care au la dispoziția lor închisori” puse în slujba claselor asupritoare în antiteză cu „organizarea armată ce acționează de la sine” a populației asuprite, idee preluată din lucrarea lui Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*⁵⁴. Deși în rândurile forțelor paramilitare care au înfrânt revoluția în Germania puteau fi întâlniți foarte mulți lumpeni, pe măsură ce administrația serviciilor de asistență socială din cadrul Republicii de la Weimar se transforma într-o gigantică birocrație, doctrinele igienei rasiale și ale biologiei sociale începeau să devină tot mai influente și prin aceasta discriminarea, prin atribuirea uneia sau mai multor caracteristici negative. Credița că ereditatea juca un rol în apariția comportamentelor sociale deviante, în această categorie intrând nu numai deficiențele intelectuale și fizice, ci și alcoolismul cronic, mica criminalitate în cazul recidiviștilor și chiar „idioțenia morală”, în cazul unor categorii precum cea a prostituatelor (multe dintre ele însă fiind forțate de condițiile economice să facă această muncă), s-a transformat într-o dogmă, iar oamenii de știință din domeniul medical și administratorii programelor de asistență au început să alcătuiască indexuri ale „asocialilor”, așa cum ajunseseră să fie numiți cei cu comportamente deviante⁵⁵.

Aceste caracteristici discriminatorii erau importante, deoarece derivau din sistemul de valori dominante. Astfel, funcționarii din sistemul juridic din multe zone ale Germaniei foloseau cu generozitate termeni precum „paraziți” sau „plagă” pentru a-i descrie pe criminali, ceea ce denota o nouă modalitate, de factură biologică, de a conceptualiza ordinea socială ca un fel de organism de pe care trebuiau înlăturați paraziții dăunători și microorganismele străine, dacă se dorea ca aceasta să prospere. În 1920, doi autori, avocatul Karl Binding și psihiatrul criminalist Alfred Hoche, într-o carte nu prea voluminoasă, în care au introdus formula „o viață nedemnă de viață”, au argumentat că oamenii care nu reprezentau decât o povară pentru comunitate, ceea ce ei numeau „existențele-balast”, trebuiau pur și simplu uciși⁵⁶.

⁵² *Ibidem*, pp. 324-325.

⁵³ Richard Pipes, *Communism: A history of the intellectual and political movement*, Phoenix Press, London, 2003, p. 93.

⁵⁴ V.I. Lenin, *Statul și Revoluția*, Editura Partidului Comunist Român, București, 1946, p. 13.

⁵⁵ Richard J. Evans, *Al treilea Reich*, volumul 1, Rao International Publishing Company, București, 2009, p. 209.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 210-211.

Parcurgerea întregului arsenal de sancțiuni negative, de la antipatie la dușmănie, ură și în final la adoptarea deciziei de eliminare fizică a acestor elemente marginale s-a realizat odată cu preluarea puterii de către naziști. La 1 iunie 1933, Ministerul de Interne al Prusiei a emis un decret pentru interzicerea cerșitului public, iar sărăcia și mizeria, deja stigmatizate înainte de 1933, începeau să fie transformate în delict⁵⁷. La începutul anului 1937, în calitate de șef al poliției germane, Himmler a ordonat ca, pe baza listelor întocmite cu puțin timp înainte de secțiile de poliție judiciare din întregul Reich, să fie arestați și trimiși în lagăre de concentrare „aproximativ 2.000 de criminali de profesie, infractori înrăiți sau atentatori împotriva moralității, periculoși pentru comunitate”. A urmat apoi un val de arestări împotriva „puturoșilor”, la a căror triere au contribuit oficiile de muncă ale Gestapoului, iar în iunie 1938 debuta acțiunea care urmărea ca, de pe raza fiecărei secții de poliție, să fie trimise în lagărul de concentrare de la Buchenwald „cel puțin 200 de persoane (asociale) de sex masculin apte de muncă și, în afară de acestea, toți evreii de sex masculin și cu antecedente penale”. „Asociali” erau considerați „vagabonzii, cerșetorii cu sau fără domiciliu stabil, țigani și persoanele care duceau o viață nomadă la fel ca țigani, dacă nu au arătat dorința de a munci în mod reglementat sau dacă erau pasibili de pedeapsă, proxeității și persoanele cu numeroase condamnări pentru opunere de rezistență, lezare corporală, provocare de scandaluri, violare de domiciliu și alte infracțiuni asemănătoare, care au arătat astfel că nu vor să se integreze în orânduirea comunității naționale”⁵⁸.

În anii Marii Terori, și în Uniunea Sovietică a avut loc o uriașă operațiune de strângere a marginalilor, care a dus nu doar la deportări în masă, ci și la execuții în masă, ceea ce sugerează că regimul sovietic ajunsese mai aproape de abordarea nazistă a „epurării sociale”, deși aici lipsea elementul rasial⁵⁹.

În timpul Războiului Rece, acțiunile împotriva acestor marginali cu comportament deviant au continuat, de această dată în țările desemnate să urmeze modelul sovietic, schimbările politice și sociale determinând măsuri de reeducare și plasare în muncă a elementelor considerate parazitare. În ședința Consiliului de Miniștri din 19 aprilie 1957, primul ministru al României comuniste Chivu Stoica afirma: „În seara zilei de 8 aprilie 1957, organele Miliției Capitalei, la o acțiune efectuată în Gara de Nord și în localurile din jurul gării, au descoperit un număr de 219 huligani, vagabonzi, cerșetori și prostituate, din care 76 infractori cu cazier, 42 huligani, 33 vagabonzi și cerșetori, 25 prostituate, 33 minori, [...] toți aceștia care sunt prinși trebuie să fie duși la muncă, să facem ordine, să nu mai țină calea prin parcuri la cetățeni”, iar ministrul Afacerilor Interne Alexandru

⁵⁷ *Ibidem*, p. 506.

⁵⁸ Norbert Frei, *Statul Führerului. Regimul național socialist: 1933-1945*, Grupul Editorial Corint, București, 2007, pp. 149-150.

⁵⁹ Sheila Fitzpatrick, *Stalinismul de fiecare zi. Viața cotidiană în Rusia sovietică a anilor 1930*, Corint, București, 2016, p. 244.

Drăghici comenta referitor la vagabonzi și prostituate: „Gara de Nord este plină de elementele acestea, de paraziți. Dacă intri în Gara de Nord, ieși altfel de cum ai intrat. Unul stătea de 12 ani în Gara de Nord”⁶⁰. De altfel, propaganda comunistă nu uita să reamintească faptul că lumpenproletariatul era un produs al societăților capitaliste, ca urmare a șomajului permanent și a pauperizării tot mai mari a maselor⁶¹.

Dacă în privința exportului de revoluție și a mișcărilor împotriva colonialismului doctrina comunistă se pronunța pentru ideea ca lupta de clasă dintre proletariat și burghezie, dintre ideologia marxist-leninistă și curentele ideologice reacționare, a forțelor păcii împotriva forțelor imperialiste, să nu fie abandonată, în Occident, noile curente filosofice apărute și care se revendicau ca aparținând filonului marxist, cum a fost Noua Stângă, au descoperit în lumpenproletariat forța capabilă să revoluționeze societatea, în condițiile în care clasa muncitoare fusese absorbită în cadrul sistemului. După cum afirma Herbert Marcuse, unul din ideologii Noului Stângi, în cartea sa *Omul unidimensional*, „totuși, dedesubtul bazei populare conservatoare, se află substratul alcătuit din proscrisi și «outsideri», exploatații și persecutații de altă culoare și de alte rase, șomerii și cei care nu pot fi angajați. Ei trăiesc în afara procesului democratic; pentru ei, desființarea condițiilor și instituțiilor intolerabile constituie problema cea mai urgentă și mai reală. Astfel, opoziția lor este revoluționară, chiar dacă conștiința lor nu este”⁶². Alături de aceștia, Marcuse îi mai menționa și pe studenți și popoarele țărilor economice și tehnice înapoiate, alianța acestor trei grupuri constituind principala speranță a eliberării de ceea ce el numea tirania societății industriale⁶³.

Cât de îndreptățite erau însă speranțele în acești *outsideri*? Așa cum afirma Lev Troțki, „simpla existență a privațiunilor nu este suficientă pentru a provoca o insurecție, căci, dacă ar fi așa, masele ar fi mereu revoltate”⁶⁴, unii autori sugerând că delicturile violente sunt inevitabile într-o societate în care nu se aplică definițiile rigide ale conformismului⁶⁵. Pe de altă parte, de la începutul dezvoltării orașelor, gloata urbană a constituit un potențial pericol pentru autoritățile politice, deoarece în cartierele orașenești, spre deosebire de zonele rurale, mulți oameni trăiesc în imediata vecinătate a altora și de aceea pot ieși relativ ușor în stradă, pentru a-și manifesta sprijinul față de o cauză sau pentru a-și exprima nemulțumirea. Așa cum sublinia Charles Tilly, acțiunile mulțimii exprimă în mod caracteristic frustrările oamenilor care nu pot accede la căile normale

⁶⁰ Valentin Vasile, *Viața cotidiană a românilor între anii 1941-1965*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, p. 62.

⁶¹ B.N. Ponomarev, *Dicționar politic*, Editura Politică, București, 1959, p. 355.

⁶² Herbert Marcuse, *L'Homme unidimensionnel: Essai sur l'idéologie de la société industrielle avancée*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1968, p. 280.

⁶³ Leszek Kolakowski, *Principalele curente ale marxismului, Volumul al III-lea – Prăbușirea*, Curtea Veche, București, 2010, p. 322.

⁶⁴ Timothy P. Wicham-Crowley, *op. cit.*, p. 57.

⁶⁵ Anthony Giddens, *Sociologie*, Editura Bic All, București, 2001, p. 227.

pentru a-și exprima nemulțumirea sau pentru a solicita imperios reformele socotite necesare⁶⁶.

O altă teorie este cea a lui Samuel P. Huntington, care a arătat în cartea sa *Ordinea politică a societăților în schimbare* că mahalalele și orașele mizere din Asia, America Latină, precum și din America de Nord, produse de influxul săracilor de la sate, nu au devenit un loc important fie al opoziției fie al revoluției, explicând acest conservatorism și acceptare a situației prin faptul că migratorii de la sate spre orașe au dovedit mobilitate geografică, îmbunătățindu-și fără îndoială condițiile de viață prin mutarea lor la oraș. Abia a doua generație născută și crescută în marile orașe se va întoarce mai ușor împotriva autorității și se va lega de lumea interlopă⁶⁷.

Orașul poate prezenta și un alt pericol, ca urmare a accentuării inegalităților între cei săraci și cei bogați. În introducerea la nuvela *Carnea vie a străzii*, inclusă în a sa antologie science-fiction *Alte Americi*, apărută în 1988, Norman Spinrad scria că „există deja zeci de mii de oameni fără adăpost, care locuiesc pe străzile din Manhattan, există deja clădiri abandonate la o aruncătură de băț de zgârâie-norii luxoși, construiți pe bază de cooperăție, există deja o imensă subclasă de indivizi, care au crescut fără să fi avut vreodată serviciu, iar diferența economică dintre fii străzii și granguri a atins de pe acum extremele”⁶⁸. În această nuvelă Spinrad înfățișează o societate de coșmar, unde „existau douăzeci și cinci de milioane de șomeri, iar în New York între cinci sute de mii și două milioane de fii ai străzii, care nu aveau slujbă sau domiciliu”. De cealaltă parte a orașului „grangurii” trăiau în Zone de Securitate, păziți de bodyguarzi care le asigurau securitatea reședințelor sau îi însoțeau în chip de câine de pază când se aventurau în oraș⁶⁹. Pentru Maria, personajul principal al nuvelei, slujba de bodyguard îi asigura „o slujbă și o cameră, pentru care mai avea de plătit treizeci și șapte de ani din ipoteca încheiată pe o perioadă de patruzeci de ani”⁷⁰, cu alte cuvinte statutul de orașeană. Dar concedierea sa, în urma pierderii cătelului doamnei Van Gelder, o aruncă din nou în stradă, iar Maria constată că de la viața mai bună pe care o avusese până la cea pe care urmează să o ducă alături de celelalte zeci de mii de lepdături ale orașului nu este decât un pas⁷¹.

În perioadele de stabilitate globală și/sau expansiune, când problemele supraviețuirii se reduc la crearea spațiilor vitale sigure⁷², scenariul imaginat de Spinrad nu mai pare de domeniul science-fiction. Globalizarea a făcut ca „cei de sus” și „cei de jos” să se deosebească prin aceea că primii îi lasă în urmă pe ceilalți,

⁶⁶ *Ibidem*, p. 549.

⁶⁷ Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Polirom, Iași, 1999, p. 246.

⁶⁸ Norman Spinrad, *Alte Americi: n-am promis niciodată că lumea va fi o grădină a plăcerilor*, Nemira, București, 1995, p. 17.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 26.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 25.

⁷¹ *Ibidem*, p. 70.

⁷² Zygmunt Bauman, *op. cit.*, p. 99.

dar niciodată invers, prin părăsirea de către cei care își permit a zonelor sărace și sordide⁷³. Termenul „legea străzii” exprimă cel mai bine adaptarea oamenilor la o societate nereglementată de civilizație. În condițiile dereglării și distrugerii sistemelor de reguli și de comportament moral prin care toate societățile reglementează relațiile dintre membrii lor și, într-o măsură mai mică, dintre membrii lor și aceia ai altor societăți, prin decăderea a ceea ce am putea numi proiectul iluminismului secolului al XVIII-lea și anume instituirea unui sistem universal de reguli și criterii de comportare morală, a pierderii de către stat a monopolului violenței legal recunoscute, de aici decurgând și calitatea semi-pornografică a culturii armelor, au apărut și zorile unei noi barbarii⁷⁴.

Există însă și opinii, cum este și cea a jurnalistului Chris Hedges, care susține că pericolul pentru societate nu vine de la cei săraci, descriși de Marx ca lumpenproletariat, deși există tendința de a fi folosiți ca masă de manevră, ci de la intelectualitatea declasată, acei oameni educați proveniți din clasa de mijloc, care consideră că sunt blocați în avansare de un sistem politic calcifiat. „Artiștii fără studiouri sau teatre, profesorii fără săli de clasă, avocații fără clienți, medicii fără pacienți și jurnaliștii fără ziare. Ei devin o punte de legătură între lumea elitei și oprimați. Și ei sunt dinamita care declanșează revolta”⁷⁵. Sunt tot atâtea posibile scenarii pentru lumea post Război Rece și globalizată și pentru „oamenii blocați în istorie”, așa cum îi caracterizează politologul american Robert D. Kaplan⁷⁶.

⁷³ *Ibidem*, p. 84.

⁷⁴ Eric Hobsbawm, *Barbaria: ghid pentru consumator*, în „Lettre internationale”, nr. 13/primăvara 1995, p. 54.

⁷⁵ Chris Hedges, *Colonized by Corporation*. (http://www.truthdig.com/report/item/colonized_by_corporations_20120514; accesat la 21 martie 2017).

⁷⁶ Robert D. Kaplan, *Anarhia care va veni. Spulberând visele ulterioare Războiului Rece*, Antet, București, 2002, p. 19.

PAGINA DOCTORANDULUI

Ion Caciula*

INCLUDEREA OPEREI CLASICILOR LITERATURII ROMÂNE ÎN MANUALELE DE LITERATURĂ MOLDOVENEASCĂ PENTRU CLASA A VII-A DIN RSSM. EDIȚIILE 1963, 1966, 1967, 1968

Literature is the essential element of educating the national consciousness. In this article I tried to present the inclusion of the work of the classics of Romanian literature in the literature textbook for the seventh grade in the MSSR. The political aspect is quite strongly felt in the creation of literature textbooks by the presence or absence of the writer. We notice that the editions from the end of the sixties reflect a process of moving away from Romanian literature by excluding a series of writers. The writers remaining are Alecsandri, Eminescu, Creangă.

Keywords: literature, textbooks, party, writers, censorship, school

Analizând manualul de *Literatura moldovenească pentru clasa a VII-a¹*, se observă o deschidere profundă pentru clasicii literaturii moderne ale secolului XVII-XVIII, printre autori se regăsește inițial Grigore Ureche. Pentru menținerea caracterului politic promovat de partid, cronicarul este prezentat în introducere la biografia acestuia ca fiind cunoscător de limba *moldovenească*, polonă, slavonă și latină. Un aspect interesant în descrierea activității literare a lui Ureche este interpretarea din prisma principiilor marxist-leniniste a letopisețului. Autorii menționează că lucrarea lui Gr. Ureche este una cu un caracter progresist din perspectiva analizei situației politice a Moldovei secolului XVII ce ține de invaziile străine pe teritoriul Moldovei istorice. În același timp, este și criticat pentru faptul că în Letopiseț se atrage o atenție vădită boierimii ca fiind considerați făuritorii istoriei. *Кыт привеште вяца адевэрацилор фэуристорь ай историей – оамений мунчий – ел апроане кэ нич н’о поменеште. Опера луйь Григоре*

* Ion Caciula, doctorand, Institutul de Istorie.

¹ B. Kogan, D. Pleșco, *Literatura moldovenească pentru clasa VII*, ediția III, Chișinău, Editura de stat „Cartea moldovenească”, 1963.

*Уреке аре ун вэдит карактер де класэ – е скрисэ дин пунктул де ведере ал интереселор боеримий.*²

Acestea menționate de autorii manualului, demonstrează faptul că lucrarea scriitorului este direcționată spre calea marxismului, iar cititorii să fie atenți la erorile comise, autorul din perspectiva aceasta a prezentat situația de clasă a boierilor fără a valorifica considerentele muncitorului ca fiind creatorul societății. În continuare este inclus un fragment din cronică și în special *De moartea lui Ștefan Vodă cel Bun*, autorii manualului prezintă caracteristica domnitorului prin aspecte pozitive *Пентру ка сэ-й ынкуражезе не остаишии молдовень ла лунтэ, ел се дучя аколо, унде ера примеждия май маре...* și negative *Ел ера ом мыниос им круд.*³ La finalul temei sunt incluse întrebări de evaluare, la care răspunsul elevilor trebuia să se refere la locul ocupat de Grigore Ureche în istoria literaturii moldovenești, de ce opera acestuia are caracter de clasă?, etc.

Următorul scriitor inclus în manual este Nicolae Milescu Spătarul, un aspect la care se referă foarte activ este tocmai experiența lui Milescu Spătarul în Rusia. Din opera sa literară sunt incluse fragmente din *Jurnalul de călătorie* (Ținutul Enisei, Praguri primejdioase, Baicalul), fragmente scrise în timpul aflării sale în cadrul activității politice în Rusia.

Despre Ion Neculce se menționează activitatea sa în timpul lui Dimitrie Cantemir, și deja cunoscuta direcție de retragere a domnitorului în Rusia după bătălia de la Stănilești. *Некулче е патриот*⁴ astfel este văzut cronicarul de către autorii manualului, la fel fiind lăudat și pentru utilizarea în textul său a caracterului popular al limbii vorbite ceea ce întărea și mai mult viziunea limbii *moldovenești* ca fiind necesară să dețină caracterul popular și îndreptată spre principiul *norodnicesc*. În continuare, la pagina 51, este prezent fragmentul din letopiseț *Întâlnirea lui Petru cel Mare și D. Cantemir* fiind însoțit la următoarea pagină și de imaginea personalităților istorice, element important, vizual de a menține activ viziunea unor relații apropiate dintre domnul Moldovei și împăratul Rusiei. Moment necesar de existență în manualul clasei a șaptea în anul 1963, perioadă de final a conducerii hrușcioviste.

Dimitrie Cantemir apare în manual imediat după Ion Neculce, activitatea politică a domnitorului este arătată prin prisma relațiilor dușmănoase dintre boieri, și dominația turcească pe de o parte, iar relațiile de prietenie sunt văzute doar prin intermediul Rusiei, ca fiind altă latură și considerată cea mai favorabilă de autorii manualului pentru a fi prezentat în cadrul programei școlare. Din opera literară este inclus un fragment din *Descrierea Moldovei*. Un element important al interpretării lucrării este aducerea în vizor a faptului că este scrisă inițial în latină, menținând deschiderea față de caracterul occidental, dar iarăși elementul de întărire a estului, vine prin mențiunea de scriere a lucrării pe timpul aflării lui

² B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 34.

³ B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 36.

⁴ B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 50.

Cantemir în Rusia. La capitolul literatura secolului XVII-XVIII, observăm în ediția anului 1963, patru scriitori, Ureche, Milescu-Spătaru, Neculce, și Cantemir.

Următoarea parte a manualului este intitulată *Din literatura veacului XIX*, iar primul scriitor este inclus Gheorghe Asachi, caracterizat ca fiind autorul fabulelor sociale, care critică elementele dușmănoase ale societății precum *lenea*, *ignoranța*, *lingușirea*, *îngâmfarea*⁵, laturi morale care se regăseau și în cadrul societății sovietice, dar din punct de vedere ideologic trebuiau să fie aduse în vizor ca ceva dăunător societății contemporane. Din lucrările scrise de Asachi este inclus fragmentul din nuvela istorică *Petru Rareș*.

Gheorghe Asachi este urmat de Costache Negruzzi, acesta ajunge a fi inclus în mare parte datorită faptului istoric familial, de plecare din Principat în Basarabia în anul 1822, după mișcarea eteristă. La fel este prezentată și cunoașterea acestuia cu poetul rus, Pușchin, ceea ce ar reprezenta un moment oportun de menținere a caracterului rus de influență pentru literatura *moldovenească* din manualele RSSM. *Пушкин ыл ындымнэ не Негруци сэ скрие, ый инсулфэ драгосте пентру фолклор ши пентру литература артистикэ русэ*.⁶ În acest context Negruzzi, este văzut la fel adeptul caracterului popular al limbii *moldovenești* ca fiind influențată puternic de caracterul slavon, considerat unul primordial în construcția limbii destinată poporului. Cunoscut în mare parte pentru lucrarea Alexandru Lăpușeanu, opera lui Negruzzi nu se va bucura de atenția cititorului, dar în manual va fi inclus fragment din Scrisoarea XXII din *Istoria unei plăcinte*, în care sunt redate evenimentele anului 1821 din Moldova, moment istoric important din perspectiva rusească prin implicarea eteriștilor și activitatea politică ascunsă a Rusiei în timpul Răscoalei lui Tudor Vladimirescu. *Istoria unei plăcinte* este considerată de autori ca fiind cea mai reușită lucrare a lui Negruzzi. Următorul scriitor, clasic român, inclus în manualul clasei a șaptea este Vasile Alecsandri. Caracteriza autorului este începută prin viziunea *rege al poezii*, cuvintele lui Mihai Eminescu, caracterizat și acesta la rândul lui ca fiind *мареле ностру поет*⁷, această mențiune ar delimita destul de strict literatura română prin caracterul ei național românesc și unul inventat ca fiind doar moldovenesc specific spațiului RSS Moldovenești. Alecsandri este văzut ca fiind interesat de specificul literaturii folclorice și celei populare. Astfel este caracterizat ca un scriitor cu idei progresiste, corespunzătoare ideologiei marxist-leniniste. Revoluția din 1848, la care a participat Alecsandri, prin unele momente ale activității sale politice ar corespunde cu revoluția anului 1917 din Rusia. Scriitorul este văzut de autori ca un model de construcție a socialismului din secolul al XIX-lea. Un alt aspect, pentru care scriitorul este lăudat, războiul din 1877-1878, prin care se face de lăudat experiența militară a soldaților români și a celor ruși, aflați alături în campania militară. În majoritatea cazurilor evenimentele politice ale Țării Româ-

⁵ B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 67.

⁶ B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 80.

⁷ B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 88.

nești și Moldovei sunt văzute prin intermediul vasalității față de imperiul otoman și susținerea militară și politică din partea Rusiei, eliminând faptul de anexare a Basarabiei în 1812 și Sudul Basarabiei din 1878. Din opera scriitorului este inclus fragmentul din lucrarea *Vasile Porojan și Concertul în luncă*. Lucrări permise în manual pentru caracterul social și cel natural. Interpretarea acestor lucrări corespunde viziunii de partid, pentru a educa prin intermediul școlii acea societate utilă ideilor socialiste de tip marxist-leniniste și nicidecum național-române.

Mihai Eminescu, este regăsit pe paginile manualului după Alecsandri. Din biografia scriitorului se atrage atenție la faptul că nu-i plăcea religia, element important pentru menținerea caracterului de ateism științific și de includere în continuare a clasicului literaturii române în manualele RSS Moldovenești. Despre activitatea scriitorului la vârsta copilăriei, Eminescu este văzut în felul următor: [...] *фаце кунюштинцэ ын де апроане ку соарта гря а попорулуй мнчитор...*⁸ elementul caracteristic al acestui fapt menționat în manual, este aducerea în permanentă evidență a noțiunii de *popor muncitor* – acel proletariat al societății comuniste. *Ideile înaintate ale vremii*, în felul dat este văzută activitatea de cunoaștere a lui Eminescu la studii în occident, caracteristica personalității este însoțită de titlul lucrării sale *Împărat și proletar*, titlu și lucrare care scoate în evidență organizarea socială a lumii. Titlu ce corespunde modelului ideologic socialist din perspectiva interpretării autorilor. În continuare, prin intermediul biografiei scriitorului este criticată dur *Junimea*, ca fiind o societate reacționară, îndreptată împotriva poporului și apără interesele boierimei și burgheziei, clase considerate dușmănoase pentru socialism. În continuare, este arătat ca fiind, cel care suferă pe urma activității nesănătoase de la București începând cu 1877. Din lucrările literare în manual apare doar poemul *Viața*, prin care autorii au încercat să aducă în vizor atitudinea capitalistă și activitatea nesănătoasă a societății burgheze. Din nou elemente disponibile supuse criticii marxiste pentru a menține caracterul greșit al societății occidentale.

Ion Creangă, în majoritatea cazurilor este inclus în paralel cu Mihai Eminescu. Caracterizat din perspectiva socialismului marxist, cu operă îndreptată preponderent spre caracterul popular și muncitoresc. La fel este adus în evidență faptul că tatăl scriitorului nu iubea *pe popi*. La fel și din experiența lui Creangă de a fi slujitorul bisericii, autorii B. Kogan și D. Pleșco aduc în vizor elementul activității religioase a scriitorului și a nemulțumirii și neacceptului acestuia a valorilor religioase ca fiind un moment important în trecerea listei scriitorilor *sănătoși* ai literaturii școlii din RSS Moldovenești. Din opera scriitorului, în manual este inclus fragmentul *Plecarea la școală* din *Amintiri din copilărie*, operă literară prin care personajul băiatului nu putea provoca agresiuni la adresa ideologiei și orânduirii sociale. Un ultim scriitor inclus din acest capitol este Victor Crășescu, caracterizat în mare parte prin activitatea sa revoluționară. Este considerat

⁸ B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 109.

important pentru lucrările care reflectă caracterul social de pe teritoriul dintre Prut și Nistru. Autorii menționează că în cadrul creațiilor lui Crășescu *se resimte înrăurirea literaturii ruse progresiste din veacul XIX*.⁹ Din opera scriitorului, în manual este inclus fragmentul din *Fugarul de la seminar*, temă cunoscută de la predecesorii acestuia ca fiind importantă pentru menținerea caracterului social prin descrierea vieții religioase ca fiind una nesănătoasă și dăunătoare. Cedarea elementului religios reprezenta un aspect pozitiv pentru includerea scriitorilor în programa școlară de literatură ca fiind îndreptarea spre socialism materialist.

În continuare manualul este ccompletat cu capitolul *Din literatura popoarelor frățești*, printre scriitori este regăsit Taras Șevcenco și Ianca Cupala. Un ultim capitol din manual este *Literatura sovietică moldovenească* cu scriitorii Ion Canna și Leonid Corneanu.

De menționat că manualul ediției 1963 este inclus în majoritatea paginilor caracterul literaturii române, și doar doi scriitori din spațiul slav și cel al RSSM. Acesta este un indicator pozitiv pentru a doua jumătatea a secolului XX, privind includerea operei clasicilor literaturii române în manualele de limba și literatura moldovenească, demonstrând deschiderea față de cultura literară națională și a conștiinței istorice românești. Se datorează în mare parte politicii promovate privind apropierea RSSM de România și activitatea diplomatică necesară pentru întreținerea relațiilor culturale din blocul estic.

În continuare, analizând *Literatura moldovenească, manual pentru clasa VII, ediția a VI*¹⁰ din 1966 observăm deschiderea lucrării cu literatura folclorică, prin includerea operei literare *Miorița* la începutul manualului, pagina 10. În continuare la capitolul *Din literatura veche moldovenească* au fost incluși scriitorii Grigore Ureche, Ion Neculce și Dimitrie Cantemir. Astfel se observă că Nicolae Milescu-Spătaru a fost exclus din cadrul manualului de literatură moldovenească la ediția VI. La următorul capitol al manualului intitulat *Din literatura moldovenească a veacului XIX* sunt incluși Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă și Victor Crășescu. În ediția anului 1963, capitolul începea cu prezența lui Gheorghe Asachi, astfel observăm absența clasicului în ediția anului 1966. Aceasta demonstrează că în timpul regimului de conducere brejnevistă are loc o răcire a relațiilor literare din RSS Moldovenești cu caracterul românesc.

Pentru ediția a VII-a a manualului-crestomație pentru clasa a VII,¹¹ se observă o creștere a numărului de autori a manualului din 1967, dar în același timp este decăderea excesivă a caracterului românesc literar. În ediția a VII-a, nu mai este regăsită *literatura veche*, ci doar cea specifică secolului XIX, cu un număr

⁹ B. Kogan, D. Pleșco, *op. cit.*, p. 133.

¹⁰ B. Kogan, D. Pleșco, *Literatura moldovenească pentru clasa VII*, ediția VI, Chișinău, Editura de stat „Cartea moldovenească”, 1966.

¹¹ V. Voitovschi, M. Gărbălău, B. Kogan, N. Onea, D. Pleșco, *Literatura moldovenească pentru clasa VII*, ediția VII, Chișinău, Editura de stat „Cartea moldovenească”, 1967.

redus de scriitori români. În manual este regăsit doar Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă. La fel și pentru literatura popoarelor frățești are loc scăderea scriitorilor și păstrarea doar a scriitorului ucrainean Taras Șevcenco cu lucrarea *Ion Potcoavă*. De remarcat faptul că literatura sovietică moldovenească este în creștere prin includerea la cotă maximă a scriitorilor Moldovei sovietice, Ion Cana, Leonid Corneanu, Emilian Bucov, Andrei Lupan, Grigore Adam, Nicolai Costenco, Bogdan Istru, Alexandru Lipcan, Iacob Kutcovețkii. La sfârșitul manualului sunt incluși scriitorii care au deranjat mai mult direcția partidului de construcție culturală, printre aceștia se regăsesc Aureliu Busuioc, George Meniuc, Ion Druță și Iosif Balțan. Manualul finalizează cu capitolul *Literatura sovietică rusă*, cu un singur scriitor inclus Alexandru Tvardovschii. Aceeași situație este păstrată și pentru ediția următoare, din anul 1968,¹² doar trei scriitori permiși pentru valorificarea literaturii române în RSSM, Alecsandri, Eminescu, Creangă, cu aceleași fragmente incluse încă din 1963. Din cadrul capitolului *Din literatura sovietică moldovenească*, în ediția anului 1968 lipsește Ion Druță și Iosif Balțan.

Manualele de limba moldovenească pentru clasa a VII-a, reprezintă exemplul includerii operei clasicilor literaturii române în manualele din RSSM. Sfârșitul anilor 50, începutul anilor 60, reprezintă punctul culminant de includere a operei clasicilor literaturii române, odată cu finalizarea perioadei dezghețului hrușciovist are loc restrângerea caracterului național român în cadrul școlii, ca fiind rezultatul revenirii la caracterul politicii represive și ascensiunea cenzurii.

¹² V. Voitovschi, M. Gărbălău, B. Kogan, N. Onea, D. Pleșco, *Literatura moldovenească pentru clasa VII*, ediția VII, Chișinău, Editura de stat „Cartea moldovenească”, 1968.

1963 B. Kogan, D. Pleșco	1966 B. Kogan, D. Pleșco	1967 V. Voitovschi, M. Gărbălău, B. Kogan, N. Onea, D. Pleșco	1968 V. Voitovschi, M. Gărbălău, B. Kogan, N. Onea, D. Pleșco
<p><i>Din literatura veacurilor XVII-XVIII</i> Grigore Ureche – de moartea lui Ștefan Vodă cel Bun Nicolai Milescu Spătaru – Jurnal de călătorie (Ținutul Enisei, Praguri primejdioase, Baicalul) Ion Neculce – Întâlnirea lui Petru cel Mare și D. Cantemir Dimitrie Cantemir – descrierea Moldovei</p>	<p><i>Din literatura veche moldovenească</i> Grigore Ureche – de moartea lui Ștefan Vodă cel Bun Ion Neculce - Întâlnirea lui Petru cel Mare și D. Cantemir Dimitrie Cantemir – Descrierea Moldovei</p>		
<p><i>Din literatura veacului XIX</i> Gheorghe Asachi – Petru Rareș, Costache Negruzzi – Scrisoarea XXII (Istoria unei plăcinte) Vasile Alecsandri – Vasile Porojan, Concertul în luncă Mihail Eminescu – Viața Ion Creangă – Amintiri din copilărie (Plecarea la școală) Victor Crășescu – Fugarul de la Seminar</p>	<p><i>Din literatura moldovenească a veacului XIX</i> Costache Negruzzi – Scrisoarea XXII (Istoria unei plăcinte) Vasile Alecsandri – Vasile Porojan, Concertul în luncă Mihail Eminescu – Viața Ion Creangă – Amintiri din copilărie (Plecarea la școală) Victor Crășescu – Fugarul de la Seminar</p>	<p><i>Din literatura moldovenească a veacului XIX</i> Vasile Alecsandri – Vasile Porojan, Concertul în luncă Mihail Eminescu – Viața Ion Creangă – Amintiri din copilărie (Plecarea la școală)</p>	<p><i>Din literatura moldovenească a veacului XIX</i> Vasile Alecsandri – Vasile Porojan, Concertul în luncă Mihail Eminescu – Viața Ion Creangă – Amintiri din copilărie (Plecarea la școală)</p>

Tabelul includerii operei clasicilor literaturii române în manualele de literatură moldovenească pentru clasa a VII-a

DOCUMENTAR

Dinu Poștarencu*

GHEORGHE NĂSTASE, UNUL DINTRE MESAGERII BASARABIEI LA CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS DIN 1919

Fiu de țăran din nordul Basarabiei, Gheorghe Năstase reprezintă o personalitate eminentă, remarcându-se ca publicist, deputat în Sfatul Țării, om de știință și profesor la Universitatea din Iași.

Surprinzător este faptul că Gheorghe Năstase provine din Basarabia încorporată în Imperiul Rus, dominată de analfabetism și fără învățământ în limba română. Însă el a reușit să înfrunte această realitate tristă. În primăvara anului 1917, când s-a declanșat mișcarea de eliberare națională a românilor basarabeni, viitorul savant, după cum a constatat Onisifor Ghibu, vorbea o limbă românească frumoasă, avea o cultură românească destul de întemeiată și un bun simț¹. Deci, nu încapă îndoială că Gheorghe Năstase a fost un autodidact exemplar, avid de cunoștințe.

Născut la 3/15 februarie 1896, în satul Hristici din județul Soroca², Gheorghe Năstase a învățat la Școala normală din Akkerman, apoi a lucrat ca învățător³. După izbucnirea Primului Război Mondial, a fost mobilizat în armata țaristă. În 1917, fiind în grad de sublocotenent și aflându-se pe Frontul Românesc, unde era plasată pe poziții unitatea militară din care făcea parte, se rialiază la mișcarea de eliberare națională a românilor basarabeni. Colaborează la gazeta chișinăueană „Cuvânt moldovenesc”. Participă la lucrările Congresului studenților moldoveni, întrunit la Chișinău, în ziua de 20 mai/2 iunie 1917. Prezintă trei rapoarte la

* **Dinu Poștarencu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie.

¹ Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluției rusești. Însemnări „zilnice” ale unui ardelean, martor ocular al revoluției rusești în anii 1917–1918, începând cu ziua de 12 martie și până în ziua de 6 august 1917*, Ediție îngrijită, introducere și note de Octavian O. Ghibu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 112.

² Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 211, inventar 6, dosar 229, f. 25v (registru parohial de stare civilă al bisericii Sf. Treime din satul Hristici pe anul 1896).

³ Iurie Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, Editura Museum, 1998, p. 217; *Sfatul Țării. Documente. Procesele-verbale ale ședințelor în plen*. Ediție de Ion Țurcanu, Chișinău, Editura Știința, 2016, p. 758.

Primul congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia, care s-a desfășurat în zilele de 25–28 mai/7–10 iunie 1917 s-a numărat printre participanții la Congresul militarilor moldoveni din octombrie 1917, încredințându-i-se misiunea de secretar al congresului. Comitetul Executiv Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Ofițerilor și Soldaților Moldoveni de pe Frontul Românesc l-a delegat deputat în Sfatul Țării. Mandatul de deputat în Sfatul Țării i-a fost valid de la 8 martie până la 27 noiembrie 1918, fiind secretar în cadrul Comisiei Agrare. La 27 martie/9 aprilie 1918 a votat pentru unirea Basarabiei cu România.

În 1919 a făcut parte din delegația Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris. În calitate de delegat la această conferință internațională a elaborat memoriul „Basarabia la Conferința de Pace“, pe care l-a publicat în organul Asociației pentru studiul și reforma socială „Arhiva pentru știința și reforma socială“ (București, Institutul de Editură „Reforma Socială“, anul I, nr. 4, ianuarie 1920, p. 830–841), de unde îl reproducem în continuare.

Gheorghe Năstase. Basarabia la Conferința de Pace

Mai întâi, vom arăta izvoarele din care se poate cunoaște chestiunea Basarabiei atât la Conferința de Pace [1], cât și lumea străină care ar vrea să se intereseze de această chestiune mai de aproape.

1. În primul rând, avem memoriul Delegației române de la Conferința de Pace: *Les revendications territoriales Roumaines*, al cărui cap. IV expune chestiunea Basarabiei și arată drepturile României asupra ei; același memoriu în engleză: *Roumania before the Peace Conference, territorial claims*.

2. Memoriul *La question de la Bessarabie*, înaintat Conferinței de Pace de către delegația basarabească, o expunere mai pe larg a chestiunii Basarabiei din punct de vedere istoric, etnic și al aspirațiilor din prezent ale basarabenilor.

3. *Bessarabie et Roumanie*, memoriul preținșilor „delegați ai populațiunii basarabene“ A.N. Krupenski [2] și A.Ch. Schmidt [3], însoțit de un *Résumé des événements en Bessarabie – 1917–1918*; o mistificare foarte abilă a chestiunii basarabene, menită de a da lucrurilor cu totul altă înfățișare decât cea care au avut-o sau o au; e lipsită însă de o argumentație serioasă, cum e și firesc să fie, când e vorba de o mistificare.

4. *Memoriul asupra Basarabiei*, întocmit de către prof. E. de Martonne [4], reprezentantul Franței în Comisiunea teritorială a Conferinței de Pace, în urma călătoriei acestuia în Basarabia. Memoriul făcând încă parte din dosarul secret al Conferinței, nu ne putem pronunța asupra lui; vom avea însă prilejul de a cunoaște părerile sumare ale celebrului geograf din ceea ce d-sa a publicat asupra Basarabiei în diferite jurnale.

Dintre lucrările de propagandă, menite a lămuri opinia publică din streinătate asupra chestiunii Basarabiei, trebuiesc menționate următoarele:

1. *La Bessarabie sous le régime russe (1812–1918)*, Paris, 1919.

2. *L'Union de la Bessarabie à la mère-patrie – la Roumanie*, Paris, 1919.

3. *Le mouvement et l'accroissement de la population en Bessarabie de 1812 à 1918*, Paris, 1919.

Broșurile sunt scrise de d. Ion G. Pelivan. Ele prezintă o expunere rezumată, dar admirabil documentată a chestiunii basarabene; argumentele sunt cu atât mai puternice, cu cât autorul s-a servit aproape în întregime numai de autori ruși. Astfel, tratarea chestiunii capătă un caracter de cea mai severă imparțialitate, având, totodată, și cea mai ireproșabilă metodă științifică, lucruri – cu drept cuvânt – relevante de presa streină⁴.

4. *La Bessarabie et le droit des peuples* de D. Drăghicescu, Paris, F. Alcan, 1918. Deși are unele inexactități cu privire la evenimentele petrecute în Basarabia, broșura are însă meritul de a fi cea dintâi contribuție la chestiunea Basarabiei, publicată în martie 1918.

Afară de aceste lucrări, făcute de români, mai trebuiesc menționate următoarele două făcute de streini:

5. *Politico-economic review of Basarabia*, cu o hartă etnografică. Este raportul oficial asupra Basarabiei al căpitanului american John Kaba, membrul Comisiunii Houver pentru România; broșura e tradusă și în franțuzește, cu titlul: *Etude Politique et Économique sur la Bessarabie*, Paris Dubois, 1919.

6. *La Russie et les peuples allogènes* par Inorodez, Berne, 1917, cu un capitol special asupra românilor din fosta Rusie.

Dintre organele presei streine au publicat articole și note cu privire la Basarabia, în sens favorabil cauzei românești, „Le Temps“, „Matin“, „Journal des débuts“, „La Victoire“, „Il Secolo“, „Corriere de la Sera“.

Alte organe, ca „L'Humanité“, „La Voix Nationale“, „L'Intransigeant“, „La Petite République“, „La Cause Commune“, publică articole în care se contestă drepturile României asupra Basarabiei, „documente privitoare la atrocitățile armatei și administrației românești“ etc.

E cunoscut că Tratatul de alianță din 4/17 august 1916 [5] nu cuprinde nici o clauză privitoare la Basarabia. Astfel fiind, pe ce se bazează atunci pretențiile noastre asupra Basarabiei? Pe lângă stăpânirea noastră de fapt asupra Basarabiei, ele se bazează pe următoarele 3 argumente, care astăzi se invocă când e vorba de hotărârea sorții unei țări:

1. Drepturile istorice.
2. Drepturile etnice.
3. Voința poporului.

Drepturile istorice

Memoriul delegației române spune următoarele cu privire la drepturile noastre istorice asupra Basarabiei:

⁴ *Mercure de France*, cap. recenziilor, de Ch. Merxi.

„Basarabia, care întotdeauna a făcut parte integrantă din Moldova, de la constituirea acestui principat, a fost rășluită de către ruși în 1812, restituită în parte în 1856 și reluată din nou cu totul în 1878⁵.”

Adevărul acesta atât de simplu și de elementar este pervertit în modul cel mai cinic în memoriul d-lor Krupenski și Schmidt:

„Românii pretind că Basarabia le-a fost rășluită în 1812 de către Rusia. Dar, în 1812, România nu exista. Atunci nu erau cunoscute decât două provincii turcești: Muntenia și Moldova. Nu numai că nu exista o Românie, dar nu exista nici sentiment național, românesc. El s-a format abia mai târziu, sub influența doctrianelor germanice și a luat acea formă agresivă și anexionistă al cărei prototip ni-l prezintă pangermanismul. În 1812 nu se putea spolia ceea ce nu exista și Rusia, care a stăpânit Basarabia timp de 106 ani (afară de unul dintre județele acestei provincii, a celui de Ismail, care a aparținut României de la 1856 până la 1877 [6]), are mai multe temeuri de a invoca drepturile sale istorice decât România, care n-a stăpânit-o niciodată⁶.”

Astfel, d-nii Krupenski și Schmidt încearcă să prezinte Basarabia în fața Conferinței de Pace ca o fostă provincie turcească, lucru la care a mai recurs cu alte ocazii o seamă de scriitori și oameni politici ruși, încercând a justifica anexarea Basarabiei prin faptul că în 1812 ea ar fi fost rășluită de la Turcia și nu de la Moldova.

Memoriul delegației basarabene restabilește adevărul istoric în următorii termeni:

Moldova și Muntenia s-au bucurat de o completă autonomie pe baza vechilor capitulațiuni încheiate cu Imperiul Otoman, prin care se garantă independența internă și integritatea teritorială a principatelor în schimbul unui tribut anual.

Rușii înșiși, în 1812, își dădeau perfect de bine seama că, anexând Basarabia, ei își însușeau o provincie românească și nu turcească. Cea mai bună dovadă de aceasta e faptul că Rusia s-a văzut nevoită să mențină în Basarabia vechea organizație moldovenească, iar în 1818 să acorde provinciei o largă autonomie națională, menținută până la 1828⁷.

Cap. I, II, III ale studiului de I. Pelivan *La Bessarabie sous le régime russe*, care tratează organizarea Basarabiei după anexare, cuprind argumente zdrobitoare, din care reiese cu evidență caracterul pur românesc al provinciei. Astfel, boierul moldovean Scarlat Sturza e numit guvernator al Basarabiei, iar pe lângă dânsul funcționează un guvern provizoriu asemănător Divanului din Iași. Gavriil Bănulescu-Bodoni e numit mitropolit al Diocesei basarabene, din care făcea parte și întinsul ținut dintre Nistru și Bug – Ucraina Hanului, locuită de un element considerabil românesc⁸. Ucazuri imperiale (din 2 februarie [7], 13 mai [8] și 21

⁵ *Roumania before the Peace Conference, territorial claims*, p. 18.

⁶ *Bessarabie et Roumanie*, § 2.

⁷ *La question de la Bessarabie*, I, p. 3.

⁸ *Op. cit.*, p. 16–17.

august 1813 [9]) ordonau menținerea legilor și obiceiurilor vechi moldovenești și a întregului aparat administrativ; limba românească e recunoscută ca oficială în biserică, școală și administrație. Populația este scutită de serviciul militar pentru un timp nelimitat. În sfârșit, autonomia acordată Basarabiei este o adevărată autonomie de stat, cu caracter național românesc, în felul autonomiilor naționale acordate în același timp Poloniei, Finlandei și Georgiei.

E destul să fie citate cuvintele marelui jurisconsult rus A.N. Egunov [10], pentru ca să cadă orice afirmație că Basarabia în 1812 era provincie *turcească*.

„Până la anexarea sa la Imperiul Rus, în 1812, Basarabia a fost supusă aceluiași regim de guvernare ca și Moldova, din care ea făcea parte integrantă. Prin urmare, nici istoria, nici documentele istorice asupra Basarabiei nu se pot dispensa de a vorbi despre Moldova. Astfel, este imposibil de a vorbi despre administrația Basarabiei până la anexare fără a vorbi despre Divanul Moldovei, căruia Basarabia era supusă. Nu există domeniu în Basarabia care n-ar avea documente ce emană de la Divanul Moldovei. Chiar până în zilele noastre, în procesele ce se pledează în Basarabia, numeroși împričinați invocă hotărârile Divanului, care, fiind confirmate de către domnii moldoveni și emanând de la aceștia sub forma de „chrizoafe“ [11], conform articolului 1606 din vol. X al legilor civile rusești, nu pot fi anulate de către tribunalele noastre și își păstrează astfel toată valoarea și vigoarea lor“⁹.

Care a fost interesul Rusiei de a anexa această provincie atât de românească? Era – oarecum – „interesul istoriei“ care-i dicta această anexare.

Anexând Basarabia, Rusia nu făcea altceva decât își urma politica tradițională de expansiune către Constantinopol și Strâmători, sub pretextul special de a proteja pe creștinii din Turcia. Petru cel Mare, în 1712, a cucerit o parte din râpa dreaptă a Niprului; Caterina II a cucerit regiunea dintre Bug și Nistru. Alexandru I, credincios testamentului predecesorului său, cucerește Basarabia, apropiindu-se tot mai mult de ținta visată: Constantinopol.

Intervenția Marilor Puteri europene, care încep a-și da seama de primejdia acestei politici, după războiul din Crimeea îndepărtează Rusia de la Gurile Dunării, restituindu-se Moldovei cele trei județe ale Basarabiei de Sud [12]. Dar Rusia, în urma războiului de la 1877–1878, călcând convenția încheiată cu România și neținând seamă de ajutorul dat de armata română, reia din nou aceste județe¹⁰.

Astfel, întreaga Basarabie devine iar rusească, recăpătând importanța de ultima etapă în calea Rusiei spre Constantinopol.

Dacă însă în situația politică din Orientul Europei de până la războiul mondial soarta Basarabiei era într-o legătură atât de strânsă cu politica Rusiei din Balcani, astăzi această legătură nu mai există. Mai poate oare spera Rusia în posibilitatea unei posesiuni a Strămoșilor? Nu, căci de acest punct sunt legate nu numai interese rusești, ci și interese mondiale.

⁹ *La questions de la Bessarabie*, p. 4.

¹⁰ *Ibidem*, p. 4.

„Singurul interes (ce-l prezenta) Basarabia pentru Rusia era de a constitui o etapă importantă în marșul său spre Constantinopol prin peninsula Balcanică. Astăzi acest marș este definitiv oprit și Basarabia nu mai poate prezenta pentru ruși – orice alcătuire ar lua țara lor – interesul care a motivat această cucerire”¹¹.

Deci, atât prin trecutul său istoric de până la 1812, cât și prin forța evenimentelor istorice ce s-au desfășurat de atunci și până în prezent și acelor care se vor desfășura în viitor, Basarabia trebuie să fie a României.

Drepturile etnice

Drepturile etnice se prezintă astfel din punct de vedere românesc.

„Populația Basarabiei cuprinde actualmente 72% români contra 28% ne-români. Aceștia din urmă sunt, mai cu seamă, ruteni – la nord, în regiunea Hotinului, și colonii germane și bulgare la sud, unde ele formează mici insule, înconjurate de populațiune românească”¹².

Acest raport dintre elementul românesc și cel ne-românesc foarte puțin se deosebește de acel care reiese din cercetarea izvoarelor rusești, care prezintă elementul românesc din Basarabia ca fiind 70%, lucru asupra căruia vom reveni mai la vale. Aici, pentru a evidenția diferența între punctul de vedere românesc și cel rusesc, îl vom cita pe acest din urmă întocmai așa cum ni-l prezintă memoriul preținșilor „delegați ai populației basarabene”.

„Românii declară că basarabenii, fiind de aceeași rasă și de aceeași limbă ca și dâștii, trebuie să facă parte din „România Mare”. Însă, înainte de toate nu sunt decât 47,6% din populația basarabească de rasă moldovenească, restul fiind de origine rusă sau ovreiască. Și chiar partea moldovenească, esențialmente rurală, se deosebește de populația latină din România. Moldovenii din Basarabia întrebuițază alfabetul cirilic sau rus (!) și nu alfabetul latin. Ei vorbesc dialectul moldovenesc (!) și sunt în cea mai mare parte *incapabili de a citi sau chiar a înțelege jurnalele din București, scrise în „româneasca literară” (!)*. Ei se simt atât de deosebiți de români, că se numesc ei înșiși „moldoveni-ruși” (?) și cele 2 încercări – una sub Alexandru II și alta în 1904–1905, făcute cu scopul de a introduce limba română ca a doua limbă în școli, au eșuat cu totul, țăranul moldovean din Basarabia neconsiderând folositoare decât învățarea limbii ruse (!)”¹³.

Lăsând la o parte chestia „diferenței” atât de nostime între „populația de rasă moldovenească” din Basarabia și „populația latină” din România, „diferența” ce mai există astăzi numai pentru ruși, dar care nu mai există pentru lumea cultă din streinătate și nici pentru Conferința de Pace, ne vom ocupa numai de cifra 47,6%, care este rezultatul celebrei statistici rusești din 1897 – piatra unghiulară a tuturor studiilor rusești făcute cu scopul de a arăta ca foarte mare numărul rușilor și ca foarte mic pe acel al alogenilor.

¹¹ Roumania begore the Peace Conference, IV, p. 13.

¹² Roumania begore the Peace Conference, p. 18.

¹³ Bessarabie et Roumanie, § 4.

Care este valoarea statisticilor oficiale rusești cu privire la Basarabia? Iată ce spune despre aceasta fostul ministru de Instrucțiune Publică și profesor la Universitatea din Moscova L. Casso [13]: „Astăzi chiar (1913) știrile ce se primesc asupra acestei provincii îndepărtate și mărginașe de către departamentele de la centru nu sunt niciodată exacte. De exemplu, „Anuarul Rusiei din 1910“, care este editat de către Comitetul Central Statistic al Ministerului de Interne, enumerând naționalitățile ce locuiesc în Basarabia, nu face nici o mențiune despre naționalitatea moldovenească, deși ea constituie mai mult de jumătate din populațiunea totală a Basarabiei”¹⁴.

În momentul răpirii Basarabiei, partea covârșitoare (peste 90%) o formează românii. Deși îndată după răpire se începe colonizarea provinciei prin nemți, bulgari și ruso-ucraineni, totuși procentul românilor se micșorează foarte puțin, coloniștii nefiind încă un element stabil, astfel încât la 1816 românii formează 86% din numărul total al populației, cam de 500.000. Mai târziu, la 1827, Timkovski, guvernatorul Basarabiei, scrie cu privire la aceasta guvernatorului general de la Odesa:

„Provincia Basarabiei se compune din două categorii de locuitori: din moldoveni indigeni și din vagabonzii care s-au introdus aici în mai multe rânduri și a căror moralitate nu s-a schimbat”¹⁵ [14].

Imigrarea și statornicirea elementelor streine, pe de o parte, și rusificarea, pe de altă parte, schimbă mai apoi proporția elementului românesc, dar, totuși, acesta este încă foarte puternic. Astfel încât rusul Zașciuk [15], un cunosător celebru al Basarabiei, este nevoit să recunoască, pentru anul 1861, că „moldovenii formează partea principală a populației, aproape $\frac{3}{4}$ din totalul general”¹⁶.

În 1871, statisticianul rus, generalul Sbruceff [16], reduce proporția elementului românesc la 68%¹⁷, dar peste 7 ani după aceasta (1878), geograful rus Soroca [17] o urcă la $\frac{3}{4}$ din populația totală¹⁸.

Vine apoi celebra statistică generală rusească din 1897. Toți moldovenii care știau carte sau puțină rusească erau înscrși în rubricile ruse¹⁹. Ca rezultat, vedem căderea bruscă a elementului românesc de la 68%–75% la 47,6%! Nici un fenomen social important, care ar fi putut să provoace o schimbare atât de bruscă a proporției elementului românesc, nu s-a petrecut în perioada aceasta în viața Basarabiei. Căderea, deci, e falsă. Scopul acestei falsificări? Necesitatea de a prepara – în vederea apropierii jubileului centenar de la răpirea Basarabiei – documente care ar arăta într-o lumină favorabilă opera de rusificare făcută de ruși²⁰. Astfel,

¹⁴ *La question de la Bessarabie*, p. B. *Le Mouvement*, p. 26.

¹⁵ *La question de la Bessarabie*, p. 11.

¹⁶ *Ibidem*, p. 11. *Le Mouvement*, p. 26.

¹⁷ *Ibidem*, p. 12.

¹⁸ *Ibidem*, p. 12. *Le Mouvement*, p. 26.

¹⁹ *Le Mouvement*, p. 25, 26.

²⁰ *La question de la Bessarabie*, p. 12.

statistica din 1897 pe deplin justifică observația făcută de L. Casso asupra statisticilor oficiale cu privire la Basarabia.

Falsul acestei statistici este atât de mare, încât chiar autorii ruși (sau, mai bine zis, rusificați), cunoscători ai etnografiei basarabene, cum e P. Crușevan [18] și N. Lașcov [19], n-au curajul a se folosi de rezultatele ei în lucrările lor asupra Basarabiei. Cel dintâi atribuie elementului românesc pentru anul 1903 – 75%, iar cel de-al doilea – 70%, pentru anul 1912²¹.

În felul acesta s-a ajuns la stabilirea cifrelor de 70%–72% români și 28%–30% ne-români, pe care le invocă rapoartele oficiale românești.

În sprijinul acestor cifre vin doi martori recenți, dar de o autoritate capitală – prof. E. de Martonne și americanul J. Kaba. Cele scrise de dânsii au contribuit foarte mult la lămurirea opiniei publice din Franța, Anglia și America asupra chestiunii Basarabiei.

Iată ce scrie prof. E. de Martonne despre caracterul românesc al Basarabiei de astăzi: „(Românii) se califică încă „moldoveni“. Dar limba este identică aceeași pe care am auzit-o în Carpați, în Muntenia și în Transilvania. Cu toată părăsirea portului românesc, din care căciula este ultima rămășiță, am întâlnit tipuri românești până la porțile Chișinăului. Chiar așezarea satelor, forma caselor până la amănuntele arhitectonice ale acoperișului de șindrilă, cu căpriorii sculptați, și ale gardului ce împrejmuiește curtea, mi-a reamintit satele din Oltenia. Această regiune a codrilor este tot atât de curat românească ca și colinele subcarpatine. Coloniile rusești, care au fost așezate aici, sunt asimilate. Am putut constata în mai multe puncte inexactitatea hărților etnografice vechi și m-am convins că proporțiunea românilor este cu mult mai mare decât cea dată de recensământul rus din 1897“. Limba românească, constată E. de Martonne, este vorbită în toate coloniile de bulgari și găgăuzi din sudul Basarabiei²².

Același fenomen – vorbirea limbii românești în toată Basarabia – îl constată și J. Kaba. Cât despre proporțiunea elementului românesc, d-sa crede că el atinge 65–66%²³.

E semnificativ faptul ca Memoriul d-lor Krupenski și Schmidt prezintă elementul ne-românesc din Basarabia ca „fiind de origine rusă sau ovreiască“; nimic despre nemți, bulgari, care sunt dintre minoritățile cele mai numeroase și a căror atitudine față de stăpânirea românească este îndestul de loială. Calculul este că Conferința de Pace va neglija interesele acestor naționalități (ai căror conaționali se prezintă la masa verde ca învinși), ținând seama numai de cele ale rușilor, ca foști aliați, și ale ovreilor, ca element proteguit.

Care este situația de fapt a alogenilor din Basarabia? Am văzut că proporția alogenilor nu e decât 28–30%. Dintr-înșii *tocmai rușii propriu-zisi sunt printre cei mai puțin numeroși*. Toți slavii luați împreună abia ating 12%; ovreii – până la

²¹ *La question de la Bessarabie*, p. 12.

²² *Journal des Débats*, Iulie 19, 1919, p. 1–2.

²³ *Basarabia* by Cap. J. Kaba, p. 4, 27–28, *Vezi și La question de la Bessarabie*, p. 123.

10%; celelalte naționalități sunt și mai puțin numeroase. Astfel, niciuna din naționalitățile alogene nu trece de $\frac{1}{8}$ a populației totale²⁴.

Prof. E. de Martonne caracterizează astfel situația alogenilor din Basarabia: „Alogenii nu sunt mai numeroși decât în Transilvania; sunt chiar mai împrăștiați. Nicăieri rușii nu formează grupuri compacte și tocmai pe malul Nistrului românii sunt mai numeroși, afară de nord în părțile Hotinului”²⁵.

Astfel se prezintă chestiunea dreptului etnic al României asupra Basarabiei.

Voința poporului

Ca manifestație completă a acestui principiu, noi invocăm actul Unirii de la 27 martie 1918 și, ca o completare a acestuia, actul din 26 noiembrie 1918, votate amândouă de Sfatul Țării²⁶. Valoarea acestor acte se bazează pe legalitatea constituirii Sfatului Țării, care reprezenta în mod just toate elementele naționale și sociale ale Basarabiei. Din numărul de 138 deputați el cuprindea 103 români, 13 ucraineni, 7 ruși, 6 ovrei, 5 bulgaro-găgăuzi, 2 germani, 1 grec și 1 armean, care, totodată, reprezentau în totalitatea lor și toate clasele sociale și organizațiile culturale și economice ale Basarabiei²⁷.

Să cercetăm acum partea cealaltă a medaliei, chestiunea valabilității actului de Unire așa cum ea este expusă în Memoriul d-lor Krupenski și Schmidt.

Și de data aceasta lipsa de argumente serioase este înlocuită prin mistificări de fapte, neadevăruri grosolane și insinuări. Actul Unirii este declarat *nul* pe motivul că:

a. Basarabia, ca o simplă provincie, n-avea dreptul de relații internaționale.

b. Clauzele contractului au fost violate de către una din părțile contractante – România, prin românizarea administrației, justiției și învățământului, numirea comisarului general, desființarea zemstvouului central, înlocuirea dumelor [20] și upravelor [21] prin comisii interimare.

c. Actul a fost extorcat prin violență. Între altele: „în timpul votării, localul Sfatului Țării a fost înconjurat de trupe și mitraliere”.

d. În sfârșit, Sfatul Țării, care a votat Unirea cu România, a fost un organism bolșevic și nicidecum o emanație a voinței poporului²⁸.

Conducătorii basarabeni sunt prezentați ca bolșevici încă înainte de formarea Sfatului Țării (pe lângă că mai sunt germanofili, fiind ieșiți din grupul național fondat de C. Stere, „germanofil cunoscut care a imprimat această direcțiune întregului său grup”). Congresele țărănești provocate de dânsii proclamă socializarea pământului, punând începutul anarhiei agrare. În Sfatul Țării ei își urmează activitatea bolșevică, provocând o anarhie generală, care însă „își atinge punctul

²⁴ *La question de la Bessarabie*, p. 17.

²⁵ *Journal des Débats*, 19 Iulie 1919, p. 1.

²⁶ *Roumania before the P.C.*, p. 18 și *La question de la Bessarabie*, p. 5 și 17.

²⁷ *L'Union de la Bessarabie*, p. 45–47.

²⁸ *Bessarabie et Roumanie*, § 4–8.

culminant în noiembrie și decembrie 1917, pe timpul retragerii trupelor rusești care părăseau Frontul Român²⁹. Prin urmare, „ce încredere se poate avea într-un organism cu caracter pur bolșevic, ale cărui uneltiri au provocat în Basarabia tulburări, care le-au oferit românilor pretextul așteptat pentru a trimite trupele peste Prut“ (bineînțeles, „cu asentimentul Puterilor Centrale“)²⁹.

Aici neadevărul apare în modul cel mai evident. Sfatul Țării face anarhie, dar aceasta își atinge punctul culminant pe timpul retragerii trupelor rusești de pe Frontul Român și trecerii lor prin Basarabia! Din însuși raportul pseudo-delegaților basarabeni reiese clar pentru oricine că anarhia se datorează armatei rusești și nu activității Sfatului Țării.

Adevăratul reprezentant al voinței poporului nu e Sfatul Țării, ci Zemstvele și consiliile municipale alese cu vot universal *sub regimul rusc*. Iar voința aceasta este că: *Basarabeni vroiesc să rămână ruși*, pentru că ei ar recunoaște superioritatea administrației și culturii rusești față de cea românească!

De aci ar proveni ostilitatea cu care basarabeni întâmpină încercările românilor de a naționaliza diferitele ramuri ale vieții basarabene. La ostilitatea populației români au răspuns prin brutalități, bătăi, împușcături și masacre în felul celor care au avut loc „la luarea Benderului din mâna bolșevicilor“. „Mijloacele de represiune întrec în oroare tot ce-au practicat nemții. Sate întregi sunt arse împreună cu femeile și copiii în case“³⁰. Etc., etc.

Calomniile de asemenea natură, fără număr, sunt spuse la adresa României și nu se mărginesc numai la paginile unui memoriu către Conferința de Pace, ci sunt date publicității și răspândite în marele public din streinătate, creând adeseori păreri cu totul eronate asupra stării de lucruri din Basarabia.

Iată, de exemplu, ce publică „La Voix Nationale“ din 6–7 iulie a.c.: „Toate încercările stângace sau brutale de românizare, scrie un „patriot basarabean“, au avut drept consecință de a uni populația și corpurile constituite, care, pe cât le permitea starea de ocupație, au protestat cu energie contra regimului introdus în țară. Trebuie să se știe că execuțiunile fără număr au făcut pentru cauza rusească mai mult decât cea mai abilă propagandă... Despotismul și violențele au ridicat împotriva majoritatea zdrobitoare a populației“.

Iar „La Voix Nationale“ din 22 iulie scrie: „Neconținutele revoluției, lăcomia și venalitatea administrației au ruinat situația economică a Basarabiei și astăzi ea este atât de proastă cum n-a fost nici în timpul bolșevismului sau al țarismului. E firesc, deci, că acest regim medieval a provocat protestări din partea poporului. Aceste protestări au luat adeseori forme de insurecții și de judecăți sângeroase.

„L'Humanité“ din 4 septembrie afirmă: „Țăranii moldoveni, ucraineni, ruși și bulgari, care constituie populația Basarabiei, au fost obligați să dea nu numai ceea

²⁹ *Bessarabie et Roumanie*, § 1 și 8; *Résumé des événements en Bessarabie*, §§ 6–14.

³⁰ *Bessarabie et Roumanie*, § 9–14, *Résumé des événements en Bessarabie*, § 29.

ce românii s-au angajat să predea Puterilor Centrale, dar încă și a hrăni și a întreține trupele de ocupație și a satisface toate capriciile militarilor și jandarmilor români. Pentru cea mai mică neascultare țărani erau împușcați“, etc.

Același jurnal din 8 august publică „Un apel către umanitate“ al intelectualilor celor mai de seamă ai Franței, *printre iscăliturile cărora figurează și numele lui Albert Thomas [22] și Anatole France [23]*, în care protestează împotriva pogromurilor ovreiești din Ucraina și Polonia și împotriva „brutalităților și asasinatelor pe care le-ar fi tolerat armata română față de ovreii din Basarabia“.

Să nu se creadă că asemenea păreri împărtășește toată lumea streină. Sunt organe de presă și oameni de valoare care cunosc lucrurile în adevărata lor lumină.

Astfel, în „Journal des Dîbats“, E. de Martonne scrie, pe lângă cele citate mai sus: „Întors la Paris de câteva zile, după călătoria în Basarabia, sunt mirat de întrebările ce mi se pun. Unul dorește să afle impresiunile mele asupra bolșevicilor, pe altul îl neliniștesc revoltele provocate de execuțiunile românești, un al treilea vrea să știe dacă limba românească e înțeleasă în Basarabia. Toți întreabă dacă e adevărat că masele populației reclamă întoarcerea la Rusia.

N-am întâlnit nici un bolșevic. Dacă ai la mână un permis de circulație, care se cere pretutindeni în zona armatelor, poți circula ușor în toată Basarabia. Liniștea e completă, ordinea perfectă... Siguranța contra bolșevismului este binefacerea cea mai evidentă a ocupației românești și care face cea mai mare impresie asupra claselor mijlocii. De la nord până la sud țara este admirabil cultivată“.

Și mai departe de Martonne adaugă: „Administrația românească a putut să comită stângăcii, ea poate încă să le mai comită. Dar noi înșine nu le-am făcut oare în Alsacia, unde situația este cu mult mai clară? Rechizițiile pentru trupele române au putut să nemulțumească cutare sat sau cutare oraș. Spiritele pot fi încă tulburi, cu toată liniștea aparentă a țării. Nu este însă mai puțin adevărat că contopirea Basarabiei cu România s-a îndeplinit încet, printr-o evoluție naturală. Se cere o zguduitură brutală pentru a opri. E posibilă o întoarcere îndărăt? E de dorit? Mă îndoiesc că un observator imparțial, chiar cu simpatii pentru Rusia, ar putea să răspundă afirmativ“.

Ar fi de prisos să mai facem după aceasta alte numeroase citații din presa streină.

Care este scopul final al tuturor mașinațiunilor rusești?

Pentru a cunoaște voința și sentimentele basarabenilor, Conferința de Pace trebuie să ordone retragerea trupelor românești.

Aici rușii invocă ca argument declarația ministrului Franței din România M. de Saint-Aulaire din 15 ianuarie 1918 că intrarea trupelor române nu va avea nici o influență asupra sorții Basarabiei.

Mai departe Conferința de Pace va trebui să provoace un plebiscit organizat de către o comisiune internațională. Să îndepărteze administrația românească și

să o restabilească pe cea rusească, sub protectoratul uneia dintre Marele Puteri, în așteptarea întoarcerii la Rusia³¹.

De rezultatul plebiscitului rușii sunt atât de siguri că propun „chiar ca, pentru a verifica mai bine sentimentele părții moldovenești a populației, să se facă socoteală separată de voturile moldovenilor“.

De unde e la ruși această încredere oarbă că rezultatul plebiscitului le va fi favorabil?

Astăzi, când elementul românesc este pe deplin câștigat, când germanii au aderat la actul de Unire, când o delegație a românilor basarabeni a obținut de la reprezentanții Alianșilor asigurări că soarta Basarabiei se va rezolva conform aspirațiilor națiunii române, când o altă delegație, compusă din reprezentanții autorizați ai tuturor naționalităților basarabene, a plecat la Conferința de Pace pentru a solicita recunoașterea cât mai grabnică a Unirii Basarabiei cu România, astăzi mai mult ca oricând ar fi exclusă posibilitatea unui plebiscit, cu rezultate favorabile rușilor. Și cu toate acestea, ei nici astăzi nu renunță la plebiscit.

Care e dezlegarea acestei enigme? E ușor de ghicit.

Rușii calculează că, odată cu retragerea trupelor și administrației românești, ordonată de Conferință, în Basarabia s-ar începe anarhia. Nici o comisie internațională n-ar fi în stare să mențină ordinea necesară pentru plebiscit, fiindcă ea n-ar avea trupele disciplinate necesare, orice intervenție armată în fosta Rusie, cu șanse de reușită, dovedindu-se imposibilă. Starea de anarhie ar dăinui și în Basarabia ca și peste Nistru, până la „întoarcerea Rusiei“, iar atunci, când se va stabili „Rusia Mare“, orice pretenție a României asupra Basarabiei ar fi exclusă.

De aceea, rușii sunt atât de concilianți, propunând chiar să se facă cont separat de voturile moldovenilor, căci știu că în condițiile propuse de dânsii, în starea generală de lucruri de astăzi, organizarea unui plebiscit în Basarabia ar fi imposibilă. Încercarea unui plebiscit ar duce spre anarhie, iar lor aceasta le trebuie: decât o Basarabie românească, bucurându-se de binefacerea ordinii și liniștii, mai bine o Basarabie dată pradă anarhiei, dar cu speranțe de a redeveni rusească.

Punctul nostru de vedere asupra plebiscitului se rezumă la următoarele:

1. Un plebiscit n-are rațiunea de-a fi în Basarabia, care întotdeauna, în marea ei majoritate, a fost populată de români.

2. Populația basarabească, profitând de principiul de autodeterminare proclamat de revoluția rusească și conform principiilor lui Wilson [24], și-a exprimat solemn și categoric voința prin actele de Unire din 27 martie și 26 noiembrie 1918.

3. Alegerile în Constituanta României Mari sunt cel mai bun plebiscit.

4. Realizarea unui plebiscit, în momentul de față, este imposibilă de fapt, din cauza războiului continuu cu bolșevicii. Pe de altă parte, plebiscitul nu va reuși

³¹ *Bessarabie et Roumanie*, sfârșitul.

decât să provoace noi tulburări, Basarabia devenind câmp deschis pentru propagandă, agitații și corupție³².

Grija cea mai mare le-o inspiră rușilor alegerile din Basarabia. Aceasta se vede clar dintr-un memoriu adresat Conferinței de Pace cu privire la această chestiune. Totodată, din acest memoriu mai reiese lipsa totală de asigurări pe care le-ar fi căpătat rușii din partea Conferinței cu privire la Basarabia. Redăm în întregime acest document extrem de interesant și de important³³.

„Domnule Președinte,

Chestiunea Basarabiei n-a fost încă definitiv regulată de către Conferința de Pace, singura competentă de a lua o decizie în această privință. În urma ultimei ședințe (2 iulie), consacrată chestiunii basarabene, *am crezut a putea constata (!)* că reprezentanții Marilor Puteri, după ce au ascultat pe d-nii Maklakof [25] și Brătianu [26], *păreau a fi înclinați spre aplicarea unui plebiscit.*

În tot cazul, este important de a constata că nici o soluție nu este încă adoptată de către Conferință. Deci, până acuma, nu este nici o regulare *juridică* a chestiunii basarabene și ocupația română nu poate fi considerată, din punct de vedere legal, decât ca o ocupație de fapt și provizorie.

De aceea, am fost foarte surprinși citind în numărul din 13 iulie al ziarului *Le Temps* declarația d-lui Antonescu, ministrul României pe lângă Guvernul francez. Mai ales, dl Antonescu ne face cunoscut că „alegerile generale în Parlamentul român trebuie să aibă loc în Basarabia *ca și în toată România*, la o dată foarte apropiată. Aceste alegeri, adăogă d-sa, vor constitui cel mai bun plebiscit“.

Ca reprezentanți ai Basarabiei, aleși prin vot universal (?), credem de datoria noastră de a protesta cu ultima energie în fața Conferinței de Pace contra acestei încercări a Guvernului român de a asocia pe basarabeni, în orice chip s-ar face aceasta, la sistemul guvernamental al unei țări care este cu desăvârșire streină. Participarea Basarabiei la alegerile românești constituie un act de ilegalitate, tinzând a anticipa deciziile Conferinței și a o pune în fața unui fapt juridic îndeplinit. Prin acest act România speră să forțeze Conferința și să se încorporeze Basarabia, fără ca să aștepte sancțiunea Marilor Puteri Aliate.

Pe de altă parte, noi nu putem nici un moment admite că s-ar putea serios considera alegerile în Parlamentul român ca echivalând cu ceea ce reclamă țara: un plebiscit organizat sub controlul internațional. Alegerile care vor avea loc sub conducerea funcționarilor militari români, în timp ce starea de asediu domnește în toată țara, iar drepturile de întruniri și asocieri și libertatea presei sunt suprimate, arbitrariul și teroarea domnind în toată Basarabia, asemenea alegeri nu pot fi decât o comedie destinată a amăgi Europa.

Contra acestei comedii ridicăm vocea noastră. Alegerile impuse și făcute de Guvernul român constituie un act de violență și ipocrizie, care am crezut că e de datoria noastră a-l semnala Conferinței de Pace spre a se putea împiedica realizarea lui.

Delegații Basarabiei: A.N. Krupensky, A.C. Schmidt“.

³² *La question de la Bessarabie*, p. 17 și 18.

³³ *La Voix Nationale*, 22/VII 1919.

Astfel se prezintă, în linii generale, chestiunea Basarabiei în fața Conferinței de Pace.

Arhiva pentru știința și reforma socială, Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, București, Institutul de Editură „Reforma Socială”, anul I, nr. 4, ianuarie 1920, p. 830–841.

Note și comentarii

[1] Conferința de Pace de la Paris (18 ianuarie 1919–1920), care a avut drept obiectiv să edifice o nouă ordine politică și teritorială în Europa, după încheierea Primului Război Mondial. Au participat 27 de state, printre care și România.

Despre participarea delegației Basarabiei la această conferință a scris și Ioan Pelivan: *Voința Basarabiei*, în „Sfatul Țării”, Chișinău, anul II, nr. 309, 19 mai 1919, p. 1; *Ion C. Inculeț și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, în „Patrimoniul. Revistă de cultură istorică”, Chișinău, 1991, nr. 1, p. 27–43.

[2] Alexandru Crupenschi (n. 1861 – d. 12 mai 1939, cimitirul S-te Geneviève des Bois din Paris), descendent rusificat al familiei boierești Crupenschi din Principatul Moldovei (cel dintâi reprezentant al acestei familii este atestat în hrisoave moldovenești din secolul al XVII-lea), latifundiar basarabean, monarhist rus, unul dintre exponenții de seamă ai clanului Crupenschi, care a dominat viața publică a Basarabiei de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Potrivit expresiei lui Ioan Pelivan, el a fost un „dictator al acestei provincii nenorocite”³⁴.

Este fiul lui Nicolae Crupenschi (n. 1822 – d. 1893), mareșal gubernial al nobilimii din Basarabia (1866–1869), și nepot al lui Matei Crupenschi (n. 1775 – d. 1855), viceguvernator al Basarabiei (1816–1823).

După absolvirea Universității Sf. Vladimir din Kiev activează un timp în cadrul Cancelariei Adunării Deputaților Nobilimii din gubernia Podolia (de la 19 decembrie 1885). La 17 octombrie 1887 și la 27 octombrie 1890, Adunarea Zemstvei Județene Hotin i-a încredințat rolul de judecător de pace onorific în cadrul județului Hotin, de fiecare dată fiind ales pe un termen de trei ani.

Între timp, la 3 iunie 1889, se căsătorește cu Eufrosinia (n. 1862 – d. 23 august 1915, orașul Chișinău), fiica nobilului basarabean Aristide Casso, mariajul lor fiind celebrat în biserica de pe lângă Ambasada Rusiei din Paris. Aristide Casso i-a dat Eufrosiniei drept zestre 1.700 de desetine din moșia Ciutulești, județul Soroca. Eufrosinia a adus pe lume un băiat, pe nume Alexei (născut la 12 decembrie 1893).

Cu prilejul aplicării în Basarabia, din 1891, a legii cu privire la șefii de sector județeni, demisionează, la 1 septembrie 1892, din postul de judecător de pace

³⁴ Ioan Pelivan, *Ion C. Inculeț și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, în „Patrimoniul. Revistă de cultură istorică”, Chișinău, 1991, nr. 1, p. 31.

onorific și tot în ziua respectivă este desemnat în calitate de șef de sector județean al Sectorului III din județul Soroca, funcție pe care a exercitat-o până la 11 iulie 1895. Ulterior, Adunarea Zemstvei Județene Soroca l-a ales în repetate rânduri în calitate de judecător de pace onorific (la 24 octombrie 1897, 9 octombrie 1899, 1 octombrie 1902, 2 octombrie 1905, în 1908 și la 26 septembrie 1911). Concomitent, i s-a acordat și mandat de deputat în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia (în ianuarie 1902 și la 15 ianuarie 1905). De asemenea, a fost ales din nou în funcția electivă de judecător de pace onorific în cadrul județului Hotin (la 1 septembrie 1903 și în 1912). I se acordă onoarea de a fi tutore al Școlii Reale din Chișinău (la 31 ianuarie 1906, în decembrie 1908 și în 1911). În 1907 era președinte al Partidului Basarabean al Centrului³⁵. La 22 aprilie 1907 i-a fost conferit titlul onorific de șambelan³⁶ al Curții Imperiale. Devine mareșal gubernial al nobilimii din Basarabia (de la 12 ianuarie 1908). Este ales și în funcția electivă de judecător de pace onorific în cadrul județului Chișinău (la 3 octombrie 1908 și în 1912). Mai este ales și tutore al Liceului de Băieți nr. 3 din Chișinău (în 1910). La 10 ianuarie 1911, nobilimea îl instalează din nou în postul de mareșal gubernial al nobilimii din Basarabia, pe care l-a ocupat până la 4 ianuarie 1912, când împăratul Nicolae al II-lea îi confirmă demisia. Curând, la 16 mai 1912, împăratul îi conferă rangul de hofmeister³⁷ al Curții Imperiale, păstrându-i-se funcțiile de tutore al Școlii Reale din Chișinău și de judecător de pace onorific în județul Soroca. La 17 ianuarie 1914, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia l-a desemnat drept candidat la funcția de mareșal gubernial al nobilimii din Basarabia, însă candidatura lui nu a fost confirmată de împărat.

Participă la conferința „patrioților ruși care luptă pentru restabilirea Rusiei“, desfășurată la Iași, în noiembrie 1918, el fiind unul dintre liderii sindicatului latifundiarilor din Basarabia³⁸.

Blamându-i acțiunile antiromânești pe care le uneltea la Paris în timpul activității Congresului de Pace, presa de la Chișinău din 1919 a remarcat că el a intrat în rândul renegaților³⁹.

În 1906 posedă 610 desetine din moșia patrimonială aflată în județul Hotin, și 317 desetine cumpărate în județul Soroca, iar soția sa – 1.700 de desetine în județul Soroca și 1.500 de desetine în județul Bălți. Era și proprietarul unei case în orașul Chișinău, situată (anii 1913–1915) pe strada Aleksandrovskaia, nr. 116 (colț cu strada Nemețkaia)⁴⁰.

³⁵ „Друг“, Chișinău, anul XI, nr. 11, 13/26 ianuarie 1907, p. 3.

³⁶ În rusă: камергер (din limba germană: kammerherr).

³⁷ În rusă: гофмейстер (din limba germană: hofmeister), rang de curte de clasa a V-a, conform Tabelei rangurilor din Rusia.

³⁸ „Сфагул цэрий“, Chișinău, nr. 246, 23 noiembrie/6 decembrie 1918, p. 1 (informație reprodusă din „Sfatul Țării“, Chișinău, nr. 186).

³⁹ *Прошлое г. Крупенского*, în „Бессарабия“, Chișinău, 20 mai 1919, p. 2; 21 mai 1919, p. 2.

⁴⁰ A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 2117, f. 37; A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 2185, f. 10; A.N.R.M., Fond 88, inventar 2, dosar 158, f. 2–7, 12, 32; A.N.R.M., Fond 88, inventar 2,

[3] Alexandru Schmidt (n. 18 noiembrie 1879, Chișinău – d. ?), avocat, prorus. German pe linie paternă, tatăl său fiind Carol Al. Schmidt, primar al orașului Chișinău în anii 1877–1903, și român pe linie maternă, mama sa fiind Maria, fiica nobilului basarabean Ioan Vasile Cristi. La începutul anului 1917 era șef al Secției Învățământ Public din cadrul Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei. Devine membru al Comitetului Executiv Gubernial al Basarabiei (constituit la 25 martie/7 aprilie 1917), fiind numit președinte al Secției de culturalizare din cadrul acestui comitet. Redactor al ziarului „Свободная Бессарабия” („Basarabia liberă”), care, de la 7/20 aprilie 1917, s-a editat la Chișinău în locul organului oficial al administrației basarabene „Бессарабские губернские ведомости” („Buletinul regiunii Basarabia”). Primar al orașului Chișinău (septembrie 1917–1918). La 21 noiembrie/4 decembrie 1917 a rostit un cuvânt de felicitare cu ocazia inaugurării Sfatului Țării, menționând că salută asistența „din partea orașului gubernial, care, din acest moment, poate fi considerat capitala Basarabiei”. În continuare a declarat că susține crearea Sfatului Țării ca „organ suprem al Basarabiei, care va scoate țara din situația îngrozitoare în care se găsește Basarabia și Rusia”. El a mai subliniat că „ține minte jurământul pe care l-a dat Revoluției ruse și este convins că Sfatul Țării nu va neglija poruncile mărețe ale Revoluției: toate națiunile sunt suverane”⁴¹. Consiliul Orășenesc (Duma) Chișinău l-a delegat în Sfatul Țării, însă nu i-a fost validat mandatul de deputat. Consultând procesele-verbale ale ședințelor în plen ale Sfatului Țării, constatăm că a asistat la ședința din 23 noiembrie/6 decembrie 1917⁴². În cadrul ședinței Sfatului Țării din 11/24 ianuarie 1918, deputatul Valentin Prahnițchi s-a exprimat că l-a văzut pe Alexandru Schmidt în calitate de deputat o singură dată la ședințele forului legislativ: „a venit, a închipuit figura maiestuoasă a lui Napoleon, ne-a dat câteva lecții și tot atât de vajnic a dispărut”⁴³. După unirea Basarabiei cu România, devine un adversar înrăit al acestui act politic.

[4] Emmanuel de Martonne (n. 1873 – d. 1955), geograf francez, profesor la Sorbona, membru al Academiei de Științe din Paris.

[5] Convenția militaro-politică din 4/17 august 1916, semnată la București între România și Puterile Antantei (Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia). La

dosar 192, passim; A.N.R.M., Fond 1862, inventar 22, dosar 424 (formular de serviciu din 1906); A.N.R.M., Fond 65, inventar 1, dosar 1896, f. 2; A.N.R.M., Fond 153, inventar 1, dosar 64, f. 19; „Бессарабские губернские ведомости”, Chișinău, 17 ianuarie 1912, p. 1 (despre confirmarea imperială a demisiei din postul de mareșal al nobilimii din Basarabia); „Друг”, Chișinău, anul XVIII, nr. 42, 20 februarie/5 martie 1914, p. 2; „Кишиневские епархиальные ведомости”, Chișinău, 1915, nr. 38, p. 1118 (despre decesul Eufrosiniei Crupenschi).

⁴¹ *Sfatul Țării. Documente. Procesele-verbale ale ședințelor în plen*. Ediție de Ion Țurcanu, Chișinău, Editura Știința, 2016, p. 106; „Patrimoniul. Revistă de cultură istorică”, Chișinău, 1990, nr. 1, p. 166.

⁴² *Sfatul Țării. Documente. Procesele-verbale ale ședințelor în plen*, p. 128–134.

⁴³ *Ibidem*, p. 301.

14/27 august 1916, în virtutea acestei convenții, guvernul român a declarat război Austro-Ungariei și, astfel, România a intrat în război alături de statele Antantei.

[6] Corect: de la 1/13 martie 1857 până în octombrie 1878.

[7] La 2 februarie 1813 nu a fost emis nici un decret imperial privitor la Basarabia. În această zi, din ordinul guvernatorului civil al Basarabiei Scarlat Sturza, a fost instituit Guvernul Regional al Basarabiei, format din două departamente și Adunarea Generală a Departamentelor.

[8] Corect: 31 mai 1813. Prin decretul emis în această zi, împăratul Alexandru I i-a dat dispoziție guvernatorului civil al Basarabiei să se adreseze Ministerului Poliției a Rusiei „în privința problemelor care necesită rezolvare, în baza dreptului pe care îl au toți guvernatorii, astfel ca în forma actuală de administrare a Basarabiei să nu intervină nici o schimbare până la emiterea unui decret”⁴⁴. Din acest moment, misiunea de a ține sub control problemele referitoare la Basarabia i-a fost atribuită Ministerului Poliției, condus, din martie 1812, de către generalul Serghei Kuzmici Veazmitinov, care deținea și postul de comandant-șef al Sankt Petersburgului. Această formă de subordonare a administrației Basarabiei față de Curtea de pe Neva a fost menținută până la începutul anului 1816, când împăratul I-a împuternicit pe secretarul de stat Ioan Capodistria să coordoneze soluționarea chestiunilor basarabene. Așadar, prin acest decret imperial nu a fost „ordonată menținerea legilor și obiceiurilor vechi moldovenești și a întregului aparat administrativ”.

[9] În adevăr, pe data de 21 august 1813, împăratul Alexandru I a promulgat proiectul cu privire la înființarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului, prin care a fost trecut în supunerea Bisericii Ortodoxe Ruse, în mod arbitrar, spațiul românesc dintre Prut și Nistru, aflat de secole sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei.

[10] Alexandru Egunov (n. 6 octombrie 1824, orașul Hotin – d. 15 martie 1897), jurist, statistician. Fiul lui Nicolae Andrei Egunov (militar, apoi funcționar în Basarabia din 1824, unde activa și în 1845). După ce absolveste, în 1841, Liceul Regional din Chișinău⁴⁵, și-a continuat studiile la Liceul Richelieu din Odesa⁴⁶ și la Facultatea de Drept a Universității din Moscova, pe care a absolvit-o în 1848,

⁴⁴ *Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года, С.-Петербург, 1830, vol. XXXII (1812–1815), actul nr. 25.393, p. 574–575.*

⁴⁵ *Кишиневская Областная, впоследствии Губернская, ныне Первая Гимназия. Историко-статистический очерк за 75 летие ее существования (1833 – 12 сентября – 1908 г.г.). Составлен законоучителем гимназии протоиереем Н.В. Лашковым при участии преподавателей П.Д. Колева и И.П. Зеленева, Кишинев, 1908, Приложения, p. 54).* Într-un formular de serviciu din 1839 al lui Nicolae A. Egunov este notat că fiul acestuia, Alexandru, de 14 ani, învața în pensionul de pe lângă Liceul Regional din Chișinău (A.N.R.M., Fond 6, inventar 2, dosar 1397, f. 32), iar într-un alt formular de serviciu se menționează că Alexandru a fost înscris la Liceul Regional din Chișinău în 1835 (A.N.R.M., Fond 1862, inventar 25, dosar 3, f. 116).

⁴⁶ Potrivit formularului de serviciu din 1844 al tatălui său (A.N.R.M., Fond 6, inventar 8, dosar 268, f. 7).

conferindu-i-se gradul științific de candidat în drept al acestei universități⁴⁷. Deoarece a beneficiat de bursă de studiu din partea nobilimii basarabene, era obligat să revină în Basarabia, pentru a compensa prin muncă bursa acordată. Dar la 1 iulie 1848, directorul Arhivei Centrale a Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei din Moscova, principele Mihail A. Obolenski⁴⁸, a intervenit pe lângă mareșalul regional al nobilimii din Basarabia Ioan M. Sturdza cu rugămintea de a-i permite lui Alexandru Egunov să activeze în cadrul acestei arhive, subliniind că îi apreciază preocupările proaspătului absolvent în domeniul istoriei Rusiei și speră că va fi un funcționar util, cu atât mai mult că posedă limba română⁴⁹, în care sunt scrise un șir de acte depozitate în fondurile arhivei⁵⁰. Solicitarea lui Obolenski a fost acceptată și Al. Egunov a lucrat un timp la această arhivă moscovită. Ulterior, trece cu serviciul în Sankt Petersburg, fiind funcționar la Ministerul Afacerilor Interne, apoi la Ministerul Agriculturii și Proprietăților Statului. Totodată, publică câteva studii. Din 1862 se află în Chișinău, unde exercită funcția de secretar al Comitetului Regional/Gubernial de Statistică al Basarabiei. Sub redacția lui, la Chișinău au văzut lumina tiparului trei volume ale „Notelor Comitetului Regional de Statistică al Basarabiei“ (*Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета*, Под редакцией д. члена Комитета А.Н. Егунова, Кишинев, Печ. в Тип. Областного Правления, 1864, vol. I; 1867, vol. II; 1868, vol. III). Tot în perioada chișinăueană a editat lucrarea cu date statistice intitulată „Gubernia Basarabia în anii 1870–1875. Lista localităților“ (*Бессарабская губерния в 1870–1875 годах. Перечень населенных мест*. Сост. А.Н. Егуновым, Кишинев, 1878, 130 p.), precum și scrierea în domeniul dreptului „Colecție de legi locale din Basarabia privind dreptul civil“ (*Сборник местных в Бессарабии узаконений по предметам гражданского права*, Кишинев, 1869), reeditată în 1881, la Sankt Petersburg, cu titlul „Legile civile locale ale Basarabiei“ (*Местные гражданские законы Бессарабии*. Изд. 2-е, Санкт-Петербург, 1881). Funcția de secretar a exercitat-o până la 6 mai 1880, când a fost destituit prin ordinul guvernatorului Basarabiei. În continuare și-a desfășurat activitatea în capitala Imperiului Rus⁵¹.

⁴⁷ Candidat (în drept sau alte domenii ale științei) – grad științific universitar, existent în Imperiul Rus în perioada 1803–1884. Se acorda absolvenților eminenti ai universităților, fiind gradul științific inferior în triada gradelor științifice candidat–magistru–doctor, aplicată în Rusia țaristă.

⁴⁸ Expeditorul a semnat astfel scrisoarea: К.М. Оболенский. De fapt, în acest timp, postul de director al Arhivei Centrale a Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei din Moscova îl deținea Mihail A. Obolenski. Prin urmare, primul acronim al semnatarului scrisorii – К. – înseamnă князь – cneaz, principe.

⁴⁹ În original: va avea „un reprezentant al limbii, care vă este limbă maternă“ (maternă lui Ioan M. Sturdza).

⁵⁰ A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 1274, f. 2.

⁵¹ A.T. Чебан, *Правовые взгляды А.Н. Егунова*, în „Известия Академии наук Молдавской ССР“, Серия общественных наук, Chișinău, 1973, nr. 2, p. 45–53; A.T. Чебан, *Политико-правовая мысль Молдавии второй половины XIX – начала XX в.*, Chișinău, Editura Știința, 1980, p. 21; Евгений Румянцев, *Александр Егунов и его команда*, în „Русин“, Chișinău, 2008, nr. 1–2, p. 117–129.

[11] „Chrizoafe“ – hrisoave.

[12] A se vedea supra nota 17 la textul „Stăruințele moldovenilor pentru școala națională înainte de revoluție“.

[13] Lev/Leon Casso (n. 8 iunie 1865, Paris – d. 26 noiembrie/9 decembrie 1914, Petrograd, înmormântat în satul Ciutulești, județul Soroca), profesor de drept civil, istoric, ministru. Fiul lui Aristide Șt. Casso, nobil și latifundiar basarabean, și al Alexandrei, fiica negustorului din Odesa Spiridon Mavro-Biazi. Studiază la un liceu din Paris, apoi urmează Școala de Drept (Ecole de droit) din capitala Franței (1883–1885). Își continuă studiile în Germania: inițial la Facultatea Drept a Universității din Heidelberg, de unde se transferă la Facultatea Drept a Universității din Berlin, susținând aici, în 1889, teza de doctor în drept (doctor utriusque juris). Vine în Rusia și se dedică activității didactice. Este profesor de drept la Universitatea din orașul Iuriev (numit și Dorpat; astăzi orașul estonian Tartu) (1892–1895), Universitatea din Harkov (1895–1899), Universitatea din Moscova (1899–1910) și, totodată, director al Liceului în memoria țareviciului Nicolae (1908–1910). Ministru al Instrucțiunii Publice din Rusia (1910–1914). În 1909 a candidat la postul de președinte al Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei. Ministru al Instrucțiunii Publice din Rusia (1910–1914). Poseda în Basarabia 1.000 de desetine de pământ⁵². Din când în când vizita Basarabia⁵³. Deoarece a contribuit, în calitatea sa de ministru, la reorganizarea, în 1913, a gimnaziului cu patru clase din orașul Soroca în liceu, Consiliul Orășenesc (Duma) Sorocea a decis, la 17 octombrie 1913, să-i confere titlul de cetățean de onoare al orașul Sorocea, decizie care a fost confirmată de împărat la 9 ianuarie 1914⁵⁴. Pe data de 1

⁵² A.N.R.M., Fond 39, inventar 13, dosar 422, f. 1–2 (stat de serviciu din 1894); A.N.R.M., Fond 88, inventar 1, dosar 2117, f. 37; *Бессарабец – министр народного просвещения*, în „Друг“, Chișinău, anul XIV, nr. 220, 30 septembrie/13 octombrie 1910, p. 2; „Бессарабская жизнь“, Chișinău, anul XI, nr. 250, 27 noiembrie/10 decembrie 1914, p. 2 (știre despre decesul lui Leon Casso); Gheorghe G. Bezveconnăi, *Figuri din trecutul Basarabiei: familiile Casso și Kalmuțki*, în „Viața Basarabiei“, Chișinău, 1932, nr. 9, p. 47; „Din trecutul nostru“, Chișinău, 1936, nr. 28–30, p. 52–53; Gheorghe Bezviconi, *Din alte vremi. Articole*, București, 1940, p. 32–34; Dinu Poștaru, *Precizări și completări la biografiile unor personalități basarabene*, în „Cugetul“, Chișinău, 2002, nr. 1 (13), p. 64; Mihai Tașcă, *Leon Casso*, în „Calendar național. 2005“, Chișinău, 2004, p. 192–193.

⁵³ Bunăoară, în anul 1912, Leon Casso s-a aflat de două ori pe moșia Ciutulești din județul Sorocea: de la 13 iulie până la 28 iulie și de la 3 septembrie până la 20 septembrie. În ziua de 14 septembrie 1912, la Ciutulești a poposit și viceministrul Instrucțiunii Publice baronul Mihail Al. Taube (A.N.R.M., Fond 297, inventar 1, dosar 186, f. 1–22). La 13 aprilie 1914, Leon Casso era prezent în orașul Chișinău, unde l-a vizitat pe arhiepiscopul Serafim al Chișinăului și Hotinului („Кишиневские епархиальные ведомости“, Chișinău, 1914, nr. 17, p. 836–837; nr. 21–22, p. 1033). Tot în ziua de 3 aprilie 1914, arhiepiscopul Serafim l-a vizitat, la rândul său, pe Leon Casso, care „se oprise în casa proprie din Chișinău“ („Кишиневские епархиальные ведомости“, Chișinău, 1914, nr. 21–22, p. 1034). Leon Casso s-a aflat în Chișinău și la 3 iunie 1914 („Кишиневские епархиальные ведомости“, Chișinău, 1914, nr. 27–28, p. 1217).

⁵⁴ A.N.R.M., Fond 9, inventar 2, dosar 324, f. 1–4; „Друг“, Chișinău, anul XVIII, nr. 21, 26 ianuarie 1914, p. 3.

decembrie 1914, corpul neînsuflăit al lui Leon Casso a fost adus de la Petrograd la Ciutulești. Moștenitori ai averii decedatului Leon Casso (moșia Ciutulești și alte proprietăți) erau: tatăl său, Aristide Șt. Casso, și sora sa, Eufrosinia, soția lui Alexandru Crupenschi⁵⁵.

Din opera lui Leon Casso: *Dreptul bizantin în Basarabia*, tipărită la Moscova, în 1907 (Л.А. Кассо, *Византийское право в Бессарабии*, Москва, Типография Московского Университета, 1907, 71 p.; versiuni în română: Leonida Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, Tradus de Al. Varzar, consilier la Curtea de Apel din Chișinău. Revăzut de P. Davidescu, consilier la Curtea de Apel din Chișinău, Chișinău, Editura Soc. Anon. „Glasul Țării“, 1923, 119 p.; Leon Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, Tradus de Șt. Gr. Berechet, cu prefață de Ilie Popescu-Spinei, Iași, 1939); *Rusia la Dunăre și constituirea regiunii Basarabia*, apărută la Moscova, în 1913 (Л.А. Кассо, *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, Москва, 1913, 230 p.; variantă în română: Leon Casso, *Rusia și basinul dunărean*, Traducere din rusește, cu un studiu introductiv de Șt. Gr. Berechet, Iași, Tipografia Alexandru A. Țerek, 1940, XII + 351 p.); *Petru Manega, codificatorul uitat al dreptului basarabeian*, editată în 1914 (Л.А. Кассо, *Петр Манега – забытый кодификатор бессарабского права*, С.-Петербург, 1914, 21 p.; ediție în română: L.S. Kasso, *Petru Manega. Un codificator uitat al Basarabiei*, Traducere din limba rusă de Ștefan Berechet, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1923, 27 p.).

[14] Informație extrasă din: A. H. [Накко], *Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812–1828 г.*, în „Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей“, Одесса, 1900, vol. XXII, p. 217–218.

[15] Aleksandr Zașciuk (n. 1828 – d. 1905), militar rus. General-maior (din 1877). Participant la apărarea orașului Sevastopol în timpul Războiului Crimeii (1853–1856), fiind grav rănit în 1855. Susține examenele pentru a i se acorda gradul de ofițer al Marelui Stat Major și, în 1857, este încadrat în statele Marelui Stat Major al armatei ruse. Dându-i-se misiunea să efectueze cercetări statistice în Basarabia, el acumulează un material bogat referitor la istoria, geografia, demografia, etnografia și folclorul provinciei dintre Prut și Nistru, pe baza căruia editează în 1862, la Sankt Petersburg, o amplă monografie, intitulată „Materiale pentru geografia și statistica Rusiei, culese de ofițerii Marelui Stat Major. Regiunea Basarabia“ (Александр Защук, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального Штаба. Бессарабская область*, Санкт-Петербург, 1862, partea I, 552 p.; partea a II-a, 252 p.). În anul următor scoate la Sankt Petersburg o altă scriere privitoare la Basarabia, cu titlul „Materiale pentru geografia militară și statistica militară a Rusiei, culese de ofițerii Marelui Stat Major. Cercetare militară a regiunii Basarabia“ (Александр

⁵⁵ *Наследство Л.А. Кассо*, în „Бессарабская жизнь“, Chișinău, anul XI, nr. 257, 5/18 decembrie 1914, p. 3.

Защук, *Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального Штаба. Военное обозрение Бессарабской области*, Санкт-Петербург, 1863).

[16] Numele de familie al acestui general este ortografiat eronat. În plus, el nu a fost statistician. Numele real: Nicolae N. Obrucev (n. 1830 – d. 1904), general-maior (în 1871; ulterior avansat la gradul de general de infanterie), savant rus. Profesor la Academia Marelui Stat Major al armatei ruse. Unul dintre promotorii de seamă ai reformării militare a forțelor armate ale Imperiului Rus în anii '60 ai secolului al XIX-lea. Șef al Statului Major General (1881–1897). Membru de onoare al Academiei de Științe din Sankt Petersburg.

Generalul N.N. Obrucev nu a expus date referitoare la structura etnică a populației Basarabiei. În 1871, la Sankt Petersburg a ieșit de sub tipar fascicula a IV-a a „Culegerii statistico-militare“, elaborată de ofițerii Marelui Stat Major, sub redacția general-maiorului N.N. Obrucev [*Военно-статистический сборник, Россия. Выпуск IV. Составлен офицерами Генерального Штаба. Под общей редакцией генерал-майора Н.Н. Обручева, С.-Петербург, Печатано в Военной Типографии (в здании Генерального Штаба), 1871*]. Fascicula respectivă conține și indici statistici cu privire la componența națională a populației Basarabiei. De fapt, conform acestor indici (imprecisi, precum se subliniază în culegere), elementul românesc din Basarabia constituia o proporție de 67,4%.

[17] Piotr Pavel Soroca (n. 1837 – d. 2 aprilie 1879, Chișinău), profesor de geografie la Gimnaziul de Băieți de Zemstvă din Chișinău (din 1871), inspector al școlilor primare din Basarabia. Este autorul scrierii *География губернии Бессарабия. Manual pentru instituții de învățământ mediu și primar*, apărut la Chișinău, în 1878 (П.П. Сорока, *География Бессарабской губернии. Учебное пособие для средних и низших учебных заведений, Кишинев, 1878*)⁵⁶.

[18] Pavel Crușevan (n. 15 ianuarie 1860, satul Ghindești⁵⁷, județul Soroca – d. 5 iunie 1909, orașul Chișinău), prozator, publicist, fondator și redactor-editor de ziare, monarhist rus, antisemit, membru-fondator și președinte al secției din Chișinău a Uniunii poporului rus, deputat în Duma de Stat a Rusiei de legislatura a II-a (1907). Gheorghe Năstase l-a plasat în mod nejustificat pe Pavel Crușevan printre cunoscătorii etnografiei basarabene, acesta nefiind autor al unor studii în acest domeniu. Pur și simplu, în 1903, sub redacția lui Pavel Crușevan, la Moscova s-a editat o culegere ce însumează informații geografice, istorice, statistice,

⁵⁶ A.N.R.M., Fond 211, inventar 11, dosar 73 (registru parohial de stare civilă al bisericii Sf. Ilie din Chișinău pe anul 1879); *Отчет по Кишиневской земской мужской прогимназии*, în „Сборник Бессарабского Земства“, Chișinău, anul IV, 1874, nr. 1–2, p. 31; Л. М., Библиографическая заметка, în „Кишиневские епархиальные ведомости“, Chișinău, 1878, nr. 19, p. 836–839 (despre cartea lui P.P. Soroca).

⁵⁷ Nou-născutul Pavel a fost botezat în ziua de 3 februarie 1860, la biserica din satul Cenușa, județul Soroca, din a cărei parohie făcea parte și satul Ghindești. Părinții săi: moșierul satului Ghindești Alexandru Ioan Crușevanu și soția acestuia, Anastasia Iosif Cecsanscaia (A.N.R.M., Fond 211, inventar 6, dosar 85, 716v).

economice, etnografice și literare despre Basarabia (*Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*. С 224 иллюстрациями, портретами и картой Бессарабской губернии. Издание газеты „Бессарабец“. Под редакцией П.А. Крушевана, Москва, 1903, 520 p.). Capitolul din această culegere cu privire la etniile conlocuitoare din Basarabia a fost elaborat de N.M. Zozulin.

[19] Nicolae Lașcov (n. 8 februarie 1859, satul Chipercenii de Jos, județul Orhei – d. 19 august 1933, orașul Chișinău), preot și istoric basarabean. Și-a făcut studiile la Seminarul Teologic din Chișinău (1873–1879) și la Academia Teologică din Kiev (1880–1884). A activat în calitate de profesor de limbă greacă la seminarul pe care l-a absolvit, apoi, din 1885, ca profesor de religie la Liceul de Băieți nr. 1 din Chișinău (până în 1917), exercitând, totodată, și funcția de preot la biserica Sf. Andrei de pe lângă acest liceu. Ridicat la treapta de protoiereu (1905). A fost consilier municipal (1905–1917), membru al Societății Arheologice Bisericești de pe lângă Academia din Kiev și al Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia.

Dintre operele lui Nicolae Lașcov:

Темный период в истории Румынии. Политико-религиозная судьба румын на занимаемой ими территории до образования Молдавского и Валахского господарств (O perioadă obscură din istoria României. Destinul politico-religios al românilor de pe teritoriul locuit de ei până la întemeierea țărilor Moldova și Valahia), pentru care Academia Teologică din Kiev i-a acordat gradul științific de magistru în teologie⁵⁸. Studiul este publicat în paginile revistei „Buletinul eparhiei Chișinăului”⁵⁹. Tradus în limba română, este publicat și în revista „Biserica ortodoxă română” din 1885, editată la București.

Местное устройство Молдавии и Валахии в 17 веке (Organizarea statală a Moldovei și Valahiei în secolul al XVII-lea), tipărită la Chișinău, în 1901.

Кишиневская областная, впоследствии губернская, ныне первая гимназия. Историко-статистический очерк за 75-летие ея существования (1833 12 сентября/12 октября 1908 гг.). Составлен законоучителем гимназии протоиереем Н.В. Лашковым, при участии преподавателей П.Д. Колева и И.П. Зеленева, Кишинев, 1908, VI p.+250 p.+324 p.

Бессарабия. К столетию присоединения к России. 1812–V–16–1912 гг. Географический и историко-статистический обзор состояния края (с 2 портретами, географической картой и диаграммами), Кишинев, Типография Бессарабского Губернского Правления, 1912, IV p.+231 p.

[20] Duma (cuvânt rusesc) – consiliu orășenesc.

⁵⁸ Grad științific superior celui de candidat și inferior celui de doctor.

⁵⁹ „Кишиневские епархиальные ведомости“, Chișinău, 1884, nr. 18, p. 590–604; nr. 19, p. 632–636; nr. 20, p. 642–660; 1885, nr. 2, p. 32–48; nr. 5, p. 101–111; nr. 8, p. 206–216; nr. 9, p. 225–236; nr. 13, p. 314–323; nr. 14, p. 328–336; nr. 23–24, p. 556–565; 1886, nr. 6, p. 77–82; nr. 7, p. 95–106.

[21] Uprava (cuvânt rusesc) – primărie, comitet executiv.

[22] Albert Thomas (n. 1878 – d. 1932), politician socialist francez.

[23] Anatole France (n. 1844 – d. 1924), scriitor francez, membru al Academiei Franceze.

[24] Thomas Woodrow Wilson (n. 1856 – d. 1924), președinte al Statelor Unite ale Americii (1913–1921). Principiile pe care acesta le-a formulat, constând din 14 puncte, și pe care le-a expus în mesajul prezidențial din 8 ianuarie 1918, adresat Congresului Statelor Unite ale Americii, au fost puse la temelia tratativelor de pace. El a avut un rol însemnat în elaborarea Tratatului de la Versailles din 1919.

[25] Vasile A. Maklakov (n. 1869 – d. 1957), avocat, om politic rus, membru al Partidului Constituțional Democrat din Rusia (din 1905), membru al Comitetului Central al acestui partid (din 1906), deputat în Duma de Stat a Rusiei de legislaturile a II-a, a III-a și a IV-a.

[26] Ion I.C. Brătianu (n. 1864 – d. 1927), om politic român, președinte al Partidului Național Liberal (1909–1927), prim-ministru al României (1914–1918, 1918–1919, 1922–1926).

ISTORIE LOCALĂ

Ion Chirtoagă*

FOAMETEA ORGANIZATĂ DIN 1946-1947 ÎN JUDEȚUL BĂLȚI ȘI RAIONUL UNGHENI

In 1944, the Soviet authorities subjected the population of Balti County, including Ungheni District, to excessive taxation. Although in 1946, due to the drought, the harvest in Moldova was reduced, the Soviet authorities with the support of some degraded local elements cleaned the peasants' attics, causing a terrible famine. In 1947 the number of rural populations in the republic decreased by 10%, including children born in 1945 - by 52.1%. These huge demographic losses in Moldova were caused by the excessive demands of the Kremlin, tempted to establish domination over neighboring countries, sacrificing the health of ordinary citizens of the Soviet empire.

Keywords: Moldovan SSR, USSR, famines, state requisitions, taxes, agriculture

La finele celui de-al Doilea Război Mondial, situația demografică a populației locale din Moldova Sovietică era foarte complicată. Se reducea natalitatea, resimțindu-se urmările celui de-al Doilea Război Mondial, când o bună parte a bărbaților în floarea vârstei se aflau pe front. Din cauza frigului, foametei, muncilor grele, epidemiilor pe timp de iarnă creștea mortalitatea. Conform datelor statistice, în primul trimestru al anului 1945, mortalitatea din republică depășea natalitatea aproape de trei ori. Circa jumătate din copiii nou-născuți mureau neajungând până la vârsta de un an. Din cauza muncilor grele, insuficienței de alimente și asistenței medicale precare, în rândurile populației s-a intensificat epidemia de tifos. În aprilie 1945, în județul Bălți au fost înregistrate 306 cazuri de tifos, iar în mai – 815 persoane afectate de această boală contagioasă. Potrivit informației secretarului comitetului județean Bălți N. Korneev din 19 mai 1945, în decembrie 1944, în raionul Ungheni erau 220 bolnavi de tifos, în ianuarie 1945 – 156, februarie – 90, martie – 131, aprilie – 122, mai – 50. Pentru ameliorarea situației sanitare, în localitățile mari se deschideau băi comune și camere de

* **Ion Chirtoagă**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal la Institutul de Istorie.

dezinfectare. În raion deja lucrau 21 băi și 123 camere de dezinfectare, erau 136 locuri de spital, însă puteau fi alimentate doar 46 de persoane. Aveau loc și cazuri tragice. Un bolnav de tifos din Cornești s-a sinucis¹. Din pricina insuficienței de alimente oamenii se îmbolnăveau de distrofie, o boală mai mult socială. În iarna anilor 1944-1945 mortalitatea din teritoriul dintre Prut și Nistru, pentru prima dată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a depășit natalitatea. Doar cu sosirea sezonului cald mortalitatea s-a redus puțin, dar a scăzut și natalitatea². Situația era agravată și de faptul că, după ce personalul medical din acest teritoriu se refugiasse peste Prut, în raion nu avea cine să lucreze în domeniul menționat. Autoritățile sovietice întârziiau cu crearea unei rețele medicale capabile să amelioreze situația în domeniul ocrotirii sănătății. În raionul Ungheni erau trei ambulate: în satele Petrești, Valea Mare și Unțești. În așa mod, se conturau trei sectoare medicale. Însă ambulatele se organizau foarte încet. Doar în anul 1945, la Unțești urmau a fi aduse 15 paturi³. Venea vara, care a mai ameliorat puțin situația epidemiologică din județ și raion.

La 4 iunie 1945 a fost pregătită o informație pentru a fi anexată la hotărârea biroului cece-ului partidului comunist (b) din Moldova din 18 iunie 1946. În ea se menționa că RSSM a îndeplinit planul de scoatere a cerealelor din republică pentru luna noiembrie 1944 în proporție de 171%, decembrie – 354%, ianuarie 1945 – 243%, februarie 1945 – 110%⁴. Un atare exces de zel va costa scump populația republicii.

Noile autorități aveau grijă ca în rândurile populației locale oropsite de atâtea împilări și impuneri la munci grele neremunerate să nu apară tulburări în masă, provocate de oamenii înstăriți, care nu reușiseră să plece peste Prut, devenind un factor important pentru îndeplinirea diferitor cerințe economice exagerate față de statul sovietic. La 23 ianuarie 1945, P. Serghin, secretarul comitetului de partid al raionului Ungheni, raporta lui N. Sologor, secretarul de partid republican, că „sunt elemente (a se citi, dușmănoase – n.n.) din rândurile oamenilor avuți care în cercuri înguste menifestă o anumită ostilitate față de puterea sovietică și politica sa”⁵. Deși aceste manifestări nu aveau un caracter organizat și periculos pentru regimul totalitar, autoritățile sovietice locale încercau să întreprindă măsuri economice, care să amelioreze puțin situația materială dificilă a populației și capacitatea ei de a face cât mai mult pentru stat.

În ședința comitetului executiv raional din 23 mai 1945 a fost discutată activitatea uniunii de consum, care era chemată ca pe banii comunității respective să asigure populația cu mărfuri de primă necesitate. A fost constatat faptul că această organizație nu asigura populația, în primul rând, intelectualitatea rurală,

¹ *Голод в Молдове (1946-1947), Сборник документов*, Кишинев, „Штиинца”, 1993, с. 63.

² *Ibidem*, p. 26, 201-202, 293.

³ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), f. 2535, r. 1, f. 104.

⁴ *Голод в Молдове*, с. 66.

⁵ Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), f. 46, r. 1, d. 21, f. 3.

cu pâine și lapte, nu se efectuau colectări suficiente de produse, aveau loc grave încălcări financiare. Au fost întreprinse măsuri pentru a preîntâmpina extinderea epizotiei vitelor. Urmău a se organiza cimitire de animale, iar pentru a reduce numărul bolnavilor de tifos s-a cerut sovietelor locale să fie construită o baie la fiecare 100 de familii. În aceeași ședință a fost menționat faptul că în raion multe familii suportau o insuficiență de pământ, vite de tracțiune, semănțe, că pământul, în primul rând, plantat cu vii și livezi era prelucrat nesatisfăcător. O soluție ar fi fost inaugurarea unei stații de mașini și tractoare (SMT), dar care se afla abia la început de cale. Pe lângă SMT a fost fondat un punct de împrumut al vitelor de muncă, la originea căruia s-au aflat 60 de cai, rechiziționați în România de către armata sovietică. Pentru un hectar arat țăranul era nevoit să plătească 83 ruble, de boronit – 10 ruble etc.⁶. Prin decizia guvernului și biroului cece-ului republican din 7 iulie 1945, raionului Ungheni i-au fost transmiși încă 7 cai din contul reparațiilor impuse României de către guvernul sovietic⁷.

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, la baștină au început să revină cei mobilizați în armata sovietică. Conform datelor statistice prezentate de F. Uhin, împruternicitul Gosplan-ului din URSS pentru RSSM, adresat secretarului CC al PC (b) din Moldova N.G. Koval, din 1 ianuarie 1947 numărul bărbaților în satele din republică a crescut de la 763,2 mii la 1 ianuarie 1945 până la 894,2 mii la 1 ianuarie 1946 ori cu 131 mii (17,2%). Cu bărbații care au căzut pe câmpurile de lupte (60 mii), ar reieși că pe front au fost luați 191 mii de plugari din republică. Însă în acest număr nu și-au găsit locul recruții pierduți fără veste în timpul luptelor din cel de-al Doilea Război Mondial, bărbații plecați, mai ales din raioanele Tighina și Grigoriopol, dar și reducerea numărului persoanelor de gen masculin din RSSM din cauza mortalității sporite din teritoriul aflat sub ocupația sovietică în anii 1944 și 1945. În județul Bălți numărul bărbaților din localitățile rurale a crescut de la 168,7 mii la 1 ianuarie 1945 până la 210 mii la 1 ianuarie 1946 ori cu 24,4%⁸. Adică în satele din județul Bălți au revenit la baștină 41 300 bărbați plecați pe front.

La 20 iunie 1945 comitetul executiv raional a discutat problema impozitării populației. A fost menționat faptul că 4549 gosodării ale raionului cu 19 450 ha de pământ arabil urmau a preda statului produse alimentare, iar 638 gospodării cu 1676 ha erau eliberate de la acest impozit⁹. Prin urmare, la o gospodărie impozitată în natură revenea în medie 4,3 ha de pământ arabil, iar la una neimpozitată – 2,7 ha. În aceeași ședință a fost adoptată hotărârea ca satele care suferiseră de pe urma războiului în 1944 urmau a fi scutite cu 30% de la colectările forțate, iar cele care nu suportaseră acest flagel erau impuse la un impozit majorat în natură în proporție de 130%. Curios lucru, peste un an aceste scutiri au fost considerate

⁶ ANRM, f. 2787, r. 1, d. 37, f. 1-5.

⁷ *Голод в Молдове*, c. 75.

⁸ *Ibidem* p. 647-648.

⁹ ANRM, f. 3021, r. 1, d. 4, f. 145; d. 70, f. 27; d. 246, f. 31.

restanțe și satele respective urmau să suporte un impozit majorat de 130%, iar cele care în 1945 plătise 130% n-au mai primit reduceri, fapt care a înrăutățit și mai mult situația alimentară a țăranilor. Unele sate au fost obligate să lichideze restanțele la produse alimentare din 1944. Aceste măsuri abuzive puneau gospodăriile țărănești în imposibilitatea de a executa cerințele statului. Pentru neîndeplinirea planurilor cu prevederi exorbitante de impozitare erau învinuiți președinții sovietelor satești, unii dintre ei fiind înlocuiți cu alte persoane. Autoritățile făceau presiuni asupra populației pentru ca ea să predea statului cantitățile de produse alimentare conform planurilor stabilite exagerat de mari. În decizia CC-ului republican din 13 august 1945 se menționa că până la 10 august, județul Bălți a îndeplinit planul de colectare a cerealelor în proporție de 9%, inclusiv raionul Ungheni – 4,1%, alte două circumscripții similare – și mai puțin. Aici și-a spus cuvântul și faptul că din cauza operațiilor militare din primăvara și vara anului 1944, mai multe sate din raionul Ungheni n-au putut să semene. În decizia biroului CC-ului republican din 3 septembrie 1945 se menționa că, spre începutul lunii în curs, raionul Ungheni a îndeplinit planul de colectare a cerealelor din prima grupă în proporție de 45%¹⁰.

În RSSM se aflau reprezentanții conducerii unionale, care urmăreau pe loc îndeplinirea planurilor excesive de percepere a impozitelor. La 27 septembrie 1945 ei menționau că planul prevedea ca județul Bălți să predea statului 46 mii tone de cereale (la acea dată planul fusese îndeplinit în proporție de 76,2%), în fondul armatei roșii – 9500 t (3,3%), plata în natură – 1500 t (131%), returnarea împrumutului – 51 t (52,4%)¹¹. Organele executive ierarhic inferioare urmau să întreprindă măsurile de rigoare pentru a lichida restanțele cât mai urgent. La 31 octombrie 1945 s-a raportat executivului raional că unele gospodării țărănești nu îndeplineau planul de colectare a produselor animaliere. De fapt, veniturile raionului pentru primele trei trimestre ale anului fusese executate în proporție de 136%¹². Însă autoritățile sovietice, prin măsuri drastice, mai urmăreau scopul de a crea în fiecare localitate colective de activiști obștești atașați regimului, care trebuiau să execute orbește cele mai absurde ordine ale organelor ierarhic superioare. Această politică va crea premise, care în curând vor conduce la urmări tragice pentru populația din localitățile rurale ale republicii.

În ședințele executivului din luna noiembrie 1945 au fost discutate mai multe chestiuni de ordin economic și social. S-a constatat faptul că la 1 noiembrie 1945 au fost înregistrate 2578 familii care aveau persoane invalide sau căzute pe fronturile celui de-al Doilea Război Mondial, primind diferite subvenții de la stat, mărfuri industriale ș.a. A fost discutată și problema vităritului din raion, menționându-se că, deși numărul animalelor sporise față de anul precedent, totuși 35-36% din gospodării nu dispuneau de vaci și de cai. Nu ajungea furaj pentru întreținerea

¹⁰ *Голод в Молдове*, c. 86, 95.

¹¹ *Ibidem*, p. 123.

¹² ANRM, f. 2787, r. 1, d. 37, f. 53-54, 65-67.

animalelor. A fost adoptată hotărârea de a interzice sacrificarea boilor, buhailor productivi, vacilor care aveau mult lapte. Sacrificarea unui animal putea avea loc doar cu permisiunea comisiei, formată din specialiști ai secției agrare raionale, care urma să aprecieze utilitatea fiecărei vite preconizate a fi tăiată. Aceste măsuri paliative, în condițiile când organele fiscale storceau bani și produse alimentare de la populație în cantități mari cu metode brutale, nu aveau darul să sporescă substanțial nivelul economic al localităților rurale. În perioada menționată, așa numiții „răuplatnici” erau urmăriți penal. Însă numărul celor care nu erau în stare să execute cerințele exagerate ale autorităților sovietăce era așa de mare, încât procuratura nu era în stare să ancheteze la timp dosarele intentate conform deciziilor executivului raional¹³.

La 17 ianuarie 1946 autoritățile raionului Ungheni raportau celor republicane că din cauza luptelor din 1944, în 50% din localități nu s-au efectuat însămânțări și în vara aceluiași an n-au cules nici un bob. A urmat seceta din 1945. Prin urmare, timp de doi ani consecutivi localitățile menționate, practic, n-au avut posibilitate să culeagă roadă. Din această cauză ele nu numai că nu puteau participa efectiv la campania de colectare pentru stat, dar n-aveau suficiente produse nici pentru alimentarea populației locale¹⁴.

Se aparopia primăvara, însă în republică și în raionul Ungheni nu ajungea material semincer. La 12 ianuarie 1946, în raion materialul semincer la cereale constituia doar 48% din cel necesar. Probabil, această proporție era condiționată pozitiv de porumbul mai puțin agreat de organele de colectare, deoarece materialul semincer la grâu constituia doar 23% față de cel necesar. Responsabililor raionali li s-a cerut să pregătească material semincer și să repare tehnica pentru însămânțările de primăvară. S-a cerut, de asemenea, ca până la 31 martie să fie îndeplinit planul trimestrial la colectările de carne, lapte și ouă și lichidate restanțele pentru anul premergător. Se aveau în vedere și restanțele satelor afectate de calamitățile războiului, care pentru anii 1944-1945 fusese scutite provizoriu de la impozite¹⁵. În ședința sa din 12 martie 1946, executivul raional a confirmat estimările unei roade de 13 q de porumb la ha, la orz – 7,5 q, ovăz – 7 q, cartofi – 90 q, varză – 10 q etc. În urma unei ierni cu puțină zăpadă aceste estimări erau mult prea optimiste, dar ele au fost puse la baza impozitării excesive. Situația a fost agravată de lipsa aproape totală a precipitațiilor pe parcursul primăverii și a verii care au urmat. Unele familii au început să resimtă o insuficiență de alimente deja în luna mai, când s-a oferit un credit de cereale de 300 kg¹⁶.

Autoritățile erau conștiente de faptul că seceta a afectat grav agricultorii raionului. La 17 iunie 1946 executivul raional a adoptat hotărârea să ofere țăranilor

¹³ *Ibidem*, f. 81-83.

¹⁴ *Голод в Молдове*, c. 156.

¹⁵ ANRM, f. 2787, r. 1, d. 64, f. 2, 10, 24, 37; E. Șișcanu, *Basarabia sub regimul bolșevic (1940-1952)*. București, 1998, p. 70.

¹⁶ ANRM, f. 2787, r. 1, d. 64, f. 2, 10, 88, 201.

un împrumut de porumb (60 t) pentru recultivarea terenurilor afectate de secetă. Spre exemplu, gospodarii din satul Cetireni, raionul Ungheni urmau a primi 55 q de porumb pentru recultivarea a 210 ha de pământ. Pentru sat a mai fost acordat un credit de 4 q de mălai, care era mai rezistent la secetă decât alte culturi cerealiere. Mai urma să fie recultivate 3 ha de cartofi, decizie absurdă a executivului raional, deoarece e cunoscut faptul că cartoful nu-i mai rezistent la secetă decât cerealele. În legătură cu seceta de doi ani - executivul raional Ungheni a cerut permisiunea celui județean de a deschide magazine de realizare a pâinii în unele localități din circumscripția menționată¹⁷.

La 8 iulie 1946 executivul raional a verificat și confirmat suprafețele de pământ, pentru care țaranii urmau a da statului produse alimentare¹⁸. Executivul raional se pregătea intens pentru colectarea produselor alimentare.

Situația era complicată pentru întreaga republică. Din această cauză, la 20 iunie 1946 autoritățile republicane au scris celor unionale că, din cauza secetei, 162 mii ha de semănături au rămas complet fără roadă, iar 349 mii ha se aflau într-o stare deplorabilă. Din 61 raioane ale republicii, în 41 cerealele din prima grupă puteau da o roadă doar de 100-300 kg la un hectar. În legătură cu această situație catastrofală, petiționarii rugau organele unionale ca acestea să scutească republica de o bună parte a obligațiilor la capitolul de livrare a cerealelor pentru anul în curs¹⁹. Însă și în alte republici situația economică, inclusiv cea alimentară, nu era cu mult mai bună, centrul unional fiind surd la aceste rugăminți.

O mare bătaie de cap creau autorităților raionale colectările de produse animaliere. La 1 mai planul de colectare a cărnii din raion pentru prima jumătate a anului fusese îndeplinit doar cu 27%, ouă - 10%, lapte - 5%. A mai fost constatat faptul că în 1944-1945, unele vaci ale gospodariilor fuseseră vândute, însă ele continuau să figureze în registrul din 1 ianuarie 1946, pentru care se cereau impozitele respective de lapte. Gospodăriile care suferiseră din cauza războiului, au fost eliberate parțial ori total de colectarea producției animaliere. La 13 iunie 1946 problema colectărilor de produse animaliere a fost reluată, constantându-se faptul că planul menționat era îndeplinit doar mai puțin de jumătate. Pe lângă colectările impuse era prevăzută și o cantitate de carne achiziționată la prețuri de stat, la un nivel foarte scăzut. La 27 mai planul la impozitul în bani pentru trimestrul doi fusese îndeplinit mai puțin de jumătate. Pentru lichidarea neajunsurilor se da un termen ireal de 5 zile²⁰.

Autoritățile se pregăteau temeinic pentru curățirea podurilor oamenilor. La Ungheni se preconiza construirea unui depozit de cereale, pentru ridicarea căruia sovietele locale urmau a trimite lemnari din satele în fruntea cărora ei se aflau. În unele localități mai mari se organiza câte un punct de colectare a fructelor,

¹⁷ *Ibidem*, f. 148-149, 151-152.

¹⁸ *Ibidem*, f. 184.

¹⁹ *Голод в Молдове*, с. 205.

²⁰ ANRM, f. 2787, r. 1, d. 64, f. 110, 117 verso, 127, 135, 295.

strugurilor și legumelor din satele apropiate. Punctul de colectare a fructelor, legumelor și strugurilor din localitatea preconizată urma să încheie contracte individuale cu gospodăriile din zonă pentru livrarea producției menționate²¹.

Situația demografică continua să fie precară. Se manifesta din plin mortalitatea infantilă. În hotărârea colegiului ministerului sănătății din RSSM din 4 martie 1946 se menționa că în 1945, în rândul copiilor din republică de până la un an mortalitatea a ajuns la 29,4%. În județul Bălți mortalitatea în rândul copiilor de până la un an a constituit 22,2%. Ea se manifesta, mai ales, în lunile reci ale anului. În primul trimestru al anului 1945, decesele în rândul copiilor de până la un an au constituit 35,4%, II – 31,7%, III – 22,9%, IV – 25,8%²².

În continuare, populația era afectată de bolile contagioase, în primul rând, de tifos. În luna noiembrie 1945 cazuri de tifos au fost depistate în Florițoia Veche și Unțești. Pentru a preîntâmpina o nouă epidemie de tifos, a fost adoptată decizia ca la fiecare 20-25 gospodării să fie numit câte un agent sanitar, să funcționeze băile sătești ș.a. Dar tifosul se extindea și în alte localități din raion. Se preconiza restabilirea comisiilor raionale extraordinare pentru combaterea bolilor contagioase și crearea la sate a unor grupuri sanitare din trei persoane responsabile pentru curățirea fântânilor, starea bună a veceurilor. La 17 iunie 1946 se menționa că în sectorul medical Unțești, de care depindeau 11 sate, în perioada lunilor februarie-mai 1946 zăcuse de tifos 17 persoane. În fruntea sectorului se afla medicul Șibaev. Urma să fie rezervată o clădire pentru ambulatoriu²³. De fapt, sănătatea era periclitată de lipsurile, la care era supusă populația locală de regimul totalitar.

Populația continua să sufere de insuficiența alimentelor. În iarna anilor 1945-1946 a sporit mortalitatea. Din cauza insuficienței de alimente, populația devenea anemică. La 10 mai 1946, în raionul Ungheni au fost înregistrați 242 nevoiași, care sufereau de distrofie, la 10 iunie – 364 persoane²⁴. Potrivit informației direcției de statistică a județului Bălți, în prima jumătate a anului 1946, în raionul Ungheni au decedat 261 persoane, cea ce constituia 1,03% din numărul populației circumscripției respective²⁵. Această proporție se apropia de media anuală a mortalității în condiții sociale normale.

La 10 iunie 1946 M. Plehanov (adjunctul secretarului comitetului județean Bălți) îi raporta șefului său N. Korneev despre situația sanitară complicată a țăranilor din circumscripția menționată. Demnitarul sovietic relata că la 1 mai 1946, în raionul Ungheni au fost înregistrați 242 bolnavi de distrofie, iar la 10 iunie – deja 364 persoane erau afectate de această maladie²⁶, apărută din cauza politicii antiumane a autorităților sovietice față de populația rurală locală.

²¹ *Ibidem*, f. 115-116.

²² *Голод в Молдове*, c. 177.

²³ ANRM, f. 2787, r.1, d. 64, f. 31; d. 64, f. 54, 62, 151.

²⁴ *Голод в Молдове*, c. 204.

²⁵ *Ibidem*, p. 686.

²⁶ *Ibidem*, p. 204.

Un lucru curios se manifesta și în privința așa-numitului împrumut de stat din perioada vizată. În țările civilizate contemporane orice împrumut, inclusiv cel acordat statului, are un caracter benevol și este rambursabil. Nu și în Uniunea Sovietică, unde, cel puțin în primii ani de după război, împrumutul de stat avea caracterul unui impozit suplimentar. La 10 mai 1946, raionul Ungheni a supraîmplinit planul pentru abonarea la obligațiile împrumutului de stat, dar nu și în bani²⁷. Toate aceste manevre birocratice dau împrumutului de stat caracterul unui impozit extraordinar, mai ales, având în vedere că guvernul sovietic nici pe de parte nu și-a onorat obligațiile financiare față de oamenii care fuseseră împuși să facă aceste sacrificii, fiind într-o situație de sărăcie totală.

Foarte lent erau colectate produsele alimentare. Pentru executarea planului de colectare a produselor alimentare, la 26 august executivul raional a interzis comerțul particular cu pâine coaptă, cereale, floarea-soarelui. Pentru încălcarea deciziei, vinovatul urma să fie tras la răspundere penală²⁸. Și aceste măsuri paliative nu puteau înlocui pâinea și alte produse alimentare de pe masa nevoiașilor.

În repetate rânduri executivul raional a încercat să frâneze procesul de reducere a numărului animalelor, în primul rând al celor de tracțiune. La 30 septembrie executivul a constituit o comisie formată din zootehnicianul principal raional Lozovaia, medicul veterinar principal Tatarinova, a fost împuternicită să împiedice intențiile țăranilor de a-și sacrifica vitele²⁹ (pentru salvarea familiilor de la o moarte, aproape, iminentă). Chestiunea păstrării șeptelului a fost discutată la ședințele din 14 și 27 noiembrie. Printre altele, s-a găsit de cuviință ca în raion să fie organizate cinci măcelării. Pentru această măsură se rezervase doar trei zile (până la 1 decembrie 1946)³⁰. Pe de altă parte, autoritățile republicane făceau presiuni asupra celor locale ca acestea să urgenceze colectările de produse alimentare. În ședința biroului CC-ului republican din 14 noiembrie 1946 Unghenii sunt menționați printre raioanele care rămâneau în urmă în privința îndeplinirii planului livrărilor de produse alimentare față de stat³¹. Aici în continuare se manifestau urmările luptelor din 1944, care au afectat circa 50% din satele raionului.

Potrivit informației împuternicitului Moscovei în Moldova F. Uhin, în noiembrie 1946, în republică s-au născut 6264 copii și au decedat 5753 persoane, inclusiv în județul Bălți respectiv 1379 și 1109. În lunile următoare, situația se modifica cu tempouri sporite. La 25 decembrie 1946 ministerul sănătății din RSSM raporta lui N. Koval că în republică au fost înregistrați 53 210 distrofici, inclusiv 1500, în județul Bălți. La 16 decembrie 1946, secretarul comitetului de partid al județului Bălți M. Korneev raporta lui N. Koval că în circumscripție, din cauza secetei, cerealele din prima grupă (spicoasele) au dat o roadă de 120

²⁷ ANRM, f. 2787, r.1, d. 64, f. 110, 128, 238.

²⁸ *Ibidem*, f. 236, 238, 243-244.

²⁹ *Ibidem*, f. 273 verso, 308.

³⁰ *Ibidem*, f. 273 verso, 308, 310, 317 verso.

³¹ *Голос в Молдове*, c. 283.

kg la 1 hectar, (inclusiv, în raionul Ungheni), porumbul – 280 kg la 1 ha (400), floarea-soarelui – 330 (200). În total, în județ au fost colectate 62 551 t de cereale și 18 332 t de floarea-soarelui. În timpul colectării produselor alimentare, o parte din cantitatea de floarea soarelui a fost înlocuită cu cereale. În anul agricol 1946-1947, pentru însămânțare au fost utilizate 7191 t (fără creditul de sămânțe), pentru alimentare - 21 097 t (fără credit), la o persoană revenind circa 300 g de cereale pe zi. În calitate de furaj au fost utilizate în medie 11 973 t, la o cabalină revenind până la 500 g, la o porcină – 1 kg pe zi. Potrivit calculelor preliminare, la data respectivă țaranii ar fi dispus de circa 6657 t de cereale și 2931 t de floarea soarelui. Această cantitate de produse alimentare s-ar fi aflat, cu prioritate, la oamenii înstăriți. Pentru a asigura pe țaranii săraci și mijlocași, care suferiseră mai mult din cauza secetei, statul a pus la dispoziția a 40 300 de gospodării un credit de 204 600 puduri, în mediu câte 5 puduri la o gospodărie. Din cauza insuficienței de alimente, în județ au fost înregistrați 1642 distrofici, inclusiv 128 în raionul Ungheni. Din cauza distrofiei în județ au decedat 62 persoane. Pentru ameliorarea situației, conducerea județeană solicita un credit de cereale în vederea alimentării nevoiașilor și completarea fondului de însămânțare³². Gospodării suportau o insuficiență acută și de material semincer. Pentru însămânțare se cereau 6405 t de semințe (fără cartofi). Pe loc puteau fi găsite doar 1842. Se cerea un credit de 4563 t de semințe³³.

În ședințele comitetului executiv al raionului Ungheni nu se pomenea despre situația tragică prin care trecea populația raionului. Mai mult, organele de partid republicane făceau presiune asupra celor inferioare pentru a impulsiona campania de curățire a podurilor. La 14 noiembrie 1946, biroul CC-ului republican a adoptat o decizie prin care secretarului de partid al județului Bălți i s-a atenționat faptul că se târăgăna executarea planului de colectare a produselor alimentare. Colectarea forțată a pâinii a produs o penurie de alimente. În decembrie 1946, în republică s-a început foametea. La 20 decembrie 1946 secretarul de partid județean raporta CC-ului că în raionul Ungheni 13 647 oameni (mai mult de jumătate din populația circumscriptiei) suporta o insuficiență acută de alimente și doar 800 - nu. De asemenea, în raion au fost înregistrați 128 bolnavi de distrofie. În această lună, practic, mortalitatea s-a egalat cu natalitatea. În lunile următoare, rata mortalității a depășit aproape de două ori pe cea a natalității. Organele unionale învinuiau pe cele republicane pentru situația creată, iar cele din urmă – pe comisariatul sănătății³⁴.

În luna decembrie, în republică s-au născut 5463 copii și au decedat 9650 persoane, mortalitatea depășind natalitatea cu 4187 oameni ori cu 76,6%. În ianuarie 1947 s-au născut 6422 copii și au decedat 19 133 persoane, mortalitatea depășind natalitatea cu 12 711 oameni, adică de 2,7 ori. În decembrie 1946, în ju-

³² *Ibidem*, p. 317-318, 351, 375.

³³ *Ibidem*, p. 338.

³⁴ *Ibidem*, p. 234.

dețul Bălți s-au născut 1214 copii și au decedat 1212 persoane, adică mortalitatea s-a egalat cu natalitatea. În ianuarie 1947, în județul Bălți s-au născut 1251 copii și au decedat 2177 persoane, mortalitatea depășind natalitatea cu 326 oameni ori cu 74%. La 1 februarie 1947 sectorul comisiei de stat a Consiliului de Miniștri al RSSM a pregătit o informație, în care se menționa despre primele ravagii ale foametei organizate, care se desfășura în republică. În aceeași zi ministerul sănătății a RSSM raporta că în republică erau 20 mii de distrofici, inclusiv în județul Bălți – 1600³⁵.

Abia în ianuarie 1947 au fost înreprinse unele măsuri întârziate, care nu puteau repara radical situația creată. La 8 ianuarie executivul raional Ungheni a discutat hotărârea autorităților republicane de stat și de partid „Despre ajutorul suplimentar acordat gospodăriilor Moldovei care au suferit din cauza secetei din 1946”. În corespundere cu prevederile acestui document cu titlul fariseic, executivul a hotărât să livreze nevoiașilor din raion 13 432 puduri de cereale, inclusiv 2686 în luna ianuarie, urmând ca împrumutul să fie returnat statului din roada anului agricol 1947-1948. Se cerea ca până la 15 ianuarie fiecare soviet local să prezinte lista năpăstuiților de soartă. La o persoană reveneau 4 kg pe lună (200 gr pe zi) în trei rate. Urmau a fi alimentați, în primul rând, copiii³⁶.

În informația autorităților județului Bălți din 28 februarie 1947 adresată celor republicane, se menționa că la 1 februarie 1947, în raionul Ungheni au fost înregistrați 938 bolnavi de distrofie. În spital au fost plasați doar 40 oameni (4,2% din bolnavi). În altă statistică se menționa că la 1 februarie 1947, în raionul Ungheni au fost înregistrați 452 bolnavi, fiind plasați în spital 129 (26,5%). Adjunctul șefului secției organizatorice al CC-ului republican raporta lui N. Koval, că la 1 februarie, în raionul Ungheni erau 587 bolnavi de distrofie și 10 decedați de această maladie, mai exact – de foame. Trofim Novîță din satul Unțești ar fi declarat că puterea sovietică ia de la țărani ultimele rămășițe de pâine, lăsând populația să moară de foame³⁷. În punctele de alimentare erau hrăniți 800 de oameni. La 22 februarie responsabilul de partid raional (P. Serghin) scria celui județean (Goloșciapov) că la finele lunii decembrie și începutul lunii ianuarie cu întârziere a început să fie dată pâinea cu împrumut, care era în două cu pământ. În raion primele două puncte alimentare fuseseră inaugurate la 10 februarie și altele două – la 15 februarie. La 20 februarie 1947 erau 631 bolnavi de distrofie, cu prioritate, bătrâni și copii până la 12 ani. A fost adoptată hotărârea de a fonda încă două puncte alimentare: în satele Unțești și Manoilești. În spitalul din Unțești la 15 paturi erau 55 de persoane, iar în sat mai fuseseră înregistrați 90 de distrofici³⁸.

Autoritățile raionale în continuare erau îngrijorate de reducerea numărului animalelor domestice. La 7 ianuarie executivul raional Ungheni a constatat

³⁵ *Ibidem*, p. 384, 387.

³⁶ ANRM, f. 2787, r.1, d. 88, f. 2-3.

³⁷ *Голод в Молдове*, c. 590.

³⁸ *Ibidem*, c. 557; AOSPRM, f. 46, r. 1, d. 13, f. 1-5.

faptul că în 1946, în localitățile rurale ale raionului se redusese numărul vitelor: bovinelor – cu 239 capete, cabalinelor – cu 237 captete. În ședința executivului din 31 ianuarie s-a menționat că numărul animalelor, mai ales, în satele Todirești și Unțești, a scăzut din cauza că ele au fost sacrificate ori realizate peste hotarele raionului. Au fost trasate unele măsuri pentru stoparea proceselor negative menționate, iar miliția urma să pună capăt sacrificării ori mutilării cabalinelor pentru ca ulterior stăpânii acestora să poată obține documentele necesare în vederea tăierii lor „legale”³⁹.

La ședința executivului raional din 7 februarie a fost reluată discuția livrării produselor alimentare înfometaiților, constatându-se că ele parțial erau însușite de cei care-i deserveau. Urma ca vinovații de delapidări să nimerească pe mâinile procurorului Kondratiev. A fost repartizat creditul de cereale pe luna martie de 44 t. Această cantitate de pâine urma să fie repartizată la 700 persoane. Ultima cifră a fost corectată cu tocul, dar se pare că aceasta s-a făcut incorect – 400 de persoane. Pentru comparare, 1000 persoane din Unțești primeau un credit de 4 t. În luna martie au fost repartizate 65 t, iar în aprilie – 15 t. Pentru transportarea cerealelor din Ungheni spre localitățile Cetireni și Pârlița executivul raional a rezervat 5 camioane, mai cerând șefului garnizoanei militare din Ungheni să contribuie la această operație cu încă două camioane⁴⁰. La 20 februarie 1947, în raionul Ungheni au fost înregistrate 6519 gospodării rurale (cu 23 754 suflete), care aveau nevoie de credite alimentare. Însă au primit credite alimentare doar 3060 gospodării (11 800 persoane)⁴¹. Restul, adică mai mult de jumătate din năpăstuiții de soartă, au rămas să sufere de foame. În informația adjunctului secretarului cece-ului republican pentru comerț B. Maslov adresată lui N. Koval din 3 martie 1947 se menționa că în raionul Ungheni erau 655 bolnavi de distrofie, inclusiv de gradul I – 372, II – 114, III – 169 persoane⁴². Nu-i întâmplător faptul că numărul bolnavilor de distrofie continua să fie mare. În primele zile ale lunii martie 1947 același B. Maslov raporta lui N. Kovali că din cei 27 411 locuitori ai raionului Ungheni 817 persoane sufereau de distrofie, inclusiv de gradul I - 404, II – 333, III – 20⁴³. Sporea numărul bolnavilor de gradul I și II.

În pofida faptului că majoritatea populației județului și raionului suferea de foame, autoritățile aveau grijă de îndeplinirea obligațiilor gospodarilor față de statul sovietic. La 19 aprilie s-a cerut sovietelor locale ca timp de trei zile să finalizeze procesul de vânzare a obligațiilor împrumutului de stat pentru restabilirea economică a țării. La 7 mai executivul a discutat chestiunea colectării cârnii, menționându-se că această măsură se îndeplinea foarte lent⁴⁴. A mai fost aborda-

³⁹ *Ibidem*, c. 535; ANRM, f. 2787, r.1, d. 88, f. 9, 20-24.

⁴⁰ ANRM, f. 2787, r.1, d. 88, f. 30-31, 33, 63.

⁴¹ *Голод в Молдове*, c. 538.

⁴² *Ibidem*, p. 537.

⁴³ *Ibidem*, p. 595.

⁴⁴ ANRM, f. 2787, r.1, d. 88, f. 65, 81, 102, 107.

tă cheștiunea achiziționării untului, propunând țăranilor în schimb bani și mărfuri industriale.

În toiu primăverii se discuta cheștiunea introducerii în sol a culturilor din prima grupă, însă gospodăriile țărănești suportau o insuficiență acută de material semincer. Acest lucru a fost remarcat încă de la mijlocul iernii. În ședința executivului din 31 ianuarie 1947 a fost observat faptul că semințele de cereale constituiau doar 30% din volumul necesar. S-a cerut imperios pregătirea materialului semincer și a inventarului pentru această campanie imoportantă, cu atât mai mult că pe parcursul iernii, în sol se acumulase destulă umezeală pentru o eventuală roadă satisfăcătoare. În ședința executivului din 11 aprilie s-a menționat faptul că, deoarece țăranii nu dispuneau de cantități suficiente de cartofi pentru însă-mântare, gospodarilor li se recomanda să cultive sfeclă de zahăr⁴⁵.

Însă calamitatea socială menționată își continua ravagiile. Deși fusese acordate câteva loturi de credite în cereale, o bună parte a populației continua să suporte insuficiența de alimente. Autoritățile sovietice continuau să învinuiască cu insistență de invidiat medicii de negligență în lupta cu această maladie, care, de fapt, era una socială. În ședința sa din 27 mai executivul raional l-a învinuit pe Cernov, șeful secției medicale, că nu-și onora conștiincios obligațiile de serviciu în combaterea distrofiei. De asemenea, se cerea asigurarea spitalelor cu lemne, fiind antrenați în executarea acestei misiunii gospodarii din Cetireni, Unțești și Vulpești, sate care se aflau în apropierea unor sectoare de păduri⁴⁶. La 1 iunie 1947, în raionul Ungheni mai erau 410 bolnavi de distrofie, inclusiv de gradul I și II – 142, iar 5 au decedat din cauza acestei maladii sociale⁴⁷.

În prima jumătate a anului 1947, în raionul Ungheni au decedat 946 persoane, ceea ce constituie 3,73% din numărul populației, adică de peste trei ori mai mult decât în prima jumătate a anului 1946. Numărul celor decedați a crescut treptat. În decembrie 1946, în raionul Ungheni au decedat 47 oameni (0,18%), în ianuarie 1947 – 93 (0,36%), în februarie – 125 (0,49%), în martie – 195 (0,77%), aprilie – 136 (0,53%), mai - 153 (0,6%), iunie – 244 (0,99%). Situația devenea din nou alarmantă și autoritățile raionale căutau vinovatul. Și țăpul ispășitor imediat a și fost descoperit⁴⁸. La 24 iunie a fost discutată activitatea secției de ocrotire a sănătății din cadrul executivului raional și interacțiunea ei cu comisiile de profil din localitățile rurale ale raionului. Executivul a mai cerut ca secția să organizeze întruniri lunare cu președinții comisiilor menționate⁴⁹. Erau în toi lucrările agricole sezoniere și autoritățile manifestau grijă față de viitoarea roadă, care, în opinia lor, putea scoate populația înfometată din situația creată de regimul totalitar. S-a cerut insistent ca până la 25 iunie să fie pregătit inventarul pentru recoltare,

⁴⁵ *Ibidem*, f. 24, 87.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 120, 142.

⁴⁷ *Голод в Молдове*, с. 653.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 686.

⁴⁹ ANRM, f. 2787, r.1, d. 88, f. 120, 142.

să fie arate miriștele la timp, să fie pregătite nutrețuri pentru iarnă. Din motive lesne de înțeles, o atenție sporită se acorda înregistrării suprafețelor însămânțate, numărului de animale, roiurilor de albine, păsărilor, cerându-se capilor de familie să prezinte informația respectivă. Această informație era foarte necesară (arhinecesară, vorba unui „clasic” de tristă faimă) ca structurile de impozitare să poată înainta cerințele lor față de gospodari, fără a omite vre-o eventuală sursă de venit. În ședința sa din 24 iunie executivul raional a decis ca structurile de colectare să încheie contracte cu gospodăriile țărănești pentru achiziționarea fructelor și strugurilor, fiind stabiliți și parametrii cantitativi pentru fiecare localitate⁵⁰.

În 1947 roada de cereale a fost destul de bună. Însă oamenii slăbiți de insuficiența alimentară nu reușeau s-o colecteze. Mai mult, după ce suportase o îndelungată insuficiență de alimente, oamenii, dorind să-și potolească foamea cât mai repede, deveneau și jertfe ale indigestiei, care deseori finaliza în mod tragic. Abia spre toamnă mortalitatea a început să scadă. Însă în timpul iernii din nou sporește mortalitatea pe fundalul unei natalități scăzute. În luna noiembrie 1947, în raionul Ungheni s-au născut 26 copii și au decedat 47 oameni, în decembrie – 36 prunci și respectiv – 69 persoane. La 20 februarie 1948 comisia de planificare a guvernului RSSM raporta lui N. Koval că în ianuarie 1948, în raionul Ungheni s-au născut 35 copii și au decedat 50 persoane⁵¹. Din cauze lesne de înțeles, pe timp de iarnă rata mortalității o depășea evident pe cea a natalității.

Autoritățile sovietice făceau totalurile foametei organizate de ele din 1946-1947. La 14 februarie 1948 adjunctul împluternicului Gosplan-ului pentru Moldova I. Verșinin îl informa pe N. Koval că în 1947 numărul populației rurale din republică s-a redus cu 10%, inclusiv a copiilor născuți în 1945 – cu 52,1%⁵². La aceasta se adăugau pierderile demografice ale republicii din iernile anilor 1944-1945, 1945-1946 și de la finele lui 1946. Rezultatele erau dezastruoase, nefiind justificate de nici o calamitate naturală.

În așa mod, se constată faptul că, după ocuparea Basarabiei în 1944, autoritățile sovietice supuneau populația locală, inclusiv din raionul Ungheni, la o impozitare excesivă. Deși în anul 1946, în Moldova roada a fost redusă, autoritățile sovietice cu sprijinul unor elemente de clasă locale au curățit podurile țăranilor, provocând o foamete cumplită.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 133, 136, 146, 193,

⁵¹ *Голод в Молдове*, с. 728, 732.

⁵² *Ibidem*, p. 729.

RECENZII

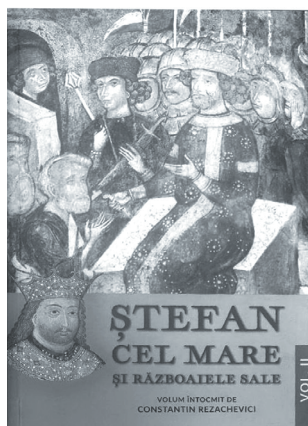
Ștefan cel Mare și războaiele sale. În două volume. Ediție întocmită de Constantin Rezachevici, Chișinău, Cartdidact, 2019-2020, 608 p. + 364 p.

Recent a văzut lumina tiparului o lucrare cu un conținut istoric aparte, dedicată lui *Ștefan cel Mare și războaielele sale* purtate de-a lungul întregii sale domnii. Cele două volume întocmite de Constantin Rezachevici¹ s-au dovedit a fi **ediția de adio** a regretatului coleg și bun prieten, stins din viață la 10 ianuarie 2021.

Ediția reprezintă o culegere care întrunește 73 de studii, articole și broșuri publicate de mai mulți oameni de știință pe parcurs de circa un secol și jumătate în paginile unor ediții științifice și de popularizare românești, care pot fi cu greu găsite astăzi. De aceea ideea istoricului bucureștean o considerăm una fericită, deoarece nu numai că pune laolaltă lucrări ale mai multor generații de istorici români, dar și readuce în actualitate figura marelui Domn și Oștean - Ștefan cel Mare.

În cele două cărți întâlnim atât nume foarte cunoscute de istorici (Mihail Kogălniceanu, Ilie Minea, Ioan Bogdan, Gheorghe I. Brăteanu, Petre P. Panaitescu, Alexandru Gonța, Constantin C. Giurescu, Nicolae Grigoraș, Constantin Cihodaru, Tahsin Gemil, Ioan-Aurel Pop, Nagy Pienaru, Radu Ștefan Vergatti ș.a.), dar și autori rămași într-un fel în umbra deceniilor trecute (Emil Diaconescu, Alexandru Culici,

¹ **Constantin Rezachevici** (26 ianuarie 1943, Iași – 10 ianuarie 2021, București), important istoric medievist care a activat la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române.

Adrian Andrei Ursu, Dumitru Xen. Urzică, Radu R. Rosetti, Constantin Feneșan, Sergiu Columbeanu, Eduard Fischer, Anton Balotă, Lucian Ghițescu, Alexandru Artimon, Cristian M. Vlădescu, Traian Popa Lisseanu, Valeriu Ghibaldan ș.a.).

Volumele mai includ și șase studii personale ale lui Constantin Rezachevici între care: „Ucenicia militară a lui Ștefan cel Mare. Bătălia de la Crasna din 5-6 septembrie 1450” (vol. I, p. 12-21), publicat în premieră absolută, „Ștefan cel Mare și bătălia de la sud de Vaslui, 10 ianuarie 1476” (vol. I, p. 281-289); „Ecouri occidentale târzii ale bătăliilor lui Ștefan cel Mare de lângă Vaslui și Valea Albă - Războieni” (vol. I, p. 385-389); „Spada lui Ștefan cel Mare la Constantinopol?” (vol. II, p. 246-258) ș.a. Or, alcătuitorul a fost un mare pasionat de epoca lui Ștefan cel Mare, dedicându-i mai multe studii valoroase, care nu au fost incluse în volumele pe care le prezentăm, precum și substanțiale compartimente în asemenea lucrări de anvergură cum ar fi: „Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova”, vol. I, București, 2001, p. 535-545 și în ediția academică „Istoria Românilor”, vol. IV, București, 2012, p. 397-454.

Precum se arată în *Nota asupra ediției* semnată de alcătuitor, volumul I divizat în trei capitole „urmărește principalele etape ale domniei marelui voievod pe plan politico-militar”, începând de la „luptele pentru domnie” până la cele cu ungurii, tătarii, turcii și polonii. Volumul al doilea are două capitole, cuprinzând alte fațete ale războaielor celebrului domn, fiind vorba de problema puterii militare a Moldovei pe timpul lui Ștefan cel Mare, continuând cu o serie de aspecte ce țin de „componența oastei, cetăți, armament și steaguri” din epoca ștefaniană. În același al doilea volum sunt incluse și studii care reliefează „personalitatea marelui voievod ca domn, strateg și tactician”.

Toate cele 73 de materiale sunt eșalonate cronologic cu începere de la 1450, cu bătălia lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, în pădurea de la Crasna cu o oaste leșească, până la lupta din Codrul Cosminului (1497) cu regele polon Ioan Albert. Un număr considerabil de studii sunt dedicate campaniei militare din primăvara anului 1457, când tânărul voievod Ștefan I-a învins pe rivalul său Petru Aron și a luat scaunul domnesc, războiului de apărare contra regelui ungar Matiaș Corvin, luptei de la Baia în decembrie 1467 în special, și mai ales bătăliilor de la Vaslui (1475) și Valea Albă (1476) contra invadatorilor otomani.

Încheierea la cele două volume, la rândul ei, include alte două studii cu caracter concludiv, care cuprind „caracteristicile lui Ștefan cel Mare în calitate de comandant, strateg și oștean”, precum și „hotarele Moldovei istorice, așa cum el a lăsat-o urmașilor”.

Deși studiile incluse în volumele prezentate au fost elaborate în diferite perioade istorice, cu începere din a doua jumătate a sec. al XIX-lea până în zilele noastre, de autori de cea mai diversă pregătire și diferit nivel științific, totuși, acestea se completează reciproc prin detalii, idei, viziuni și orizonturi de cunoaștere, încât luate laolaltă prezintă un tablou destul de veridic al manifestării lui Ștefan cel Mare în istorie și mai ales în calitate de strălucit voievod și genial co-

mandant de oști, care, precum îl caracteriza cronicarul Grigore Ureche „*La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși să vâreă, ca văzându-l ai săi, să nu să îndărăptieaze și pentru aceia raru războiu de nu buruia. Și unde biruia alții, nu perdea nădejdea, că știindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor ...*”.

Într-un fel, aceste două volume întocmite de Constantin Rezachevici continuă și tot odată completează o altă serie de valoroase volume dedicate marelui voievod, care au apărut cu mai mulți ani în urmă, pe când se împlineau cinci secole de la moarte, fiind vorba de volumele apărute la Mănăstirea Putna sub genericul „*Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504-2004*”: „Portret în istorie” care include 34 studii; „Portret în cronică” cu numeroase materiale cronicărești moldave și străine; alte două volume „Biserica. O lecție de istorie” și „Atlet al credinței creștine”, care la fel includ alte numeroase studii ale istoricilor români sub același generic. Toate aceste ediții au fost întocmite de cunoscuții istorici ieșeni Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely.

Volumele *Ștefan cel Mare și războaiele sale* pot fi consultate cu real folos atât de elevi și studenți, cât și de publicul larg, de oamenii de știință și cultură, care manifestă interes față de zbuciumata domnie a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, căci printre studiile reluate sunt și unele dedicate copilăriei și perioadei de formare a celebrului voievod, ca oștean și comandant de oști, participării sale în numeroase războaie împotriva invadatorilor străini și pretendenților la tron. Lectura acestui volum ar putea contribui la formarea și lărgirea orizontului celor care stau de strajă la hotare în zilele noastre, avându-l drept model pe Ștefan cel Mare și Sfânt.

Apreciem deosebit de înalt efortul regretatului nostru coleg și prieten, istoric de mare probitate, efort care încununează în cel mai strălucit mod întreaga sa activitate academică.

Andrei Eșanu* și **Valentina Eșanu****

* Acad. **Andrei Eșanu**, consultant științific la Institutul de Istorie.

** **Valentina Eșanu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie.

Arhim. Policarp CHIȚULESCU.
Cartea slavă din Biblioteca Sfântului Sinod
(secolele XVI-XVIII), București, 2020, 232 p.

Deși răspândirea creștinismului la nord de Dunăre a început la o etapă destul de timpurie din epoca lui Constantin cel Mare (306-337), ba poate și de mai înainte, procesul a durat multe secole la rând și a devenit dominant în spațiul populat de români, preponderent pe cale orală în forme rudimentare. După ce marii cărturari bizantini Kiril și Metodiu, egalați pentru vasta lor activitate cărturărească și misionară cu Apos-

tolii, au inventat scrisul vechi slav chirilic în sec. al IX-lea, a urmat răspândirea creștinismului după texte tălmăcite de ei și de ucenicii lor în slavonă sau medio-bulgară și drept urmare a avut loc intensificarea proceselor de creștinare a popoarelor sud și est-slave. Treptat în aria de cultură slavă au apărut centre cărturărești de tălmăcire din limba greacă în cea slavonă a cărții creștine de tot felul, după care a urmat copierea acestor codice, încât a căpătat amploare propovăduirea creștinismului de rit ortodox răsăritean după cărți manuscrise. De regulă aceste centre erau pe lângă mănăstiri și înaltele structuri bisericești (mitropolii, episcopii ș.a.) atât în sud-estul Europei, cât și în estul continentului.

Întrucât românii erau înconjurați aproape din toate părțile de popoare slave, ei au fost atrași în procesul de trecere de la propovăduirea pe cale orală a creștinismului, la cea de pe cărți scrise, care erau aduse atât de la slavii de sud, cât și de la cei din est. În așa fel, pe parcursul sec. XI-XIV, românii și structurile lor ecleziastic, în plin proces de formare și afirmare, au receptat scrisul chirilic și cartea religioasă în limba slavă veche. Aceasta, a devenit dominantă în Țările Române în biserică, în structurile de stat și în cultură pentru câteva secole înainte. Treptat, după izvoade aduse din scriptoriile sud sau est-slave, în mediul românesc, de asemenea, au apărut episcopii, mănăstiri și biserici, în

care, de pe cărți slave erau copiate alte codice de slujbă bisericească. În primul rând erau copiate Evangheliile, Liturghiere, Psaltiri, Trebnice, Octoihuri, Mineie, Ceasloave, Penticostare ș.a. Tot odată, în Țările Române au fost aduse și copiate un spectru larg de cărți cu o tematică mai diversă: scrieri ale marilor părinți ai creștinătății, vieți de sfinți, mucenicii, epistole, învățături, cazanii, predici, tâlcuiri, cărți populare, cronografe, manuale ș.a.

Cu trecerea timpului necesitatea de carte era tot mai mare, însă capacitățile și timpul în care se copia aceasta dura de la câteva luni până la un an și mai mult, fiind și scumpă, nu putea satisface cerința crescândă de carte a instituțiilor ecleziastice. Rezolvarea a fost găsită prin inventarea tiparului în 1450 de Johann Gutenberg, instrument care a căpătat o largă răspândire în sec. XV-XVI în Europa Occidentală, apoi și la popoarele slave și la români. Dacă occidentalii și-au tipărit cărțile în limba latină cu caractere latine, grecii în limba greacă, slavii și românii au tipărit cărțile lor în slavonă în baza alfabetului chirilic.

Întrucât tiparnițele chirilice din Țara Leșească (Cracovia, 1491-1493), Muntenegru (Cetinje, 1493-1495), Bosnia (Gorazde, 1523) și cele din Țara Românească (Târgoviște, 1508-1512) și Transilvania (Sibiu, 1544-1553) au avut o existență efemeră și au produs un număr mic de carte necesare pentru oficierea cultului religios, o salvare într-o anumită măsură s-a dovedit a fi fondarea unor tipografii în mediul rusesc și cel ucrainean, mediu în care de la un secol la altul, se producea un număr tot mai mare de carte tipărită, fiind vorba de tiparnițele de la Moscova, Zabludov, Lvov, Ostrog, Vilna, Kiev, Cernigov ș.a. Din aceste centre încă din sec. al XVI-lea pe diferite căi, fie prin negustori sau fețe bisericești, un număr tot mai mare de cărți tipărite în mediul slav ajungeau și în Țările Române. După câteva secole de întrebuințare mai multe dintre aceste cărți tipărite în sec. XV-XVII, au ajuns în colecțiile marilor biblioteci academice și universitare, arhive, muzee, mănăstiri și biserici din România și Republica Moldova. Deși s-au inventariat cu anumite ocazii codice și tipărituri vechi est-slave doar ale unor colecții, fiind întocmite și publicate unele cataloage, deocamdată nu s-a întreprins o cercetare frontală (eshaustivă) a prezenței și respectiv a gradului de influență est-slavă în cultura românească medievală și de trecere la modernitate prin intermediul cărții vechi slave. Sondajele noastre efectuate în ultimii ani în marele biblioteci academice și universitare, în colecțiile muzeale, mănăstirești ș.a. din România și Republica Moldova ne îndreptățesc să afirmăm că prezența cărții est-slave în Țările Române pe parcursul evului mediu a fost una substanțială și neîntreruptă, devenind parte componentă a vieții spiritual-culturale românești.

O asemenea colecție de carte veche est-slavă s-a format în anumite împrejurări istorice și la Biblioteca Sfântului Sinod, situată în mănăstirea Antim din București¹. După cum se arată în studiile introductive la volumul prezentat

¹ Policarp Chițilescu, arhim. *Biblioteca Sfântului Sinod. Istorie și actualitate*. În: *Libraria*, Anuar XII: Studii și cercetări de bibliologie, Târgu Mureș, 2013, p. 208-225.

„Cartea slavă din Biblioteca Sfântului Sinod (secolele XVI-XVIII)”, întocmit de arhimandritul Policarp Chițulescu, custodele principal al acestei instituții, colecția s-a format între anii 1960-2013 în baza Bibliotecii Centrale a Patriarhiei Române. Aceasta, la rândul ei, după 1948 a absorbit alte colecții mai vechi, cum ar fi cea de la biblioteca mănăstirii Horecea (Bucovina), de la biblioteca Facultății de Teologie din Cernăuți, care în 1939 absorbise colecția Facultății de Teologie a Universității din Iași cu sediul la Chișinău, biblioteca Facultății de Teologie din București, a Seminarului Central, împreună cu fondurile Seminarului Nifon, ale Internatului Teologic, precum și unele colecții particulare ș.a. În urma acestor acumulări Biblioteca Sfântului Sinod devine deținătoarea unor foarte bogate fonduri cu peste 600 de manuscrise medievale și multe cărți vechi tipărite românești și străine, dintre care unele sunt descrise în alte cataloage speciale editate de același harnic cercetător².

În catalogul pe care îl prezentăm au fost incluse doar cărțile vechi tipărite în estul Europei, fiind vorba de 139 de titluri de carte (147 exemplare) din sec. XVI-XVIII, care au circulat odinioară în toate provinciile istorice românești. În urma unei munci îndelungate și scrupuloase munci de cercetare, arhimandritul Policarp Chițulescu a reușit să întocmească în cel mai bun stil academic un frumos catalog, un veritabil album, o adevărată capodoperă de artă editorială.

Volumul include: un cuvânt înainte semnat de cunoscutul om de știință și în același timp unul dintre cei mai pregătiți slavisti români din zilele noastre, doctor, profesor Zamfira Mihail, care își intitulează studiul „Cartea slavă - obiect de cult și de patrimoniu național” (p. III-VI); o sumară *Introducere* (p. 3-5), însoțită de un studiu istoric competent în limbile română și rusă „*Tiparul românesc și Rusia*” (p. 6-31), purtând semnătura alcătuitorului, după care urmează catalogul propriu-zis, care întrunește descrierea, conform metodei propuse de slavistul Damian P. Bogdan, a celor 139 de titluri de carte cu toate particularitățile și însemnările lor (p. 33-223). Volumul se încheie cu un *Indice* (p. 224-230), care înlesnește consultarea lucrării. Catalogul este înzestrat cu un bogat material ilustrativ color, care întregeste în mod fericit descrierea fiecărei

² Arhimandritul Policarp Chițulescu este unul dintre puținii continuatori ai celebrei școli românești de slavistică reprezentată odinioară de Ioan Bogdan, P.P. Panaitescu. Damian P. Bogdan, Gheorghe Mihăilă ș.a. făcând dovada unei bune pregătiri profesionale prin publicarea unei apreciable serii de lucrări în domeniu: *Tipărituri din Țara Românească în Biblioteca Sfântului Sinod*, București, 2009, 156 p. *Cărțile din bibliotecile medievale românești păstrate în Biblioteca Sfântului Sinod*, București, 2011, 80 p. *Noi manuscrise și copiiști din Moldovlahia*. În: *Miscellanea Historica et archaeologica. In honorem professoris Ionel Cândea septuagenarii*, Editit C.Costin, București-Brăila, 2019, p. 567-583. *Informații inedite despre cărțile unei vechi mănăstiri din Cernăuți*. În: *Istorie și cultură. In honorem academician Andrei Eșanu*, Chișinău, 2018, p. 421-427. *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Sfântului Sinod* (Partea I). În: *Studii teologice*, Seria III-a, An. XII, nr. 1, București, 2016, p.133-145 și Partea II-a În: *Ibidem*, nr. 2, 2016, p. 53-77. *Nouveaux Manuscrits – possible autographes – appartenant au moine Gavriil Uric de Monastère Neamț*. În: *Transylvanian Review*, Vol. XXI, Supplement: *One Hundred Years Since the Birth of Emil Turdeanu*, nr. 1, 2012, p. 81-106.

tipărituri în parte. Cărțile sunt incluse în Catalog în ordine cronologică a apariției lor de sub tipar, dintre care: „68 de titluri (în 72 de exemplare) apărute la Moscova, 35 de titluri (în 38 de exemplare) la Kiev, 13 titluri (în 14 exemplare) la Lvov, 3 - la Cernigov, 3 - la Ostrog, 3 - la Sankt-Petersburg, 2 - la Vilna, 2 - mănăstirea din Kutein, 1 - la Gorazde și 1 - la Poceaev” și 8 titluri de carte pe care alcătuitorul nu a reușit să le identifice (p. 4).

Cea mai veche carte din colecția tipăriturilor slave a Bibliotecii Sfântului Sinod este un *Trebnic*, apărut la 1523 la Gorazde (azi Bosnia și Herțegovina), de altfel, unica carte tipărită în sudul Dunării din colecție, exemplar care s-a bucurat de o descriere minuțioasă bine documentată (p. 34-38, nr. 1). Din secolul al XVI-lea mai fac parte *Noul Testament*, 1580 (nr. 2), *Scrierile lui Sfântului Vasile cel Mare*, 1594 (nr. 4), ambele apărute la Ostrog. Dintre tipăriturile mai importante ale acestui fond fac parte și câteva *Biblii*, cum ar fi cea de la Ostrog, 1581, cea mai importantă tipăritură a lui Ioan Feodorov³ (nr. 3); cele tipărite la Moscova, 1663 (nr. 26) și 1778 (nr. 111), precum și cea de la Kiev, 1788 (nr. 116).

Prezintă un interes deosebit cărțile care au făcut parte din biblioteca mitropolitului Teodosie al Ungrovlahiei (nr. 36-47, 52a, 53), precum și cele dăruite de Ioan Mazepa, Marele hatman al Ucrainei, mitropoliei Țării Românești din București (nr. 4, 48, 53), dar și cele care au făcut parte din colecția mănăstirii bucovinene Horecea (nr. 14, 66, 68, 72, 74, 75, 76, 77, 82, 110, 134). Merită de asemenea de subliniat faptul că mai multe dintre tipăriturile descrise au făcut parte odinioară din bibliotecile și colecțiile mănăstirești din Moldova (Neamț (nr. 60, 62, 65,); Doljești (nr. 61, 130), Coșula (nr.71), Dragomirna (nr. 89)) și chiar din Basarabia. De exemplu, *Slujebnicul*, Lvov, 1691 a aparținut odinioară mănăstirii Horodiște de pe Nistru (nr.49), iar cartea lui Platon Levșin, *Православное учение ...* (Învățătură ortodoxă), Moscova, 1779, făcea parte pe la 1824 din Biblioteca Seminarului Teologic din Chișinău (nr. 114).

O altă serie de tipărituri din același fond sinodal include și operele lui Petru Movilă, mitropolit de Kiev (cel căruia îi aparțin numeroase tipărituri la Lvov și Kiev și a dăruit două tiparnițe Țării Românești și una Moldovei lui Vasile Lupu), cum ar fi *Trebnicul*, Kiev, 1646 (2 exemplare, nr. 16) și *Mărturisirea ortodoxă*, Moscova, 1743 (nr. 68) și 1744 (nr.69), ale lui Ioanichie Galeatovski *Небо новое* (Cer nou), Lvov, 1665 (nr. 27), ale lui Dmitri (Tuptalo) al Rostovului, *Vieți de Sfinți tipărite la Kiev*, 1689, 1700, 1762, 1764, 1767 (nr. 48, 53, 84-87, 90-93, 98-101), ale lui Paisie Velicicovski, *Добротолюбие* (Filocalia), Moscova, 1793 (nr. 118) ș.a

³ Pentru o reprezentare mai amplă despre prezența și circulația tipăriturilor lui Ivan Feodorov în spațiul etnic românesc ar fi fost utilă alcătuitorului studiul: Eșanu A., Eșanu V. *Tipăriturile lui Ivan Feodorov în Țările Române*. În: Idem, *Lumina cărții la români (sec. XIV-XIX)*. Studii, surse și materiale, București-Brăila, 2018, p. 83-101.

Catalogul cuprinde și câteva rarissime ediții laice, cum ar fi *Словянская грамматика* (Gramatica slavonească) de Meletie Smotrițki, Moscova, 1648 (nr. 18); un *Lexicon latin-rus-german*, Sankt-Petersburg, 1746 întocmit de Hristofor Tzellariu (nr. 70); *Cugetări cu privire la cauzele măreției și căderii poporului roman*, de marele gânditor francez Montesquieu, publicat la Sankt-Petersburg în 1769 (nr. 106) și *Istoria bisericească* de Eusebiu al Cezareei, Moscova, 1786 (nr. 115).

Cărțile ieșite din tiparnițele rusești și ucrainene din sec. XVI-XVIII au avut o largă circulație și utilitate în Țările Române, dar mai ales cu începerea din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, odată cu biruința scrisului în limba română și traducerea masivă a principalelor cărți bisericești în limba vernaculară, aceste tipărituri au trecut treptat pe planul al doilea, fiind ulterior depozitate în vechile biblioteci mănăstirești sau în unele colecții particulare, ca în cele din urmă să ajungă în marele depozite de carte veche din cele două Țări Românești (România și Republica Moldova), devenind ca și vechile tipărituri românești cărți de patrimoniu național.

Deși atât studiul, cât și catalogul propriu-zis prezentat sunt de o valoare incontestabilă, or alcătuitorul face dovada unei bune cunoașteri a istoriei cărții ruse și ucrainene, totuși s-au strecurat și unele inexactități. De exemplu, autorul arată că în Academia de la Ostrog „s-a tradus Biblia din limba greacă în limba slavă”. În realitate, la baza ediției din 1581 a Bibliei lui Ioan Feodorov cu echipa s-a pus traducerea altui colectiv al Bibliei în limba slavonă, fiind vorba de așa numită Biblie a lui Ghenadie, mitropolit de Novgorod, întocmită către 1491. Echipa de tipografi a lui Ioan Feodorov de la Ostrog a efectuat doar corecții după variante mai vechi manuscrise ale unor „cărți” biblice în slavonă sau greacă, recurgând, totodată, și la unele ediții occidentale în limbile latină și greacă ale Bibliei⁴. Cât privește numărul de exemplare ale Bibliei (Ostrog, 1581) identificate în diferite biblioteci, arhive, muzee ș.a. din lume, cunoscutul istoric rus E. Nemirovskij cu mulți ani în urmă indica cifra de 300 exemplare⁵, iar după o lucrare mai recentă chiar 350 de exemplare⁶.

⁴ Despre traducerile și edițiile în limba slavonă inclusiv a Bibliei, 1581 de la Ostrog vezi: Пичхадзе А.А. Церковнославянский [перевод и издания]. В: *Православная энциклопедия*, том 5, Москва, 2009, с. 120-200. Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, *Biblia în spațiul est-slav și în cel de interferență cu lumea românească (sec. XV – înc. sec. XIX)*. În: *Receptarea Sfintei Scripturi între filologie, hermeneutică și traductologie*. Lucrările Simpozionului Național „Exploatarea în tradiția Biblică românească și europeană”, Ediția a VIII-a, Iași, 24-25 mai 2018, Coord. Eugen Munteanu, Iași, 2019, p. 34-35.

<http://consilr.info.uaic.ro/~mld/monumenta/ReceptareaSf.Scripturi8.pdf>

⁵ Немировский Е. Л. *Путешествие к истокам русскогочетопечатания*, Москва, 1991, с. 199.

⁶ Немировский Е. Л. *Острожская Библия*. В: *Фёдоровские чтения*. 2005, Москва, Наука, 2005, с. 89-166.

Totodată, după noi, atât titlurile tipăriturilor din catalog, dat și cele din referințe la unele lucrări ale istoricilor ruși ar fi fost mai corect, dacă ar fi fost date mai întâi în original cu caractere slavone sau ruse, apoi în traducerea românească⁷.

Subsemnații se raliază la aprecierile exprimate de profesor Zamfira Mihail, conform cărora *Catalogul cărții slave tipărite din Biblioteca Sfântului Sinod* „reprezintă o premieră în biblioteconomia românească” și este „o realizare model prin acribia cu care a fost întocmită descrierea” fiecărui exemplar de carte. „Faptul că ilustrația dă acces la foile de titlu și la miniaturile reprezentative adaugă trăsături caracteristice unei adevărate micromonografii a cărții slave. Prin această lucrare, conchide aceiași cercetătoare, civilizația cărții se îmbogățește cu o realizare de valoare care cinstește tipografiile și pe tipografii cărților bisericești est-slave”.

Andrei Eșanu și Valentina Eșanu

⁷ În această privință poate că i-ar fi fost utilă ca model alcătuitorului și lucrarea subsemnaților Eșanu A., Eșanu V. *Tipăriturile lui Macarie (1508-1512) în colecții românești și europene*. În: *Almanah bisericesc 2018. Teologie, cultură, istorie, misiune creștină*, Editura Arhiepiscopiei Târgoviștei, Târgoviște, 2017, pp. 115-160.

Ion CHIRTOAGĂ,
Teritoriile din estul Țării Moldovei
sub administrația turco-tătară (1699-1806).
Evoluția administrativă, social-economică
și cultural-spirituală, Chișinău, Editura Cartier,
tipografia *BonsOffices*, 2020, 664 p.
ISBN 978-9975-86-437-4.

Lucrarea elaborată de Ion Chirtoagă, apărută în cadrul colecției *Cartier istoric* coordonată de Virgil Pâslariuc, este formată din *Introducere*, trei capitole, Încheiere și un compartiment numit *Anexe documentare*.

În capitolul I, intitulat *Relațiile internaționale și evoluția situației politico-administrative din regiune* (p. 22-156), autorul evidențiază faptul că anume înfrângerile suferite de Poarta Otomană la finele secolului al XVII-lea au stopat în mare măsură politica ei expansionistă în Europa în general și în nordul Mării Negre în special. De atunci a și început declinul constant al imperiului crescut cu multă perseverență de urmașii lui Osman, dar cu încercări periodice de a-și restabili vechile poziții pe arena politică internațională. O anumită activizare vremelnică a avut loc la începutul secolului al XVIII-lea, când s-a obținut o victorie importantă în războiul cu Imperiul Rus, în ani 1710-1711, ceea ce a condus la anexarea ținutului Hotin de către turci, și a câtorva locuri (numite în epocă „cele două ceasuri”) din ținuturile sudice ale Moldovei, de către tătarii nogai.

În capitolul II, denumit *Evoluția organizării administrative și sociale* (p. 156-381), Ion Chirtoagă și-a propus să examineze schimbările survenite în administrația otomană și tătărească a spațiului moldovenesc înstrăinat. Astfel, se constată că teritoriile rupte de la Țara Moldovei au fost încadrate eficient în sistemul administrativ otoman, fiind împărțite, conform legislației musulmane, în sangeacuri, kadiate și nahii. Autorul identifică trei sangeacuri, de Ackerman, de Bender și de Hotin. Kadiatele au fost atestate la Ackerman, Chilia, Tatarbunar, Ismail și Tomarova. Funcțiile sangeac-beilor, kadiilor și naibilor erau întocmai ca și ale celor din alte provincii otomane. Conform lui Ion Chirtoagă, teritoriile locuite de tătarii nogai inițial s-au aflat sub administrația Hanatului din Crimeea, vasal al Porții, iar după pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) ele au trecut sub administrație otomană directă.

După părerea autorului, în „teritoriul de la est de Prut, aflat sub administrația Porții, locuia o populație pestriță din punct de vedere etnic” (p. 611), enumerând în continuare pe turci, tătari, nogai, români, armeni, evrei, romi, italieni, ucraineni, ruși etc.

În acest spațiu, ca și în celelalte regiuni din sud-estul Europei stăpânite de turci, „se păstrau cele trei structuri de forță ale Imperiului Otoman”: spahii, ienicerii și structurile paramilitare, care au constituit baza socială a Porții în teritoriu. Sistemul de spahii era bazat pe renta obținută de la raia, plus alte venituri. Ca și în alte locuri, creștinii plăteau o rentă mai mare decât musulmanii. Autorul atestă și primii germeni ai modernității în relațiile agrare: începe trecerea rentei din natură în bani. Față de stat raialele exercitau o serie de prestații și plăteau capitația (ultima, doar creștinii). Multe impozite extraordinare au devenit în secolul al XVIII-lea ordinare. În mediul formațiunilor paramilitare, formate îndeosebi din nomazi, în această perioadă se constată trecerea treptată la modul de viață semi-nomad, și în deosebi la cel semi-sedentar. Se observă decăderea sistemului de spahii, cauzată de crizele economice prin care trecea Imperiul Otoman cu regularitate, astfel mulți timarioți au început a da preferință activităților economice în locul celor militare. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sprijinul de bază al stăpânirii otomane în regiunea investigată îl constituiau zaimii. Și ienicerii s-au reprofilat, axându-se pe activități economice. Astfel, păturile sociale tradiționale otomane au acumulat mai multe trăsături specifice modernizării, dar așa și n-au devenit o forță capabilă să reînnoiască radical structura social-economică internă a Imperiului.

În capitolul III, *Ocupațiile economice și structura socială* (p. 382-608), Ion Chirtoagă constată că în teritoriile anexate de otomani predominau aceleași activități economice ca și în restul Țării Moldovei: cultivarea cerealelor, viticultura, pomicultura, legumicultura, creșterea vitelor, apicultura, pescuitul etc. Prezintă interes faptul că, deși aflată sub administrație și legislație musulmană, în zonă s-a menținut și a prosperat creșterea porcilor: „o ramură de producție animalieră de mare importanță pentru economie o constituie creșterea suinelor” (p. 406), în dependență de perioadă percepându-se de la crescătorii de porci câte 4-8 parale „de pe o porcină” (p. 407). Erau dezvoltate și meșteșugurile, de regulă cele casnice: prelucrarea metalelor, a lemnului (îndeosebi în regiunile cu păduri), olăritul, țesutul. În privința comerțului, iese în evidență faptul că teritoriul respectiv a rămas în continuare o piață de desfacere pentru mărfurile orientate (țesături, condimente etc.) și europene (obiecte din metal, postav etc.), și o sursă de materie primă pentru țările și provinciile învecinate (se exporta vite, cereale, miere, lână, pește, sare etc.).

O atenție specială merită compartimentul *Anexe documentare* (p. 622-662), ultim în cadrul lucrării dar nu și ca importanță, pentru că cuprinde documente sau extrase și fragmente din surse anterior inedite, mai puțin accesibile atât publicului larg cât și pentru unii dintre cercetători. Ele conțin informații cu caracter

statistic referitor la populație, liste cu localități, liste de militari otomani și tătari, date despre legile și obiceiurile locale privind administrația, precum și detalii ce reflectă activitatea economică, îndeosebi a localităților urbane.

Deși nu împărtășesc unele concluzii ale autorului, îndeosebi cele ce țin de anumite detalii¹, consider că monografia elaborată de Ion Chirtoagă reprezintă o realizare importantă și valoroasă a istoriografiei din Republica Moldova, grație, inclusiv, multitudinii de surse inedite folosite la elaborarea ei, precum și datorită imensului material factologic pe care autorul s-a străduit să-l sistematizeze și să-l analizeze².

Recomand lucrarea elaborată de Ion Chirtoagă tuturor celor interesați de investigarea perioadei dominației turcești și tătărești asupra teritoriilor înstrăinate ale Țării Moldovei, precum și celor preocupați de studierea culturii și civilizației otomane.

Sergiu Bacalov*

¹ Cum ar fi, bunăoară, cazul Chișinăului Mare, Căușenilor, Cioburciului etc. A se vedea, spre exemplu, opiniile exprimate anterior în: S. Bacalov, *Considerații privind răspândirea teritorială a triburilor tătarilor nogai în sudul spațiului pruto-nistrean* / С. Бакалов, *Размышления об территориальном расселении татаро-ногайских родоплеменных групп на юге прутодноднестровского междуречья (в XVI-XIX вв.)* // «Әділеттің» ғылыми еңбектері – «Научные труды «Әділет», № 2 (40), Каспийский общественный университет, Алматы, 2012, с. 157-170. Idem, *Regiunea Nistrului de Jos. Istorie. Genealogie. Demografie. (Studii și documente)*, volumul I, Chișinău 2013, 312 p. Idem, *Documente privitoare la localizarea moșiei Chișinăul Mare. Fragmente din dosarul litigiului lui Gheorghe Frățișă* cu Haznaua Statului pentru stăpânirea moșiei Zaim, ținutul Bender // Studii de arhondologie și genealogie. volumul 3, Chișinău, 2015, p. 17-32. Idem, *Lipcanii (tătarii lituanieni) și Țara Moldovei. De la mercenari la slujitori. (Sec. XVII – începutul sec. XIX)* // Studii de istorie și sociologie, vol. 1, Chișinău, 2016, p. 4-21. Idem, *Oastea Țării Moldovei în cadrul relațiilor moldo-otomane*, Chișinău, 2018, 110 p., etc.

² De asemenea, nu pot să nu menționez că opera lui Ion Chirtoagă constituie un exemplu reprezentativ al rezultatelor remarcabile obținute de istoriografia de la Chișinău ca efect al acțiunilor de restructurare al sistemului sovietic, prin renunțarea la dictatul ideologic și prin acceptarea libertății de creație și interpretare în sfera scrierii istoriei. Ion Chirtoagă, ca și alți istorici formați în respectiva perioadă, a beneficiat de aceste schimbări sistemice pozitive, ce s-au manifestat prin creșterea substanțială a productivității științifice a dânsului: de la câteva articole și o broșură elaborate în perioada sovietică, la zeci și zeci de articole și nu mai puțin de nouă monografii, cunoscute mie. Este cea mai bună dovadă că monopolul asupra procesului de creație al unor grupuri de interes sub pretins paravan ideologic este totalmente în defavoarea științei istorice (a se vedea mulțimea de cercetători ce au avut de suferit de pe urma calificării lor ca “dușmani ai poporului”, “antisovietici” etc.). Or, diversitatea opiniilor este fundamentul pe care se edifică știința istorică.

* **Sergiu Bacalov**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie.

Georg A. KAISER,
Romanische Sprachgeschichte,
Paderborn: Wilhelm Fink, 2014, 312 p.

Le livre ici recensé est conçu pour des romanistes en devenir comme le manuel *Romanische Sprachwissenschaft* de Trudel Meisenburg et Christoph Gabriel sorti en 2007, réédité en 2013 puis en 2017. Il y fait écho d'ailleurs dans le préambule. La structure est assez similaire : éclaircissements dans la marge, résumé en fin de chapitre suivi de références bibliographiques et de questions pour s'entraîner. Cette fois-ci, les solutions ne sont pas indiquées à la fin du livre mais sur un site web. L'attention est certes encore focalisée principalement sur l'espagnol, l'italien et le français car ce sont quasiment les seules langues romanes à être transmises dans le secondaire en Allemagne. Néanmoins, une plus grande place est accordée aux autres langues, surtout le roumain et le portugais. Que le mirandais, pourtant langue officielle du Portugal, ne soit même pas cité une fois est déplorable.

Le premier chapitre comme pour l'autre répond succinctement à la question quant à l'objet du livre. Si les références anonymes au Brockhaus peuvent être fertiles en déductions, il aurait peut-être été plus formateur d'introduire directement les pionniers et les investigateur.trice.s actuel.le.s du domaine: Friedrich Diez (cité p.64), Christian Schmitt, Franz Lebsanft pour se limiter à une perspective bonnoise. Deux particularités des langues romanes sont mises en relief: la disparition de l'accusatif et la non-différence phonétique entre le singulier et le pluriel des substantifs en français. Autre similitude avec l'autre manuel cité: le dévoilement des paradigmes structurel et génératif.

Dans le deuxième chapitre, l'histoire de la langue est située dans le secteur plus large de la linguistique variationnelle. Il est d'abord question des facteurs externes. Les différents types d'influences linguistiques, qu'il s'agisse de l'adstrat, du substrat ou du superstrat, seront de nouveau invoquées dans le septième et dernier chapitre pour expliquer l'érosion d'un latin unifié.

Les mutations vocaliques et consonantiques sont expliquées comme les phénomènes de grammaticalisation avec changement de paramètre. Différentes approches de la linguistique diachronique sont exemplifiées: la comparaison de traductions successives d'un même ouvrage, la confrontation de la langue parlée par des locuteur.trice.s de générations différentes.

Le troisième chapitre nous éclaire sur la classification des langues romanes en remontant à Dante. Un excursus sur les langues non-indo-européennes

vient à propos car le basque a laissé des traces dans plusieurs langues ibéro- et occitanoromanes. L'élaboration des isoglosses est expliquée par la construction des atlas linguistiques. Un bémol réside dans l'allusivité aux langues romanes orientales. Les études de Gustav Weigand (1989), Radu Flora (1989) auraient été invoquées utilement pour comprendre la différenciation entre l'aroumain, le méglénoroumain et l'istroroumain.

Le latin vulgaire est au cœur du quatrième chapitre. L'intérêt de la comparaison des langues romanes est illustré: elle permet la reconstruction de mots en latin vulgaire qui restent à l'état d'hypothèses. Le français et le roumain sont réunis sous la dénomination *Romania discontinua* car ce sont les langues romanes les plus éloignées du latin.

Le cinquième chapitre nous renseigne davantage sur les modifications du latin vulgaire, d'abord au niveau phonétique: le rhotacisme, la monophthongaison, la neutralisation phonologique des voyelles courtes et longues, la prosthèse, la syncope, l'émergence de semi-consonnes. L'évolution morphologique est ensuite analysée: la diminution du nombre de cas au niveau des déclinaisons, l'apparition de la voie passive sous forme non plus synthétique mais analytique. Les dimensions relatives au lexique sont aussi abordées.

Le sixième chapitre prolonge le précédent chronologiquement. Il reprend la même structure: phonétique puis morphologique, syntaxique pour finir phonétiquement. La différenciation des langues néolatines est décomposée entre langue vulgaire précoce, langue vulgaire tardive, langue médiévale et langue moderne. Les nasales du portugais contemporain sont ainsi rapprochées de celles de l'ancien français. Les processus de palatisation, spirantisation, sonorisation, métathèse sont également étayés. Les restes orthographiques du cas nominatif en français sont illustrés. Si toutes les langues romanes gardent le système de cas pour les pronoms personnels, le (daco-)roumain et le franco-provençal gardent une distinction aussi pour les déterminants (in)définis. Le (rhéto-)romanche se caractérise par le conservatisme de la deuxième position du verbe dans la phrase. La variété surselvane de cette langue présente une similarité avec le français parlé: la négation uniquement post-verbale. *L'est-ce que* propre au français oral est cité, mais pas le passage du *je* au *ch'*.

Le septième chapitre révèle l'importance de d'autres langues celtiques dans la constitution des langues romanes. La subdivision entre *Hispania Citerior* et *Hispania Ulterior* est aussi expliquée. L'asturien-léonais est ainsi plus proche du portugais que du castillan. Les débuts de la *Nova Romania* à la Renaissance sont esquissés. Il est dommage qu'ils ne soient pas plus approfondis car ils permettraient de comprendre les particularités des variétés d'outre-Méditerranée et d'outre-Atlantique (Peter 2019).

Summa summarum, cette synthèse glottodiachronique par ses nombreux se.s cartes, tableaux et exemples se veut accessible et en même temps rigoureuse

scientifiquement. En effet, elle expose régulièrement les suppositions et déductions qui nécessitent encore des investigations plus poussées. Elle mériterait d'être diffusée dans les langues romanes afin de plaider en faveur de l'intercompréhension romane. Cette dernière se limite encore à trop peu d'établissements scolaires (Fonseca Favre 2017).

Héloïse Elisabeth Ducatteau*

* **Héloïse Elisabeth Ducatteau**, Université Savoie Mont Blanc chargée de cours, dottoressa en euro-américanistique.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Conferința științifică OPERAȚIUNEA SEVER/NORD DEPORTAREA MARTORILOR LUI IEHOVA DIN RSS MOLDOVENEASCĂ Chișinău, 1 aprilie 2021

În data de 1 aprilie 2021, Secția Istorie Contemporană din cadrul Institutului de Istorie, în cooperare cu Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți și Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, a organizat conferința științifică „Operațiunea Sever/Nord. Deportarea Martorilor lui Iehova din RSS Moldovenească”, dedicată împlinirii a 70 de ani de la deportările din aprilie 1951 și memoriei victimelor regimului totalitar-comunist. La 1 aprilie 1951, organele sovietice de represiune au declanșat operațiunea „Sever” în rândul comunităților confesionale considerate „antisovietice” și „dușmănoase”, conform documentelor de arhivă fiind deportate 2 617 persoane (808 bărbați, 967 femei și 842 copii), din 14 raioane și 92 de localități ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești.

La deschiderea conferinței, directorul Institutului de Istorie, dr. hab. Gheorghe Cojocaru a adus un omagiu victimelor regimului totalitar-comunist, care au pătimit în numele credinței, apărându-și cu demnitate valorile cultural-spirituale transmise din generație în generație. „În 70 de ani se înscrie viața a trei generații, cu atât mai necesar este efortul cercetătorilor, istoricilor de comemorare, cunoaștere și reconstituire a acestor pagini dramatice din istoria noastră, din istoria secolului al XX-lea și a unor evenimente care încă repercutază dureros în inimile și sufletele noastre”, a consemnat dr. hab. Gheorghe Cojocaru. S-a mai remarcat că istoria deportărilor din 1951 este cunoscută grație efortului depus de colaboratorii institutului, care printre primii au deschis în arhive dosarele organelor sovietice de represiune, fiind valorificate cu maximă eficiență și acribie științifică în lucrările acad. Valeriu Pasat, scrierile prof. Ion Șișcanu, dr. Nicolae Fuștei ș.a.

În contextul deschiderii conferinței, Victor Dornicenco, vice președintele cultului religios Martorii lui Iehova în Republica Moldova, a readus în atenție mărturiile supraviețuitorilor și a evidențiat că „oamenii din URSS au fost deportați, în primul rând, din motive etnice, sociale sau politice. Caracteristic pentru

operațiunea „Nord” este că ea a fost cea mai mare deportare în masă a credincioșilor ce aparțineau unei singure religii – Martorii lui Iehova. Autoritățile URSS au încercat să-i deporteze împreună cu familiile lor din zonele în care trăiau. Celor deportați le-a fost violat dreptul la libertatea de conștiință și de convingere. Măsura deportării fiind măsura de pedeapsă, ea a avut ca scop reeducarea Martorilor lui Iehova, însă cum poate fi reeducată conștiința persoanei bazată pe intima convingere religioasă? Astfel, cei deportați sunt victimele unei politici lipsite de respect față de convingerile altora”. S-a accentuat că în Republica Moldova, în raioanele din care Martorii lui Iehova preponderent au fost deportați, în prezent înregistrăm cel mai mare număr de Martorii lui Iehova raportat la numărul de populație, iar în total în Republica Moldova activează aproape 34 000 de martori și asociați. „Peste 50 de interviuri și mărturii ale supraviețuitorilor deportărilor din 1951 au intrat în arhiva organizației noastre și pot fi puse la dispoziția celor interesați. Cu regret, unele lecții nu au fost însușite și aici vreau să mă refer la situația actuală a Martorilor lui Iehova din Federația Rusă. În vara anului 2017, fără să existe vreun motiv legal, Organizația Martorilor lui Iehova, adică în jur de 175 000 de persoane au fost scoase în afara legii. Din cauza prejudecăților și a unor informații denaturate privitor la practicile Martorilor lui Iehova, membrii organizației sunt privați de drepturi fundamentale cum ar fi dreptul de gândire, de conștiință și de libertate de religie”.

Alexandru Postică, consilierul pentru dezvoltare strategică, Asociația PromoLEX, fondatorul Complexului Muzeal în Memoria Victimelor Represiunilor Politice, care timp de 18 ani în calitate de director al programelor dreptului omului a fost responsabil inclusiv de monitorizarea libertăților fundamentale în stânga Nistrului, referindu-se la încălcările drepturilor omului, a remarcat: „nu putem spune că în regiunea transnistreană se respectă drepturile oamenilor, credincioșilor care nu sunt adepții cultului majoritar și aici vorbim de toate cultele religioase care sunt înregistrate în Republica Moldova, iar soluția în regiune este foarte „simplă” - nu se recunosc alte culte religioase. Au fost instituite niște bariere, niște mecanisme formale și astfel toate cultele religioase, în afară de biserica ortodoxă rusă, nu sunt recunoscute ca și cult”. Începând cu anul 2011, în regiune au fost instituite reguli administrative care obligă cultele religioase să prezinte probe că sunt în regiune, au adepți și practic îi obligă să prezinte lista adepților cultelor minoritare, în baza cărora pot fi supuși ulterior persecutării. „Problema nu este doar a organizației Martorilor lui Iehova, a remarcat Alexandru Postică, în regiunea transnistreană astăzi sunt persecutate și alte culte: protestanți, Biserica Baptistă, Hare Krishna, adepții religiei Bahá'í. Luteranii, la fel, întâmpină probleme cu privire la restituirea localurilor de cult pe care le posedau până nu demult. Tot aici aș vrea să menționez o hotărâre a Curții Europe a Drepturilor Omului, în contextul libertății religioase în regiunea transnistreană, cauza Mozer contra Republicii Moldova, din 23 februarie 2016, și alte decizii care au confirmat atitudinea discriminatorie față de cultele minoritare în stânga Nistrului. Astfel,

cea ce s-a întâmplat 70 de ani în urmă își are astăzi transpunerea într-o regiune, care este sub jurisdicția autorităților Republicii Moldova, dar de fapt nu are nicio strategie în ceea ce privește soluționarea acestei probleme și *de facto* constatăm o continuitate a persecutării, inclusiv a cultului despre care vorbim astăzi”.

Comunicarea „Operația „Sever” în contextul deportărilor confesionale” prezentată de dr. Nicolae Fuștei, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, a deschis sesiunea de comunicări științifice. Cercetătorul a prezentat rezultatele investigațiilor sale, consemnând că deportările au fost unul din principalele componente ale represiunii staliniste. „De-a lungul anilor, motivația deportărilor în masă în URSS nu a suferit modificări esențiale. În spatele lor stăteau aceleași combinații de factori politici și pragmatici. De regulă, au avut prioritate motivele politice, pentru a se preveni revoltele, curmarea nemulțumirilor sau chiar stingerea protestelor. Nu a fost neglijat factorul economic, pentru că deportările livrau forță de muncă ieftină sau chiar gratuită, deplasată la locul și timpul convenabil”. Deportări pe criteriu confesional au implicat deportările clerului în perioada interbelică și deportarea confesiunilor întregi, cum este cazul Martorilor lui Iehova, considerate antisovietice și contrarevoluționare. „Este știut că în Uniunea Sovietică puteau activa doar acele comunități confesionale care au trecut procedura de înregistrare la organele speciale, în conformitate cu legislația sovietică. Pentru a trece procedura înregistrării era necesar să se respecte anumite cerințe, care nu erau acceptate de orice confesiune și de aceea o parte de confesiuni refuzau să se înregistreze, iar altelor li se refuza înregistrarea, a comunicat dr. Nicolae Fuștei, precizând că organizațiile confesionale care nu treceau procedura înregistrării erau atribuite categoriei de organizații ilegale, antistatale”. *În RSSM sunt cunoscute câteva confesiuni care au intrat în aceste categorii: Inochentiștii, Martorii lui Iehova, Penticostalii, Adventiștii Reformați și Menoniții. Pe teritoriul RASSM și RSSM au fost identificate trei deportări pe motive confesionale: în 1925, 1949 și 1951. În cadrul deportării înfăptuite în 1949, în lista celor deportați din motive confesionale, 72% erau membrii confesiunii Martorii lui Iehova. Al treilea val de deportări, declanșat la începutul lunii aprilie 1951, cunoscut ca operațiunea „Sever”, a fost îndreptat exclusiv contra credincioșilor confesiunii Martorii lui Iehova.*

Dr. Lidia Pădureac, prim-prorectorul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, în comunicarea „Operațiunea „Sever” în mărturiile supraviețuitorilor: forme de rememorare și reflecții asupra trecutului totalitar” a menționat că în România prin Legea 68/2011, 1 aprilie a fost declarată Ziua națională de cinstire a memoriei românilor – victime ale masacrelor de la Fântâna Albă și alte zone, ale deportărilor, ale foametei și ale altor forme de represiune organizate de regimul totalitar sovietic în ținutul Herța, nordul Bucovinei și întreaga Basarabie, consemnând că „ar fi bine și oficialitățile din Republica Moldova să adopte o decizie similară”. Narațiunile celor care au supraviețuit deportările sau detenția din anii '50 pe motiv religios pun în evidență câteva dimensiuni ce țin de rememorarea trecutului totalitar-stalinist: cauzele represiunilor, modalită-

țile de supraveghere și persecuție, modalitățile de rezistență în timpul și după deportare și felul cum deportarea sau detenția le-a marcat viața și a influențat asupra organizației. „Dacă ne referim la modalitățile de rezistență în timpul și după deportare, menționăm că s-au manifestat prin organizarea vieții cotidiene și prin respectarea tradițiilor religioase specifice organizației”. Din mărturii aflăm că basarabienii deportați pe motive confesionale au menținut organizarea și bunele relații, se încurajau reciproc pentru a rezista mai ușor în condițiile în care trebuiau să facă față foametei și frigului. Cu sprijinul băștinașilor, cu efort comun au reușit să supraviețuiască în anii de deportare. „Când li s-a spus tranșant că sunt aduși în Siberia pe veci, au început să-și caute noi modalități de adaptare la noua realitate, își amenajau gospodăriile, construiau case”. La fel, mărturiile de istorie orală relevă că în RSS Moldovenească, membrii organizației continuau să multiplice literatura, să se întrunească în adunări, să încerce să atragă noi membri în organizație. Activitatea era organizată și monitorizată de centrele religioase. Citat: „Rapoartele se făceau în fiecare lună, se arăta așa vestitori câți sunt, martori câți sunt, proporția la numărul populației. Raportul era prezentat fie că la Edineț, fie că în Corjeuți. Acolo se strângea de pe toată republica și se ținea cont câți sunt arestați, câți sunt morți, câți au devenit din nou martori”. Statul sovietic a realizat deportarea din 1951 ca un act de pedeapsă publică, în scopul de a preveni răspândirea altor ideologii decât cea comunistă, a arestat liderii organizației, a deportat o mare parte a membrilor, a infiltrat agenți secreți în interiorul organizației, a denigrat imaginea acesteia în mijloacele de informare în masă, a organizat procese publice de judecată, a încercat să organizeze însăși comunitatea împotriva acestei organizații. În ciuda acestor acțiuni, marea majoritate a Martorilor lui Iehova au rezistat. Disciplina, spiritul de organizare și consecvența le-au permis să se extindă numeric și geografic în spațiul sovietic, a concluzionat cercetătoarea.

Prezentarea dr. Zinaidei Bolea, conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moldova a inclus o sinteză a ipotezelor psihanalitice privind statutul religiei pentru psihicul uman și o analiză a mărturiilor victimelor regimului represiv comunist privind felul în care religia este utilizată ca resursă psihică în contextul situațiilor traumatizante, construite de sistemul represiv. În prezentare au fost invocate realități ale sistemului represiv comunist, precum experimentul Pitești din România, deportările din RSSM, deportările Martorilor lui Iehova din RSSM, fiind analizate modalitățile prin care protagoniștii acestor evenimente au făcut apel la religie ca resursă de reziliență. Laitmotivul prezentării s-a referit la ideea că individul, plasat într-un context de teroare, face apel la resursele culturale și spirituale proprii, dar și ale umanității, actualizându-le ca resurse de reziliență. Ca reacție la mișcarea de dezumanizare caracteristică realităților regimului represiv comunist, mulți dintre protagoniștii evenimentelor tragice din acea perioadă au reacționat prin recursul la religie, beneficiind astfel de repere morale și spirituale importante pentru a supraviețui.

Dr. Virgiliu Bîrlădeanu, șeful secției Istorie Contemporană a Institutului de Istorie a vorbit despre cercetările realizate în cadrul proiectului „Cercetarea regimurilor totalitare și edificarea culturii memoriei europene pentru depășirea traumelor istorice: schimbul și promovarea celor mai bune practici între Lituania și Republica Moldova” și în mod particular despre studiile de caz, materialele de teren și documentele care au constituit un nou volum din colecția „Arhivele memoriei”, elaborat în cadrul Institutului de Istorie în cooperare cu Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, dedicat represiunilor și deportărilor staliniste pe principiu confesional. Bilanțul general al operațiunii „Sever”, realizată de organele de represiune în Basarabia, Lituania, Letonia Estonia, Ucraina și Belarus, a fost peste 3 000 de familii deportate în regiunile Tomsk, Irkutsk și Krasnojarsk. Documentele de arhivă și cercetările de teren denotă că represiunea comunităților confessionale în RSSM a început odată cu instaurarea puterii sovietice, continuând până la finele anilor '80, iar evenimentele din aprilie 1951 sunt doar un episod din această istorie a terorii totalitar-comuniste. Cercetătorul a adus exemple din dosarele de arhivă și mărturii ale supraviețuitorilor privind procesele intentate Martorilor lui Iehova în martie 1949, din satele Volodeni, Brânzeni, Lopatnic, condamnați conform articolului 54-10 și 54-11 al Codului Penal al Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene la 25 de ani de lagăre cu confiscarea averii și, ulterior, cu privarea de drepturi electorale pe un termen de 5 ani. La fel, au fost puse în lumină file din dosarul intentat în decembrie 1951 unui grup de tineri, cărora li s-a emis sentința în conformitate cu același articol penal, pentru organizarea „acțiunii antisovietice” pe 16 octombrie 1951, în satul Corjeuți. A fost consemnată istoria vieții relatată de Iosif Rusu, locuitor al satului Corjeuți, născut în 1936, condamnat în mod repetat pentru credința sa, în total, mai mult de două decenii fiind exilat și deținut în închisorile sovietice. Publicarea volumului de mărturii și documente este realizată cu suportul Programului de Dezvoltare a Cooperării și Promovării Democrației al Ministerului Afacerilor Externe a Republicii Lituania.

În comunicarea „Fidelitatea Martorilor lui Iehova față de credință și măsurile de represiune ale organelor NKVD/MGB față de confesiune” conferențiată de dr. Ion Ghelețchi, vice rectorul Universității de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul au fost puse în discuție rezultatele studierii documentelor de arhivă ale organelor de represiune sovietice. Astfel, unul din documentele analizate – raportul KGB al RSS Moldovenești, emis la 17 iulie 1956, care examina amănunțit „formele și metodele reinnoite de muncă în rândurile sectanților”. În acest context, în scopul de a pune capăt activității antisovietice a organizațiilor Martorilor lui Iehova, erau stipulate patru direcții de activitate: (a) infiltrarea agenturii în rândurile organizațiilor; (b) agentura infiltrată trebuia să fie folosită pentru prelucrarea liderilor organizației în vederea distrugerii organizațiilor din interior; (c) compromiterea liderilor organizațiilor Martorilor lui Iehova; (d) a curma ședințele deschise ilegale ale organizațiilor prin apelul la organele de miliție. Astfel, datele agenturii din cadrul secției a IV-a a KGB-ului arătau că la începutul anilor '60 în republică

continuuau activitatea cca 1 400 de membri ai organizației Martorilor lui Iehova. În concluzie s-a menționat că, în pofida tentativelor puterii sovietice prin diverse intimidări, arestări, deportări înfăptuite la 1 aprilie 1951, nu s-a reușit de a se extermina credința organizației Martorilor lui Iehova; din contra, cu cât mai dură a fost linia partidului, cu atât mai puternic devenea atașamentul membrilor organizației față de religia lor.

Dr. Ludmila Chiciuc, vice rectorul Universității de Stat „B.P. Hasdeu”, în comunicarea „Deportările din raioanele de sud ale RSS Moldovenească la începutul anilor 1950” s-a referit la cazurile de deportări și condamnări ale Martorilor lui Iehova din localitățile raioanelor de sud ale fostei RSS Moldovenești, precum și alte condamnări și deportări realizate în aceste raioane de la începutul anilor `1950. În următorii ani, după operațiunea „Sever”, în raioanele de sud au avut loc unele cazuri de deportări pe principiul apartenenței profesionale a Martorilor lui Iehova, combinate cu represii și condamnări împotriva tuturor neoproteștanților. „Situația este pe deplin explicabilă dacă avem în vedere că în acea perioadă profesiunile neoproteștante erau slab răspândite în raioanele de sud ale RSSM. Organele de securitate au ținut în permanență sub control activitatea așa-numitelor secte ilegale. Au promovat o politică extrem de dură față de aceste organizații în perioada anilor 1946-49, au executat arestări, condamnări, au încadrat conducătorii și membrii activi ai sectelor numite ilegale în listele deportaților pentru operațiunea IUG și au împiedicat în acest mod răspândirea lor în raioanele de sud.” Dar experiența întâlnirilor cu victimele represiei staliniste, în cadrul realizării proiectului Programului de stat (2015-2018), ne-a demonstrat că dincolo de cifre se află suferința umană care nu poate fi încadrată în niciun fel de unități de măsură, care este trăită și suportată la fel și de credincioșii ortodocși, și de Martorii lui Iehova. Potrivit datelor publicate în *Cartea memoriei*, în temeiul apartenenței profesionale, din raioanele Cahul, Vulcănești, Cantemir, Leova, Cimișlia și Hâncești au fost supuse represiei 3 persoane. Acestea au fost surorile Agripina Buzgan (a.n. 1902), Olga Buzgan (a.n. 1904) și Anastasia Mândruță (a.n. 1930) – toate din comuna Covurlui, raionul Leova. Nu au fost deportate în ziua desfășurării operațiunii, ci în următorul an. Astfel, surorile Buzgan Agripina și Olga au fost deportate în regiunile Tjumen, iar Anastasia Mândruță a fost condamnată la 25 de ani de detenție și expulzată într-un lagăr de muncă, care nu este identificat în *Cartea Memoriei*. Ulterior, datorită interviului realizat în această localitate, s-a stabilit că Anastasia Mândruță a fost încarcerată în localitatea Peciora, din nordul munților Ural, a spus cercetătoarea.

Dr. Dumitru Lisnic de la University College Cork a prezentat comunicarea „Represiunea și propaganda sovietică împotriva Inochentiștilor în perioada postbelică: represiune, propagandă și spații religioase subterane”, dedicată politicilor represive anti-inochentiste din RSSM în anii postbelici și interacțiunii dintre comunitățile inochentiste și regimul sovietic, căutând să răspundă la întrebările: care a fost percepția regimului sovietic cu privire la mișcarea inochentistă, care

au fost tehnologiile prin care aceste percepții au fost construite și care a fost diferența dintre politicile represive îndreptate împotriva comunităților Martorilor lui Iehova și cele împotriva Inochentiștilor. În concluzie, autorul comunicării a consemnat că în perioada stalinismului târziu nu au fost aplicate operațiuni de deportare ce ar viza exclusiv comunitățile inochentiste, deoarece: (a) Mișcarea Inochentistă nu avea un centru religios și o rețea centralizată de propovăduitori, precum martorii lui Iehova; (b) Inochentiștii erau mult mai greu de definit și identificați; (c) Inochentiștii erau o comunitate religioasă locală ce nu era la fel de numeroasă ca cea a martorilor lui Iehova. Poliția secretă a arestat numeroși lideri inochetniști și a distrus mănăstirile lor subterane deoarece: (a) propovăduitorii inochetniști îndemneau populația să nu se înscrie în colhozuri, să nu se înroleze în Armata Rosie și prezentau regimul sovietic drept o „împărăție a răului”; (b) unii lideri inochetniști au fost acuzați de răspândirea de foi volante cu caracter antisovietic și de denigrarea liderilor sovietici; (c) tehnicile de construire a spațiilor religioase secrete create de inochetniști au fost percepute drept un potențial pericol; (d) inochentismul era o mișcare religioasă greu de definit și controlat.

Comunicarea „Domiciliu obligatoriu – izbăvire și duhovnicie. Cazul Părintelui Dimitrie Bejan”, prezentată de Cătălina Cornelia Mârza, muzeograf la Muzeul Brăilei „Carol I”, a adus în atenție un fragment din universul concentraționar din România în perioada comunistă și anume: destinul Părintelui Dimitrie Bejan, care a fost unul dintre marii mărturisitori și supraviețuitori ai temnițelor comuniste. Din 1942 până în 1948, a trecut prin mai multe lagăre sovietice, iar după 1948 a fost închis în pușcăriile din interiorul țării, pentru susținerea în fața bolșevicilor a adevărului că Basarabia și Bucovina sunt pământ românesc. Eliberat abia în 1964, a fost urmărit și prigonit de comuniști până în 1990. Un om ales de Dumnezeu, cu mare putere de convingere, Părintele Dimitrie Bejan a împletit suferința cu bucuria și seninătatea, și-a răsplătit anchetatorii și tortionarii prin iertare și iubire, a sintetizat în viața sa destinul neamului, a spus cercetătoarea.

În discuții și în concluziile care au fost punctate în partea finală a conferinței, s-a accentuat importanța lecției care trebuie însușită de societate, presiunile și deportările executate pe principiu confesional fiind un episod al regimului totalitar-comunist criminal instaurat prin ocupația sovietică, iar păstrarea memoriei victimelor, de rând cu respectarea drepturilor fundamentale ale omului, sunt valori și condiții indispensabile ale devenirii democratice și integrării europene.

Virgiliu Bîrlădeanu*

* Virgiliu Bîrlădeanu, doctor în istorie, șef secție, Institutul de Istorie.

Masa rotundă

PAVEL DIMITRIEV (DIMITRIU) – ISTORIC, DOCUMENTALIST, EDITOR ȘI DEMOGRAF

Pavel Dimitriu – om de știință din Basarabia, care a activat la Chișinău începând cu mijlocul secolului trecut, este cunoscut mediilor științifice din Republica Moldova, Rusia și România. S-a născut la Cahul, în sudul Basarabiei la 14 februarie 1925 și a decedat la 14 aprilie 1996. Preocupările acestui istoric au fost axate pe un spectru variat de probleme social-economice, dar se evidențiază mai ales cele de demografie istorică, ori Pavel Dimitriu este primul dintre istoricii noștri care a transliterat și ca urmare a publicat în 1974 *Recensămintele Moldovei din anii 1772-1773 și 1774* în volumul VII al colecției *Moldova în perioada feudalismului*. În prezent, istorici de la Chișinău (T. Ciobanu și E. Cernenchi, sub îndrumarea mem. cor. Demir Dragnev) lucrează asupra reeditării acestui volum, lucru care necesită cunoștințe profunde în paleografie și mult efort intelectual.

Anul acesta se împlinesc 25 de ani de la trecerea sa la cele veșnice, prilej cu care istoricii din Republica Moldova au comemorat personalitatea și scrierile sale științifice în cadrul mesei rotunde *Pavel Dmitriev (Dimitriu) – istoric, documentalist, editor și demograf*. Evenimentul s-a desfășurat la 16 aprilie 2021, în sistem on-line (10.00-12.00), pe platforma Meet și este parte din acțiunile planificate în cadrul proiectului: *Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice*, din Programul de Stat pentru anii 2020–2023.

Masa rotundă a fost organizată de Secția Istorie Medievală a Institutului de Istorie (MEC), în colaborare cu Agenția Națională a Arhivelor și Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Ședința a fost moderată de dr. hab. Igor Cereteu, iar din partea organizatorilor au rostit cuvinte de salut dr. hab. Nicolae Enciu, director adjunct al Institutului de Istorie; Elena Frumosu, director Agenția Națională a Arhivelor; conf. univ. Liliana Rotaru, conf. univ., Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. La discuții au participat: acad. Andrei Eșanu; mem. cor. Demir Dragnev; Elena Frumosu; dr. hab. Igor Cereteu; dr. Silvia Corlăteanu; dr. Valentina Eșanu; dr. Liliana Rotaru; dr. Teodor Candu; dr. Tudor Ciobanu. Participanții la discuții au evocat diverse aspecte din activitatea științifică și profesională a istoricului Pavel Dimitriu. Au participat la această reuniune științifică atât cercetători în domeniul istoriei, cât și arhiviști, studenți și cei interesați de viața și activitatea istoricului și demografului Pavel Dimitriu.

Demir Dragnev, mem.cor., care l-a cunoscut pe Pavel Dimitriu, a relatat din amintirile sale despre primii ani de activitate a lui Pavel Dimitriu, despre relațiile

acestui cu istoricii români, stabilite la sfârșitul anilor '60 ai secolului al XX-lea, despre activitatea de editare a documentelor medievale și moderne, în special editarea în volumul 7 a ediției *Moldova în epoca feudalismului* a catagrafilor Țării Moldovei din anii 1772-1773 și cea din 1774.

Acad. Andrei Eșanu a prezentat activitatea de cercetare a lui Pavel Dimitriu în contextul activității istoricului în cadrul Institutului de Istorie în anii '70 – '80 ai secolului trecut. Au fost menționate contribuțiile acestui istoric la editarea studiilor de istorie a Moldovei, la instituirea revistelor de specialitate. Andrei Eșanu a relatat despre rolul de îndrumător pentru tână generație de istorici al lui Pavel Dimitriu, atât în procesul de identificare a temei de cercetare, cât și în elaborarea și analiza, sub aspect metodologic și conceptual, a demersului științific.

Cercet. șt. Tudor Ciobanu a prezentat informații prețioase despre Fondul personal Pavel Dmitiev (Dimitriu) (P-3349) păstrat la Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivei Naționale. Familia Dimitriu a transmis spre păstrare permanentă 4710 fotocopii file istorice vechi, 1595 xerocopii și 15 cărți. Ulterior au mai fost primite 63 documente, care reflectă activitatea profesională a lui Pavel Dimitriu, lista publicațiilor științifice, informații referitoare la vizitele de documentare la Iași, Cluj, București, Moscova, corespondența cu personalități notorii din domeniul cercetării, în special istorici, recenziile colegilor la cercetările elaborate, materiale cu caracter biografic.

Directorul Agenției Naționale a Arhivelor, Elena Frumosu, a scos în evidență conținutul inedit al scrisorilor adresate lui Pavel Dimitriu de către istoricul ieșean Ioan Caproșu în anii '70 – '80 ai secolului trecut, adică din perioada când aceste relații nu erau încurajate de autorități. A fost menționat rolul lui Pavel Dimitriu în consolidarea unor relații de prietenie dintre profesorul Ioan Caproșu și tagma istoricilor de la Chișinău din acea perioadă.

Dr. hab. Valentin Constantinov a manifestat interes pentru conținutul corespondenței dintre Ioan Caproșu și Pavel Dimitriu și a propus ca aceste scrisori să fie publicate, mai ales că unele dintre răvașe pot fi identificate la Iași, în biblioteca istoricului Ioan Caproșu.

Dr. hab. Nicolae Enciu a propus ca lucrările mesei rotunde să fie publicate în extenso pe paginile unor reviste de specialitate, pentru că ele prezintă interes științific, iar informațiile prezentate de participanți pot fi considerate adevărate surse istorice.

În cuvântul de încheiere a ședinței, dr. hab. Igor Cereteu a reiterat valoarea deosebită a opus-ului științific al lui Pavel Dimitriu, argumentând necesitatea de a publica în ediții mai noi a lucrărilor istoricului și demografului Pavel Dimitriu.

Igor Cereteu*
Tudor Ciobanu**

* Igor Cereteu, doctor habilitat în istorie, șef secție, Institutul de Istorie.

** Tudor Ciobanu, cercetător științific la Institutul de Istorie.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „ISTORICUL NICOLAE IORGA – 150 DE ANI DE LA NAȘTERE”

La începutul verii acestui an, istoricul Nicolae Iorga a împlinit 150 de ani de la naștere, prilej cu care specialiștii în domeniu s-au întrunit într-o conferință științifică pentru a omagia moștenirea științifică a ilustrului istoric, enciclopedist, documentalist, academician, bizantinist, slavist, istoric al artelor, filosof al istoriei, apreciat nu doar în spațiul românesc, dar și peste hotare. Conferința s-a desfășurat în sistem on-line, pe 13 mai 2021 (9.00- 14.00), pe platforma Meet și este parte din acțiunile planificate în cadrul proiectului: *Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice*, din Programul de Stat pentru anii 2020–2023.

Evenimentul a fost organizat de Institutul de Istorie din Chișinău (MEC), în colaborare cu Academia de Științe a Moldovei și cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău. În Comitetul de organizare au intrat reprezentanții instituțiilor nominalizate: Gheorghe Cojocaru, dr. habil., directorul Institutului de Istorie, MEC; Valeriu Matei, membru de onoare al Academiei Române, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău; Igor Cereteu, dr. habil., cercetător științific principal, Institutul de Istorie, MEC; Ion Gumenâi, dr. habil., cercetător științific principal, Institutul de Istorie, MEC; Silvia Corlăteanu-Granciuc, dr., secretarul științific al Institutului de Istorie, MEC; Cristina Gherasim, dr., cercetător științific superior, Institutul de Istorie, MEC. Comitetul Științific al conferinței a fost compus din cercetători din Republica Moldova și România: Gheorghe Cojocaru, dr. habil., directorul Institutului de Istorie (MEC), Andrei Eșanu, academician, Institutul de Istorie (MEC), Demir Dragnev, dr. habil., membru corespondent al AȘM, Institutul de Istorie (MEC), Silvia Corlăteanu-Granciuc, dr., secretarul științific al Institutului de Istorie (MEC), Igor Cereteu, dr. habil., cercetător științific principal, Institutul de Istorie (MEC), Ion Gumenâi, dr. habil., cercetător științific principal, Institutul de Istorie (MECC); Ștefan Purici, prof. univ., dr., Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Gabriel Moisa, prof. univ., dr., Universitatea din Oradea, Stoica Lascu, prof. univ., dr., m.a. Academia Oamenilor de Știință din România.

Reuniunea științifică a demarat cu scurte cuvinte de salut a reprezentanților celor trei instituții organizatoare: Gheorghe Cojocaru, dr. habil., directorul Institutului de Istorie (MEC), Valeriu Matei, membru de onoare al Academiei Române, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău,

Victor Moraru, dr. habil. mem. cor. al AȘM, coordonatorul Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, care au evocat importanța moștenirii științifice a lui Nicolae Iorga pentru istoriografia românească și străină. În plenul conferinței au fost susținute patru comunicări științifice: acad. Andrei Eșanu, dr. Valentina Eșanu (Institutul de Istorie, MECC), *Ștefan cel Mare și teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru (între mit și realitate istorică)*; prof. univ. dr. Ștefan Purici (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava), *Nicolae Iorga, Bucovina și bucovinenii: istorie și politică*; prof. univ. dr. Stoica Lascu (m.a. Academia Oamenilor de Știință din România), *N. Iorga – martor și istoric al evoluțiilor din Balcani*; dr. Cristina Gherasim (Institutul de Istorie, MECC), *Istoria prin prisma mentalităților în concepția lui Nicolae Iorga*.

Lucrările conferinței s-au desfășurat în două secțiuni: prima - *Societate și politică în opera științifică a lui Nicolae Iorga* (moderatori: dr. habil. Valentin Constantinov și prof. univ. dr. Ștefan Purici) și a doua - *Dimensiunea culturală și izvoristică în scrierile științifice ale lui Nicolae Iorga* (moderatori: dr. habil. Ion Gumenai și prof. univ. dr. Olimpia Mitric). La conferință au prezentat comunicări științifice peste 20 cercetători din Chișinău, București, Iași, Suceava, Alba Iulia, Constanța și Oradea.

În prima secțiune au fost abordate subiecte de factură politică în opera științifică a lui Nicolae Iorga, care au suscit interes și discuții din partea celor prezenți: dr. habil. Ion Chirtoagă (Institutul de Istorie, MEC), *Ocuparea Chilei și Cetății Albe de către otomani (1484) în opera științifică a lui Nicolae Iorga*; dr. habil. Valentin Constantinov (Institutul de Istorie, MEC), *Jan III Sobieski în opera științifică a lui Nicolae Iorga*; prof. univ. dr. habil., mem. cor. al AȘM, Demir Dragnev (Institutul de Istorie, MEC), *Nicolae Iorga despre rolul fanarioților în modernizarea timpurie din Țările Române*; prof. univ. dr. Sorin Șipoș (Universitatea din Oradea), *Nicolae Iorga și cercetările sale asupra românilor din Transilvania și Ungaria, până în anul 1914. Studiu de caz: „Neamul românesc din Ardeal și Ungaria”*; dr. Vlad Mischevca (Institutul de Istorie, MEC), *O conferință la Atena a marelui istoric (18 octombrie 1930)*; dr. Eugen-Tudor Sclifos (Institutul de Istorie, MEC), *Nicolae Iorga și chestiunea Basarabiei în context internațional (1856-1916)*; prof. univ. dr. Gabriel Moisa (Universitatea din Oradea), prof. Livia Bucur (Școala Gimnazială „Dimitrie Cantemir” din Oradea), *Nicolae Iorga – de la „burghezul cosmopolit” la istoricul util regimului comunist (anii '60-'70 ai secolului trecut)*; conf. univ. dr. pr. Fabian Doboș (Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași), *Cercetările lui Nicolae Iorga privitoare la Biserica Romano-Catolică din Vechiul Regat al României*.

În secțiunea a doua au fost scoase în evidență problemele de cultură în scrierile lui Nicolae Iorga și dimensiunea documentară a contribuțiilor sale. Au prezentat comunicări de mare interes științific: dr. habil. Nicolae Enciu (Institutul de Istorie, MEC), *Nicolae Iorga, ctitor al Cursurilor de Vară ale Universității Populare de la Vălenii de Munte*; dr. Ana Maria Roman Negoii (Universitatea „1

Decembrie 1918” din Alba Iulia), *Nicolae Iorga și Școala Ardeleană. Gheorghe Șincai. Reevaluarea unui portret*; dr. habil. Liliana Condraticova (Academia de Științe a Moldovei), *Contribuția adusă de Nicolae Iorga la studiul artei metalelor în spațiul românesc*; dr. habil. Ion Gumenâi (Institutul de Istorie, MEC), *Nicolae Iorga – paleograf și editor de izvoare*; dr. Alina Felea (Institutul de Istorie, MEC), *Documente și inscripții publicate de Nicolae Iorga în cercetarea instituției căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea și începutul sec. al XIX-lea*; dr. Silviu-Constantin Nedelcu (Biblioteca Academiei Române), *Articole și studii cu privire la opera lui Nicolae Iorga, publicate în revista „Biserica Ortodoxă Română”*; prof. univ. dr. Olimpia Mitric (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava), *„Istoria țării prin cei mici” – 100 de ani*; dr. habil. Igor Cereteu (Institutul de Istorie, MEC), *Istoria cărții și a tiparului românesc în preocupările științifice ale lui Nicolae Iorga*.

În comunicările prezentate la conferința științifică internațională *Istoricul Nicolae Iorga - 150 de ani de la naștere* a fost evocat rolul operei marelui nostru istoric pentru știința românească și cea străină. Despre personalitatea lui Nicolae Iorga se poate vorbi la nesfârșit și, pe bună dreptate, nu există direcție de cercetare științifică românească, unde Nicolae Iorga să nu-și fi lăsat contribuțiile sale. Și ceea ce este mai important, ar fi că moștenirea sa științifică a rămas neclintită până în prezent, iar istoricii pornesc în cercetările lor de la opera marelui nostru istoric, momente reflectate inclusiv în contribuțiile prezentate în cadrul acestei reuniuni științifice.

Igor Cereteu

Masa rotundă

„COLABORAREA ȘTIINȚIFICĂ ÎNTRE ISTORICII DIN FEDERAȚIA RUSĂ ȘI CEI DIN REPUBLICA MOLDOVA: LECȚIILE TRECUTULUI ȘI PREZENTULUI”. 18 mai 2021

La 18 mai 2021, Institutul de Istorie al MEC și Institutul de Istorie Universală al Academiei de Științe a Federației Ruse au organizat conferința științifică cu genericul „Colaborarea științifică între istoricii din Federația Rusă și cei din Republica Moldova: lecțiile trecutului și prezentului”, care s-a desfășurat în format mixt, în mare parte în forma unei videoconferințe. La această acțiune au participat în jur de 30 de istorici, reprezentanți ai mai multor centre științifice, universitare și arhivistice din Republica Moldova și din Federația Rusă.

La deschiderea lucrărilor, mesaje de salut au adresat participanților: conducătorul științific al Institutului de Istorie Universală al Academiei de Științe a Federației Ruse, acad. A. O. Ciubarian; directorul Institutului de Istorie de la Chișinău, dr. hab. Gheorghe Cojocaru și vice-președintele Academiei de Științe a Moldovei, profesor universitar, doctor habilitat Victor Moraru, membru corespondent al AȘM și coordonator al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM.

Acad. Ciubarian și-a exprimat sentimentul de bucurie pentru această întâlnire, anunțând cu acest prilej, că se vrea o trecere în revistă a relațiilor științifice care au existat și s-au dezvoltat pe parcursul mai multor decenii între istoricii de la Chișinău și cei din centrele de cercetări științifice din Federația Rusă. Acad. Ciubarian a evocat contactele intense care au avut loc în anii <80 - <90 ai secolului trecut în domeniul cercetărilor de teren ale arheologilor ruși și celor din RSS Moldovenească, a vorbit despre congresele etnologilor și antropologilor organizate la Chișinău. Raportorul a subliniat faptul că temele selectate pentru această dezbatere permit aprecierea relațiilor care au existat între istoricii din Rusia și cei din Republica Moldova, dar, totodată, permit trasarea unor noi căi de dezvoltare a științei istorice universale. Acad. Ciubarian a mai amintit despre discuțiile constructive, avute pe parcursul mai multor ani, în vederea constituirii unei Comisii mixte ale istoricilor din Federația Rusă și din Republica Moldova.

Directorul Institutului de Istorie de la Chișinău, dr. hab. Gheorghe Cojocaru, a punctat unele momente din discuțiile întreținute intens cu acad. Ciubarian, în vederea intensificării contactelor dintre istoricii din Rusia și cei din Republica Moldova. În chestiunea Comisiei mixte a istoricilor din ambele țări, Gheorghe Cojocaru a amintit faptul că nu s-a reușit promovarea activității acestei Comisii create încă cu 10 ani în urmă. Cauzele înghețării activității Comisiei au fost multiple: reorganizarea AȘM, proces care a lovit dramatic în organizarea institu-

țională și în cercetarea propriu-zisă; pandemia din ultimii ani, care se răsfrânge negativ asupra mobilității cercetătorilor, alte cauze. Dr. hab. Gheorghe Cojocaru a menționat că în anul curent se împlinesc 30 de ani de la destrămarea URSS și constituirea statelor independente, acest eveniment reprezentând un frumos prilej de a face totaluri asupra activității istoricilor, asupra momentelor esențiale din ultimele trei decenii. Evenimentul în sine - cei 30 de ani de independență - anunță trecerea într-o etapă nouă și pozitivă pentru istoriografiile naționale. După destrămarea URSS, istoriografia din Republica Moldova, dar și cea din Federația Rusă au făcut pași mari în cunoașterea istoriei. Nu se poate spune ca au fost rezolvate toate problemele, dar rezultatele sunt promițătoare. Sunt de apreciat multe lucrări ale istoricilor ruși mai ales din ultimii ani: editarea documentelor, dezvoltarea relațiilor științifice dintre istoricii din spațiul CSI; organizarea și desfășurarea școlilor de vară care conțin un solid suport în vederea promovării școlilor istorice din spațiul CSI; discuțiile contradictorii care sunt binevenite în dezvoltarea istoriografiei și chiar relațiile științifice interpersonale care contribuie la consolidarea relațiilor științifice de la cercetător la școli istorice.

Vice-președintele AȘM, Victor Moraru, a venit cu un mesaj de salut optimist în vederea valorificării relațiilor interacademice în domeniul științei istorice. Pornind de la postulatul că „știința nu se poate dezvolta în izolare”, prof. univ. dr. hab. Victor Moraru și-a exprimat certitudinea că întrunirea va constitui un nou start pentru constituirea unor noi relații. AȘM susține astfel de întruniri și va susține mereu întâlnirile în cadrul cărora se vor discuta chestiuni particulare și generale referitoare la știința istorică contemporană. Vicepreședintele AȘM și-a exprimat doleanța ca după această masă rotundă, relațiile care au fost constituite ani în urmă și valorificate în timp, vor fi impulsionate cu o nouă intensitate.

În cadrul discuțiilor, prof. univ. dr. hab. Demir Dragnev, membru corespondent al AȘM a punctat cele mai importante momente referitoare la colaborarea Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești cu institutele de resort ale Academiei de Științe a URSS în domeniul istoriei medievale și celei moderne. Demir Dragnev a vorbit despre conlucrarea echipelor de paleografi de la Chișinău cu cei de la Moscova, în vederea valorificării fondurilor de arhivă din Moscova și Leningrad, pentru publicarea documentelor referitoare la istoria Țării Moldovei, aflate în arhivele din Rusia. La finalul discursului său, mem. cor. Demir Dragnev a subliniat importanța aducerii acasă, la Chișinău, a documentelor (în copii) nevalorificate, din arhivele rusești, accesul la care devine, în timp, tot mai dificil.

În contextul tematicii valorificării documentelor moldovenești din arhivele ruse, prof. univ. dr. hab. Vladimir Morozan de la Institutul de Istorie din cadrul Universității de Stat din Sankt-Petersburg, a vorbit despre sursele referitoare la istoria Moldovei aflate în fondurile arhivelor rusești din Sankt-Petersburg. Autor al mai multor lucrări despre istoria Basarabiei în epoca modernă, bun cunoscător al arhivelor rusești, Vladimir Morozan a punctat momentele cheie referitoare la gra-

dul de valorificare a fondurilor ruse referitoare la viața social-economică, politico-administrativă și culturală a teritoriului dintre Prut și Nistru în epoca modernă.

Acad. Andrei Eșanu a trecut în revistă perioada de formare a istoriografiei naționale din RSS Moldovenească în centrele universitare și de cercetare din URSS. Domnia sa a subliniat importanța contactului cu școala istoriografică sovietică, dar și încorsetările la care a fost supusă știința istorică națională de către conducerea politică, subliniind, totodată, că istorici sovietici de talie, coloși ai istoriografiei universale, la un moment dat au conștientizat pericolul îndoctrinării cercetărilor istorice și, în anii '90, odată cu „glasnosti” și „perestroika”, au avut curajul să spună lucrurilor pe nume, raliind la ideile lor istoriografiile naționale din spațiul URSS.

Prof. univ. dr. hab. Arutiun Ulunean, de la Institutul de Istorie Universală al Academiei de Științe a Federației Ruse, în comunicarea „Ecoul Balcanic: istoriografia națională moldovenească în problema luptei de eliberare națională a grecilor și bulgarilor în secolul al XIX-lea”, a punctat unele momente de dispută și de reinterpretare, în lumina noilor documente de arhivă, a mișcării de eliberare națională din Balcani, implicarea Rusiei țariste în aceste evenimente și rolul provinciilor anexate Rusiei, cazul Basarabiei, în speță, găsirea unor soluții pentru imigrarea multor etnii balcanice.

Conf. univ. dr. hab. Nicolae Enciu, directorul adjunct pe probleme de știință al Institutului de Istorie, s-a referit la metodologia cercetării și expunerii în istoriografia sovietică a perioadei interbelice din istoria Basarabiei. El a subliniat caracterul politizat și ideologizat al interpretării acestei perioade din istoria Basarabiei, cu accente exclusiv pe teme de „luptă revoluționară” și de restabilire a „puterii sovietice” în RSS Moldovenească. Nicolae Enciu a menționat necesitatea renunțării la clișeele vehiculate în perioada sovietică în vederea tratării obiective a perioadei în cauză, dat fiind că din punct de vedere demografic, spre exemplu, populația Basarabiei între 1918 și 1940 a sporit de la 2.642.000 locuitori la 3.200.000, acest fapt obiectiv probând o evoluție inclusiv social-economică, de rând cu progresele în domeniul cultural-spiritual în cadrul aceleiași perioade.

Conf. univ. dr. Maxim Oskin, de la Institutul de Drept și Management al Asociației Poliției din Rusia (orașul Tula), a vorbit despre chestiunea Basarabiei în contextul relațiilor ruso-române în perioada Primei Conflagrații Mondiale, reflectate în fondurile Arhivei de Stat a Federației Ruse și a Arhivei de Stat a Istoriei Militare a Rusiei. Specializat în istoria relațiilor româno-ruse de la începutul secolului al XX-lea, istoricul Oskin a publicat mai multe studii cu referire la aprovizionarea Armatei ruse de pe Frontul Român de către Basarabia în perioada Primului Război Mondial, subliniind că în arhivele ruse mai rămân încă inedite multe documente ce ar reflecta mai amplu chestiunea Basarabiei în contextul relațiilor româno-ruse din anii Primei Conflagrații Mondiale.

Conf. univ. dr. Anatol Țăranu, cercetător științific coordonator la Institutul

de Istorie, a punctat momente din lecțiile de istorie ale conflictelor nereglementate din spațiul sovietic, cu accentul pe conflictul transnistrean. Anatol Țăranu a subliniat că „pentru noi, istoricii, astăzi, încă nu este momentul cel mai potrivit pentru studierea acestor conflicte, dat fiind faptul că în prezent, accesul la documentele de arhivă, pe această tematică, este încă parțial îngăduit”. El a vorbit despre cele patru volume de materiale și documente pe care a reușit, totuși, să le publice la temă, dar a formulat întrebarea referitoare la „măsura în care aceste conflicte sunt astăzi încheiate”. Istoricilor le revine menirea să înțeleagă și să interpreteze faptul cum evenimentele conflictelor nereglementate se integrează în canavaua procesului de disoluție a URSS. Conflictelor, a subliniat istoricul Țăranu, mărturisesc despre faptul că acea destrămare încă nu a avut loc definitiv, mai există „convulsii” geopolitice și aceste evenimente se transformă în sarcini de soluționare de către politicieni. Menirea istoricilor rămâne de a anticipa posibilele soluții ale evenimentelor și proceselor pe care le studiază. Momentul cel mai important în abordarea acestor probleme, după Anatol Țăranu, este acela prin care istoricii din spațiul post sovietic s-au îndepărtat de gnozeologia marxist-comunistă și se bazează pe principiul adevărului în cursul logic al istoriografiei universale. Istoricul Țăranu a mai vorbit despre necesitatea imperioasă de a elabora un manual de istorie recentă, care ar reflecta evoluția Republicii Moldova în ultimii 30 de ani. Același lucru l-a recomandat și istoricilor ruși, de a reuși elaborarea unui volum de sinteză pentru ultimii 30 de ani de la disoluția URSS.

Dr. A. S. Stîcalin de la Institutul de Slavistică al Academiei de Științe a Federației Ruse s-a referit la „războaiele” memoriei istorice și anume: momentele de pregătire și derulare a activității participanților – istorici la Congresul Istoricilor care a avut loc la București în anul 1980. În baza documentelor de arhivă, istoricul Stîcalin a depistat acele directive, care ghidau activitatea și comportamentul fiecărui participant la congres, prin prisma liniei de partid.

Pe parcursul lucrărilor mesei rotunde, participanții au discutat diverse alte aspecte ale interacțiunii și influenței reciproce a istoriografiei din ambele părți pe parcursul secolului al XX-lea și XXI-lea, atât în cadrul Uniunii Sovietice, cât și la etapa recentă. Cei prezenți au remarcat rolul pozitiv al cooperării științifice dintre istoricii ruși și cei din Republica Moldova, care a avut, printre altele, un impact semnificativ asupra dezvoltării istoriografiei naționale și formării școlilor științifice. Totodată, specialiștii au acordat o atenție aparte analizei fondurilor arhivistice din ambele țări și gradului de valorificare a acestora de către istorici, în cadrul studiilor de istorie a Moldovei. Participanții la dezbateri și-au exprimat interesul și disponibilitatea pentru a multiplica legăturile științifice între Federația Rusă și Republica Moldova sub forma editării de documente, a unor proiecte de cercetări științifice comune sau aplicarea în proiecte științifice internaționale, ale căror tematici specifice ar trebui stabilite în viitorul apropiat, în cadrul unor consultări comune.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ RĂZBOIUL CRIMEII, PACEA DE LA PARIS ȘI CONSECINȚELE PENTRU SPAȚIUL ROMÂNESC Chișinău, 27 mai 2021

Acum 165 de ani, la 18/30 martie 1856, Franța, Marea Britanie, Austria, Imperiul Otoman, Prusia, Sardinia, Imperiul Rus semnau Tratatul de la Paris. Acest act internațional pune capăt războiului Crimeii, luptele purtându-se între coaliția franco-britanică care susținea integritatea Imperiului Otoman, alături de trupe sarde, împotriva Imperiului Rus. Austria adoptase o poziție de neutralitate, fiind una dintre puterile negociatoare în timpul desfășurării operațiunilor militare, ulterior revenindu-i „sarcina onorabilă” să prezinte condițiile de pace cabinetului de la Petersburg, la finele anului 1855. În timpul Congresului de la Paris din februarie-martie 1856, chestiunea Principatelor Române ocupă un loc important în cadrul negocierilor de pace. Cu această ocazie, Franța este elogiată înalt în istoriografia românească, fiind puterea care a propus și a susținut acest lucru. În acest context, ilustrul istoric român Leonid Boicu considera că implicarea Franței în unirea Principatelor este incontestabilă, având „cea mai mare însemnătate pentru dezlegarea pe căi diplomatice, potrivit Tratatului de la Paris, a chestiunii românești”. N. Iorga, la rândul său, vedea în unirea Principatelor Române „opera personală” a împăratului Napoleon al III-lea. Semnarea Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856 a avut un impact major asupra Principatelor Române. Una din prevederile acestuia era cea referitoare la desființarea protectoratului rusesc în Principatele Române și înlocuirea acestuia cu garanția colectivă a Marilor Puteri. De asemenea, Imperiul Rus era nevoit să întoarcă o parte a teritoriului anexat la 1812, anume sudul Basarabiei, care revenea Principatului Moldovei. Acest act a însemnat îndepărtarea Imperiului Rus de la gurile Dunării. Un alt articol important al Tratatului prevedea înființarea și convocarea Adunărilor Ad-hoc, care trebuiau să exprime doleanțele populației cu privire la organizarea Principatelor. Peste trei ani are loc unirea Principatelor Române sub conducerea fostului pârcălab de Galați, Alexandru Ioan Cuza. Tratatul de la Paris a generat consecințe atât pe termen scurt, cât și lung.

În contextul împlinirii a 165 de ani de la semnarea Tratatului de la Paris, a importanței acestei tematici pentru destinul Principatelor Române, a Basarabiei și a Europei în ansamblu, Institutul de Istorie a fost inițiatorul conferinței științifice internaționale cu genericul: *Războiul Crimeii, Pacea de la Paris și*

consecințele sale pentru spațiul românesc, având în calitate de parteneri și organizatori Academia de Științe a Moldovei și Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. De asemenea, menționăm implicarea partenerilor tradiționali ai Institutului de Istorie: Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Universitatea din Oradea și Institutul de Istorie „A.D.Xenopol”-Filiala Iași a Academiei Române.

La începutul conferinței științifice internaționale au luat cuvânt directorul-adjunct al Institutului de Istorie (MEC) Nicolae Enciu, membrul corespondent al AȘM Victor Moraru, profesorii universitari Cătălin Turliuc și Sorin Șipoș. S-a punctat importanța acestui eveniment în istoria Basarabiei în primul rând, a evoluției „chestiunii orientale” la mijlocul secolului al XIX-lea și a consecințelor Tratatului de la Paris pentru întreg spațiul românesc. A fost salutată inițiativa desfășurării acestei conferințe, prin implicarea cercetătorilor din Republica Moldova, România și Ucraina.

Conferința a urmat cu ședința în plen. Au fost audiate trei comunicări. Conferențiarul univesitar Anatol Leșcu a vorbit despre *Criza militară din Imperiul Rus și Războiul Crimeii*. Au fost reamintite principale cauze ale declanșării războiului denumit generic al Crimeii (1853-1856), cât și principalele bătălii militare dintre coaliția occidentală și Rusia. De asemenea, au fost analizate principalele cauze ale „dezastrului” suferit de Rusia. Profesorul de la Iași Cătălin Turliuc a vorbit despre *Congresul de la Paris 1856 și principiul naționalităților*. Distinsul istoric vede în congresul de la Paris „acel laborator, în retortele căruia principiul naționalităților trebuia să capete contururi concrete”. Istoricul de la Galați, Constantin Ardeleanu, un bun cunoscător al arhivelor britanice și a chestiunii Dunării în context internațional, a susținut comunicarea *Statutul Insulei Șerpilor la finalul Războiului Crimeii*. Acest subiect mai puțin cercetat în istoriografia românească a suscitât interes, datorită prezentării unor informații inedite din arhivele britanice. Este cunoscut că în anul 1856 Insula Șerpilor, care se afla în stăpânirea Imperiului Rus, a trecut în componența Imperiului Otoman, datorită faptului că acesta stăpânea Delta Dunării.

Au urmat lucrările pe secțiuni. Datorită tematicii variate, numeroaselor probleme discutate, organizatorii conferinței au decis organizarea a trei secțiuni: Războiul Crimeii și impactul asupra spațiului românesc, Tratatul de la Paris și consecințele imediate, Evoluții social-economice și culturale în Basarabia după Tratatul de la Paris. Prima secțiune a urmărit impactul războiului Crimeii asupra Basarabiei, dar a fost abordată și problematica referitoare la Țările Române în descrierile călătorilor străini în perioada 1853-1856, dar și eforturile lui Gheorghe Magheru a participa în conflictul militar al Imperiului Otoman cu Imperiul Rus. Viorel Bolduma a analizat cauzele emigrației tătarilor din Basarabia în Crimeea după războiul ruso-turc. Cercetătorul a constatat numărul mare de cereri ale țăranilor din județele Hotin, Iași, Bender, Chișinău, Akkerman de a emigra în Crimeea, Caucaz și în nordul Mării Negre. Cerce-

tătorul științific din cadrul Institutului de Istorie (MECC) Andrei Emilciuc a prezentat *Impactul războiului Crimeii asupra comerțului prin vămile Basarabiei*, cel mai afectat sector fiind cel al importului de sare. Cristina Gherasim a prezentat comunicarea: *Războiului Crimeii (1853-1856) reflectat în presa din Basarabia*, sursa de documentare reprezentând-o ziarul – *Bessarabskie Oblastnâe Vedomosti*, care publica informații de pe teatrul de război, dar și implicarea populației basarabene în ajutorarea militarilor ruși. O altă comunicare dedicată impactului războiului asupra populației basarabene este cea a profesorului Valentin Tomuleț – *Povara războiului Crimeii (1853-1856)*. În baza surselor documentare identificate la Agenția Națională a Arhivelor de la Chișinău, reputatul istoric a identificat prestațiile și dările la care era supusă populația basarabeană în timpul desfășurării războiului din Crimeea. Pe aceleași coordonate se află și comunicarea cercetătorului Ivan Duminiță de la Institutul Patrimoniul Cultural dedicată bulgarilor din Basarabia în timpul războiului Crimeii. Altă comunicare se referă la inițiativa lui Gheorghe Magheru de a constitui un contingent de voluntari care să lupte împotriva Imperiului Rus, susținută de cercetătorul Nicolae Mihai de la Craiova. O relatare la fel de interesantă aparține istoricului de la Oradea, Sorin Șipoș, care a abordat subiectul privind *Imaginea Țărilor Române în relatările călătorilor străini în perioada războiului Crimeii (1853-1856)*.

Secțiunea a II-a a fost dedicată Tratatului de la Paris și consecințelor imediate. Radu Romînașu de la Oradea a abordat tematica problemei românești drept problemă internațională și evoluția acesteia în intervalul 1848-1856. Istoricul de la Kiev, Alexandru Ponomarev a susținut comunicarea referitoare la consecințele geopolitice pentru Imperiul Rus, ca urmare a pierderii războiului Crimeii și politicii externe viitoare. Ion Ghelețchi de la Universitatea B. P. Hașdeu de la Cahul a adus în discuție chestiunea implementării Tratatului de la Paris în județul Cahul. A fost abordată și atitudinea Sardiniei față de chestiunea Basarabiei (1856-1857) în baza surselor occidentale de cercetătorul Eugen-Tudor Sclifos. Nu în ultimul rând, în cadrul acestei secțiuni a fost abordată și tematica dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza în corespondența diplomatică rusească de către doctoranda Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Cristina Țurcan. Cu această ocazie, au fost aduse la cunoștința publicului noi documente din arhiva de politică externă de la Moscova.

A treia secțiune a conferinței științifice a fost dedicată evoluțiilor social-economice și culturale în Basarabia după Tratatul de la Paris. Un interes aparte au constituit prezentările dedicate unor minorități etnice, care urmau să se integreze în statul românesc. Istoricul Ion Gumenăi a abordat cazul particular al minorității lipovenești din sudul Basarabiei (1856-1878), populația majoritară aflându-se în județul Ismail, care revenea Principatului Moldovei. Istoricul Constantin Ungureanu a prezentat date concrete privitoare la numărul emigranților bulgari din sudul Basarabiei, care s-au retras în provincia Taurida. Conferențiarul Gheorghe Negru a vorbit despre proiectul editării unei reviste

în limbile rusă și română la Chișinău, fiind scoasă în evidență atitudinea cercurilor conducătoare de la Petersburg față de o asemenea inițiativă. De asemenea, în cadrul acestei secțiuni au fost abordate și chestiuni de ordin religios, comunicarea: *Viața religioasă în Țările Române în timpul războiului Crimeii (1853-1856)* aparținând conferențiarului Claudiu Cotan de la Universitatea „Ovidius” din Constanța. Cercetătoarea Diana Ețco a abordat Impactul Tratatului de la Paris asupra Școlii Teologice din Basarabia.

Conferința științifică internațională dedicată Războiului Crimeii, Păcii de la Paris și consecințelor pentru spațiul românesc a suscitat un real interes pentru cercetătorii din Republica Moldova, România și Ucraina.

Eugen-Tudor Sclifos*

* **Eugen-Tudor Sclifos**, doctor în istorie, șef secție, Institutul de Istorie.

IN MEMORIAM

VALENTINA PELIN (1950-2006)¹ - TALENTAT ISTORIC MEDIEVIST (15 ANI DE LA TRECEREA ÎN NEFIINȚĂ)

Odată, în una dintre convorbirile noastre, Valentina Pelin îmi spuse:

- „Știi ce ași fi vrut să devin eu dacă mă nășteam în Evul Mediu?
- Știu, ai fi dorit să devii custode călugăriță la vreo bibliotecă mănăstirească...
- Și să pun în ordine și să păstrez cu mare grijă toate cărțile manuscrise și vechile tipărituri ...”

Am cunoscut-o pe Valentina Pelin după 1989, când Editura Știința i-a editat *Catalogul manuscriselor Mănăstirii Noul Neamț*². Până într-atât îmi plăcuse această lucrare, or pe atunci eu mă cufundasem până peste cap în cercetări dedicate moștenirii culturale medievale românești, încât, mi-am procurat trei exemplare ale acestei cărți. Întrucât cu puțin timp înainte Valentina Pelin trecuse de la Arhiva Națională la

¹ O notă biografică vezi: Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Valentina Pelin - cercetător de vază al culturii medieval românești*. În: Valentina Pelin. *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII-XIX)*. Ediție îngrijită și revăzută de acad. Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. Carte tipărită cu binecuvântarea Î.P.S.Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. În seria „Biblioteca Paisiană”. Studii, nr. 1, Iași, Doxolog, 2017, p. 9-12; precum și în *Introducere*. În: Valentina Pelin. *Manuscrise românești din secolele XIII-XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia)*. *Catalog*, Ediție îngrijită de acad. Andrei Eșanu, dr. Valentina Eșanu și Veronica Cosovan, Chișinău, Știința, 2017, p. 6-10.

² *Каталог женерал ал манускриселор молдовенешть пэстрате ын УРСС. Колекция библиотечий мэнэстирий Ноул-Нямц (сек. XIV-XIX). / Сводный каталог молдавских рукописей, хранящихся в СССР. Коллекция Ново-Нямецкого монастыря (XIV-XIX)*. Алкэуитор Валентина Овчиникова-Пелин, Кишинэу, Штиинца, 1989, 438 п. (*Catalogul general al manuscriselor moldovenești păstrate în U.R.S.S./ Colecția Bibliotecii Mănăstirii Noul-Neamț (sec. XIV-XIX)*, Chișinău, Știința, 1989, 438 p. cu 47 facsimile).

Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei am făcut cunoștință și i-am exprimat toată admirația pentru lucrarea publicată. De aici înainte destinul în știință și interesele comune față de trecutul cultural ne-au apropiat mult.

Drept urmare prin 1990, când cunoscutul istoric, apoi și om politic Alexandru Moșanu, pe atunci decan al Facultății de Istorie al USM, mi-a propus să formez un grup de cercetare care să se ocupe de istoria noastră de pe principiul adevărului științific, pe lângă alți oameni de știință pe care i-am atras să activeze în acest grup, am angajat-o, bineînțeles, și pe Valentina Pelin. Dintru început ne-am propus să elaborăm un set de studii dedicate culturii medievale. Către sfârșitul aceluiași an, fiecare dintre cercetători a prezentat câte un studiu pe care ulterior le-am înmănușat într-o culegere *Valori și tradiții culturale în Moldova*³, care a văzut lumina tiparului în 1993. Valentina Pelin a propus pentru acest volum un interesant studiu *Despre vechimea unor manuscrise ale operei „Varlaam și Ioasaf”*⁴, fiind vorba de romanul popular cu același nume care a circulat în mediul cultural românesc cu începere din sec. XIII-XIV. Studiul în cauză se distinge prin profunzime și minuțiozitate, prin cunoașterea atmosferei culturale de atunci, prin metodică de datare a vechilor codice, încât concluziile la care a ajuns autoarea au rămas neclintite până astăzi.

A urmat o întrerupere din cauza bolii mele destul de îndelungate, timp în care Valentina Pelin a continuat să activeze la Institutul de Filologie, acumulând materiale pentru un nou *Catalog de manuscrise slavo-române*, dar de astă dată care se păstrau în arhivele și bibliotecile din Rusia, Ucraina și Bielorusia. În acest scop, ani de-a rândul ea a reușit să obțină deplasări de durată, dintre care unele pe cont propriu, în marele oraș ale fostei Uniuni Sovietice – Moscova, Petersburg, Minsk, Kiev. În paralel, continua lucrul la teza de doctor în științe istorice „*Bibliotecile mănăstirilor Neamț și Noul Neamț în contextul culturii românești. Studii și texte. Secolele XV-XIX*”⁵, la Facultatea de Istorie a Universității din București, teză pe care a susținut-o în cel mai strălucit mod la sfârșitul anului 1997. Pe această cale Valentina Pelin a devenit tot mai cunoscută în mediul academic românesc, unde a reușit să publice câteva studii valoroase în *Revue des études sud-est européennes*, în anuarul *Romanoslavica* ș.a, participând totodată la importante reuniuni științifice de anvergură națională și internațională. Deosebit de strânse au devenit în această perioadă legăturile sale numai cu profesorul Alexandru Duțu, care i-a fost conducător științific la teza de doctorat, dar și cu academicianul Virgil Cândea, cu învățatul preot Paul Mihail și profesorul Zamfira Mihail și alți oameni de știință români, dar și cu I.V. Pozdeeva din Moscova, Pavlina Boiceva din

³ *Valori și tradiții culturale în Moldova*. Culegere de studii. Sub redacția lui A. Eșanu, Chișinău, Știința, 1993, 230 p.

⁴ Valentina Pelin. *Despre vechimea unor manuscrise ale operei „Varlaam și Ioasaf*. În: *Valori și tradiții culturale în Moldova*. Culegere de studii sub redacția lui Andrei Eșanu, Chișinău, 1993, p. 58-84.

⁵ Actualmente teza este sub tipar la editura Doxologia din Iași.

Sofia, A.-E Tachiaos din Atena ș.a. Materialele acumulate de Valentina Pelin s-au dovedit a fi deosebit de utile pentru lucrarea *Mărturii românești peste hotare*⁶, pe care o elabora pe atunci academician Virgil Cândea.

Întrucât problematica de cercetare, pe care atât de mult o îndrăgise Valentina Pelin, nu era prea agreată de conducerea Institutului de Filologie, prin 1996, când ne-am întâlnit întâmplător la Biblioteca Națională a Rusiei (fosta M.E. Saltâcov-Șcedrin) din Sankt-Petersburg, mi-a mărturisit că ar dori să se angajeze la Institutul de Istorie al AȘM, de altfel, aceasta a fost o ocazie fericită ca și soția mea Valentina să o cunoască pe harnica cercetătoare, ca de aici înainte să devină prietene.

A mai trecut un timp, iar după ce am inițiat în cadrul Institutului de Istorie o secție de *Istoria Culturii*, am intervenit pe lângă administrația de atunci, argumentând că Valentina Pelin ar deveni o cercetătoare deosebit de necesară în cadrul noii secții, încât cei cinci ani, care s-au dovedit a fi cei din urmă, ea s-a înscris perfect în aria și tematica de cercetare a secției și, respectiv, a Institutului, căpătând libertate deplină de creație. În această perioadă a propus o serie de studii pentru *Revista de Istorie a Moldovei*, a continuat să lucreze la *Catalogul ei de manuscrise în colecții străine*, a participat la elaborarea volumului *Mănăstirea Căpriană* și, în cele din urmă, a reușit să definitiveze sub îndrumarea mea neoficializată teza de doctor habilitat în istorie *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII-XIX)*. În scurtă vreme au început să apară și rezultate palpabile – studii, capitole ale monografiei de plan ș.a.

Nespus de mult a bucurat-o pe Valentina apariția volumului *Mănăstirea Căpriană*, în care ea a venit cu un compartiment dedicat bibliotecii acestui așezământ monahal din Basarabia⁷, or pregătirea directă pentru tipar a lucrării am efectuat-o cu ea și împreună cu soția mea, Valentina. Mare i-a fost satisfacția când la Salonul Internațional de carte de la Chișinău, volumul *Căpriană* s-a învrednicit de Marele Premiu. Aceasta a fost a doua importantă distincție a Valentinei Pelin, după medalia de argint UNESCO, obținută în 1997, pentru contribuții deosebite la cercetarea moștenirii cărțurărești a Mănăstirii Neamț.

În mod deosebit de Valentina Pelin s-a atașat prin interesele sale academice tânărul cercetător Igor Cereteu, pe care l-a îndrumat să-și concentreze atenția asupra problemei istorie și circulației cărții vechi românești, temă care a devenit pentru el magistrală pentru mulți ani înainte, soldându-se în ultimii ani cu rezultate impresionante.

⁶ Materiale care ulterior, judecând după numeroasele referințe, au fost incluse în Seria nouă a *Mărturiilor*. ... , mai cu seamă în vol. IV.

⁷ Valentina Pelin. *Biblioteca mănăstirii [Căpriană]. Cărți manuscrise și tipărituri vechi (sec. XV-XIX)*. În: vol. *Mănăstirea Căpriană sec. XV-XX. Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale*. Coord. Andrei Eșanu, Chișinău, Pontos, 2003, p. 384-424. Același compartiment a fost reluat cu anumite completări și precizări făcute de subsemnați în vol. *Mănăstirea Căpriană cu Schitul Condrița (secolul al XV-lea – începutul secolului al XXI-lea)*. Studii, documente și materiale, coord. A. Eșanu și Gh. Postică. Autorii volumului: A. Eșanu, Gh. Postică, V. Eșanu, S. Ciocanu, V. Pelin, N. Fuștei, I. Negrei Chișinău, Cartdidact, 2019, 636 p.

O ultimă delegație de serviciu cercetătoare a avut-o la Kiev, unde a lucrat la Biblioteca Academiei de Științe a Ucrainei, activitate care s-a soldat și cu un alt substanțial studiu⁸, în care a adus dovezi convingătoare privitoare la datarea și valoarea științifică a două cronografe moldave din sec. al XVIII-lea.

În continuare se deschideau alte spații mult promițătoare de cercetare și colaborare, dar din nefericire, firul vieții talentatei noastre colege s-a întrerupt în perioada când capacitatea, pregătirea ei atinsese cote înalte de randament. Către vara anul 2006, când răpusă de o boală grea se stingea din viață, Valentina Pelin reușise să realizeze mai multe lucrări de proporții dar și alte studii cu pondere în probleme de istorie și valorificare a moștenirii culturale românești. Deși atinsese un înalt grad de pregătire profesională și efectuase numeroase și îndelungate investigații în multe biblioteci și arhive din spațiul românesc și cel al lumii est-slave, nu a reușit să publice decât foarte puțin din ceea ce acumulase, realizase sau ajunsese la o etapă înaintată de finalizare, fiind vorba de lucrări monografice, cataloage și articole. Privită prin prisma listei de publicații pe care o avea pe la 2006, puteai să desprinzi ca deosebit de importante doar câteva lucrări, între care un valoros *Catalog* de carte manuscrisă care cuprindea întregul tezaur de codice slave și românești din Biblioteca mănăstirii Noul Neamț păstrată încă de pe la 1962 în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova din Chișinău⁹, precum și alte câteva studii dedicate vechii cărți manuscrise slavo-române¹⁰, activității cărturarăști a lui Gavriil Uric (1413-1449)¹¹, mare cărturar care activase la mănăstirea Neamț în prima jumătate a sec. al XV-lea, precum și a lui Paisie Velickovski (1722-1794)¹², altă mare figură ecleziastică și culturală din Moldova din a doua

⁸ Valentina Pelin. *Aprecieri despre două manuscrise de la Kiev. Ficțiune și realitate*. În: *Cugetul*, Chișinău, 2005, nr. 1, p. 6-15.

⁹ *Каталогун женерал ал манускриселор молдовенеишь пэстрате ын УРСС. Колекция библиотечий мэнэстриий Ноул-Нямц (сек. XIV-XIX). / Сводный каталог молдавских рукописей, хранящихся в СССР. Коллекция Ново-Нямецкого монастыря (XIV-XIX)*. Алкэгуитор Валентина Овчишникова-Пелин, Кишинэу, Штиинца, 1989, 438 п. (*Catalogul general al manuscriselor moldovenești păstrate în U.R.S.S./ Colecția Bibliotecii Mănăstirii Noul-Neamț (sec. XIV-XIX)*), Chișinău, Știința, 1989, 438 p. cu 47 facsimile).

¹⁰ Valentina Pelin. *Despre vechimea unor manuscrise ale operei „Varlaam și Ioasaf*. În: *Valori și tradiții culturale în Moldova*. Culegere de studii sub redacția lui Andrei Eșanu, Chișinău, 1993, p. 58-84.

¹¹ Valentina Pelin. *Aspecte inedite în manuscrisele lui Gavriil Uric*. În: *RLȘL*, Chișinău, 1998, nr. 4, p. 50-55 și în *Rsl*, XXXVI, București, 2000, p. 279-284. *Idem*, *Aspecte mai puțin cunoscute în manuscrisele lui Gavriil Uric*. În: vol. *Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne (secolele XVI-XVIII)*. Studii, cercetări și teze. Coord. P. Balmuș și S. Korolevski, Chișinău, 2007, p. 24-32.

¹² Valentina Pelin. *La correspondance du stareț Paisie du monastère de Neamțu (I)*. În: *RESEE*, XXXI, 1993, nr. 3-4, p. 397-411. *Idem*, *The correspondence of abbot Paisie from Neamts (Unpublished texts) (II)*. În: *RESEE*, XXXII, 1994, nr. 1-2, p. 73-81. *Idem*, *The correspondence of abbot Paisie from Neamts (III)*. *Letter to Teodosie, archimandrite at the Sofroniev Hermitage*. În: *RESEE*, XXXII, 1994, nr. 3-4, p. 349-366. *Idem*, *I manoscritti dello “starec” Paisij nella Biblioteca del monastero di Neamț*. În: vol. N. Kauchtschischwili, A.-Al.N. Tachiaos, V. Pelin, *Paisij, lo starec*, Edizioni Qigajon, Comunita di Bose (Italia), 1997, p. 129-136. *Idem*, *Contribuția cărturarilor*

jumătate a sec. al XVIII-lea. La acestea s-ar mai putea puncta o ediție în două volume care cuprinde *Cuvinte și scrisori duhovnicești* ale aceluiași mare stareț nemțean¹³, precum și teza de doctor în științe istorice susținută la 29 decembrie 1997, teză care a rămas mulți ani în manuscris, încât prea puțini cercetători aveau acces la această din urmă lucrare și puteau să judece obiectiv despre valoarea ei științifică¹⁴. Rezumând cele arătate, nu se putea bănui că îndărătul acestui număr oarecum modest de publicații ar sta o muncă titanică de peste 25 de ani și un mare și deosebit de talentat cercetător al vechii culturi scrise românești.

Subsemnații fiindu-i în preajmă, precum am arătat, de prin anii 1990, au putut vedea îndeaproape multe din strădaniile și căutările harnicei cercetătoare, întâlnind-o prin mai multe arhive și biblioteci de la noi, dar și din Rusia, mereu aplecată asupra „vechilor Cazanii” din care căuta să adune și să pună laolaltă întregul tezaur de carte românească medievală ajunsă prin cele mai îndepărtate colțuri ale lumii est-slave.

Fiind apropiați atât prin interese științifice, cât și prin relații de prietenie dintre cele mai calde, pe când își intuia sfârșitul, în iunie 2006, Valentina personal a încredințat subsemnaților o bună parte din manuscrisele autografe și biblioteca ei personală (ulterior transmisă bibliotecii Societății „Paul Gore” din Chișinău), iar ceva mai târziu, după dispariția ei, fiul Vlad Ovciniov ne-a încredințat alte materiale găsite în modesta lor locuință. Treptat, făcând cunoștință cu aceste lucrări rămase în manuscris ale Valentinei Pelin, am realizat că suntem în fața și în posesia unei deosebit de consistente moșteniri, pe care am considerat că trebuie neapărat să o valorificăm și să o publicăm, cu atât mai mult că și membrii familiei ei, între care și fratele Nicolae Pelin, au primit cu toată bunăvoința și înțelegerea această inițiativă. Or, precum ne mărturisea acesta din urmă, „dacă voi (subsemnații) nu veți realiza cele preconizate, sunt șanse reale ca toate manuscrisele surorii mele să rămână un vraf de maculatură, căci noi suntem cu totul din alte domenii de activitate”. În pregătirea pentru tipar a acestor lucrări, unele în bună măsură finalizate, altele la o anumită etapă de elaborare, ne-am ciocnit de mai multe dificultăți, dar pe care treptat am încercat să le depășim prin coroborarea

români la traducerile Școlii paisiene. În: vol. *România în reinnoirea isihastă*, Studii închinare Cuviosului Paisie de la Neamț la bicentenarul săvârșirii sale, 15 noiembrie 1994, Coord. acad. Virgil Câdea, Iași, 1997, p. 83-120.

¹³ Sfântul Paisie de la Neamț. *Cuvinte și scrisori duhovnicești*. Selectate și traduse în limba română de Valentina Pelin. Cu o prefață de acad. Virgil Câdea. Vol. I, Chișinău, Cartea Moldovei, 1998, 216 p. și Sfântul Paisie de la Neamț. *Cuvinte și scrisori duhovnicești*. Publicate după traduceri vechi revăzute sau traduse pentru prima oară, cu note și comentarii de Valentina Pelin. Cu o prefață de acad. Virgil Câdea. Vol. II, Chișinău, Tipografia Centrală, 1999, 278 p. Ambele volume au fost republicate în 2010 la Editura Doxologia din Iași.

¹⁴ Valentina Pelin. *Bibliotecile mănăstirilor Neamț și Noul Neamț în contextul culturii românești (sec. XV-XIX)*. Studii și texte. Teza de doctor în științe istorice. Coord. șt. Alexandru Dușu. Biblioteca Universității din București, 1997. În manuscris la Biblioteca Centrală Universitară București.

mai multor variante și redacții, care ne-a ajutat să ajungem la redacțiuni optime ale acestor lucrări, ce puteau fi încredințate spre publicare atât unor reviste de specialitate, cât și unor edituri. Drept urmare, în anii următori, am reușit să publicăm una câte una, mai multe studii, dar și volume, încât către anul 2021 numărul acestor ediții postume a ajuns la 14¹⁵. În prezent pregătim pentru tipar alte două voluminoase lucrări, fiind vorba de teza de doctor în istorie „*Bibliotecile mănăstirilor Neamț și Noul Neamț în contextul culturii românești. Studii și texte. Secolele XV-XIX*” (în manuscris peste 300 pag.) și „*Obștea paisiană din vatra nemțeană până în 1859*” (în manuscris, 520 pag.). Dintre cele mai importante lucrări publicate și lansate de subsemnații până în prezent, am putea contabiliza studiul însoțit de un important catalog al manuscriselor copiate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt¹⁶, *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII-XIX)* în două ediții¹⁷; *Manuscrise românești din secolele XIII-XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorussia)*¹⁸, alte studii și materiale¹⁹.

În munca de pregătire pentru tipar și editarea onora dintre aceste lucrări am întâmpinat anumite dificultăți, pe unele le-am surmontat mai ușor, fiind vorba de precizarea unor note și comentarii, în alte cazuri, cum ar fi *Catalogul manuscriselor din epoca lui Ștefan cel Mare*, a trebuit să depunem eforturi susținute și de durată, căci dacă studiul introductiv era perfect întocmit în toate privințele, în descrierea propriu-zisă a codicelor lipseau total variantele slavone ale însemnărilor; iar în studiul monografic *Paisianismul...* deși în sumar la Capitolul VI

¹⁵ Vezi: Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Lista lucrărilor publicate de Valentina Pelin*. În: Valentina Pelin. *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII-XIX)*. Ediție îngrijită și revăzută de acad. Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. Carte tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. În seria „Biblioteca Paisiană”. Studii, nr. 1, Iași, Doxolog, 2017, p. 12-20; și Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Lista lucrărilor publicate de Valentina Pelin*. În: Valentina Pelin. *Manuscrise românești din secolele XIII-XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorussia)*. *Catalog*, Ediție îngrijită de acad. Andrei Eșanu, dr. Valentina Eșanu și Veronica Cosovan, Chișinău, Știința, 2017, p. 397-407.

¹⁶ Valentina Pelin. *Manuscrise din domnia lui Ștefan cel Mare (I și II)*. În: *Analele Putnei, Mănăstirea Putna*, An. III, 2007, nr. 2, p. 105-121, Ibidem, An IV, 2008, nr. 2, p. 249-328.

¹⁷ Valentina Pelin. *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII-XIX)*. Ediție îngrijită de acad. Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, Chișinău, Pontos, 2014, 236 p., ediția realizată cu sprijinul preotului Octavian Moșin de la Biserica „Întâmpinarea Domnului” din Chișinău. Aceiași lucrare a fost reluată cu același titlu ediție îngrijită și revăzută de acad. Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. Carte tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. În seria „Biblioteca Paisiană”. Studii, nr. 1, Iași, Doxolog, 2017, 326 p.

¹⁸ Valentina Pelin. *Manuscrise românești din secolele XIII-XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorussia)*. *Catalog*, Ediție îngrijită de acad. Andrei Eșanu, dr. Valentina Eșanu și Veronica Cosovan, Chișinău, Știința, 2017, 408 p.

¹⁹ Valentina Pelin. *Manuscrisele și activități culturale de la mănăstirea Dobrușa (sec. XVIII-XIX)*. În: *RIM* 2007, nr. 2, p. 3-14. Idem, *Manuscrisele lui Dimitrie Cantemir în arhivele și bibliotecile Rusiei* În: vol. *Cultură și politică în Sud-estul Europei (sec. XV-XX)*. Coord. Andrei Eșanu și Constantin Iordan, Chișinău, 2011, p. 16-45. Idem, *Autorul Istoriei mănăstirilor Neamț și Secu în apărarea propriei sale lucrări*. În: *RIM*, 2014, nr. 3, p. 17-32.

erau trecute 6 paragrafe cu titlurile lor, în manuscris, textul celor două din urmă paragrafe ale acestui capitol lipseau, ceea ce ne-a determinat să le completăm prin studii aparte, identificate din totalitatea de manuscrise, olografe ale autoarei care corespundeau în bună măsură problematicii celor două compartimente lipsă. Alte studii, care de ani buni se aflau pe la diferite reviste, au fost recuperate cu ajutorul unor prieteni, între care și profesor Zamfira Mihail, și trecute în format electronic și prezentate spre publicare.

În ultimii ani, în paralel cu eforturile noastre în vederea realizării unor proiecte în cadrul Institutului de Istorie, însoțite de cele ce țineau de pregătirea pentru tipar a unor alte lucrări ale Valentinei Pelin, ne-am pus scopul să găsim teza ei de doctor în științe istorice, pe care o intuiam a fi una de incontestabilă valoare științifică. Căutările noastre, ghidate de aceiași cercetătoare Zamfira Mihail, de altfel, o bună prietenă a Valentinei Pelin, ne-au adus la Biblioteca Centrală Universitară din București, unde direcția instituției ne-a pus cu amabilitate la dispoziție mult râvnitul manuscris al tezei, de pe care am reușit să scoatem o fotocopie, iar ceva mai târziu Vlad Ovcinikov ne-a pus la dispoziție chiar un exemplar copertat al acestei lucrări, precum și o variantă în format electronic. Mai ales, aceste din urmă circumstanțe ne-au motivat să purcedem la pregătirea pentru tipar a tezei, cu atât mai mult că în repetate rânduri mai mulți cercetători ne-au solicitat informații cu privire la această teză de doctorat, iar Editura *Doxologia* din Iași s-a oferit să o scoată de sub tipar. În curând și acest volum va fi încredințat editurii mai sus menționate.

Sperăm că edițiile scrierilor Valentinei Pelin, efectuate prin grija subsemnaților, întregesc cu mult reprezentările despre ceea ce a reușit cercetătoarea prin strădania și muncă asiduă, venind cu contribuții substanțiale la cercetarea moștenirii culturale românești, la valorificarea unui important strat de valori culturale și spirituale risipit în vastul spațiu est-slav, al mănăstirilor Neamț și Noul Neam, în special.

Andrei Eșanu și Valentina Eșanu

AVIZ
asupra condițiilor publicării materialelor
în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi de circulație europeană (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

- **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

- **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

- **Data prezentării articolului.**

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzenți, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara Institutului și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: Institutul de Istorie, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, MD-2012, Chișinău sau trimise prin e-mail: *institut.istorie@gmail.com* Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie. Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.